

रवि शाक्य, इखालैं, यल

नवाब नवाब नवाबी

B.K.
LAKHEY

डा. रमेश बूँदी डाम्पी

रवि शाक्य, इखाढँ, यल

नेपाल भाषाया

भाषावैज्ञानिक

च्याकरण

डा. सुन्दर कृष्ण जोशी

लाकौल पिथना, महाबौद्ध
ये
ने. सं. १११२

मूः- १०१- (संचि)

याकुयि:-

जोशी मुद्रणालय (प्रा.) लि.

कवाहो, यल।

फोन नं. ५-२१४७६

सुभाय् !

इति रूपू चवयगुली व पिथनेगुली तःकथं तिबः वियादीह्य नेपाल भाषाया
नांदह्य कवि, लेखक, व दाता (लाकौल व चैन-लाकौल सिरपा या संस्थापक)
भाजु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलयातः दुनुगलनिसे सुभाय् ! वयकलं मदय् दय्के भनं
(अभाव पूर्ति कथं) दय्के विगदीगु— विद्वान भाजु सत्य मोहन जोशीया
सम्पादकत्वय् पिदंगु ‘नेपाल भाषाया बःचाधंगु खैँवः धुहू’ पिथंखुनु “नेपाल
भाषाया खैँवःया अर्थ नेपाल भाषां हे वियातःगु खैँवः धुकू ला दत, नेपाल
भाषां चवयातःगु भाषा वैज्ञानिक व्याकरण छागु मदुनि’ धक्काः व दय्केगु भाला
जितः वियाः दिल । लाः लाः बलय् ज्या यानाः दच्छिया दुने सफू चवयगु ज्या
सिध्यकाःगु खया नं पिथनेगु ज्या लिपा लाःगुया हुनि खः— नेपाल या साधारण
थाकुथी भाषा वैज्ञानिक कथं छचलीगु सःचि (diacritic marks) मदुगु
व जिगु थःगु हे धेंगाःपह । ने स. ११०८ या लाकौल पुरस्कार गुर्यि थुकिया
पाण्डु लिपियात कया उयाय् हे सिरपा: विया न प्रकाशनया लागी रवाके धुकूगु खः,
अथे नं सःचिया लागी निगू थाकुथि हिनाः स्वगूरुलि सःचिया लागी दुडुगु जक
यासां ज्या कयाः सफू पिदानाः चवंगु दु । लाकौल सिरपा व प्रकाशन- खचं
रवाकलं नं रवाय् माक्व इलय् रवाय् मफुगुली प्रेक्क भाजु लाकौलयाके क्षमा
पवंसे छु भचा लिपा लाःसाः नं सफू पिदानाचवंगु लसताय् वय्कः कविवर तथा
दाता लाकौलयातः कृतज्ञता पूर्वक सुभाय् देछाना चवना— दुनुगलनिसे सुभाय् !
वय्कःया भावनात्मक तिबः व ग्रामिक रवहालि मदुगुसा इति अक्ष नं पिदनी मखु-
निगु जुइ ।

सफू पूर्वक चवनाः थुकिया भूमिका चवयाः विज्याःगुलि जक मखु,
भाषा विज्ञानया अध्ययन- अनुसन्धानय् ह्यपानिसे सल्ला- साहुति व्याःह्य,
नेपाल भाषाया नांदह्य वैयाकरण तथा भाषाशास्त्री भाजु रमापतिराज शर्मियातः
वसपोलया दुर्घंगु सल्ला साहुति व भूमिकाया लागी नं दुनुगलनिसे सुभाय् देछाना
चवना— सुभाय् ! जि वसपोलया भाषा वैज्ञानिक सफू व इलय् व्यलय् पिदंगु
तःगूमछि लेख रचनात चवनाः आपालं ज्या कयागु दु ।

सःगु सिमा येगुइ थे भाषा विज्ञानया ख्यलय् स्वदेश व विदेशया आपालं विद्वानतय् पत्याः दुह्य डा. भाजु तेजरत्न कंसाकार विद्वतां कवचू। नेपाल भाषाया ध्वनि पक्षय् विशेषज्ञ थे जुयादीहा वय्कलं जिगु इनापय् थव सफूया ध्वनि पक्षय् गुगु महत्वपूर्ण सुझावत वियादिल उकिया लागी वय्कायातः दुनुगलंनिसे सुभाय् देछासे मार्गया ल्याः चालय् जक अक्ष नं जि थमं चा थे हे च्वया वियागु खै नं थन न्ह्यथने ।

थुकी इलय् व्यलय् मेरि लिसे जाना बा मजाःसे पिदंगु थगु भाषा वैज्ञानिक लेख-रचनात नं माः कथं (भाय्) हिलाः कथं हंक दुध्याकागु दु। थुजःगु लेख-रचनायातः कयाः सुं सु विदेशी विद्वान पिनिसं गुगु बिचा एकादिल उकि जिके आम-विश्वास ब्बलंकाः छगू कथं हान च्वयतः र्वाकाः ब्बूगु दु। अर्कि वय्क विदेशी विद्वानपिनि उजःगु प्रेरणा बीकथंगु घापु न्ह्यथनाःलि वय्कः पिनितः नं सुभाय् देछाना च्वना ।

हते वहम गुरु डा. पेरि भाष्कर राव लिसे जानाः ‘नेपाल भाषाया ताजिग्वः— छगू अध्ययन’ धका नां तयाः डेक्कन क्लेजया रिसर्क इन्स्टिच्यूट पिदंगु बुलेटिन ल्या: ४४०: १७-३१ स पिथनाःलि सुं सु विदेशी विद्वान पिनितः ब्बनेतः वियागुली लण्डनया युजेनी हेन्डर्सन् (Eugenie Henderson) जुं जिमि गुरुयातः थुकथं च्वयादिल—

‘नेपाल भाषाया ताजिग्वः यातः कया च्वयादीगु आपालं खौ थुइकीगु छिकपिनिगु लेखया लागी सुभाय् ! थव लेख जिथाय् थयंबलय् बर्कलेया प्रा. जेम्स माटिसोफ (James Matisoff) नं जिथाय् जिलिसे हे दुगु जुयाः च्वन। क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालयया प्रेसया लागी दक्षिण यूर्व एशियाया मूख्य मूख्यागु भाय्या ताजिग्वः यातः कयाः तःजीगु सफू च्वयाच्वनादीहा वय्कलं छिकपिनिगु व लेख तस्सक न्ह्याइँपुक ल्यतावा: ब्बनादिल।’ प्रस्तुत सफूया गुगूगु द्याय् च्वयागु ताजिग्वलय् व लेखकया गावकं प्रभाव दु। थव खैय् वय्कः डा. युजेनी हेन्डर्सन् व डा. जेम्स माटिसोफ् निमसितं सुभाय् दु।

अमेरिकाया नां दंह्य भाषा शास्त्री डाभिड् हारग्रिभ्स नेपाल भाषायातः कयाः आपालं महत्वपूर्ण लेख रचनात च्वयादीगु दु। येँया नेवा: भाय्या व्याकरणय् सोहेश्य ज्याया अवधारण (The Concept of Intentional Work in the Grammar of Kathmandu Newari) विषये शोध प्रवन्ध च्वयाः विद्या वारिधिया लागी वय्कल वंगु दैय् सम्बन्धित विश्वविद्यालये लः ह्लानादिलः जनवरी ७, १९६२ सः दः पौ च्वयाः वय्कलं

ध्यादिल— “जि यें दु बलय् छितः नापलाय् मखना दुःख ताल । अथे नं जि छिगु तःपु मछि लेख-रचनात बवना गुकी जि अन्तर दृष्टि जाथे (insightful) व थःगु हे अनुसन्धानया लागी नं आपालं महत्वपूर्ण थें ताय् का ।”

‘नेपाल भाषाया क्रिया रूपायन’ धकाः चवयाः ने सं. ११०५ से सितु ल्याः ६७:४६-५४ स पिथनागुली जि डा. अस्टेन हेलया Person Markers: Finite Conjunct and Disjunct Forms धयागु लेखया प्रभावय् क्रिया रूप भूत/अभूत न्ह्यः आत्म / पर धकाः चवयागुली भाजु डाभिड् हारप्रिभ्सं व पती चवयादिल—

“Conjunct / disjunct धयागुलि अमेरिका व यूरोपया आपालं भाषा शास्त्री पिनितः (डा. हेलं गुकथं छचलादीगु खः व बाहेक) मेमेगु नं अर्थं बोध जुइगुलि छि चवयादी कथंगु आत्म / पर स्पष्ट वर्णनात्मक जुयाः आपालं पाय् छिथें ताल । अथे नं उकिया (छिमं चवयादी कथया) व्यापक प्रचार प्रसार मजूनिगुलि अमेरिका व यूरोपया मनूतय् लागी जि छचले मफुत । ”

डा. अस्टेन हेलं चवयादीगुली Conjunct दुने ‘आत्म’ (Ist. person) व Disjunct दुने ‘पर’ (2nd & 3rd. person) धैतु अर्थं गुगु दुर्ध्याना चवन डाभिड् हारप्रिभ्सयातः इपि खेंखलं मेमेगु नं अर्थं थुइकीगुलि व स्वयाः अथे मेमेगु अर्थं मथुइकुसे पुरुष थुइकौगु यो ताःसा न अथे चवयगु लं धाःसा दः डा. अस्टेन हेलया व लेख Person Markers : Finite Conjunct and Disjunct Forms धयागुलि हे लुइकूगु खः । वय्कःया व लेख ढवने न्ह्यः वर्णनं याय् अःपुइक थथे नं चवय् ज्यू धयागु सुयाके नं मती मलूगु जुयाच्वन । अथे नं डाभिड् हारप्रिभ्सया पर्ति दः गुगु प्रेरणा दत उकिया लागी वय्कःयातः दुनुगलंनिमे सुभाय् देछाना चवन— सुभाय् ! गुगु लेख रचनायातः कयाः वय्कलं टिप्पणी यानादिल व थव सफुली ४:४ स कथंहंक दुर्ध्यागु दु ।

नेपाल भाषायातः कयाः यक्व यक्व र्यसदंगु अनुसन्धानात्मक भाषा वैज्ञानिक लेख चवयादीह्वा डा. अस्टेन हेलिसे नापलानाः निकः प्यक नेपाल भाषाया अध्ययन— अनुसन्धानयातः कयाः सल्ला साहुति याय् खनाः जि तस्सकं लय्ता । वय्कलं निर्द न्ह्यः दक्कय् लिपा नापलाः बलय् जिगु विद्या वारिधिया शोध प्रवन्ध व मेमेगु लेख रचनातय् फोटो कपि यनादीगु दु । थुपि मध्ये गुगु गुगु थव सफुली नं कथं हंक दुर्ध्यागु दु । सन् १६६० या न्ह्यु दँया लसताय् दः

भिन्नुना बिसे वय्कलं धयादिल—

‘झी दक्कय् लिपा नापल्ला: बलय् भाषा अध्ययन विषये छिके आधारभूत ज्ञान दु धयागु खेवाः चायके फया जि तस्सकं लय्ता। … …’ अथे हे सन् १९६१ या मोहनिया लसताय् छवया हयादीगु भिन्नुनाय् माँ भाष्या लागी चरिठठ व्यक्ति (Champion) जुडमा धका मनं तुनादिल। वय्कःका टिप्पणि दुगु प्रेरणाया लागी वय्कःयातः दुनुगलंनिसें सुभाय्।

नेपाल भाषाया दोलखा भाषिकाय् वर्णनात्मक व ऐतिहासिक विवरण चवयाः अमेरिकाया ओरिंगन विश्व विद्यालयं विद्या वारिधि यानादौह्या अमेरिकाया मय्जु डा. क्यारोल एलाइन जेनेटिजु (Carol Elaine Genetti) नेपाल भाषा केन्द्रीय विभागय् रिसर्च एशोसियट कर्थं नां दर्ता यानाः नेपालय् विद्या वारिधिया लागी अध्ययन अनुसन्धान यानादीह्य खः। वय्क जुल, शिक्षा शास्त्र अध्ययन संस्थानया डीन तथा प्राध्यापक डा. शिशिर कुमार स्थापित, पाठन क्याम्पसया उप प्रा. काशीनाथ तमोट, पद्म कन्या वयाम्पसया सह प्रा. तथा नेपाल भाषा शिक्षण समितिया अध्यक्ष मय्जु प्रेम शान्ति तुलाधर व नेपाल भाषाय् आपालं ग्यसुदंगु भाषा वैज्ञानिक सफू व लेख रचनात चवयादीधुकूह्या व चवयावं चवनादीह्य भाजु ईश्वरानन्द श्रेष्ठचायं पिनिके थव सफू चवच्च सत्त्वा-साहुति व्यानाः चवंगुलि महत्वपूर्ण सत्त्वाह व सुज्ञावया लागी वय्कः पिन्तः नं सुभाय् !

सुभाय् दु जिमि हने बहह्य गुरु पूना विश्व विद्यालय तथा डेक्कन कलेजया प्राध्यापक तथा विभागीय प्रमुख डा. पेरि भाष्कर रावयातः गुमसें जितः विद्या वारिधिया लागी स्यने कने यायां थव सफू चवय् फय्काः दिल, नेपाल भाषाय् भाषा वैज्ञानिक व्याकरण छगू मदयकू मगा गु खे थुइकाः विया दिल, जि लिसे जानाः नं नेपाल भाषा सम्बन्धी छु छु लेखत चवयादिल गुर्पिमध्ये नेपाल भाषाया ताजिरवः बारेया लेखया प्रभावय् छु भचा आगुइकाः चवयागु लेख थव सफूली गुंगु द्याय् दुध्याकागु दु। थः स्वयाः सःस्युपिनिगु गुलि नं लेख रचनात ब्वनाः जि छु सय्कागु-सीकागु दु हनेबहर्पि वयक् पि व्यावकसितः नं सुभाय् दु— दुनुगलंनिसें सुभाय् !

जि थःमं हे प्रूफ स्वयगु यानागुली प्रूफ स्वयगु स्यना बियादीगु उक मखु, गुलिसे थासय् मनं ब्वंतले मिखां चवद्यः वंथाय् फयांकर्छि ब्हह्नाः नं बियादीह्य जोशी मुद्रणालय (प्रा.) लि. या सञ्चालक भाजु अजर जोशीयातः नं सुभाय् !

— लेखक

नेपाल भाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरणयात लसकुस

प्राध्यापक तथा नेपाल भाषा केन्द्रीय विभागया नायो डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजुया र्यसुदंगु सफू “नेपाल भाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरण” पिदंगु नेपाल भाषाया लागी गौरवया खँ खः । सफूया न्हुखैं (भूमिका) च्वय॒गु मौका गुगु वय्कलं जित वियादिल उर्कि जि ह्वारै लय्तासे थुकिया बारे थःगु मन्तुना-खैं च्वयाच्वना । कृतित्वय् जः ह्वले न्ह्यः कृतिकारया बारे छत्वाचा मधासे सुम्क च्वने मफुगुलि धाय्- र्वप भाय् (र्वप भाषिका) व नेपाल भाषाया मेमेगु श्रवहेलित भाषिकातय्त थकयाः नेपाल भाषायात हे तःब्याकाः तःजीका यनेगु सः दक्कय् ह्वपां पिवःजु तयादिल । उकिया समर्थनय् नं वानाः, च्वयाः वइगु नं तःदँ दत । लिपा वयाः ध्व हे लंय् ध्वःदुह्य जोक्षी भाजु हह्य सुयोग्य सशक्त व्यक्तित्व खः गुमसें नेपाल भाषाया र्वप भाषिकाय् वर्णनात्मक शोध प्रवन्ध चक्याः विद्यावारिधि यानादिल, र्वप भाषिकाया माध्यमं नेपाल भाषा तब्याय् फइगु सम्भावना व्ययाः थवयात स्वनिगलय् जक लिमकुंकुसे राष्ट्र्य न्यक्भनं चकंके फइगु मूल मन्त्र कनादिल (स्वयादिसे नेपाल भाषा भ्वाका तय्गु खैय्, ने. सं. १११०, कुलां ६ : १५५-१६२) । उस्त जूमदुगु भाषा विज्ञान थें जाःगु सुनसान लंय् ध्वःदुह्य वय्कःयात ध्व सफू च्वयाः पिथमा दीगुलौ जिगु दुनुगलं-निसें भिन्तुना दु ।

वि. सं. १६८५ (ने. सं. १०२८)या शहीद शुक्रराज शास्त्रीया ‘नेपाल भाषा व्याकरण’ निसें क्याः थों तक्या दुने नेपाल भाषाय् तःगूमछि तःधंगु व बःधंगु व्याकरणत पिदने धुकल । व्याकरणया इवलय् थुगुपत्ति सफू दक्सिबय लिपा पिदंगु खया नं व्याकरणिक सूत्र, नियम व उदाहरणया प्रस्तुतिकरण सुबोध जूगया नापं विषययात ल्वःकथं चीहाक्यक च्वयातःगु शैलि यानाः ध्व सफू आपालं र्यसु दं ।

मूल रूप्य सफूयात वर्ण-व्यवस्था घकाः नेपाल भाषाया ध्वनि बारे,

रूप-सन्धि धकाः रूपया सर्गति जुइगु धवनि-परिवर्तन बारे, रूप विज्ञान दुनै मुख्य व अमुख्य वाक्माग व 'वाक्य-विज्ञान व नेपाल भाषा' धकाः उकी दुने खेँपु ज्याइगु सङ्घटक तत्त्ववारे खैं न्हायना वाक्य-विश्लेषण बारे वर्णनात्मक पहल न्हायब्यादीगु दु। ह्यति खेँगवलं यक्व खैं धय्सुक च्वयातःगु थव छगू वैज्ञानिक व विधिवत्गु व्याकरण खः। ह्यापां छकः थव थाकु थें न च्वनाः वइ। सफू ढव ढवं यर्मि खेँत चासे बयाः अहा थन गुलि बांलाक धयाःतगु धकाः मन आनन्दं फू चाइ। आः थन थी यी द्याय् द्याय् माःथें च्वंगु खैं थमं ताःथे च्वय्-त्यनाः।

वर्ण व्यवस्था-

क) हृ, ह्य, ह्ल, चिनाः च्वःसा न चिनाग्वः मखु

धर्मनिया प्रतीक वर्ण खः। वर्ण व्यवस्थाय् वर्णयात खण्डीय व खण्डे-तरय् ब्वयलाः तःगु दुसा खण्डीय वर्णयात बाग्वः व माग्वलय् ढथला तःगु दु। बाग्वः यात उच्चारण जुइगु आय् व पहकथं छु छु गुथाय् गुथाय् लाः धका ब्वसापौ ब्वयाः क्यनादीगुली अर्ल्प प्राण न, म, ल या महाप्राण छसीकथं हृ, ह्या, ह्ल च्वय् ब्वय् चिनाः च्वःसा न न्वसुइ 'क' या 'ख' थें महा प्रागित चिनाःमतःगु वर्ण खः। देवनागरी 'क' या 'ख' दुथें युमित चिने म्वाय्क च्वय्गु मेगु वर्ण मदुगुलि जक थथे चिनाः च्वय्माःगु खः धकाः क्यनादीगु खैं पाय्छि जू। धाय्माःगु खैं ढबसापतो स्वइपिसं अर्यक स्वय् थुइकथं ढवथलाः क्यनेगु पढति बाँलाः जू।

ख) ह्लासं थवःगु दीर्घ—

ह्लासं थवःगु दीर्घयात अःपुइकेया निर्ति जक शीरविन्दुया चिनं चाय्का च्वना धयागु खैं डा. जोशीजुं जितः च्वं थें हे खण्डेतर वर्णया सन्दर्भय् (पौल्याः २) धयादिल। उच्चारण कथं शीरविन्दु पाय्छिगु थाय् संयोग, सरचना, संस्कार, अंश, वंश आदि खः। थव खैं नं संस्कृतया तत्सम शब्द कथं उच्चारण याय् थाय् जक जुइ। नेपाल भाषाय् नासिक्यया पलेसा शीरविन्दु थुकथं छुचलेफु—

लम्फाल लंका, अङ्कल अंक, पञ्जःल पंजः, तत्ता लतंता इ०।

थुकथं स्वय् नासिक्यया थासय् विकल्पं बइगु शीरविन्दु खण्डीय वर्णय्

लाःसा नासिकीकरणया लागी जक छचलीगु चन्द्रविन्दु खण्डेतर वर्ण्य लाकाः तःगु पायचि जू ।

ग) 'व' उ 'ओ'—

नेपाल भाषाय् 'ओ' दु मदुया विवादय् भाजु जोशी थवयात 'व' या मुक्त विभेद कथं नाला: दथु-लै लिनाः दीगु दु । नेपाल भाषाय् 'ओ' या हस्व दीर्घ निगू रूपं दुगुलि संस्कृतया नियम कथं 'ओ' थः हे दीर्घ जूगुलि थुकिया दीर्घ रूप्य् 'ओः' चवय् मञ्छिगु, अलय् 'ओ' या हस्व रूप कथं चवय्गु मेगु वर्ण मदुगुलि जि 'ओ' या विकल्पय् हस्व दीर्घ्य छसीकथं 'व', 'वः' चवय्गु पायचि थें ताय्कागु (शर्मा ने. स. १०६६:२३-२५) खः सा नं संस्कृतया तत्सम् 'ओ' मदयकं मगागु खँ नं वाय्चाय्काः चवनागु दु ('ओजस्वी' यात 'वजस्वी', 'ओझा' यात 'वःझा', 'ओण्ठघ' यात 'वस्थ्व', 'घोषणा' यात 'ध्वःसना' इ० चवय् बलय् अनर्थं जुइथें ताय्काः चवनागु दु) । अकें नेपाल भाषां ज्ञातादायाः थःगु हे याय् मफुनिगु तर छचलाः धाःसा धयाः चवनागु संस्कृतया तत्सम् खँवःयाः लागी 'ओ' मानि धयागु जिगु बिचाः दु । नेपाल भाषाय् हे नं च्यो उ व्यः, न्ह्यो ने उ न्त्यने, च्यो उ च्यः, ह्यो उ ह्यः, ज्यो उ ज्यः, आदि खँवलय् व यो (य् + ओ) छगलय् धाःसा यस्से वइगु /ओ/ ल्वः मके मजिउथाय् दनि । अकें जोशीजुया तर्फ कि 'ओ' व 'व (व + ओ)' उच्चारण महुतुसि रवःलाइगु व मलाइगु नापं मेया दथु वा लिउनेया भाग थबवया सम्बन्धित भागय् धीगुया त्याखं क्वःछिनालि निगू कथं नं धयाः वःगुली न्ह्यागु कथं धाःसा नं नेवाः समाजं थुइका नं वःगुलि 'व' व 'ओ' यातः मुक्त भेदय् लाका दीगुली जिगु विरोध मदु ।

थुपि बाहेक ध्वनि परिवर्तन दुने अवस्था गत विभेद व मुक्त विभेद, वर्ण वितरण, बाग्वः चिना धकाः चिना आखः व माग्वः चिना धका नापं हनाः वइगु माग्वःत दसु बियाः क्यनातःगु दु । थव आय् दक्कय् लिपा आखः रूप धकाः सिलेबलया रूपत ब्बयातःगु दु । आखः धाय् बलय् माग्वः, बा बाग्वः व माग्वःया स्वाना वइगु रूप (क् + ओ = क, ख् + ओ = खा) जूगुलि व्यवहारय् गुकीत चिना आखः धाइ आखः लिसे दापा जुइफुगुलि वय्कलं बाआखः धाय्गु स्वयाः बाग्वः माग्वः धाय् येका दिन ।

य > इ (२.७:३८)—

निगः माग्वःया दथुइ चवंगु 'य्' काचावक नंवाय् बलय् 'इ' जुइ धयागु

खँय् कारक रूपायनया गुगु दसु बियाः तल उकी 'इ' जुइ न्ह्यः हारबलय् वइगु ह्यूपाः बारे नं न्ह्यथने माथें चवं, गथे कि रामयात > रामइत (यन 'य' 'इ' जुइ न्ह्यः 'या' या अन्तिम मारवः त्वःप्यूगु दु) । हानं जय, भय (नंवाय् बलय् कथंहैं जय्, भय्) थें जाःगु संस्कृतं वःगु तत्सम व 'मय्ल' थें जाःगु नेपाल आपाया है खँय्बलय् लागु मजूगु नं दु ।

रूप-विज्ञान-

स्वद्यां निमें गुद्यातक्या वर्णां थुकी दुथ्याः । स्वद्याय् संज्ञाया बनोट, ब्युतगदन व रूपायन, समास, सर्वनाम व उकिया निसिम, ल्याःवःया विश्लेषण बारे दसु बिया व्याख्या यानाः तःगु दु । कारक रूपायन व उकी आगम रूप, आपालं बाँलाः, तस्सकं ज्याखेले दु ।

संज्ञा-

विभक्तिहीन, सकर्मक कर्ता, करण, अपादान, सम्प्रदान, सम्बन्ध व अधिकनण यानाः ह्यूगु रूप बियातःगुली विभक्तिहीन कारक्या अस्तित्वं जितः नं न्ह्यलं चाय्कू थें ताया । रूपया दृष्टि छगू है जूगुलि (स्वंगुलि नं कारक प्रत्यय तथा विभक्ति कथं शीरविन्दु काइगुलि) सकःक-क-अ धकाः वर्णन चर्तुर्यंया लागी छगुलि है गाकातःगु यइपुसे चवं । अर्थ व है जुया नं यस्से तःगु मच्छि रूपय् छच्चला क्यनादीगु (३.२.२.३:६७) दसु न्ह्याइपुसे चवं ।

कारक रूपायनय् आगम रूपया चर्चाय् जितः च्वछायाः नं तःगु दु, कुखिना. नं तःगु दु । कारक रूपायनया तःगुमच्छि तगिनय् वइगु 'या' (वया, वयात, वयाके इ०) यात जि (ने. सं. १०६६:६७) विभक्ति तेसा धाय् मच्छिगुया खँया पुष्टि यानागुली श्व खँय् 'दक्कय् ह्यापां वा:चाय्कूहा' धकाः च्वछायाः दिल । अलय् थुकियात प्रत्यय खँगवः अयागुली तःधंगु वाक् भागय् मलाःगु ल्याखं खँगवः धाय् मजिउ धकाः गुगु ध्वाथुइकाः दिल, अलय् उकिया नां आगम धकाः छुना दिल श्व खँय् वय्कःप्रात सुभाय् देछासे सहमति नं प्वके । आगम कथं कारक रूपायनय् 'या' अप्वः तःसा नं मेगु नं वय्फुगु धकाः 'न्, ना, ल, लि, स, सि, से' नं छगू जक विस्कं नं वय्फु, छगुली मेगु स्वाना नं वय्फु धकाः वास्ताविक खँ दसुनापं बियाः क्यनादीगुली मलाःगु

छु आगम रूप थन जि डवाच्चना—

खेंवः	आगम	कारक प्रत्यय	अन्तिम रूप
उलि	म	०, य्	उलिमं, उलिमय्
तुति	ख	" "	तुतिखं, तुतिखय्
रामपि (—न)	इ	φ	रामपिनि (=रामपिन + इ)
व		या (इ)	वयागु > वइगु
(थन 'इ' 'या' या परिवर्तित रूप खः)			

डा. जोशी (३४.५ १: ८३) धा:सा सर्वनामया तह्य् विभक्तिहीन कारक्य् वना: तःगःमष्टि आखः दुगु व राहाक्यक उच्चारण जुइगु मार्गवलं कवचाइगुया तःह्य रूप्य 'पिनि' व छगः जक आखः दुगु व चीहाक्यक उच्चारण जुइगु मार्गवलं कवचाइगु सर्वनामया तःह्य रूपं 'मि' लितँसा काइ धयादिलं ।

'क/के' छगू आगम खः धकाः आगम रूपया पुचः द (पील्या ६६) स बियादीगु दु सां आगम रूप छु छु दु धकाः क्यनादीथाय् (पील्या ६२) थव 'कि' त्वःपयूगु दु ।

सर्वनाम—

पुरुष वाचक सर्वतामया परुष वचनय रूप चलय जूगुली उ. पु या ब. व. रूप्य थनं दुध्याःगु व मध्याःगुया रूप नं क्यना: तःगु दु; म. पु. व अ. पु. स हनेमाःगु व हनेस्वाःगु जक मखु, हनेमाःगुली सामान्य कथं हनेगु व आपालं हनेगुया रूप नं ब्यातःगु दु ।

प्रस्तुत सफुली 'छि' या पूर्वरूप छिस्कल (३.४.१ ७८) धकाः क्यनातःगुली जक जि स्वय् 'छि' स्वयंहे हना धाइगु म. पु या सर्वनाम खेंवः वः । 'छिस्कलपि' या हिलाः चीहाःगु रूप 'छिक्पि' खःसा 'छिस्कल' या परिवर्तित रूप 'छिकः' जक खः । गथे वस्कल - वयकः, धवस्कल - धवयकः । धथे हे सर्वनामया म. पु. स हना: धाइगु रूप 'छि' या 'छिस्कल' दुथें उ. पु. स 'जि' या नं हना: धाइगु रूप 'जिस्कल' दु (नेपाली 'मपाई' धाइथे) ।

'पि' ब. व. या लितँसा खःसा नं 'झी' लय् ' पि' मतसे नं ब. व. जूसा 'छःपि' लय् '-पि' तया नं ए. व. जूगु खेंह्याइपुसे च्वं । थुमि अर्थ कनातः

कथं सी दु (पौल्याः ७६) ‘झी’ धमण्डं नं वाइबलय् ए. व. जू सा ‘छँपि’ आपालं हनेगु रूपय् जक ए. व. जुइ ।

ल्याःरवः—

ल्याःरवःयात् सामान्यं व संयुक्तं यानाः नियिक्य् इनातःगु दु । ल्याःरवःया मूल रूप धकाः हार्वः व विभिन्न अवस्थाय् छ्यलीगु संरूप सम्बन्धित ताजिग्वः लिसे छ्यला क्यनातःगु दु । छब्बय् बच्चिं व प्यब्बय् छब्ब व गुणवृद्धि धकाः स्वदुगं – प्यदुगं आदि थुइकीगु ल्याःरवःया नं दसु वियाः व्याख्या यानाः तःगु दु ।

क्रिया—

प्यंगूगु द्या क्रिया बारे चवयादीगु खः । थुकिया ब्वने ज्याय् नं यववं न्हूगु, ज्याख्लेदुगु, न्हूकथं नालावःगु व धाय्माःगु खे वैज्ञानिक पहलं याउँक थुइके फइकथं धाय्गुली वय्कः च्वःह्याःगु खने दु । थुकी क्रिया खर्वः गुकथं ज्याइ, इमि व्युत्पादन व रूपायन गुकथं जुइ धयागु खे दसु वियाः थुइकादीगु दु । धातुयात् ह्वय् ब्वय् ब्वथलाः इमि रूप व संरूपयात् विभिन्न कालय् रूप चलय् यानाः क्यनादीगु दु । तनावने धुंकूगु छुं ल्यंपुल्यं दनिसां अजःगुयात् मधीगुया दसुकथं ‘पे’ बाना क्रियार्थक काय् छि । अजःगुया ल्यंपुल्य कथ ‘भपे’ छगु आः तक नं दनिसां व मारवलं ववचाइगु धातु ‘भपि—’ स क्रियार्थक्य् लितैसा ‘ये’ तनाः ‘भपिये’ जुयाः विकसित जुइ धुंकल धका वय्कः जोशीजुया धाय् मास्ति वय्काः दिल जुइ । एंतिहासिक भाषा-विज्ञान कथं मखुसे बर्णनात्मक शैलि चवयादी कथं वय् नःया थव पलायात नं झीसं हनाः काय् छिगु जुल ।

गुणबोधक क्रिया (attributive verbs) मूल रूपय् विशेषण खः गुकिया लिउने च्वंगु ‘जु (be-equational)’ त्वःफिना जक इमि क्रियाकथं रूप चलय् जूगु खः धयागु जोशीजुया (४:६४) खेय् जि सहमत जुइ मफुगुया हुनिकथं विशेषण ‘त (big)’ खर्वः काय् गुकि ‘पा’ ताजिग्वः काइबलय् परभूतय् ‘ल’ लितैसा मवासे ‘त’ लितैसा काइ । ‘जु’ क्रियां परभूतय् ‘ल’ लितैसा काइ थे ‘तपाल’ जुइ माथाय् ‘तपात’ जूगुलि अथे धाय् मर्छि थे ताय्काः चवना । अथे हे ‘ह्याउ’ या गाघा रूप ‘ह्याउसे’ यात ‘ह्याउं जुसे’

मध्याइगु खें नं थव प्रसंगय् लुमके माः । अथे हे 'ह्याउँ' या विशेषण व स्थिति बोधक नं हे ह्याउँ जक खः । 'ह्याउँ जू' या 'जू' तोफिनासा 'ह्याउँउ' जुइ । तर थमि नकारात्मक अर्थय् धाःसा 'ह्याउँ मजुये' जुइ ।

किया रूपायतय् भाजु अष्टेन हेल (तन् १६८०) या आत्म/परया भूत/अभूत पहलं विश्लेषण यानादीगु दुरुकिं यानाः भाजु जोशीं धयादी थें नेपाल भाषाया किया रूपया व्याख्या याय् तस्सकं ज्या छिक व चीहाय्क अःपू- वंगु दु । अथे नं न्ह्यसः न्यने बलय् (गथे कि— छं जा नया ला ? जि जा नल ला) परभूतय् आत्मभूतया व आत्मभूतय् परभूतया लित्सांसा व गुलि मछिगु खें गुगु कना दिल उकी न्ह्यसः मन्यने थाय् नं वय् फुगु खेय् छुं दसु बियाः द्वाथुइकाः च्वना— जि थुल, का नु जि व हे वल, जि द्वन इ० ।

थव खेय् जोशी जुया बिचाः (३.४.५.२:८४) कि अ. पु. स्वयाः म. पु., उ. पु. सतीगुलि आत्मियता क्यने थें अथे जूगु जुइफु' धयागु खें प्रनुसन्धान याय् बह जू ।

प्रेरणार्थक कियाया विविध रूपया अर्थभेद कनातःगु न्ह्याइपुसे च्वं । (४.३.२.२०१:६८-१०१) प्रेरणार्थक 'बि-' या छचलाय् अवस्थागत विभेद कथं अर्थं पाइगु खें थुकी दुमध्याःगुलि थन दसु नापं बियाः छुं तांसा तनाः च्वना । व्याकरणिक रूप प्रेरणार्थक्या संरूप कथं निथी बिया तःगु दु (४.३.२:६६)— लित्सांसा कथं 'क्-' तनाः व सहायक क्रियाया धातु रूप 'बि-' तनाः । थव 'बि-' मूल धातु प्रेरणार्थक व अप्रेरणार्थक निगूया लिउने अर्थं पाइ कथं वय्फु । प्रेरणार्थक्या लिउने वइबलय् प्रेरक्या इच्छा कथं जूसा अप्रेरणार्थक्या लिउने वइबलय् प्रेरित्या इच्छा कथं जुइ, गथे बि—

<u>अप्रेरणार्थक</u>	<u>प्रेरणार्थक</u>	<u>प्रेरणार्थक सहायक</u>	<u>अर्थ</u>
		<u>क्रिया 'बिये'</u>	
च्वने		बिये	च्वनीमय्सिया इच्छा कथं च्वने बिये
च्वंके (च्वन्-क्-ए)		बिये	च्वंकीमय्सिनं इच्छा याः कथं च्वने बिये

लेखक्या भासं धाय् धाःसा 'च्वंके बिये' जुल कि दुगंछि प्रेरणार्थक जुइ ।

संयुक्त क्रिया व्यथलाः तःगु (४६:१२०) बांलाः जू । सहायक क्रिया दुगु संयुक्त क्रियाय् मूल क्रियाया क्रिया-रूप छु छु जुइफु धकाः व्यथलाः क्यनोः तःगु दु । खय् भाय् धातुइ नेवाः भाय् या क्रियार्थक लित्सा कथं बागवलं व्यवचाइथाय् 'य' व मागवलं व्यवचाइ थाय् 'अय्' तनाः उकिया न लिउने नेवाः भाय् या क्रियार्थक 'जुये', 'याये' तनाः संयुक्त क्रिया ज्याय् जिउ धकाः क्यनातःगु दु । थुकी तंसा तने थें रूपसन्धिया छकूचा खें धाये—

नेपाली क्रियार्थक	नेपाली धातु	नेवाः क्रियार्थ ह	सहायक क्रिया सहित
		लित्सा	संयुक्त क्रिया
पाडनु	पाउ	अय्	पावय् याये/जुये
खानु	खा	वय्	खावय् याये
दिलाउनु	दिल	अय्	दिलय् याये

(यन 'उ' 'अ' या रूप सन्धि जुयाः 'व' जूगु दु ।)

न्याद्याय् व खुद्याय् छसी कथं विशेषण व क्रिया-विशेषण वारे दु । युपि निद्याय्सं इमि सामान्य व व्युत्पादित रूपय् व्यथलाः विभिन्न छु छु लित्सा तनाः इमि रूप ज्याय् जिउ धयागु खें क्यनाः तःगु दु । अनुरणात्मक व अनुकरणात्मक लिधंसाय् तंसा तनाः ज्यानातःगु क्रिया-विशेषणया विविध रूप व्यवसापती (पौल्याः १४३) न्ह्याइँपुक व्ययाः तःगु दु ।

न्ह्याइँपुक निपात व च्याद्याय् परसर्ग वारे इमि व्याकरणिक ज्या छु गुकथं जुइ धयागु क्यनातःगु दु ।

गुद्याय् ताजिग्वः वारे दु । नेपाल भाषाय् ताजिग्वःया चीहाकर्यक इतिहास कनाः ताजिग्वःयात 'श्रेणी शब्द', 'श्रेणी विभक्ति प्रत्यय', 'त्याग्वः प्रत्यय', 'तैजिग्वः', 'ताजिग्वः' आदि छचलाः वःगुलि थःमं छाय् 'ताजिग्वः' धयागु नां येका धयागु बारे स्पष्टिकरण बीमुया नापं ताजिग्वःयःतः क्रियाया ताजिग्वः व संज्ञाया ताजिग्वः यानाः निश्चिक्य इनातःगु दु । गुगू क्रियाया ताजिग्वः क्यनाः आःतक दुने नेपाल भाषा व्याकरणय् थुकिया अस्तित्व बोध दक्कय् ह्लापां क्यनादीगु दु । संज्ञाया ताजिग्वः धयागु बस्तूया आकार स्वयाः जकः छचली धयागु मखु नां स्वयाः न ताजिग्वः पाःगुया दसु कथं 'छ-खा छ्वे' धाःसा छगू लाय्कू, छ-गू च्चपाः धयावःगु खें न्ह्यथनादीगु दु (पौल्याः १८७)

न्हाइँपुसे चवं । मू ताजिग्वः धकाः ताजिग्वः कथं जक छचलेज्यूगु व बाकि-
च्याःगु ताजिग्वः धकाः संज्ञा कथं नं छचलेफुगु ताजिग्वःत क्यानादीगु दु ।

ज्ञिदा वाक्य—रचनालिसे सम्बन्धित खः । युकी दुने खँपुइ खँग्वया
झवःछुइगु, खँपु ज्यायतः वइगु संघटक तत्वया विश्लेषण, छगू कथंया खँपुयात
भेगु कथनय् हिलाः इमित क्वचाइगु संघटक तक सिमा कच्चाय् ब्वथलाः
क्यनातःगु दु ।

नेवाल भाषाया येै/यलगा भाषिकायात क्याः वण्टिमक पहुलं चवया-
तःगु थव सफू अभाव पूर्ति कथं जक मजूसे आपालं खँय् विशेषता दुगु अमूलयगु
व्याकरण खः । थवयात आःस्वया नं तःधंक पिकाय् फ्यमा धकाः सुवाः बिसे
सफू बारे फक्वनं महं चायक धयाया जिगु थःगु धाय् माःगु न्ह्यखँ थनं हे
क्वचायके, सुभाय् !

— रमापति राज शर्मा
खोमा, रुवप ।

बछला थव ५, १११२

मृत्तिव्य

व्याकरण व कोष भाषा अध्ययनमा लागी मिजि मगाःगु बस्तु खः ।
नेपाल भाषाया कोष तःगूमलि दुसां नेपाल भाषाया अर्थ नेपाल भाषां हे
बियातःगु कोष मदुनिगुर्लि दय्केगु, यथे हे नेपाल भाषाया व्याकरण तःगू मछि
दय् धुकूसां नेपाल भाषां हे चव्यातःगु नेपाल भाषाया भाषावैज्ञानिक व्याकरण
धाःसा मदुनिगुर्लि दय्केगु मनंतुनाः दय्के बियागुली बःचाधंगु खौरवः धूकुया नामं
भाजु सत्य मोहन जोशीया सम्पादकत्वय् कोष ने. सं ११०७ स्वांयापुर्त्रि खुनु
पिदने धुंकल, थोंवया: नेपाल भाषाया भाषावैज्ञानिक व्याकरण नं पिदनाः
चवंगुली जितः तस्सकं लय्ताः वः । उच्च शिक्षाया प्राध्यापनया लागी नै मदय्कं
मगाःगु भाषा वैज्ञानिक अध्ययनया लागी एव सफुर्लि आपालं ज्या वह धयागु
विश्वासं छवमि भाजु डा. सुन्दरकृष्ण जोशीयात सफू पिदंगु लसताय् दुनुगलनिसें
सुभाय् दु, सुभाय् ।

बछला अब ५, १११२

वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल

सः तथा रैक्तं चिं -

शाकुणी दयामाक सःचिं मदुरुलिं उडुरुलिं
जेक उया काय मावलया क्लय चयाकर्णी गते गते
सःचिं हु अनो पावैयु दु। सःचिं वर्णया चय बाः
क्लय सी दयेकाः प्रूप रवयलया ध्यालीयु चिं ॥ माकर्णी
ध्यालायु दु -

भूरु	भूदमायु	पीला:	बर्धा
७	७	६	अग्नास औरक्षाया श्वरान
८	८	७	रग्नास औरक्षाया श्वरान
९	९	२५६३०	नासिक्कर्णा
१०	१०	२५२०	नासिक्का
११	११	८	कापान
१२	१२	८	उन्दिक्षा
१३	१३	१७	दन्त
१४	१४	८	दनागूरीया
- :	- :	२५,२५,२६,२०	तिर्हुरी
- -	- -	२४	अर्दि तिर्हुरी
-	-	२० २६,३०-३२२०	आर्तः दुल्लु यद्यु
८	८	१० १२,१४,२०	धुत, विग्रह
९	९	१,३ ... २०	हल्लत
>	>/>	४०,४५,५०	जूरीयु
०	०	४५,५१,५६	सूर्या कूरा

चौहा: नां

अ.	अधोष	प. अ.	पर अभूत
अ. प्रा.	अल्प प्राण	प. भू.	पर भूत
अकः क.	अकर्मक क्रियाया कर्ता	प. स.	परसग
अधि.	अधिकरण	पु.	पुरुष
अ. पु.	अन्य पुरुष	पू. का.	पूर्व कालिक
अं.	अंगेजी	प्र.	प्रयोग
आ. अ.	आत्म अभूत	व. व.	वहुवचन
आ. भू.	आत्म भूत	म. पु.	मध्यम पुरुष
उ. पु.	उत्तम पुरुष	म. प्रा.	महाप्राण
ए. व.	एक वचन	मा.	मारवः
क.	करण	ल.	लनादिसँ
कि. खँ.	क्रिया खंभाय्	वि.	विभक्ति, विशेषण
कि. वि.	क्रिया विशेषण	वि. ही.	विभक्तिहीन
खव.	खवप भाषिका	स.	सघोष, सजीव अर्थय्
ता.	ताजिग्वः	सकः क.	सकर्मक क्रियाया कर्ता
द.	दसु	सं. खँ.	संज्ञा खंभाय् (NP)
नि.	निपात, निर्जीव अर्थय्	संयो.	संयोजक
ने.	नेपाली	स्व.	स्वयादिसँ
ने. भा.	नेपाल भाषा	हि.	हिन्दाबुला

ध्लः

पौल्याः

१

१. वर्ण व्यवस्था

१.१ खण्डीय वर्ण	१
(क) बाग्वःया व्यवस्था	१
(ख) माग्वःया व्यवस्था	२
१.२ खण्डेतर वर्ण	२
१.३ वाणिक व्यतिरेक	३
१.३.१ बाग्वःया व्यतिरेक	३
१.३.२ माग्वःया व्यतिरेक	४
१.४ ध्वनि परिवर्तन	५
१.४.१ ग्रवस्थागत विभेद	६
१.४.२ वर्णया मुक्त विभेद	१०
१.५ वर्ण वितरण	१२
१.६ चिनाग्वः	१४
१.६.१ बाग्वः चिना	१४
१.६.२ माग्वः चिना	२६
१.७ आखः रूप	३०

२. रूप संचित

२.१ त्वःफ्यूगु आखःया पलेसा विसर्ग तथा दीर्घ्या व्यवस्था	३३
२.२ चतुर्थी व सप्तमी विभक्ती आगम रूप /या/ त्वःफ्नाः	
माग्वःया हाः पाइगु	३४
२.३ सः त्वःफीगु	३४

(त)

२.४	निगः व हे मारवः नाप साय् व एकाकार जुयाः	३६
२.५	छगः हे तर दीर्घ जूवनीगु	३६
२.६	जा: कथ मारवःया व्यवस्था	३७
२.७	उ > व, व > उ	३७
२.८	य > इ	३८
२.९	हिलाबुला	३८
२.१०	संरूपण	३८
३	संज्ञा	४२
३.१	व्युत्पादित संज्ञा	४२
३.१.१	धातुं संज्ञा	४२
३.१.२	संज्ञां संज्ञा	४८
३.१.३	विशेषणं संज्ञा	५१
३.१.४	लिग	५१
३.२	संज्ञा-रूपायण	५४
३.२.१	बचन	५५
३.२.२	कारक	५८
३.२.२.१	विभक्ति (कारक-प्रत्यय)	५८
३.२.२.२	आगम रूप	६१
३.२.२.३	कारकया ज्या व विभिन्न रूपय उकिया मान्यता	६७
३.३	समास	७५
३.४	सर्वनाम	७८
३.४.१	पुरुष वाचक सर्वनाम	७८
३.४.२	निश्चय वाचक सर्वनाम	८०
३.४.३	प्रश्न वाचक सर्वनाम	८१
३.४.४	मेमेगु सर्वनामत	८२
३.४.५	सर्वनामया संगति	८३
३.४.५.१	कारक रूपायन्य सर्वनामया संगति	८३
३.४.५.२	क्रिया रूपायन्य सर्वनामया संगति	८४

३.५ ल्याःर्वः	८५
३.५.१ सामान्य ल्याःर्वः	८५
३.५.२ संयुक्त ल्याःर्वः	८६
३.५.३ अंश, क्रम व गुणवृद्धिया ल्याःर्वःत	८०
४. क्रिया	९४
४.१ धातुया आखः रूप	६४
४.२ क्रियाभेद	६५
४.३ क्रियाया व्युत्पादन	६५
४.३.१ सकर्मकीकरण	६५
४.३.२ प्रेरणार्थकीकरण	६६
४.३.२.१ प्रेरणार्थकीरणय् आगम रूप	६७
४.४ क्रिया रूपायन	१०२
४.४.१ क्रिया रूपायनाया लागी धातुया व्यथला	१०२
४.४.२ क्रिया रूपायनय् धातुया रूप हिलीगु नियम	१०६
४.४.३ रूपात्मक लितँसा	१०७
४.४.३.१ आत्म भूत व आत्म स्वभाव बोधक	१०७
४.४.३.२ पर भूत	१०८
४.४.३.३ आत्माभूत व क्रियार्थक	११०
४.४.३.४ पराभूत	११०
४.४.३.५ पूर्वकालिक	१११
४.४.३.६ आज्ञार्थक	१११
४.४.३.७ पर स्वभाव/स्थिति बोधक	११४
४.५ क्रिया रूपायनय् लितँसाया अर्थबोध	११७
४.६ संयुक्त क्रिया	१२०
४.६.१ बहिर्केन्द्रिक संयुक्त निया	१२०
४.६.२ सहायक क्रियादुगु संयुक्त क्रिया	१२१
४.६.२.१ मूल क्रिया क्रियार्थक जुयाः उकी लिउ सहायक क्रिया	१२२
४.६.२.२ मूल क्रिया पूर्वकालिक जुयाः उकी लिउ सहायक क्रिया	१२३

४.६.२.३ मूल किया स्वभाव/स्थिति बोधक जुयाः उकी लिउ सहायक क्रिया	१२५
४.६.३ नेपाली मूल कियाया लिउ सहायक क्रिया	१२५
४.६.४ न्ह्यत्सा दुगु संयुक्त क्रिया	१२६
५. विशेषण	१२८
५.१ सामान्य विशेषण	१२८
५.१.१ गुण बोधक विशेषण	१२८
५.१.२ परिमाण बोधक विशेषण	१२८
५.१.३ सार्वनामिक विशेषण	१२९
५.१.४ क्रियार्थ पूरक विशेषण	१२९
५.२ व्युत्पादित विशेषण	१३०
५.२.१ धातुं विशेषण	१३०
५.२.२ संज्ञा विशेषण	१३५
५.२.३ विशेषणं विशेषण	१३६
५.३ विशेषणवा तुलनात्मक भेद	१३६
६. क्रिया-विशेषण	१३८
६.१ सामान्य क्रिया विशेषण	१३८
६.२ व्युत्पादित क्रिया-विशेषण	१३८
६.२.१ धातुं क्रिया-विशेषण	१३८
६.२.२ विशेषण क्रिया-विशेषण	१४०
६.२.३ अनुकरणात्मक व अनुरणात्मक लिधंसां क्रिया-विशेषण	१४१
७. निपात	१४५
७.१ ववःजीगु निपात	१४५
७.२ गन्नीगु/पन्नीगु निपात	१४७
७.३ च्यूताः मतइगु निपात	१४८
७.४ धापु नाइकीगु निपात	१४९
७.५ धापु न्ह्यवन्नीगु निपात	१४९

७.६ ध्रुवाकथं छथलीगु निपात	१४६
७.७ नकारात्मक निपात	१५०
७.७.१ /म/ या शासन	१५०
७.८ न्हातु धाइगु निपात	१५२
७.९ न्हासः न्यनीगु निपात	१५३
७.९.१ चौहाय्क लिसः काय्गु न्हासःया निपात	१५३
७.९.२ ध्यानाकर्षणया लागी न्यनीगु न्हासःया निपात	१५३
७.१० सःतेगु निपात	१५४
७.११ नेतृत्व याइगु निपात	१५५
७.१२ लिसः बीगु निपात	१५६
७.१३ पाफय्कीगु निपात	१५६
७.१४ बःबीगु निपात	१५७
७.१५ सुवाः/सराः बीगु निपात	१६३
७.१६ स्वापु स्वाइगु निपात	१६३
७.१६.१ आश्रित संयोजक	१६४
७.१६.२ अनाश्रित संयोजक	१६५
७.१६.३ विशेषण विशेष्य संयोजक	१६६
७.१७ हनेभनं छथलीगु निपात	१६७
७.१८ अजू चाइर्थे जाःगुया अभिव्यक्ति	१६७
८. परसर्ग	१७०
९. ताजिर्वः	१७६
९.१ क्रियाया ताजिर्वः	१७६
९.२ संज्ञाया ताजिर्वः	१८५
९.२.१ मू ताजिर्वः	१८५
९.३ बाकिच्याःगु ताजिर्वः	१८४
९.३.१ खमुह वाचक ताजिर्वः	१९५
९.३.२ अनिश्चित रूपया संज्ञालिसै वइगु ताजिर्वः	१९८
९.३.३ दासु ताजिर्वः	२००

१०. वाक्य विज्ञान व नेपाल भाषा	२०३
१०.१ खँवःया इबःछुना	२०३
१०.२ संघटक तत्त्वया व्यथला	२०४
१०.२.१ सत्तीगु व कवचाइगु संघटक	२०४
१०.२.२ अन्तर्कोन्द्रिक व बहिर्कोन्द्रिक संघटक	२०५
१०.२.३ खँपु संघटक	२०६
१०.३ रूपान्तरण	२०६
१०.३.१ सकारात्मक खँपु नकारात्मकय् खँपुइ हिला	२०६
१०.३.२ न्यसः न्यनीगु खँपु	२१२
१०.३.३ थाकुगु खँपुयातः निगू बाः तःगू अःपुगु खँपुइ हिला	२१३
११. श्वहाली	२२५
१२. पारिभाषिक शब्दावली	२३१
१३. पिथनाय् अशुद्धि	२४७

१. वर्ण व्यवस्था—

भाष्य विशेष्य देहु धनिया दक्षय चीधंगु इकाइयातः वर्ण धाइ । वर्णयातः खण्डीय व खण्डेतर यानाः निधिक्य इने फु । खण्डीय वर्ण दुने बाग्वः व माग्वः तथा खण्डेतर वर्ण दुने सः पाकीनु चिया बारे अद्ययन जुइ । नेपाल भाषाय क्वय व्याकरण खण्डीय व खण्डेतर वर्णया व्यवस्था जुयाच्चवंगु दु—

१.१ खण्डीय वर्ण—

क) बाग्वःया व्यथला—

	ओष्ठय		दस्त- मूलीय		तालव्य		कण्ठ्य		काकल्य		
	अ.	स.	अ.	स.	अ.	स.	अ.	स.	अ.	स.	
स्पर्श—											
अ. प्रा.	प्	ब्	त्	द्			क्	ग्			१२
म. प्रा.	फ्	भ्	थ्	ধ্			খ্	ঘ্			
स्पर्ध—											
अ. प्रा.			চ্	জ্							৪
म. प्रा.			ছ্	ঝ্							
मासिक्य—											
अ. प्रा.	ম্		ন্								৪
म. प्रा.	মহ্		নহ্								
संघर्षी—			স্						হ্		২
कम्पन—				ই							১
पाञ्चिक—											
अ. प्रा.				ল্							২
म. प्रा.				লহ্							
ग्राधंस्वर—		ব্				য্					২
	৭		১৪		১		৪		১ =		২৭

ख) माग्वःया छवथला—

	न्ह्यं ने (ग्वःमला:गु)	बिच्य (ग्वःमला:गु)	लिउने (ग्वःला:गु)	
च्वय्	इ		उ	२
दथुइ	ए	ओ	(ओ)	३
क्वय्		आ		१
	२	२	२ =	६

१.२ खण्डेत्तर वर्ण—

क) : / नी, विसर्गं तथा दीर्घ

ख) चन्द्रविन्दु

नेपाल भाषाय् ताहाक्यक व ह्लासं श्वयक नंवाइगु माग्वः नं थीथी वर्गया त्याख्यं वनी, छाय् कि ताहाक्यक धाय्गु व चीहाक्यक तथा ह्लासं श्वयक व मध्यवयक धाय्गु या व्यतिरेकी दु ।

ह्लासं श्वयक ताहाक्यक नंवाइथाय् / * : / नी / श्वयमाःगु खः; तर अःपुडकेया लागी झीसं / * / चवयाः वयाच्वना (गथे कि 'कः: (thorn)' धाय्तः 'कं', 'खी' (drum)' धाय्तः 'खि' इ०)। / * / शीरविन्दु धयागु नासिक्य म, न, ज, ङ, या थासय् विकल्पं वइगु च खः (गथे कि खंपा ८ खम्पा, सिच्चा ८ सिन्चा इ०) उच्चारण जुइबलय् नं नासिक्य स्पर्श धवनि जूगुया नातां म्हुतुया फय्प्बाः ती, नासिकीकरणय् नायूगु थकव छु भचा कुहाँवयाः छु भचा फय् ह्लासं नं पिजवइगुलि सः ह्लासं श्वइगु खः। थुकथं नासिक्यया थासय् विकल्पं छथले ज्यूगु शीरविन्दु / * / व अथे छथले मज्यूगु तर ह्लासं श्वइगु चन्द्रविन्दु / * / पाःसा नं च्वय् बलय् अःपूगु व थासा थाय् नं अःपुगुर्बि जक नं मखु सामान्य टाइप राइटरय् चन्द्रविन्दु धयागु हे नं

मदुगुलि झीसं ह्लासं थव्यक ताहाकथैक नंवाय्थाय् / ^ : / अःपुङ्के
शीरविन्दु / ^ / जक चवयां गाकाः वयागुलि झीगु लागी / ^ : / = / ^ /
खः ।

१.३ बार्णिक व्यतिरेक—

वर्णया व्यवस्था व्यतिरेकया लिधंसाय् जक जुइफइगुर्लि
व्यतिरेकया लागी थन दसु कथं छु खँगवःत बी—

१.३.१ बार्खःया व्यतिरेक—

<u>स्पर्श</u>	<u>खँगवः</u>	<u>अर्थ</u>
प्	पा	सि फाय्गु छताजि ज्यावः
फ्	फा	पशु विशेष
ब्	बाः	अबु
भ्	भाः	मू
त्	ता	ताय्गु ज्या या
थ्	थाः	थाय्गु ज्या या
द्	दा	दाय्गु ज्या या
ध्	धा	धाय्गु ज्या या
क्	का	सुका
ख्	खा	माखा
ग्	गा	न्यय्गु बस्तू
घ्	घा	घाय्गु ज्या या

<u>स्पर्धष्ट</u>		
च्	चा	वं
छ्	छा	छाय्गु ज्या या
ज्	जा	थुयातःगु जाकि
झ्	झाः	जीवनया छु चीहाःगु अवस्था

नासिक्य—

म्	मा	सिमा, स्वांमा तथा घाँय्मा
ह्य्	ह्य	शरीर

न्	ना	‘नाये’ क्रियाया आज्ञार्थक रूप
ह्	हा	‘हाये’ क्रियाया आज्ञार्थक रूप
संघर्षी—		
स्	सा	द्वृहेया स्त्रीलिंगी खँखः
ह्	हा	कस्ति दय॑कीह्य की
कम्पन—		
र्	राःग	शास्त्रीय गान
पार्श्चक—		
ल्	ला	मास
ह्	ह्ला	ह्लायणु ज्या या
अर्ध स्वर—		
व्	वा	वालेणु ज्या या
य्	या	‘याये’ क्रियाया आज्ञार्थक रूप

१.३.२ मार्गवःया व्यतिरेक—

क) हाः (vowel-length):—

मार्गवः	खँखः	अर्थ
इ	जि (ज्+इ)	उत्तम पुरुषया एक वचनया सर्वनाम
उ	जी (ज्+उ)	मसला विशेष
ऋ	कु (क्+ऋ)	भारि
	कू (क्+ऊ)	बुँ पालेणु ज्याबः विशेष
ए	ये॑ (य्+ए॑)	नेपाया राजधानि
	येँः (ये॑+य्=येँः)	येँया अधिकरण रूप
ऋ/ओ	ख्व/खो	‘ख्वये’ क्रियाया आज्ञार्थक रूप
	खवः/खो	खूर
आ	का	सुका
	काः	सिमा स्वांमाय् बः बीतः तइगु कथि

/ ओ / दथुइचंगु लिउनेया मारवः खः । नेपाल भाषाय् थ्व दु वा मदु धयागु खैय् भाषा शास्त्रीतय् दथुइ मतभेद दु । डा. तेजरत्न कंसाकार (सन् १९६०) या बिचाः-कथं थ्व दु, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य (सन् १९६०) या बिचाःकथं थ्व मदु । श्रेष्ठाचार्यया बिचाःकथं ‘क्वः (crow)’ च्वटगुयातः कंसाकारया बिचाःकथं ‘को’ जुइमा: । नेपाल भाषाय् अर्धस्वर ‘य’ ‘व’ लिसे चिनीगु चिनारवः खैगवःया ह्लैच ने नं दु, दथुड नं छगः हे आखलय् (syllable) दु गथे कि क्वैय् (bone), याकव (arm-pit), क्यव (garden इ०), तर मेगु चिनारन्त्र आखः हातां गाया च्वनी (गथे कि लप्-ते (leaf of a tree), तप्-लि (cap) इ०) । नेपाल भाषाया थ्व स्वभावं श्रेष्ठाचार्यया बिचाःयातः बः ब्यू । नेपाल भाषाय् /ओ/ ह्लैच ने च्वंगु बारवः द्वनितात्विक दृष्टि ओठीकरण जुयाः /को/ धयागु [क्वो] जुइगु प्रकृति डा. कंसाकारया बिचाः यातः बः ब्यू । /ओ/ लिउनेया मारवः जूगुलि थुकिया उच्चारणय् म्हुतुसि रवःलाइ, /अ/ धयागु बिचय्याःगु मारवः जूगुलि थुकिया उच्चारणय् रवःलाइमखुगु खैय् बिचाः याय्बलय् सुनानं म्हुतुसि रवःलाका: ‘को’ धा:सा नं, म्हुतुसि रवःमलाकुसे ‘क्वः’ धा:सा नं व हे हाकुह्या छगू किसिमया झंगः (crow) यात हे थुइकीगुलि ‘क्वः’ व ‘को’ या व्यतिरेकी मदुगुलि, व्यबहारय् नं नितां चलय् जुयाः च्वंगुलि नितांबातः शुद्ध भा:पियागु जुल । /ओ/ या थासय् /-व/ लिसे चिकाः न्यंकभनं ज्या काय् जिउ, तर अकारन्तया थासय् ओकारन्त छचले मजिउगु थाय् यकव दुगुलि /व/ लिसे चिउंगु अकारन्तया अनिवार्यतायातः बिचाः यानाः /ओ/ यातः कोष्ठक चि दुने तयागु जुल ।

<u>मारवः</u>	<u>खैगव</u>	<u>अर्थ</u>
ओ/-वः	को/ क्वः	छताजि हाकुह्या झंगः
धो/ धवः		पंक्ति इ० ।

ख) स्पै-जाः (tongue-height)—

मास्वः	खँवः	अर्थ
इ	इला	बैं इलेगु जया
ए	एला	बाःस वःगु सिचुगु छताजि मसला
अ	बः	बल, शक्ति
आ	बा:	ब्वा

ग) नासिकीकरण (vowel nasalization)—

इ	ति	चीतिगु ताका
	तिं	पं थें जाःगु तर पर्ति रवःछिगु मा
उ	बु	'बुये' क्रियाया आज्ञार्थक रूप
	बुं	जग्गा
ए	छे	घच्चायापुगु भावनाया अभिव्यक्ति
	छेॅ	निवास स्थान
अ	ग	'गये' क्रियाया आज्ञार्थक रूप
	गं	'गने' क्रियाया आज्ञार्थक रूप
आ	का:	पुइगु बाजा विशेष
	काँ:	मिखां मखंह्य मनू।

घ) रवःला मलाःगुया भेद—

मास्वः	खँवः	अर्थ
इ	इले	पाये, थिले
उ	उले	त्वःपुयातःगु चायके

१.४ ध्वनि परिवर्तन —

थुकी दुने अवस्थागत विभेद व मुक्त विभेदया बारे चर्चा जुइ ।

१.४.१ अवस्थागत विभेद—

अवस्था विशेष्य सः पाइगु खेया बारे थन चर्चा जुइ ।

थुकीतः संवर्णिक भिन्नता बाः परिपूरक वितरण नं धाः —

क) ओष्ठच स्वर 'उ' व ओष्ठच अर्धस्वर 'व' न्ह्यनेच्चंगु ओष्ठच स्पर्शं
/ प, फ, ब, भ / इवसित जुइ —

/ पु /	[प् ϕ - उ]	अंकुर, बीज
/ एः /	[ए ϕ - वः]	शरीरय् स्वभावं हे बाः मनाः वयाः दइगु एः, पाकेट
/ फु /	[फ् ϕ - उ]	'फये' क्रियाया स्थितिबोधक रूप
/ एवः /	[ए ϕ - वः]	स्वां बाः स्वांथे जाःगु बस्तुकं काइगु ताजिग्वः
/ बु /	[ब् β - उ]	'बुये' क्रियाया आज्ञार्थक रूप
/ एव /	[ए β - व]	'बवये' क्रियाया आज्ञार्थय रूप
/ भु /	[भ् β - उ]	देमा, जा तानाः नय्गु थल
/ एवय् /	[भ् β - वय्]	भोजन

×

×

/ पा /	[प् - आ]	सि फाय्गु ज्यावः
/ फि /	[फ् - इ]	खुसी दइगु ल्वहँया मसीनगु कूचात
/ बः /	[ब् - अः]	बल इ०

ख) दन्तमूलीय / त्, द् / कंपन / र् / न्हांने इत्य, मेथाय् न्यंकभन्
दन्तमूलीय जुइ —

/ चन्द्रमा /	[चन्द् - रमा]	तिमिला
/ सन्त्रासि /	[सन्त् - रासि]	सुन्तला
	×	×
/ जन्ति /	[जन्त् - इ]	बिहाः बलय् भम्चा काः वनीगु जुरूस
/ दुसि /	[द् - उसि]	छताजि अन्न इ०

ग) दन्तमूलीय नासिक्य / न् / स्पर्शमध्ये 'प्' वर्गया वर्ण न्हांने जूसा / म् /,
'क' वर्गया वर्ण न्हांने जूसा / झ् / व स्पर्धर्षय् 'च' वर्गया वर्ण न्हांने
जूसा / व् / जुइ, मेथाय् / न् / हे जुइ —

	[- म् -]	धवम्प्वा:	'लः वनीगु निकासाया प्वाः'
/ न /	[- झ् -]	हेङ्गव्वा:	'सिं च्यानाः दइगु व्वः मदःनिगु बस्तू'
	[- व् -]	पञ्जः:	'झंग पञ्चि कुनेगु बस्तू'
	×		×
	[- न् -]	स्वन्ति	'दीपावली'

घ) कम्पन / र / निगः माग्वःया दथुइ उत्क्षिप्त [f] जुइ —

/ बरे /	[ब् - अ - फ् - ए]	शाक्य जात
/ केरा /	[क् - ए - फ् - आ]	छताजि सिसाबुसा
	×	×
/ बजार /	[बजार् र्]	पसः यक्व दुगु, मनूत अप्वः जुइगु, लँ तव्यागु थाय्
/ इजार /	[इजार् र्]	सुरवाः चीगु बुतु

/ रोग / [र् ऽओष] तत्कृ

/ बाच्छि / [बार् ऽ चा] खबला इ०

ड) नेपाल भाषा इ / ए कार बाग्वः तालव्यीकरण जुइ, उ/ओ कार बाग्वः ओष्ठीकरण जुई—

/ पि / [प्यि] चार

/ पे / [प्ये·] वालंतःगु नसा छकः न्यापतिनं काकाः नय्त वक्वया परिमाण

/ पु / [प्वु] बीज

/ पो / [प्वो] पाकेट, शरीरय् मनावइगु बाःग्वाराचिक न्हाँ वइगु भाग इ०

तर / र् / या इ / ए कार तालव्यीकरण जुहमखु—

/ बरे / [बरे] शाक्य जातया नेवाः नां

/ परि / [परि] अप्सरा इ०

च) / ध् / या निग् संवर्ण खः [ह] धयागु सधोष महाप्राण दन्तमूलीय उत्क्षिप्त, व [ध्] सधोष महाप्राण दन्तमूलीय स्पर्शं । [ह] / ध् / या मुक्त विभेद कथं निगः मारवःया दथुइ वइ, [ध्] मेथाय् न्ह्याथासं—

[बुधि] ॥ [बुहि] ॥ [बुरि] ‘उमेर वनेधुकूहु मिसा’

[कधः] ॥ [कहः] ॥ [करः] ‘कःगु कं लिकाय् मफया: छाक्क मना वःगु लाया भाग’

([ध्] या [ह्] जूथाय् उकिया नं मुक्त विभेद कथं [इ] नं जू)

१.४.२ वर्णया मुक्त विभेद—

क) अ. प्रा., म प्रा. व अ स. या स्वतन्त्र विचरण

अ) निगः मारवःया दथुइच्चंगु सघोष महाप्राणित ओष्ठय
स्पर्श / भ / अल्पप्राणित जुयाः उक्तिया हानं सघोष
ओष्ठय अर्धस्वर / व / लिसे मुक्त रूपे हिला वं ।
गथे कि—

ज्याभः ॥ ज्याबः ॥ ज्यावः ॥ ज्या यायत रवहालि	याइगु बस्तु
साभुं ॥ साबुं ॥ सावुं ॥ स्वः ल्हुइबलय् बा	वसः हीबलय् थायगु
	बस्तु
भ्वाभः ॥ भ्वावः ॥ भ्वावः ॥ तस्सकं स्यंगु (सिं,	
	रवय्)
पुजाभः ॥ पुजाबः ॥ पुजावः ॥ पुजाया सामान तयगु भु	

आ) ओष्ठय वर्णय अघोस महाप्राणया सघोष अल्प प्राण लिसे
मुक्त विभेद जू । श्व त्यासा खेवःया दक्षय् लिपायागु
वर्णय खनेदु । गथे कि—

गुलाफ् ॥ गुलाब्	छताजि स्वां
जुलाफ् ॥ जुलाब्	जारा यायगु ज्या
कवाफ् ॥ कवाब्	मसला यवव तयाः ति
	मतसे दय्कातःगु ला ।

नेपाल भाषाया थःगु हे खेवः / तांफ् / या लिपा-
यागु / -फ् / अघोष महा प्राण खः । थुक्तिया अल्प प्राण
/-प् / लिसे मुक्त विभेद जू —

तांफ् ॥ तांप्	अःखुंदुगु लःथल ।
---------------	------------------

इ) कण्ठय वर्णय महप्राणया अल्पप्राण लिसे मुक्त विभेद जू ।

गथे कि—

तांख ॥ तोक

वसतय् छुनातःगु काकेगु
बस्तू

चिलाःख ॥ चिलाःक

चु ताहाःगु मत

उग्रिमय् ॥ उग्रिमय्

तुरुन्त (ल. नेपाली
/अघि/ ॥ /अगि/)

ख) निगः मागवःया दथुइ च्वंगु / त्, थ्, द्, ध्, न्, / या / र् /
लिसे मुक्तिभेद जुइ (शर्मा १०६६:७६-८१)—

/ त् / ० / र् /

छ - तका > छत्का ॥ छर्का सच्छिगः ध्यबावंगु
सिक्का

कतः - पि > कर्तिप ॥ कर्पि

मेर्पि

/ द् ॥ र् /

मदु ॥ मह 'दये' क्रियाया नका-
रात्मक स्थिति बोधक
रूप ।

दिदि ॥ दिरि

तता

/ थ् / ० / र् /

गथे-खेसे > गह्ने-खेसे ॥ गख्से मर्छिकथं

/ ध् / ० / र् /

तःधी > तःही ॥ तःरी उच्चाइ यकव दुह्यजीव
मधि > महि ॥ मरि अन्न - चुं ह्लाया
छुनातःगु नय्गुबस्तू

/ न् / ० / र् /

जन्म -- ह्लि ॥ जर्मनि
जन्मजन्म ॥ जरोजन्म

जन्मजूगु दिन
जन्म जन्मया लागी

ग) /-य-/ ॥ /-इ-/

आयस्ता ॥ आइस्ता

छुं ज्याया संरक्षणया
लागी सदां दइकथं
तयातःगु बुं, धेबा

आयुर्दा ॥ आइर्दा

जीवन-काल

घ्रयाःबिये ॥ घइबिये

धाय्गु ज्या पूवंके

घ) निगः माग्वःया दथुइ /-म्ब-/ या /-म्म-/ लिसे ग्रथेहे व
/-न्ज-/ /-न्द-/ या /-न्न-/ लिसे मुक्त विभेद जू—

अ) सिम्बःसि सिम्मति तरकारि दयका नयगु
छताजि बुं

अम्बः अम्मः वाउंगु छताजि
सिसाबुक्ता

भम्बः ॥ भम्मः भुनुनु हालाः बवइह्य
हाकुह्य की

आ) सन्दू ॥ सन्नू सियागु तगगु बाकस
बन्दा ॥ बन्ना छताजि वाउं तरकारि

१.५ वर्ण-वितरण

१.५.१ छुं छुं खँगवलय् धाय्—

सीक् ‘प्रेतात्मा’	या /-क् /
तांप्/फ् ‘लः तयगु अःखुंदुगु थल’	या /-प् /
साःप् ‘तस्सकं’	या /-प् /

बाहेक मेगु छुं नं बाग्वः नेपाल भाषाया खँगवलय् लिउने बइमखु, नह्याने व दथुइ जक वइ। सीक्, तांप् / फ्, व साप् खँगवलय् नं सम्भवतः अन्तिम माग्वः / त्वःफिनाः वंगु जुइकु।

१.५.२ त्यासा खँगवलय् धाःसा बाग्वः नं खँगवया लिउने वयफु—

<u>खँगवः</u>	<u>अर्थ</u>
/-प् / रा:प्	ववाःजः
/-ट् / प्रकट	खने दःवइगु
/-क् / सतक्	मुख्यगु लैंपु
/-च् / आँ.च्	जति
/-फ् / गुलाफ्	छताजि स्वाँ

/-ठ् /	आठ्	च्या
/-ख् /	तांख्	वसः की बलय् वसतय् धानातःगु कत्ताकीगु बस्तू ।
/-ग् /	जःग्	भवनया मूल आधार
/-ब् /	भाब्	भावना
/ द् /	याद्	लुमन्ति
/-ज् /	जहाज्	लखय् वा फसय् न्हाकेगु यान
/-घ् /	सांघ्	सीमाना
/-ळ् /	जळंळ्	प्यंकवस्सं लाइगु सुरवाया भाग
/-झ् /	सांझ्	जाथुइति, बहैनी
/-म् /	कलम्	चवसा
/-न् /	बन्	जंगल, गु
/-स् /	रस्	सारतत्व, ति
/-ल् /	जंगल्	गु, बन्
/-र् /	कःर	कःर-कोप, टथिंवस

१.५.३ संघोष महाप्राण बाग्वः खेंवःयां सुरूइ वयूफु । दथुइ धाःसा तस्सकं
हा जक वडि, व नं अप्वःयानाः त्यासा खेंवलय् जक—

<u>खेंवः</u>	<u>अर्थ</u>
/-भ्-/	लाभा
	निभा:
	भवाभः
	सभा
/-घ्-/	साधा
/-घ्-/	धावः
/-झ्-/	बाझः
/-ह्य्-/	×
/-ह्ल्-/	×
/-ह्ल्-/	×

१.५.४ ताहाकःगु माग्वःया लिउ बाग्वः लिसाक्याः वइमखु, बरू ताहाःगु
माग्वः चीहाः यानाः उकिया लिउने जक वाग्वः लिसा क्याः

वय्फु । थुजःगु खँग्वः छगूया थास्य् मेगु विकल्पे मुक्त विभेद कथं
छथले जिउ—

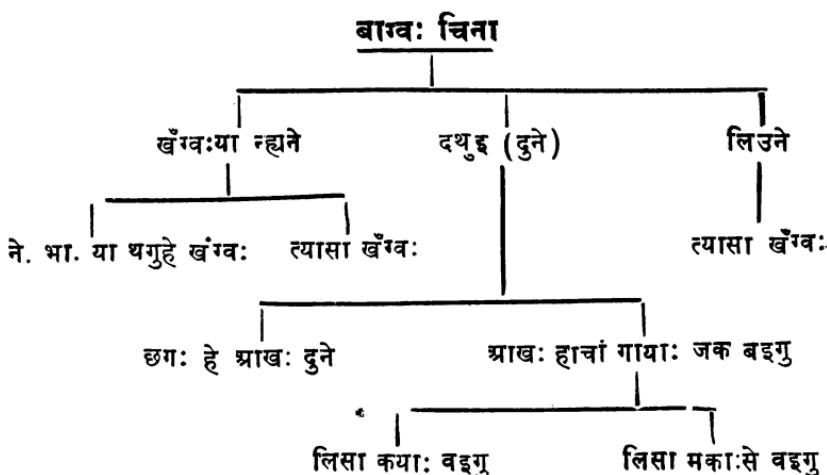
सतिये ॥ सत्तिये	तापाः मजुये
धवःदुये ॥ धवद्दुये	सुयातं आकाङ्काकां न्ह्यनेथ्यंक नाष्टलाये
तःपाः ॥ तप्पाः	चीपाः मखु इ०

१.५.५ ह्य, ह्ल, ह्ल देवनागरी चिनाःआखः थे खने दुसां थुंपि छसीकथं म्,
न्, ल् या महाप्राणित ध्वनि जक खः ‘क’ या ‘ख’ तथा ‘प’ या
‘फ’ धाय्यें जक । थुकीन रोमन लिपि च्वय् बलय् kA या
‘क’ सा khA या ‘ख’ धाय्यें mA ‘म’ सा mhA ‘ह्य’ खः,
अथे हे nA ‘न’ सा nhA ‘ह्ल’ तथा lA ‘ल’ lhA ‘ह्ल’ खः ।

१.६ चिना च्वः—

१.६.१ बाग्वः चिना—

चिनातःगु बाग्वः खँग्वःया न्ह्यने, दथुइ त्यासा खँग्वलय् गनं
गनं लिउने नं वय्फु । बाग्वः चिनाय् निगःगु वर्ण / य / बा / व /
बाहेक छुं मेगु हे जुल धाःसा व खँग्वःया दथुइ जक दइ, उकि
आखः (Syllable) हाचां गायाः च्वनी । चिनातःगु बाग्वःयात
थुकथं ब्वथले छि—

क) खँवःया न्ह्यनेया बार्वः-

अ) अःगु हे भाय्या खँवलय् न्ह्यःनेया बार्व- चिनाय्
 निगःगु बार्वः अर्धस्वर / य् / बा / व् / जुइ। निगःगु
 बार्वः / य् / जुइथाय् ह्लापांगु बार्वः / य्, व् / बा
 कंपन / र / जुइमखु। श्रेष्ठ हे निगःगु बार्वः / व /
 जुइथाय् ह्लापांगु बार्वः / य्, व्, र / तथा महाप्राणित
 नासिक्य / ह्ला, ह्ल / जुइमखु—

	/ य् /		/ व् /
/ प् /	प्याये 'मगने'	प्वले	'खबला लिकाये'
/ त् /	त्याये 'सुयातं बुके'	त्वने	'छ्वालुगु बस्तु घुतुके'
/ क् /	क्यातु 'मठाः'	क्वये	'खरानि जुये'
/ च् /	च्या 'आठ'	च्व	'पिसाप'
/ फ् /	फ्यासु 'क्वातु मजू'	फ्वये	'मां बुइके'
/ थ् /	थ्यासु 'छु थ्याना- तयागुया बान्कि'	थ्वये	'स्वांमां स्वां अलग याये'
/ ख् /	ख्यालः 'प्रहशम'	ख्वाखः	'लहँया हः'
/ छ् /	छ्यालाः 'पञ्चवःल'	छ्वालि	'छ्व लिकाय् धुकूगु मा'
• / ब् /	ब्याहा 'इहिपा'	ब्वह	'याकवं च्वय्यागु ह्लायागु भाग'
/ द् /	द्यार्गि 'बुइ थ्यागु चादू'	द्वक	'तिं पं बलाः: यागु बास्केत'
/ ग् /	ग्यये 'छता बिया: मेता काये'	ग्यय्	'छाःगु मसला ज्वलं'
/ ज् /	ज्यावः 'साधन'	ज्वये	'थलय् ह्लयवा वाये'
/ भ् /	भ्यगः 'चाया छताजि थल'	भ्वय्	'भोजन'

/ ध् /	ध्याचः 'ध्यागु फोहर'	ध्वगिये 'यवव पुलां जुया नवये'
/ ध् /	ध्यः 'दुरुया सार तत्व'	ध्वाये 'धिने'
/ झ् /	झ्याः 'निभा, फय्या लागी छुनातःगु छेँया भाग'	झ्वः पंक्तिः
/ म् /	म्यु 'बिक्रिया'	'म्बः 'न्ययगः ध्वबा वंगु सिक्का'
/ न् /	न्या 'खरिद या'	न्वये 'छुं छगुलि सूगु चोय'
/ ह्म् /	म्ह्याय् 'अबुया मिसाह्या मचाः'	×
/ ह्म् /	न्ह्यः 'निद्रा'	×
/ ल् /	ल्यासे 'युवति'	ल्वय् 'रोग'
/ ह्ल् /	ह्लघये 'छगु थासं मेगु थासय् यने'	ल्ह्वये 'बान्ता याये'
/ स् /	स्याये 'सुयागु ज्यान काये'	स्वाये 'ज्वरय् याये'
/ ह् /	ह्याउँ 'छताजि रङ्ग'	ह्वये 'स्वांया मुखू ब्यने'
/ र् /	×	×
/ य् /	×	×
/ व् /	×	×

आ) त्यासा खँग्वलय् निगःगु बावः अर्धस्वर | य् / बा / व् /
बाहेक मेगु नं जुइफुसां अजःगु तस्सकं ह्य जक हु—

/ क्ल /	क्लव 'आधुनिक गुथि'	(अंग्रेजी)
/ -क् /	स्कूल 'विद्यालय'	(")
/ -र /	प्रेम 'मतिना'	(संस्कृत) इ०

ख) खँग्वः दुनेया आख-चिना :-

अ) अर्ध स्वर | य्, व् | लिसे चिउँगु नेपाल भाषाया
थगु हे खँग्वः व कम्पन | र् | लिसे चिउँगु त्यासा
खँग्वलय् दथुया चिनाख्वः छगः हे आखः दुने लाइ—

या - कव. व्वहया तःलय् च्वंगु शारीरिक अंग

सा - क्या छताजि वाउँ तरकारि इ०

फि - क्रि पीर

तु - का कू

(ने. टु - का)

स - ग्र - ह संकलन

स - तु दुश्मन

(ने. श - तु)

धुड - प्रि हायपनय् तीनु तिसा विशेष

गुन् - द्रु वाउँ तरकारि गंकाः दय्कीगु घासा

क - ह कथं कथासं कं लिकाय् मफयाः

छागु शारीरिक भाग

गुर्सं- गुर्सं निगू जक सिलेबल दुगु खँग्वलय् | र् |
लिसे चिङु चिना आखलं सिलेबल हाचां गाय्काः नं
नंवाः | गथे कि—

फि - कि ॥ फिक् - रि पीर

तु - का ॥ तुक् - रा कू

स - तु ॥ सत् - रु दुश्मन इ०

आ) | य्, व्, र् | बाहेक मेगुलिसे चिउँगु दथुया चिनाख्वलं
आखः (syllable) हाचां गायाः च्वनी। थजःगु
चिनाख्वः यात् (I) न्ह्यसा कयाः वइगु व (II) न्ह्यसा
कयाः मवइगुया ल्याखं निथिकय् इने छि—

I) न्ह्यसा कयाः वइगु चिनाख्वः-

काकल्य | ह् |, ओष्ठच्च अर्ध स्वर | व् |,
सघोष महाप्राणित स्पर्श | भ्, ध् |, महाप्राणित
नासिक्य | ह्, ह् |, दन्तमूलीय महाप्राणित

पार्श्विक	ह्ल्	बाहेक मेंगु ब्यावक बाग्वः नेपाल भाषाया थःगु हे खंगलय् बात्यासा खंगलय् चिउं वय् फु । अथे न्हासा कयाः वःगु बाग्वः ह्लापांगु आखलय् व लिउनेया बाग्वः निगःगु आखलय्
→ आखःया	(च्वनाः)	त्याखं चिनाग्वः बायाः च्वनी ।
महाप्राणित बाग्वः	अथे न्हासा काइबलय् न्ह्यं नेच्वंगु	महाप्राणित बाग्वः अल्प प्राणय् हिली, गथे कि—
/ धृ /	सप् - पा	पाचिनाः तःगु रवबर
/ त्रृ /	प्यात् - त	चीसकं दाय् गु पह
/ क्क /	साक् - क	साइकथं
/ च्चा /	कच् - चा	शाखा
/ ब्ब /	दब् - बल् सब् - बु	दुगंछि सुद्ध ('चा' या बु बोधक कथं जक छचलीगु)
/ द्द /	सद् - दे	छगू हे ला-हिया
* / ग्ग /	जग् - गा	जमिन
/ ऊज /	तज्-ज्या-ये	खू जुये, बाकू दले
/ फ्फ /	सफ्-फा-ये >	
	सप्-फा-ये	तस्कं अजु चाये
* / थ्थ /	अथ् - था > अत् - था (ने. अठ्-ठा)	च्यापाःगु ताःस
* / ख्ख /	लख्-खु > लक् - खु	वसः सुइबल मुलुं सुइ धका पचिनय् न्ह्याइगु ज्याबः
/ छ्छ /	लछ् - छि >	
	लच् - छि	छ ला
* / घ्घ /	अघ् - घोर् > अग् - घोर	भयंकर, तस्सकं

* त्यासा खंगवः

अङ्ग	अङ्ग - झं >	
	अज् - झ ॥	
	अज् - ज	आ तक न
स्यम्	स्यम्-मा-सा	स्यनेमाःसां (प्र. स्यम्मासा र्याय् ! स्यने माःसां र्याय् मखु ।)
न्न	अन् - न	मुख्यगु नसा
स्स	खस् - स	तस्सकं पित्यानाः र्याथय् मर्छि ताइगु पह
र्र	क्यार् - र	सिमा क्वःदइगु सः (अनुकरणात्मकं)
ल्ल	सुल् - ल	च्वं क्वय् न्ह्याइगु पह

नेपाल भाषाय् अप्वः यानाः निगः जक
बाग्वःया चिनार्व दु० गनं गनं स्वंगः बाग्वः न
चिनाच्वंगु दु गन स्वंगःगु बाग्वः | य्, व् |
अथवा | र् | जुइ । | य्, व् | नेपाल भाषाया
थःगु हे खँग्वलय् व | र् | त्यासा खँग्वलय् खने
दु । थथे स्वंगः बाग्वः चिना च्वंथाय् ह्लापांगु
छगः बाग्वः ह्लापांगु आखलय् व लिपायागु निगः
बाग्वः लिपाया आखलय् लाइ—

यक् - क्व	आपाः
हिस् - स्याये	गिजय् याये
पिच् - च्याये	र्यानाः तस्सकं हाले
वान् - व्यये	हाकु तिने
गुन् - दु	वाउं तरकारि गंका:
	दय्कीगु घासा
चन् - द्र - मा	तिमिला
धुड्क - ग्रि	ह्लाय्-पनय् तीगु तिसा
	विशेष इ०

II) व हे बाग्वः न्हासा मकाःसे वइगु—

गनं गने लिउनेच्वंगु आखः त्वःफिनाः न्हांने च्वंगु माग्वः ताहा जुइगु पहलं यानाः प्यंगः आखःया खँग्वः निगलय् लिकुं वइगु दसु नेपाल भाषाय् दु । अथे नं बाग्वः-चिना आखः हाचां गाइगुली अप्वः यानाः स्वंगः आखःया खँग्वः अप्वः खने दु गुकी निगःगु आखःया माग्वः त्वःफिनाः आखः म्हंचाः वनी कथं निगलय् जक लिकुं वनी (कंसाकार ई. सं. १६८३ : ६६) । श्व नेपाल भाषाया मूल खँग्वलय् जक मखु रूपायित संज्ञा व क्रिया रूपय् नं दु गन खँग्वःया मूल रूपया त्वःफ्यूगु आखः हानं वयाः उकीतिनि रूपायनया लितँसा च्वनी—

अर्थ	मूल रूप	रूपायित अन्तिम रूप संज्ञा/क्रिया
समुह	पु - चः(-ल)	पु-च-ल-स >पु-च-ल-य पुच-लव्
(ज्या) याय्	या- (मूल क्रियाया धातु रूप)	या-नाः(-व) -व्छ-ये यान्-व्छय्
सिध्यके	व्छ- (सहायक क्रियाया धातु रूप)	इ०

/ य, व, र/ लिसे चिनीगु व बाग्वः न्हासा कयाः चिनीगु बाहेक नेपाल भाषाय् वय्फुगु मेमेगु चिनाग्वःया धलः नक्सा क्वय् वियागु दु । त्यासा खँग्वलय् जक गन नेपाल भाषाया थःगु हे खँग्वलय् थें निगःगु आखःया माग्वः त्वःफी फु, गन मूल रूपय् हे माग्वः मदुगु खँग्वः दु । न्हासा कयाः वइथाय् अथे माग्वः त्वःफी मखु—

चिना	मूल रूप	अन्तिम रूप	अर्थ
आखः	—	—	—
/प्त/	ल-प-ते	लप्-ते	सुयातःगु वा मतःगु ह विशेष

/ध्च/	धं-प-चा	धंप्-चा	चायागु घःचा
/छ्ल/	का-प-छ-लि	काप्-छ-लि	कौया कत्ताकेगु ज्याबः
* /झ/	अ-प-ज-स	अप्-जस्	जःस वा अःखः
* /म्म/	अ-प-मा-न	अप्-मान	मान या अःखः
* /झ्न/	स-प-ना	सप्-ना	ह्नस
/प्स/	अ-प-स-न	अप्-सं	
* /र्द्र/	अ-प-रा-ध	अप्-राध्	
/त्स/	त-पु-लि	तप्-लि	छथनय् पुइगु वस्तु
/त्प/	सा-तु-पा-तु	सात्-पा-तु	तस्सकं यायगु पह
* /त्क/	सत्-कार्	सत्-कार्	मान् तया: यायगु व्यवहार
* /त्न/	रत्-न	रत्-न	थीगु, थिक्यगु पत्थर विशेष
			गुगु तिसाय् थुनी
/त्ल/	स-त-ल-य	सत्-लय्	सतःया अधि- करण रूप
/क्प/	छिक्कः-पि	छिक्-पि	‘छ’ या वहुवचन आदरार्थी रूप
/क्त/	धु-कु-ति	धुक्-ति	भंडार
/क्च/	या-कः-चा	याक्-चा	छहु जक
/क्ब/	लु-कु-बि	लुक्-बि	सुपिले
/क्ध/	इ-कि-धि-कि	इक्-धि-कि	छर्त्ति
/क्ज्ञ/	आ-का- ज्ञा-कां	आक्- ज्ञा-कां	अक्समातं
/क्म/	ला-का-मं	लाक्-मं	‘लाकां’ या करण रूप
	च्व-क-मु-लु	च्वक्-मुलु	लासाय् च्व फाइहु
/क्न/	कु-कु-न्व	कुक्-न्व	ज्याबः विशेष
/क्स/	चा-कु-सि	चाक्-सि	चाकुगु फल विशेष
/क्ल/	स-क-लैय्	सक्-लैय्	फुक्कं

* त्यास खोँग्वः

/चक/	मि-च-कि	मिच्-कि	स्वां विशेष
/च्ल/	पु-च-ल-य	पुच्-लय्	‘पुचः’ या अधि- करण रूप
/फत/	छ-फु-ति	छप्-ति	छ ताजि ग्वः- फुति
/ख्त/	न-खः-त्या	नख्-त्या	नखः धुनेवं म्हाय् मस्त भिनामस्तय्
नकीगु भवय्			
* /ब्द/	शब्-द	शब् द	खैर्वः..
/ब्ज/	स-बु-ज-न	सब्-जं	ब्याहाबलय् म्हाय्- मचा पितबी न्ह्यः
थाय् भुइ तयाः नकीगु भवय्			
/ब्स/	कः-बः-सि	कःब्-सि	फल विशेष
/ब्ल/	हा-ब- ला-सा	हाब्- ला-सा	पलपसा
अय्लाः काय्बलय्			
अय्लाः मुंकेतः च्यामु बाताया तःलय्			
तइगु चायागु थल			
/गत/	भव-ग-त्या	भवग्-त्या	फल विशेष
/गच/	दु-गु-चा	दुग्-चा	जनावर विशेष
/गज/	मु-गु-जि	मुग्-जि	वसःया संजाप
* /गध/	मुग्-ध	मुग्-धि	तस्सकं प्रभावित
जुया लय् ताय्गु भाव			
/गम/	बुं-ग-मि	बुंग्-मि	‘बुंग’ धयागु गईयाहा भनू
ल-ग-मय			
‘लग’ धयागु त्वाःया अधिकरण			
रूप			
* /ग्न/	ल-ग-न	लग्-न	साइत

* त्यासा खैर्व

/र्ल/	भा-म- त्या-न भु-ग-लु-न	भाग्-त्यां भुग्-लुं	से आदि यइपुसे मच्वंक तयातय्गु पह ह्याइपुक नुगः मर्छिकाः चवनेगु
/ज्व/	बि-ज- कन्-नि	बिज्- कन्-नि	तिसा विशेष
/ज्ञ/	ल-ज-गा	लज् गा	व्यवसाय
/ज्भ/	पु-जा-भ-ल	पुज्-भः	पुजा याय्गु सामान तय्गु थल
/ज्ञ/	भा-ज-न-य	भाज्-नय्	भाजंया अधिकरण रूप
/ध्प/	ध-म-प	धम्-प	लः तय्गु चायागु धः
/झ्त/	जि-मि-त	जिम्-त	'जि' सर्वनामया बहु- वचनया सम्प्रदान रूप
/झ्क/	जि-मि-के	जिम्-के	'जि' सर्वनामया बहुवचनया अधिकरण रूप
/झ्च/	भउ-म-चा	भम्-चा	ब्याहा याना ह्याहा म्ह्याय् मचा
/झ्थ/	आ-मु-थे	आम्-थे	आम्कथं
/झ्ख/	आ-म- खव-रा	आम्- खव-रा	अःखुं मदुगु
/झ्बः/	आ-म-ब-ल	आम्-बः	फल विशेष
* /झ्द/	आम्-दा-नि	आम्-दा-नि	आय
/झ्न/	आ-म-ना-य	आम्-ना-य	सम्प्रदाय
/झ्स/	चि-मि-से	चिम्-सं	ह्य॒ बुयावइगु मसीनगु सं
/झ्ल/	आ-म-लि	आम्-लि	फल विशेष
/झ्त/	अ-न-ति	अन्-ति	अय्ला-थल

* त्यासा खँरवः

/क्/	सि-न-का	सिन्-का	'प' वा 'तिं' फायातःगु मसिनगु कथिचात
/च्/	सि-न-चा	सिन्-चा	सँ छचने बलय् सँ जःखः निष्वे फाया तइगु ध्वः
* /थ्/	कन्-थ	कन्-थ	तर्
/छ्/	ता-न-छा	तान्-छा	कस्सय जूगु
* /द्/	गुन्-द्रु	गुन् द्रु	वाउं तरकारि गंका: दयूकीगु घासा
/ग्/	अन्-ग ल >अङ्ग-ग-ल ॥ अं-ग-ल	अं-गः	अःपा ल्वहैया पःखाः
/ज्/	ब-नि-जा-ल	बन्-जा:	व्यापारी
* /म्/	जन्-म	जन्-म	बुयेगु ज्या
/स्/	पि-नि-सं	पिन्-सं	ब. व. प्रत्यय + श्रागम + सकः क - क प्रत्यय
/स्प्/	ल-स-प-स	सस्-पस्	
/स्त्/	क-स-ति	कस्-ति	हां दयूकीगु चाकुगु बस्तु
/स्क्/	वि-सि-का-व	विस्-का:	खवपया छू जात्रा
/स्च्/	कि-सि-चा	किस्-चा	चिधीह्य किसि
* /स्थ्/	स्वास्-थ्य	स्वास्-थ्य	ह्याया श्रवस्था
/स्म्/	सरस्वति- मा-जु	सस्- मा-जु	सरस्वती मा-जु
/स्न्/	अ-स-न-य	अस्-नय्	'असं' त्वाया अधिकरण रूप

* त्यासा खेंगवः

/स्ल/	कि-स-लि	किस्-लि	सलिखय् जायक जाकि व उकी धयबा व ग्वय् तयातःगु वस्तु
/र्प/	मा-रि-पा	मार्-पा	छतजि मरि
*/र्त/	अर्-ति	अर्-ति	उपदेश
/र्क/	प-र(=त)-का	पर्-का	ह्वः गंथाय्, गूथाय् पर्केगु ज्या
/र्च/	बा-रा		
	(=ता)-चा	बार्-चा	खवला
*/र्फ/	बर्-फि	बर् फि	मरि विशेष
*/र्थ/	अर्-थ	अर्-थ	माने
*/र्ख/	बर्-खा	बर्-खा	तां नवइगु, वा वइगु क्रह्तु
*/र्ब/	बर्-बर्	बर्-बर्	दुष्ट, नीच
	(>वर्-वर्)		
	मार्-ब-	मार्-ब-	
	लि-चा	लि-चा	तिसा विशेष
*/र्द/	बार्-द-लि	बार्-द-लि	कःसि थे पिकयातःगु छेया भाग
/र्ग/	अ-र(=त)		
	-ग-ल	अर्-गः	अःपा उइगु भूतू
/र्ज/	बर्-ज		
	(>वज्ज्र)	बर्-ज	बज्ज्र
	अ-र-ज	अर्-ज	*सीन्ह्यः अस्तिम
	-ल-य	-लय्	सासः ह्वाकेत तइगु थाय्या अधिकरण रूप
*/र्घ/	अर्-घ	अर्-घ	पुजा याय्गु ज्यावः विशेष

* त्यासा खंग्वः

/र्म/	धर्-म	धर्-म	पुजा, कर्तव्य, लक्षण
*/र्न/	धर्-ना	धर-ना	मांग पुरा मजूतलय्
			सुयागु लुखाय् प्यू
			वनेगु
*/र्स/	अ-नर्-सा	अ-नर्-सा	मरि विशेष
	म-र्-स-य	मर्-सय्	विदेशय्
*/र्ल/	बार्-लि	बार्-लि	छताजि अन्न
/र्प/	सु-लु-प्या	सुल्-प्या	की विशेष
/र्त/	म-ल-ता	मल्-ता	पालुगु मसला विशेष
/र्क/	य-ल-कव-य	यल्-कवय्	निभालं मखःगु
			थासय्
/र्च/	पा-तु-चा	पाल्-चा	सलिखय् चिकं
			तयाः च्याकेगु मत
/र्फ/	कु-लि-फि	कुल्-फि	जंगःया न्ह्यपनय्
			दइगु चाःतुगु पा
/र्ख/	आ-पु-लु -ख-न	आ-पुल्-ख	आश मयाना खतं
			खने दयःक वइगु पह
/र्ज/	पा-लि- जा-त	पाल्-जा:	स्वां विशेष
/र्म/	धाय्-लि -म-य	धायल्-मय्	तुरुन्त
*/र्स/	अ-ल-सि	अल्-सि	याकु चाःहा

* त्यासा खँवः

प्	ত্	ক্	চ্	ক্	থ্	খ্	ছ্	ব্	দ্	গ্	জ্	ভ্	ধ্	ঢ্	শ্	ন্	হ্ৰ	হ্ৰ	স্	হ্ৰ	ৰ	ল্	হ্ৰ	চ্	য্		
G	x							x			x					*	*		x		*	x					
x	G	*														*								x			
x	x	G	x					x				x			x	x	x		x			x					
x		x	G																				x				
	x			G																							
					G																						
	x					G					*	x															
							G					*	x														
								G		*	x													x			
									G			*	x												x		
	x									G	x	*													x		
		x								x	G	x															
													G														
	x	x	x	x	x	x	x	x	*																		
	x	x	x	x	*		x		*	x	x																
													G														
														G	*			x						x			
		x	x	x	x	*		x	*	*	x	x															
		x	x	x	x	x	x	x	*	*	*	x															
														*				*	*								
															*	*		x									
																*											
																	*										
																		*									
																			*								
																				*							
																					*						
																						*					
																							*				
																								*			
																									*		
																										G	

✗ নেপাল ভাষায়া থঃগু হে খঁৰবলয় চিনাপদ:

✳ ত্যাসা খঁৰবলয় চিনাপদ:

G ন্যাসা ক্যা: বঁশু চিনাপদ:

ग) लिउनेया बाहवः-चिना—

लिउनेया चिनाग्वः छगः हे आखलय् लाइ । अजागु चिना आखः अप्वयाना बवनातःपिन्सं छचलीगु अँग्रेजी भाषां त्यानातःगु— व न ह्य हें जक खनेदु (स्थापित ई. सं. १६७६: पेज २७१)

बत्व	चीम
फेण्ट	मुर्छा
बन्द	मचालीगु
रेस्ट	आराम
पम्प	पम्प
इच्च	इच्च
बेच्च	बेच्च
स्कूल	विद्यालय

इ०

१६२ मारवः-चिना—

नेपाल भाषाय् निगः निगः, मारवः जवः च्याज्यः दुः—

अइ	उइ
आइ	इउ
अउ	
आउ	
अय्	
आय्	

युपिमध्ये /आय्/ बाहेक बाकी ह्यज्वः खँग्वलय् न्ह्य ने न वइ, /आय्/ नापं व्याक क लिउने वइ । न्ह्य ने वइगुली / इउ / क्रिया रूपायतय् (इन्—‘इने क्रियाया धातु रूप’ इल्—‘इले’ क्रियाया धातु रूपया आज्ञार्थक्य्’) जक वइ:—

माआखः चिना	न्ह्य ने	अर्थ	लिउने	अर्थ
/ अइ /	अइसा	अर्हि	कइ	त्वय् विशेष

/ आइ /	प्रइस्ता	बुं बा मेगु	चाइ	चाकुमरि
		धनया		(मचा भाय्)
		अक्षेय कोष	ताइं	फुति
/ अउ /	अउल	'त्वय् विशेष	सउ	साया खि
/ आउ /	आउं	'त्वय् विशेष	हाउं	रङ्ग विशेष
/ अय् /	अय्	अथे	गय्	गुकथं
/ आय् /			म्हाय्	मिसाहू मचा
/ उइ /	उइं	हावा स्यंहा	छुइ	छय्या मचा
		मिसा		
/ इउ /	इउ	इलेगु ज्याया	खिउं	अन्धकार
	इउं	इनेगु ज्याया		

१.७ आखः रूप —

नेपाल भाषाय् आखः—रूप थुकथं जुइ—

- क) / मा / माग्वलं सुरु जुइगु (मा, माबा, मामा)
- ख) / बा / बाग्वलं सुरु जुइगु (बामा, बामाबा, बामामा)
- ग) / बाबा / बाग्वः चिनां सुरु जुइगु (बाबामा, बाबामाबा, बाबा-मामा)

क) मा:-

ईं	घीय् लय्गु ज्याबः
आ-लु	तरकारि विशेष
अं (=अँ)	फल विशेष

माबा:-

अङ्ग-गू	पतिनय् न्हाय्गु तिसा
अप्-पा	उनाः बा मउसे दय्कातःगु,
	छे, पःखाः दनेतः माःगु
आक्-झा-कां	चायागु प्यकुलाःगु वस्तु
	अकस्मात्

मामा:-

आउँ	ल्वय् विशेष
उइ	हावा स्यंहा मिसा
अय्-ला:	अश, सिसाबुसा आदि
	छविंगिकाः दय्कातःगु काय्- यःगु ति

ख) ब्रामा:-

ल्-अः=लः	जल
क्-आ=का	सुका
छ्-ऐँ=छे	बासं च्वनेगु थाय्

ब्रामाबा:-

स्-इ-न्—का=सिन्-का	पं वा तिया कथिचा
ध्-उ-क्—ति=धुक्-ति	भोडार
त्-इ-म्—ला=तिम्-ला	चन्द्रमा

ब्रामामा:-

ख्-ग्र-इ=खइ	थूक
प्-अ-उ=पउ	पत्र
ल्-अ-इँ	छताजि हा तरकारि वा सिसा बुसा

ग) बाबामा:-

झ्-य्-आः=झ्याः	फय्, जः या लागी अंगलय् तयातःगु ह्वः
ल्-य्-आ—से=त्यासे	युवति
घ्-व्-आ—ये=ध्वाये	धिने

बाबामाबा:-

प्-य्-अ-म्—पा=प्यम्पा	प्यंया जः खः च्वंगु भाग
ख्-य्-आ-म्—च्वाः=	
खवाम्प्वा:	खि फाय्-गु च्वाः

स्-य॒-अ-म॑—मासो=

स्याम्मासा

स्यनेमासां (प्र. स्यम्मासा

ग्याय् ! स्यनेमाःसां ग्याय्

मखु)

बाबामामा:

ह॒-य॑-आ॑-उ॑=ह्याउं

छत॑जि रंग

ख॒-व॑-आ॑-उ॑=ख्वाउं

ठण्डा

स् य॒-आ॑-उ॑=स्याउं

फल विशेष

**माग्वलं सुरु जुइगु आखः नेपाल भाषाय् ह्य जक दु ।
बाग्वलं सुरु जुइगु आखः धाःसा यकव दु ।**

गनं गनं त्यासा ख॑ग्वलय् बाहेक / बामाबा / बाग्वः
न्ह्यसा कयाः वइथाय् बाः दथुया आखलय् माग्वः त्वफिना
आखः ह्यन्चाय्कः वइथाय् जक दइ (स्व. - १.६
चिनाग्वःया (आ. I) न्ह्यसा कयाः वइगु चिनाग्वः,
पौल्याः १७ (आ. II) व हे बाग्वः न्ह्यसा मकाःसे वइगु,
पौल्याः २० ।

२. रूप-सन्धि

छगू रूपया संसर्गं मेगु रूप हिलीगु बारे थन चर्चा जुइ ।

२.१ त्वःपूर्णु आखःया पलेसा विसर्गं तथा दीर्घया व्यवस्था—

क) नेपाल भाषाया यक्क खेँग्वलय्, किया रूपया छुं छुं लितेंसाय् लिउनेया आखःग्वः त्वःफिनाः उकिया पलेसा न्ह्यनेया माग्वः ताहाक्यक नंवाः कथं श्र / आकारान्त्य् विसर्गं व इ / उ कारान्त्य् हस्वयां दीर्घं जूवंगु दु—

अर्थ

फ्य्, जःया लागी अंगलय्

तयातःगु ह्वः

फांगा

पुस्तक

धाय्‌गु ज्या यानाः

चीधंगु जीव

खेँग्वः

झ्याः (-ल)

सिलः (-क)

सफू (-ति / लि)

ध्याः (-ब)

की (-ल) इ०

ख) त्वःपूर्णु आखः / न / बा / म / जुल धाःसा न्ह्यनेया माग्वः ताहा जक मजूसे हासां न ध्वः व—

अर्थ

चुइगु कथि

छताजि ब्रयाः जुइह्या की

खेँग्वः

तुताँः (-म)

भुजिँः (-न) इ०

ग) त्वःपूर्णु आखःया न्ह्यने / ह / जुल धाःसा एकाक्षरी खेँग्वः / ह / या / -श / जक ताहा जुइ, निगः बा निगलं मयाक आखः दुथाय् अन्तिम / ह / ताहाइ मखु । तर व

/ ह / त्वः फीव तिनि न्ह्यनेया मारवः ताहाइ—

अर्थ

सिमा, स्वांमा व घाँय्या हः हः (-ल)
शरीरया छगू अंगः बवहः (-ल) ॥ बवः—
इहिपाः ब्याहा (-ल) ॥ ब्याः इ०

बांधः

२.२ चतुर्थी व सप्तमी विभक्ती आगम रूप / या | त्वःफिना:
मारवःया हा: पाइगु —

त्वःप्यूगु आखःया न्ह्यने च्वंगु मारवः ताहा जुइगु नेपाल
भाषाय् साधारण खँ खः । तर गनं गनं सः बा आखः छु त्वः
मफिउसां नं ताहाक्यक लच्चारण जुइगुया दसु नं दुसा गनं गनं
न्ह्यनेया आखः त्वःफिना लिउनेया आखः ताहाइगुया दसु नं दु ।
थुपि निगूया दसु कथं चतुर्थी व सप्तमी विभक्ति काय् छि । चतुर्थी
विभक्तिया / त / या / अ /, सप्तमी विभक्ति / के / या / ए /
यस्से लिकाय् ज्यूगु / या / आगमया लिउने उलि ताहा मजू गुलि
थव आगम रूप / या / मतसे धाय् बलय् ताहा जू—

संज्ञा

सिता

सिता

सिता

सिता

आगम

या

या

या

या

विभक्ति

तः (चतुर्थी)

तः (”)

के: (सप्तमी)

के: (”)

२.३ सः त्वः फीगु—

क) / ह / यस्से त्वःफीगु—

कुह्मः (-ल) ॥ कुमाः

केहें ॥ के

कहः ॥ करः

चाया थलबल दय्यकीपिनिगु जात

माँ श्रव्या क्वकालिह्य म्ह्याय्

कथं कथास लिकाय् मफया:

छागु शरीरया भाग

पाहा॑	पा॒	पाहुना॑
सिंहः॑	सिनः॑	कपालव् तीगु॒ सिनः॑ ३०

थ्व हे॑ / ह॑ / यसें॑ त्वः॒ फीगुलि॑ याना॑ः (अ) सघोष महा-
प्राणित स्पर्ष अल्प प्राणिलय॑ यसें॑ हिली॑, अथे॑ हे॑ (आ) महा-
प्राणित न्ह्यसा॑ कथा॑: वइ॑ बलय॑ न्ह्यसाकाः॒ गु॑ अल्प प्राणित
जूवनी॑ :—

अ) पुजाभः॑	पुजावः॑	पुज्याय्गु॑ ज्वलं॑ तय्गु॑ भु॑
साभु॑	सावु॑	म्वः॑ लहुइगु॑, वसः॑ हीगु॑ वस्तु॑
धाघः॑	धागः॑	म्वाः॑ मदुगु॑ पंगलः॑
बाजः॑	बाजः॑	वच्छि॑ उमेर वंह्यु॑
काधा॑	कादा॑: (—कारा॑)	मिस्ति॑ व लः॑ तया॑: दाय॑कातः॒ गु॑ ति॑

आ) सप्तफा॑	सप्तफा॑	फोहर॑ मजूगु॑
लख्खु॑	लक्खु॑	वसः॑ सुइबलय॑ पतिनय॑ न्ह्याइगु॑
लछ्छि॑	लच्छि॑	छला॑
अघोर	अघोर	तस्सकं॑
अझ्ञा॑	अज्ञा॑	आ॑ तकः॑ न॑ ३०

ख)॑ / ग॑ / यस्से॑ त्वः॒ फीगु॑ :—

निर्जीव॑ पदार्थया॑ ताजिग्वः॑ ‘ग॑’ तथा॑ क्रियात्मक संज्ञाया॑
लित्संसा॑ ‘ग॑’ या॑ / ग॑ / काचाकक नं॑ वाय॑ बलय॑ त्वः॒ फी॑ क्षु॑। अथे॑
बाग्वः॑ त्वः॒ फी॑ व माभ्वः॑ निगः॑ हं॑ वनीगुलि॑ छगः॑ हे॑ श्राखलय॑ लाना॑:
दीर्घया॑ ल्याखय॑ वनी॑—

छ - ग॑	छउ॑	छ—॑ ताजिग्वः॑
नि - ग॑	निउ॑	नि—॑ ताजिग्वः॑
या - गु॑	याउ॑	आगम—॑ संयोजक
नये - गु॑	नयउ॑	/न-/॑ धातुया॑ क्रियार्थक रूप- क्रियात्मक संज्ञाया॑ लित्संसा॑

ग)॑ त्यासा॑ खँग्वलय॑ दक्कय॑ लिपाया॑ वाग्वः॑ त्वः॒ फी॑ व न्ह्य॑ नेच्वंगु॑ मार्गः॑:
ताहा॑ जुइ॑—

गुथियार	>	गुथ्याः	गुथिया संदर्शय
पारिजात्	>	पालिजाः	छताजि स्वां
नायक्	>	नायः	हिरो

घ) स्वंगः आखः दुगु खंवलय् निगःगु आखःया माग्वः त्वफीव कंसाकारजुं (ई. स- १६८३: ७४-७५) घयादी थे न्ह्यंनेच्वंगु बाग्वः अक्ष न्ह्यंनेच्वंगु बाग्वलय् चिनाः आखः म्हं चायाः न्ह्यंनेया आखः दीर्घया ल्याखय् वनी—

ल-प-ते	>	लप—ते	सिमाया हः विशेष
ब्व-क-सि	>	ब्वक्—सि	कुविद्या सःह्य कतकितः दुःख- बीह्य मिसा
भ्व-ग-त्या	>	भ्वग्—त्या	फल विशेष
ल-ज-गा:	>	लज्—गा:	व्यवसाय इ०

२.४ निगः व हे माग्वः नाप् लाय्व एकाकर जुया छगः हे तर दीर्घ जू वनी—

<u>अर्थ</u>	<u>खंग</u>	<u>अधिकरण</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
फल विशेष	तुसि	तुसि-इ	तुसी
बासं च्वनेगु थाय्	छे०	छे०-य्	छे०य्=छे० इ०
२ × १०	नि-इ		नी
४ × १०	पि-इ		पी
'चि-' धातुया	चि-इ		ची
स्थिति बोधक रूप			
'ति-' धातुया	ति-इ		ती
स्थिति बोधक रूप			इ०

२.५ जाः कथं माग्वःया व्यवस्था—

निर्जीवय् अधिकरण कारकया लितंसा (विभक्ति) या निगू संरूप खः | इ | व | ए (=य) | । | इ/ च्वय्या माग्वः जूगुलि च्वय्या माग्वः | इ, उ | या लिउने च्वय्या हे न्ह्यंनेच्वंगु माग्वः

| इ / जुइ थें नतुं / ए (=य) / कवय्या मार्गः जूरुलि कवय्याँ
मार्गः / ए, अ, आ / या लिउने कवय्या न्ह्यनेच्वंगु मार्गः
/ ए (=य) / जुइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खंचवः</u>	<u>अधिकरण</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
नदि	खुसि	खुसि-इ	खुसी
चाकूगु रस	तु	तु-इ	तुइ
पिजवइगु माँ			
दीप	मत	मत य्	मतय्
हाय्यगु ज्याबः	हासा	हासा-य्	हासाय्
निवास स्थान	छे०	छे०-ए/य्	छे०:(=छे०)/छे०य्

ल्याःरवःया दसु—

<u>सामान्य ल्याः</u>	<u>अर्थ</u>	<u>ज्ञि गुणय् याय् रव</u>	<u>अर्थ</u>
नि	दुइ	नि-इ = नी	बीस
स्व (=सु)	तिन	सु-इ = सुइ/स्बी	तीस इ०

२.६ | उ | > | व् | , | व् | > | उ |

रूप सन्धिया कारणं खंचवः दथुइ च्वंगु ओष्ठचा स्वर् / उ |
ओष्ठचा अथंस्वर् / व् / लिसे, अथे हे / व् / | उ | लिसे हिलेफु—

<u>खंचवः</u>	<u>अर्थ</u>		
सु	प्रश्न वाचक सर्वनाम स्व-या-के 'सु' या (सजीक अर्थय्)		अधिकरण रूप
रव	गन	गु-खे	गुगु दिशाय् इ०

२.७ | य् | > | इ |

निगः मार्गःया दथुइ च्वंगु | य् | काचाक्क नंवाय् वलय्

| इ / जू वं —

<u>अर्थ</u>	<u>खंगमः</u>	<u>कारक</u>	<u>काचाकक नवाय् बलय्</u>
मिसा नां	सिता	सिता-या-तः (सम्प्रदान)	सित - इ - तः
		सिता-या-ह्य (सम्बन्ध)	सित - इ - ह्य
		सिता-या-के (अधिकरण)	सित - इ - के
मिज्जै नां रामचा	रामचा-या-तः (सम्प्रदान)	रामचा-इ-तः > रामचि*तः	
	रामचा-या-ह्य (सम्बन्ध)	रामचा-इ-ह्य > रामचि*ह्य	
	रामचा-या-के (अधिकरण)	रामचा-इ-के > रामचि*के	

२.८ हिलाबुला-

क) / इ / या हिलाबुला-

गुह्यसितः = गुह्यसितः

ख) महाप्राणया हिलाबुला-

गुकथं = गुखं तरिकां'

कथनं खतनं छुं ज्या धुनेवं'

२.९ संरूपण-

न्ह्यनेया सलं लिउनेया सः यातः प्रभावित यानाः सः पाकीगुयात पूर्वं संरूपण व लिउनेया सलं न्ह्यनेया सः पाकीगुयात परं संरूपण द्वाइ । नेपाल भाषाय् थुपि नितां दु—

* थन | य् | हिला: वःगु | इ | चवने न्ह्यः | चा | या अन्तिम
| आ | त्वःफ्यूगु दु ।

क) पूर्वसंरूपण-

न्ह्यानेया सलं लिउनेया सःयात प्रभावित याइकथं
नेपाल भाषाय् / न् / लिउनेस्तुं च्वंगु / द् / / त् / जुइ,
/ म / या लिउनेस्तुं च्वंगु / ब् / / म / जुइ / ,

| ब | > | न |-

रन्दा > रन्ना	सिकःमिया सिं सुइगु ज्याबः
सन्दू > सन्नु	सिया तःगःगु बाकस इ०

| ब | > | म |-

अम्ब > अम्म	फल विशेष
भम्भ > भम्ब	की विशेष

थुजःगु थःगु सलं थः हे याइगुयात पूर्ण संरूपण धाइ ।

ख) पर संरूपण -

‘फुत’ धयागु अर्थय् बइगु / मन्त / यात गुल्सं गुल्सं
/ मन्त (मत्-त) / नं धाः गन लिउने या / - त् / सलं
न्ह्यानेया / न् / यात नं / त् / हे यानाः बिल । थव पर
संरूपणया पूर्ण संरूपण खः । अथे हे लिउनेया सलं न्ह्यानेया
ताहागु स्वर / : / यात थःगु हे सलय् हिलाः यसें द्वित्व
याइगु दसु नं नेपाल भाषाय् आषलं खनेदु-

अर्थ

सः - तिये > सत्तिये (सत्-तिये)	तामपाये
कः - ताये > कत्ताये (कत्-ताये)	बांलाक ज्वंगु जुये
तं - भ्वये > तम्भ्वये (तम्-भ्वये)	लय् मताये
चः - ब्रुये > चब्ब्रुये (चब्-ब्रुये)	त्वाः दले
लः - थ्याये > लत्थ्याये (लत्-थ्याये)	थ्याये
भ्वः - सुये > भ्वस्सुये (भ्वस्-सुये)	जबय् बा खवय् लिघने

इ०

संरूपणयात् व्वथलेगु ज्या तःकथं जुइफु । च्वय् व्वथलाकथं पूर्वं व पर संरूपण बाहेक छुं निगू सलय् वं वयात्, वं वयात् थवंथबय् प्रभावित याइगु ल्याखं थवंथबय् (पारस्परिक) संरूपण धयागु दुसा प्रभावित सः व प्रभावोत्पादक सः स्वा-गु मस्वाःगुया ल्यखं त्वा: दःगु व त्वा: मदःगु संरूपण धयागु नं दनि—

ग) थवंथबय् संरूपण —

अङ्ग — गः	अप्पां दनाःतःगु छेँया पःखा
पत् — जः	झंग—पन्छि लहीगु चिकजाधंगु खोर
सन् — दू	सिया तःगःगु बाक्स
अम् — बः	फल विशेष

थुपि खेँवलय् न्हांनेच्वंगु आखःया अन्तिम नासिक्य /ङ, व्, न्, म् / व हे वर्गया स्वंगःगु आखः जूरुलि नासिक्य नं व हे व हे वर्गया जूवंगु दु । थन / ग्, ज्, द्, ब् / नं यानाः छसीकथं / ङ, व्, न्, म् / जूगु धाःसां जिगु, अथे हे / ङ, व्, व्, म् / नं यानाः / ग्, ज्, द्, ब् / जूगु धाःसां ज्यूरुलि थुमितः थवंथबय् (पारस्परिक) संरूपण धाइ । तर छुरुलि मेगुयात् प्रभावित या: बलय् वहे बहे मयासे बहे वहे वर्गया सलय् जक हिउरुलि थुपि आंशिक कथंया जकः संरूपण जुल ।

घ) त्वाःदःगु संरूपण—

च्वय्-च्वंगु व्याकक (क, ख, ग,) त्वा मदःगु (स्वाःगु) संरूपणया दसु जुल गन प्रभावित याइगु व प्रभावित जुइगु निगू सः त्वाःमदय्क स्वानाः वःगु दु । तर नेपाल भाषाय् त्वाःदःगु संरूपण नं दु गन छगः हे खेँवलय् ह्लापाया मारवलं प्रभावित जुयाः विचय् मेगु हे सः दय् धुकूसां लिपाया मारवः नं ब हे जुयाः आखःलय् बाखः पाना नं उच्चारण उखतं हे जुयाः तुक मिलय् जू वनी—

मुतु	वसः सुइगु ज्यावः
बुतु	यचु मजू
सिनिचा (> सिन्चा)	सँ जः खः फाइगु धवः
किमि	खी दाइह्य की

इ०

थन ह्रापांया निगुली त्वाः दय्क / उ / व लिपाया
 निगुली त्वाः दय्क / इ / लिसा क्याः बःगु दु । अुजाःगु
 संरूपणयात् स्वर-मिलान नं धाः ।

३. संज्ञा

संज्ञा अकर्तु ज्याइ—

मूलरूप + (व्युत्पादित लितेसा) + (रूपायित लितेसा) = संज्ञा।

मूल रूप हे संज्ञा जुइफु। उझी न लितेसा तनाः मेगु संज्ञा दय्के फु।

संज्ञा मखुत धाःसा कःरं न मेगु लितेसा तनाः तिनि संज्ञा ज्याय् जी।

थन व्युत्पादन, रूपायन व समासया माध्यमं संज्ञा ज्याय्गु ज्या जुइ—

३.१ व्युत्पादित संज्ञा :—

अध्वः यानाः धातुया लिउ, धातु बाहेक गनं गनं जक क्रियार्थक, विशेषण, संज्ञाया लिउ लितेसां तनाः संज्ञा ज्याय् ज्यू।

निम्न विशेषणय् मूल रूपं काइगु लितेसा इवः छुइगु ज्या जुइ—

३.१.१ धातुं संज्ञा—

क) /'=':/

त्वःफीगु दक्षक्य लिपाया नासिक्यया पलेसा न्ह्यंनेच्चवंगु
मार्घः यात त्वासं ध्वयक ताहा यानाः

<u>धातु</u>	<u>अर्थ</u>	<u>संज्ञा</u>	<u>अर्थ</u>
कुन् - 'कुने'	क्रियाया धातु रूप	कुं (=कूं)	ध्याकुं
पन् - 'पने'	क्रियाया धातु रूप	क्व-पं (=—पः)	चतांमरि छुइ बलय् हा पनेत त्वःपुइगु
लन् - 'लने'	क्रियाया धातु रूप	पा-लं (=—लंः)	चाबागु बस्तू अपसं च्चवानाः नइगु पवित्र भोजन

ख) / पं /

द्वन् - 'द्वने'	क्रियाया धातु रूप	द्व-पं	दंगु वापतय् जरिवाना
१. लितेसा	काय् न्ह्यः दक्षक्य	लिपाया	/ -न् / त्वःप्यूगु

	चा- 'चाये' क्रियाया धातु रूप	चा-प	धाय्माःगु भाग
	ह्ला- 'ह्लाये' क्रियाया धातु रूप	ह्ला-पं	ह्लाय्माःगु भाग
ग) / : /	तु- 'तुये' क्रियाया धातु रूप'	चा तू(च-तु)	कुह्ला-तय् थलबल दय्केत चा काय्गु थाय्
	स- 'सये क्रियाया धातु रूप	धु-सः	रशायन-विद्याया ज्या याइपिनिगु जात
घ) / चः /	कि- 'किये' क्रियाया धातु रूप	कि-चः	छाया
	पि- 'पिये' क्रियाया धातु रूप	पि-चः	मिखाय् वइगु पिचः
	ख्या- 'ख्याये' क्रियाया धातु रूप	ख्या-चः	सुयातं ख्याय्तः बीगु चेताबनि
ङ) / बः /	ज्या- 'ज्याये' (रूप बिये) क्रियाया	ज्या-बः	साधन
		धातु रूप'	
	ल्वा- 'ल्वाये' क्रियाया धातु रूप'	ल्वा बः	त्याय्गु साधन
च) / चा /	खन्- 'खने' क्रियाया धातु रूप	खन्-चा नैःमिया प्वा:	खनेगु ज्याबः
	भुन्- 'भुने' क्रियाया धातु रूप	भव र्न-चा	लुँ नाय्केकु ज्यानः (गुगु चां भुनाः दय्की)
	भिन्- 'भिने' क्रियाया धातु रूप	भिन्-चा	दाजु-किजाया लागि तता- केहे तथा तता-केहैया लागि दाजु-किजाया मचा (भिन्चित भिस मचा भापाः श्राद्धबलय् पुज्या- य्गु चलन दु)
छ) / पा /	दा- 'दाये' क्रियाया धातु रूप	दा-पा	भूलं जुइगु हिलाबुला

२. मूल रूपया / उ / / व / लिसे हिउगु (स्व. ३७ : २.६)

त्वा:- 'त्वाये' क्रियाया धातु रूप त्वा-पा म्बाय् चुइकेत ज्याइगु

कि- 'किये' क्रियाया धातु रूप कि-पा तस्वीर
छि- 'छिये' क्रियाया धातु रूप छि-पा कापः छीगु ज्या याइ-

पिनिगु जात

ज) / पा: /

चा- 'चाये' क्रियाया धातु रूप चा-पा: वसः सुइतः कैचि चानाः

ल्यंगु ततः कूगु कापः

दि- 'दिये' क्रियाया धातु रूप दि-पा: विश्रामया लागि दीगु
ज्या

सु- 'सुये' क्रियाया धातु रूप सु-पा: दाय्-के बलय् तिं हा अवयाः
ह्य जुइगु ज्या

हिल्- 'हिले' क्रियाया धातु रूप हिल्-पा: परिवर्तन

झ) / वा: /

ज (=झ)- 'ज/झ-ये' क्रियाया

धातु रूप ज (=झ)-वा: ज/झ इह्य मनू

जु- 'जुये' क्रियाया धातु रूप जु-वा: यात्री

पि- 'पिये' क्रियाया धातु रूप पि-वा: पिया: च्वनीह्य

सु- 'सुये' क्रियाया धातु रूप सु-वा: भनिज्या याइ-

पिनिगु जात

ऋ) / खि /

चि- 'चिये' क्रियाया धातु रूप चि-खि चीगु चीपुगु चिहाःगु वस्तु

दा- 'दाये' क्रियाया धातु रूप दा-खि सामाज्यां वा दाय्-त वामा

चीगु खिपः

दा-खि सुइकाःया ह्य दाय्-गु ज्वाबः

ट) / सि /

त- 'तये' क्रियाया धातु रूप त-सि छुं तयतः अंगलय् तना-

तःगु सिंपौ

३. लितैसा काय्ह्यः धातुया दक्कय् लिपाया /-ल / त्वःफिना उकिया
यासाय् / उ / च्वंगु दु ।

द-	'दये'	क्रियाया धातु रूप	द-सि	'हु'	ष्टयागुया प्रमाण
पि	'पिये'	क्रियाया धातु रूप	पि-सि	बाहा	च्छने जक न्हः हु
लहु-	'लहुये'	क्रियाया धातु रूप	लहु(=लु)-सि	लहुइगु	ज्यावः
हा-	'हाये'	क्रियाया धातु रूप	हा-सि	अय्ला	कायत् दय्कातःगु
३) / सु /					चाया थल
द-	'दये'	क्रियाया धातु रूप	द-सु	उदाहरण	
थ्या-	'थ्याये'	क्रियाया धातु रूप	थ्या सु	थ्याना	तयागुया बान्कि
र्यन्-	'र्यने'	क्रियाया धातु रूप	र्य-सु	तौल	
४) / फ /					
हा-	'हाये'	क्रियाया धातु रूप	हा	बाफ	
पाल्-	'पाले'	क्रियाया धातु रूप	पा	पालेगु	ज्यावः
५) / आ /					
पक्-	'पके'	क्रियाया धातु रूप	पक्-आ	पकेंगु	ज्या
काल्-	'काले'	क्रियाया धातु रूप	काल्-आ	कालेंगु	ज्या
छचल्-	'छचले'	क्रियाया धातु रूप	छचल्-आ	छचलेंगु	ज्या
इल्-	'इले'	क्रियाया धातु रूप	इल्-आ	इलेंगु	ज्या
खुन्-	'खुने'	क्रियाया धातु रूप	खुन्-आ	खुनातःगु	बस्तु (न्या-खुना), खुनेंगु ज्या
तुन्-	'तुने'	क्रियाया धातु रूप	तुन्-आ	कामना	(भिन्नतुना बांलाःगु कामना,)
बवन्-	'बवने'	क्रियाया धातु रूप	बवन्-आ	पाहीं	बवनेंगु ज्या
मुन्-	'मुने'	क्रियाया धातु रूप	मुन्-आ	संग्रह	(मुना-स्वां)
वाल्-	'वाले'	क्रियाया धातु रूप	वाल्-आ	वालेंगु	ज्या
सुल्-	'सुले'	क्रियाया धातु रूप	सुल्-आ	सुलेंगु	ज्या
६) / सा /					
कु-	'कुये'	क्रियाया धातु रूप	कु-सा	वा वइबलय्	, तां न्वइ-
				बलय्	कुइगु बस्तू

अक्षर् - 'उक्ने' क्रियाया धातु रूप	उवैः॑-सा	यःया ह्लासी चक्नीगु बस्तु
ति- 'तिये' क्रियाया धातु रूप	ति-सा	तीगु बस्तु
प्याक् - 'प्याके' क्रियाया धातु रूप	प्याक्-सा	म्बः लहूइबलय् मिस्तय् प्याकाः ह्य हुइगु कापः
ब्व- 'ब्वये' क्रियाया धातु रूप	ब्व-सा	ब्वय्गु (प्रदर्शन याय्गु) बस्तु
ला- 'लाये' क्रियाया धातु रूप	ला-सा	लाय्गु बस्तु
त्व- 'त्वये' क्रियाया धातु रूप	त्व-सा	जाः बजि नयैत त्वःगु बस्तु-धासा'
सु- 'सुये (बैंपुये)' क्रियाया धातु रूप	सुसा-कुसा	सफा याय्गु ज्या
हा- 'हाये' क्रियाया धातु रूप	हा-सा	हाय्गु जगावः ॥ ५०

त) / साः /

क- 'कये' क्रियाया धातु रूप	क-साः	सजाइं
र्व- 'र्वये' क्रियाया धातु रूप	र्व-साः	योजना
हिल्- 'हिले' क्रियाया धातु रूप	हि-साः	पेचय् हिला वनीगु साः

थ) / पु /

न- 'नये' क्रियाया धातु रूप	न पु	नय्गु पह
धा- 'धाये' क्रियाया धातु रूप	धा-पु	भनाइ
त्वा- 'त्वये' क्रियाया धातु रूप	त्वा-पु	झगडा
स्वा- 'स्वये' क्रियाया धातु रूप	स्वा-पु	स्वानातःगु थाय्
हा- 'हाये' क्रियाया धातु रूप	हा-पु	जा (मचा बोलि)
त्यन्- 'त्यने' क्रियाया धातु रूप	त्यं-पु-त्यं॑	फूफा:

४. लित्सा काय्-न्ह्य धातुया अन्तिम | न / मिलाफुती हिला: न्ह्यनेया
माआखलय् गः वंगु ।

५. लित्सा काय् न्ह्य: दक्कय् लिपाया | न / नास्कियय् हिला: न्ह्यने चवंगु
बाखलय् गः वंगु ?

द) / पू/

चा—‘चाये’ क्रियाया धातु रूप

चा—पूं

कापः चानाः वैहर्गु

चिकीकूगु सिर्तिवंगु कापः

दा—‘दाये’ क्रियाया धातु रूप

दा—पू

दायगु ज्याबः (फँ, कुले
टेप इ०.)

भिन्—‘भिने’ क्रियाया धातु रूप

भिम्^६—पू

तिसाय् थुनेगु समुद्रय् दहगु
हाउँगु / भुयगु गुताजि
रत्न मध्ये छत्ता जि रत्न।

ध) / गि (-न) /

पवन्—‘पवने’ क्रियाया धातु रूप पव^७—गि^७ पवनाः नइहा

न) / ला /

छचा—‘छचाये’ (ल्वाक छचाये)

छचला छ्व, ल्व, आदि तःता
स्त्रिल्वाक छचाताः द्यका
तःगु ति दुगु तरकारि

ष) / ति /

लुमन्—‘लुमने’ क्रियाया धातु रूप लुमन्—ति सम्ज्ञना

फ) / बि /

ख्व—‘ख्वये’ क्रियाया धातु रूप ख्व—बि ख्वय्बलय् मिखां हाइगु ति

ब) / कू /

न्व—‘न्वये’ क्रियाया धातु रूप न्व—कू मन्वय्केतः तहगु कपाय्
कापः आदि बस्तू

भ) / लु /

ख्व—‘ख्वये’ क्रियाया धातु रूप ख्व—लु ख्वःसू

६. लितौंसा काय् न्हाः धातुया अन्तिम / न् / पस्संरूपण जुका / म / स हिइगु दु।

७. लितौंसा काय् न्हाः धातुया अन्तिम / न् / त्वःप्यूगु। अथे हे लितौंसाया
अन्तिम / म / अनुस्कारम् हिलाः ह्यंतेच्चंगु मारवः गःवंगु दु।

- म) / क /
सिये मदय सिइ-क = प्रेतात्मा
- य) / स /
ह्यन्—‘ह्यने’ क्रियाया धातु रूप हम-स सपना
- र) / ग: /
बुये-- सुयातं बुये बुइ-ग: छेँया दक्षय् च्यथ्यागु तँ
- ल) / या: /
हुल्—‘हुलय् याये’ क्रियाया धातु रूप हुल्-या: हुलय् याइह्या मनू

३.१.२ संज्ञा संज्ञा—

क) / चा /
डा. स्थापितं (१६७८:३३४) ध्यादी थे / चा / लितँसां कवय्
च्वया कथं थी थी खँ थुइकी—

अ) धाइमय्-सिया तःधंछू बाः छुच्चा पह क्यनीगु—
बाबु मायावनापुसे चंह्य मचा बाबु-चा ज्यापुया मचा
मास्तर शिक्षक मास्तर-चा शिक्षक (हेपय् याना:
धाइगु)
तिमिला मिसा नां तिमिला-चा मिसा नां (हेपय्
याना: धाइगु)

आ) धाय्-कीहा चीधनीगु—
खा छेँ लहीहा झंगः विशेष खा-चा चीधीहा खा बा:
सा छेँ लहीहा पशु विशेष सा-चा साया मचा बा:
मचाहा सा

इ) माया-ममता व्वइगु—
दाइ दाजु दाइ-चा यःहा दाजु

- द. गनं गनं धातुया थासय् क्रियार्थक रूप लितँसा कबाः संज्ञा दःवंगु दु । यन
क्रियार्थक ‘सये’ या / इ / लिउने च्वंगु अर्धस्वर / य / पूर्व संरूपण
जुयाः / इ / स हिलाः निगः व हे माग्वः सम्भिजुयाः दीर्घ रूप काःगु दु
(स्व. ३६:२.४)

के हैं मां अबुया थः स्वंया
ववकालिहृ म्हाय् के हैं चा यः हृ के हैं

६) पा:गू नाता :—

काय्	मां अबुया मिं मचा	काय्-चा	मिंया लागी दाजुकिजाया काय्, मिसाया लागी तता के हैं या काय्
------	-------------------	---------	--

ख) / आः / वः /

गां (-म)	शहरं पिनेयागु थाय्	गाम्-आः	गांयाहृ मनू।
		गाम्-वः	"

ग) / कू /

सु	वा दायातय् धुंकूगु मा	सु-कू	सुयागु दयका तःगु लासा
----	-----------------------	-------	-----------------------

घ) / गू /

सं	सुकाथें जाःगु मसीनगु	सङ्गै-गू	त्वाःदःगु सं
	छचनय् ह्याय् बुयावइगु वस्तू		

ङ) / ताः /

लस	रस	लस-ता	लय्-ताः
----	----	-------	---------

च) / नू /

हि	हिनुली न्हाइगु ह्याउंगु ति	हि-नू	नसा गुर्कि न्ह्याःगु हि नुगलय् वनी
----	----------------------------	-------	---------------------------------------

छ) / पु /

ज्या	कार्य	ज्या-पु	ज्या याइपिनिगु जात
सा	जनावर विशेष	सा-पु	सा लहीपिनिगु जात
खै	ह्लाय्-गु भाव वस्तू	खै-पु	खै ह्लाय्-गु पह

ज) / मि /

ज्या	कार्य	ज्या-मि	ज्या याइहृ मनू
ये	काठमाडौं	येै०-मि	येै० याइहृ मनू
केपू	येँया छगू गां	केपू१०-मि	केपूयाहृ मनू

९) लितँसा काय्ह्यः नासिकीकरण सम्बधित वर्गया नासिकयय् हिउगु

१०) / मि / लितँसा राजधानि / येै० / तथा गां-गामाय्-यार्पि मनूतय्त जक
छचः, मेमेगु जिल्लायापिन्त मछचः।

लोल चिक्
 साय्॑-मि चिकं दय्कौपिनिगु
 (=साल-मि) जात

झ) / या /

पसः(-ल) चीजबीज मीगु कुथि पसल्॑-या मीहा मनू

द्व(-लि) भम्चा तया कुबीगु दुल्॑-या द्व ववबीपिनिगु जात
 यान विशेष विशेष, डोले

ब) / या: (-र) /

गुथि सामाजिक संगठन गु॒॑ध्या:
 (ने. गुठियार गुथिया सदस्य

ट) / ला /

च्या कार्य ज्या- ला ज्या याःगु बापत्य्
 बीगु ध्यवा

ठ) / लि /

छे॑ बासं च्वनेगु थाय् छे॒॒॑॑-लि छे॒॒॑॑ जमिन तल्ला

ड) / सा /

मि मनू मि-सा मिसाहा मनू
 पु फलय् दुने च्वंगु पुसा पु-सा न्हागुयां बीज

ढ) / सू /

मचा	मचा-सू	मचा पह
ल्याय्हा	ल्याय्हा-सू	ल्याय्हा पह
ल्यासे	ल्यासे-सू	ल्यासे पह
वय्	वय्-सू	वय् पह
उइँ	उइँ-सू	उइँ पह

इ०

११) ल > य।

१२. लित्सा काय्न्हा: दक्कय् लिपाया माश्वः त्वःपयूगु ।

१३. लित्सा काय्न्हा ह्वासंध्वगु सः मथ्याःवंगु ।

३.१.३ विशेषणं संज्ञा—

क) | φ |

ताहा ताहाकःगु ताहा सर्प, वि

ख) | चा | इव लित्सा सुयातं महनेकथंगु संज्ञा दय्केत छचली—

हाकु 'तुयु' या आःखः हाकु-चा मिजं नां

चाकु चिनिया थे जाःगु स्वाद दुगु चाकु-चा मिजं नां

/ सि |

खायु कुनूया थे जाःगु स्वादगु खाइ^{१४}-सि खायुगु फल विशेष

चाकु चिनिया थे जाःगु स्वाद दुगु चाकु-सि चाकुगु फल विशेष

३.१.४ प्रेरित लिग—

नेपाल भाषाय् व्याकरणिक लिग मदु, प्राकृतिक लिग जक दु । व्याकरणिक लिग संज्ञा, सर्वनामया रूप स्वयाः वनी । फे॑च्च, जर्मन, लाटिन आदि भाषाय् / आ / नं क्वचाइगु माजातय् लाइ, / ए / नं क्वचाइगु बाजातय् लाइ । फे॑च्च भाषाय् la table 'टेबल' माजातय् लाःसा le livre 'सफू' बाजातय् लाः । प्राकृतिक लिग जक दुगु नेपाल भाषाय् निर्जीवि जूगुलि थुमि लिग हे मदु । सजीवय् बाजात सी दक्व पुर्लिग, माजात सी दक्व स्त्री लिग व बाजत माजात सी मदुगु नेपाल भाषाय् उभय लिग जुइ । अंग्रेजी, नेपाली (he 'त्यो', she 'तिनी') थे सर्वनामया लिग—भेद नेपाल भाषाय् मदु । अथे हे नेपाली (त्यो आयो, तिनी आइन्) थे बाजात माजातयातः ल्वय्क थन क्रियापदया रूप पाइमखु । सजीवय् पशु-पंछि थुइकीगु उभय लिगी खैंच्वःया न्ह्याने / वा (गनं गनं थु) | , / मा / तनाः नं छसीकथं बाजात माजत थुइकेगु चलन नं नेपाल भाषाय् दु । अलय् चीन-सँय् भाय्-खलःयात ल्वय्क बाजातय् छगः सा माजातय् मेगु हे खैंच्वः छचलीगु दसु नं नेपाल भाषाय् आपालं दु ।

१४. लित्सा काय्-ह्यः | य् / , / इ / स हिउगु ।

लिंग परिवर्तन—

बाजातया खँगःयात मूल रूप कथं कयाःलि उकी लिउने | नी |,
/ इ / लितँसा तना माजातया खँगः ज्याय्‌गु नेपाल भाषाय् चलन
दु। थथे लिंगय् लितँसा छचलाः खँगः ज्याय्‌गु व्युत्पादन प्रणाली
दुने ला।

| नी /

थाय्, लजगाः व जात थुइकी थाय् (खुनि, प्वर्सि व नइ
बाहेक) / - नी | लितँसा वइ—

बाजात	अर्थ	माजात
येँमि	येँहाहु मिज	येँमि-नी
यलय्	यलयाहु मिजं	यल (य्)-नी
खवपय्	खवपयाहु मिजं	खबप (य्)-नी
सँय्	सँदेयाहु मिजं, सँय जातया मिजं	संमी (-नी)
ब्रह्मु	बाहुन	बहम-नी
ज्यापु	कृषक	ज्यापु-नी
स्यस्यः	श्रेष्ठ	स्यस्यःनी
डाक्टर	डाक्टर	डाक्टर-नी ^{१५}
सुब्बा	छगू दर्जा	सुब्बा-नी ^{१५}

(स्वनिगःया स्वंगु जिल्ला येँ, यल, खवप व सँदेया मिसायात
जक | - नी | लितँसा छचः। नेपालया मेमेगु जिल्ला व गां गामय्-
यापि मिस्तयतः | - नी | लितँसा मछचः। सँदेया मिसायातः | - नी |
लितँसा विकल्पं जक छचः, 'समीनी' या थासय् 'समी' जक धाःसा न
जिउ)

इ /

सजीवय् मनुष्य जातया निम्न खँगलय् / इ / लितँसा च्वनी।
लितँसा काय्‌न्हाः मूल रूपया बाजातया खँगलय् छुं द्यूपाः वइ—

१५ डाक्टरया कलाःयात जक डाक्टरनी धाइ, मिसाहु डाक्टर जूसा डाक्टर हे
मिसाहु सुब्बायात सुब्बाहे धाइ, सुब्बानी धाय्‌केत सुब्बाया कलाः हे जुइमाः

<u>बाजात</u>	<u>अर्थ</u>	<u>माजात</u>
ज्याथ	बुरा	जियथि
श्रजा	आःजु	अर्जि
लाख्	राक्षस	ल (:/स)सि
यार्पि	मिखाया नानिचा थासय्	यालि
	मलाःह्य मिजं	
प्वः	द्यःला	प्वरि
नाय्	ला मीगु ज्या याइगु	नई
	जातया मिजं	
वँय्	हावा स्यंह्य मिजं	उइ
खँ	खुइगु व्यवसाय क्याच्वंह्य मिजं	खुनि
कां	मिखां मखंह्य मिजं	कनि
थकाः (-ह)	थक्य् याइह्य मिजं	थर्कि (-न)
ख्वाय्	ह्याय्पं मताःह्य मिजं	खुर्सि (-न)
र्वाज्यः (-ल)	सुथां मलाःह्य मिजं	गवर्लि (-न)
च्वापुकाः (-ल)	माःसां घ्वाःसां न्ह्यचिलाः अप्वः सनाः जुइम मिजं	च्वार्कि (-न)
नायः (-क)	नायक	नर्कि (-न)

/ बा-, थु- / या अःखः / मा- /

सजीवय् मनू बाहेक पशु, पंछि व की थूइकीगु उभय लिगी
संज्ञाय् बाजात सीदय्केक्षः / बा- /, 'मे' व 'सा' थूइकीयाय् / थु-/
न्ह्यतंसा तनी । थथे हे माजात सी दय्केत मूल रूपया न्ह्यने / मा- /
न्ह्यतंसा तनी—

<u>उभय लिंग</u>	<u>अर्थ</u>	<u>बाजात</u>	<u>माजात</u>
किसि	तःधीह्य स्वंदुह्य जनावर	बा-किसि	मा-किसि
खिचा	ह्वाउ ह्वाउ उइह्य छें लहीम जनावर	बा-खिचा	मा-खिचा

चौखुं	झङ्गः विशेष	बा-चखुं	मा-चखुं
किमि	प्वाथय् चवनीम दलम्ब्रि थे जाह्य की	बा-किमि	मा-किमि
मे	ला, दुरुया लागी लहीम जनावर	थु-मे	मा-मे
सा	दुरुया लागी लहीम जनावर	थु-सा	मा-सा इ०

बाजातय् छगः सा माजतय् मेगु हे वडगुया दसु नं नेपाल भाषाय्
आपालं दु—

<u>बाजात</u>	<u>अर्थ</u>	<u>माजात</u>
भाजु	भलादमिहा मिंज	मय्जु
मिंज	बाजातह्य मनू	मिसा
च्यःः	नोकर, दास	भ्वाँति
बागः	पुकर्या	भुतु
भात	पति	कलाः (-त)
अबु	ब्वा	मां (-म)
बरे	शाक्य	मानि (-न)
छहँ	थुसा	सा
पाजु	मांया दाजु बा किजा	मल्जु
दाजु	दाइ	तताजु 'दाजुया कलाः' तता 'मां अबुया थकालीहा म्हाय'
काय्	थः मिंज मचा	म्हाय्
हुगु	छे लहीम जनबार विशेष	च्वलय्
रवंगः (-ल)	छे लहीम झङ्गः विशेष	माखा
जुजु	राजा	लानि
		इ०

३.२ संज्ञा-रूपायण—

नेपाल भाषाय् संज्ञाया बचन व कारेक्य रूप चलय् जुइ ।

३.२.१ वचन—

नेपाल भाषाय् संज्ञा, सर्वनामया वचन (छह्या व तःहा) भद्र तःह्ये वइगु लित्सां क्यनी ।

| त /—

तःह्ये वइगु लित्साया निग् संरूप दु | त | व /पि| ७ मि /पिनि / साधारण सजीव संज्ञा, निर्जीव संज्ञा व हनेम्बाःपि मनूतसें / त / लित्सां काइ । लोकमान सिह (ने. सं. १०७५ : १२) जुं धयादीथे संज्ञा न्ह्यः ल्याः क्यनीगु खँग्वः वल धाःसा व ल्याखं हे व छह्या खः वा: तःह्या खः धयागु सी दइ. अन / त / लित्सां तय्गु कःर मदु. तर ल्याः क्यनीगु खँग्वः मवल धाःसा तःह्या वयनेत / त / लित्सां मतसे मगाः—

छह्य

खिच्चा 'जनावर विशेष'

मचा 'उमेरं मजाह्या प्राण'

सफू 'पुस्तक'

| पि ७ पिनि / मि /—

तःह्य

खिच्चा त / निह्य खिच्चात (त)

मचा-त / स्वह्य मचा (- त)

सफू-त / प्यंगु सफू (-त) ७०

हनेमाःपि मनूत, द्यःपि, थःधिति, सर्वनाम, व विशेषणया ल्यु / पि / तांसा तनाः छह्यां तःमय् यने जिउ :—

छह्य

जुजु 'राजा'

द्यः 'ईश्वर'

तता 'मां-बौया थःस्वया:
थकालिह्या म्हाय्'

व 'अःय पुरुषय् एक वचनया सर्वनाम'

बांलाःह्या 'रूप दुह्य'

तःह्य

जुजु - पि

द्यः - पि

तता - पि

अ / इ - पि

बांलाः - पि ७०

१६ अर्धस्वर / व / यें / अ / व यलय् / इ / स्वरय् हिलाः तिनि लित्सां काःगु ।

उत्तम पुरुषया वहु वज्रन समावेशी सर्वनाम 'जी' बाहेक मेगु
ताहाकःगु माआखलं कवचाइगु व्याक सर्वनामं, व विभक्तिहीन कारकय्
तःह्य / पि / लित्सँसा काइगु व्याक संज्ञां विभक्तिहीन कारक
बाहेक मेगु कारक-रूपय् / पिनि / लित्सँसा काइ—

<u>छह</u>	<u>अर्थ</u>	<u>तःह्य</u>	<u>कारक-रूप</u>
वय्कः	'व'या आदरार्थी रूप	वय्कः- पिनि- तः	सम्प्रदान
		वय्कः- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		वय्कः- पिनि- के	अधिकरण
		वय्कः- पिनि- फ	सम्बन्ध
वसप्वःलः	'व'या अति आदरार्थी रूप	वसप्वःलः- पिनि- तः	सम्प्रदान
		वसप्वःलः- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		वसप्वःलः- पिनि- के	अधिकरण
		वसप्वःलः- पिनि- फ	सम्बन्ध
हुः	'दूर निर्देशक सर्वनाम	हुः- पिनि- तः	सम्प्रदान
		हुः- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		हुः- पिनि- के	अधिकरण
		हुः- पिनि- फ	सम्बन्ध
तता	'मां बौया थःस्वया: थकालिहु म्हाय'	तता- पिनि- तः	सम्प्रदान
		तता- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		तता- पिनि- के	अधिकरण
		तता- पिनि- फ	सम्बन्ध
द्यः	ईश्वर	द्यः- पिनि- तः	सम्प्रदान
		द्यः- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		द्यः- पिनि- के	अधिकरण
		द्यः- पिनि- फ	सम्बन्ध
बांलाःह्य	रूप दुह्य	बांलाः- पिनि- तः	सम्प्रदान
		बांलाः- पिनि- स- ०	कर्ता, करण
		बांलाः- पिनि- के	अधिकरण
		बांलाः- पिनि- फ	सम्बन्ध

चीहाकःगु माश्राखलं ववचाइगु व्याकक सर्वनामया विभक्तिहीन
कारक बाहेक मेगु व्याकक कारक रूपं तःह्य व्याकक हिलेतः | मि | लित्सा
काइ—

/ छ /	म. पु., ए. व., पुरुष वाचक सर्वनाम	छि-मि-तः छि-मि-स-० छि-मि-के छि-मि-५	सम्प्रदान कर्ता, करण अधिकरण सम्बन्ध
/ व /	अ. पु., ए. व. या पुरुष वाचक सर्वनाम	इ॒०-मि-तः इ-मि-स-० इ-मि-के इ-मि-५	सम्प्रदान कर्ता, करण अधिकरण सम्बन्ध

इ०

वैयाकरण लोकमान सिं (ने. सं. १०७५ : ११) जु धयादी थें
गुलि गुलि खँखलं / पि / व / त / निगुलि लित्सा क्याः छ्हां
तःह्य व्याकरणे लित्सा क्याः छ्हां तःह्य व्याकरणे लित्सा क्याः छ्हां
वडगुलि / त / व / पि / लित्सा काइथाय् अर्थभेद न खनेदु—

द्यः-पि	भगवान्पि	द्यः-त	द्यःपिनि मूर्तित
मास्साय्-व-पि	हने बहर्पि	मास्तर-त	शिक्षकत (हेला याना: शिक्षक वर्ग
बाज्या-पि	हने बहर्पि	ब्रह्मु-त	ब्राह्मण जात यापि मनूत
गुरुजु-पि१८	हने बहर्पि बुद्धमार्गीति, वरे१९-त	बुद्धमार्गी तय्त हेला	
	-बज्जाचार्यपि		याना: धाइगु
जुजु-पि	हने बहम जुजु व	जुजु-त	सामान्य अर्थय् जुजुत
	जुजुया परिवारया		
	सदस्यत, तःह्य जुजु		

१७ लित्सा तनेन्हः अन्तिम माश्राखः / अ / / इ / स हिउगु दु ।

१८ 'बरे' हेला बाचक जुयाः बरेतसे शाक्य च्वःसां इमितः हनाः सम्बोधन
याइबलय् 'गुरुजु' धाः । बास्तवय् गुरुजुया अर्थ बज्जाचार्य खः ।

३.२.२. कारक—

पुष्परत्न सागरं (ने. सं. १०७२ : २२) धयादी थें संज्ञा, सर्वनाम व विशेषणया गुगु रूपं मेगु खँग्वः लिसे विशेष यानाः क्रिया नाप स्वापु स्वाइ उकियात कारक धाइ ।

३.२.२.१ विभक्ति (कारक-प्रत्यय) —

कारकया लित्सायातः विभक्ति धाइ । इव हे विभक्ति यानाः कारकया विविध रूप दइगुलि रूपया ल्याखं कारकयातः ह्यसीके बलय् नेपाल भाषाय् सकःक — क — अ. (सकर्मक क्रियाया कर्ता, करण, अपादान), सम्प्रदान, सम्बन्ध व अधिकरण कारक दु । थुपि बाहेक छु नं विभक्ति मकाइगु विभक्तिहीन कारक धयागु नं दु गन खँग्वःया मूल रूप हे छताजि कारक जूगुलि थुकि छु विभक्ति काइमखु—

क) विभक्तिहीन कारक—

अर्कर्मक क्रियाया कर्ता, सकर्मक क्रियाया निर्जीव कर्म व क्रियाया पूरक खँग्वः विभक्तिहीन जुइ—

राम वल ।

राम सफू काल ।

राम डाक्टर जुल ।

सत्तिक तयगु. तापाक छ्वयगु, स्वयगु व ब्वयगु अर्थय् वइगु क्रियाया कर्म सजीव जूसा नं सम्प्रदान वा विभक्तिहीनय् यस्से छचले फुसां विभक्तिहीनय् जन् यइपु—

पुलीसं खुै (यातः) जवन ।

व मिसां न्ह्यं ने लाक्क मिजन्त (- यूतः) त्यवः काल ।

मामं मचा (यातः) बुल । इ०

रामं रावण (यातः) स्यात ।

व पार्पि मिलय् जूर्पि निह्य पासार्पि (- नितः) फाल ।

राजबन्दीत (- यूतः) त्वःतल । इ०

मचातसे किसि (यातः) स्वल ।

खिचामीमसे खिचात (- यूतः) ब्वयातल । इ०

गुण भाषाय् सकर्मक क्रियाया कर्म व अकर्मक क्रियाया कर्ताया कारक रूप छग् हे जुइ व भाष्यात इर्गेटिभ (ergative) भाष् धाइ (उभिड् किस्टल सन् १६८० : १३४)। नेपाल भाषाय् सकर्मक क्रियाया निर्जीव कर्म व अकर्मक क्रियाया कर्ताया छग् हे रूप विभक्तिहीन जुइगुलि आंशिक रूपं जक जूसा न इर्गेटिभ भाष् धाय् ठि। सतीक तय्गु, तापाक छवय्गु, स्वय्गु व ब्वय्गु श्रथ्यं वइगु सकर्मक क्रियाया कर्म सजीव हे जूसा न यस्से विभक्तिहीन जुइगुलि धाय् फु—नेपाल भाषाय् इर्गेटिभया प्रभाव अप्वयावं वइच्वंगु दु।

ख) सकर्मक-कर्ता (सकर्मक क्रियाया कर्ता, करण, अपादान)–

सकर्मक क्रियाया कर्ता, करण व अपादान—युपि स्वंगुलि कारकया विभक्ति रूप | ० | = | ० : | जुइ—

<u>मूल रूप</u>	<u>आगम</u>	<u>विभक्ति</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
राम	—	०	रामं
छु	कि	०	छुकि
सिमाँ	—	०	सिमाँ इ०

ग) सम्प्रदान—

सम्प्रदान कारक्य / - त / विभक्ति / - या - / आगमया लिउने वइ—

<u>मूल रूप</u>	<u>आगम</u>	<u>विभक्ति</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
राम	(या)	तः	राम(या)तः
आगम / - या - / या लिउने विभक्ति / - त / उलि ताह मञु गुलि आगम मद्यक तथ्यक मूल रूपया लिउने ताहा जू—			
राम	—	तः	
राम	या	तः	

घ) सम्बन्ध—

सम्बन्ध कागकया विभक्ति / ० / खः। थव उत्तम पुरुष एक वचनया सर्वनाम 'जि', निजवाचक सर्वनाम 'थः', उत्तम पुरुष बहु

वचनया समावेशी 'झी', वहु वचनय् / पिनि / व 'मि' लित्सा बइगु खँगवःया लिउने तप्यंक वइ, मेथाय् आगम क्याः उकिया लिउने जक थव विभक्ति वइ—

<u>मूल रूप</u>	<u>आगम</u>	<u>विभक्ति</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
जि	—	Ø	जि (द. जि काय्)
झी	—	Ø	झी (द. झी(गु) त्वाः)
थः	—	Ø	थः (द. थः मचा)
जुजुपि	—	जुजुपिनि-Ø	जुजुपिनि
जिपि	—	जिमि-Ø	जिमि

(वहु वचन / पि / लित्सा काइगु खँगवः मध्ये सर्वनामया एक वचनय् ताहागु माग्वळं कवचाइथाय् व मेगु व्याकक संज्ञा, विशेषणया रूप चलय् जुइबलय् षष्ठी विभक्ती / पिनि / जुइ, चीहागु माग्वलं कवचाइगु व्याकक सर्वनामया षष्ठी विभक्ती / मि / जुइ ।)

राम	या	Ø	रामया
भिहा	(या) सिया	Ø	भिमयसिया इ०
छ	न	Ø	छं

(थन आगम / न / मिलाफुति हिलाः सम्बन्ध कारकया रूप / छं / जूवंगु दु ।)

रव (==गु)	किया	Ø	गुकिया
थव (==थु)	किया	Ø	थुकिया इ०

अधिकरण—

अधिकरण कारकय् वइगु विभक्ति रूपया स्वंगू संरूप खः—
/ इ, ए=य्, व के /—

ज्यान दुगु खँगवलय् / के / वइ, ज्यान मदुगुली चवय्या माग्वः / - इ, - उ / या लिउने चवय्या हे न्ह्यनेया माग्वः / - इ / वइ, कवय्या माग्वः / - अ, - आ - ए / या लिउने कवय्या हे न्ह्यनेया माग्वः / ए=य् / वइ / रोमन लिपी लिपांकन यायबलय् / ए / व

/ य् / नितांयां / e / गुइ (गथे कि रामके) या RamA ke अथे है 'हासाय्' (hasae) । तर नेपाल भाषाय् देवनागरी च्वय् मागुलि तालव्योकरण जुइथाय् / ए / व तालव्योकरण मजुइथाय् पाके माःगुलि / य् / च्वय् माःगु बाधतां यानाः गनं गनं माखः / ए / या थासय् अर्ध माखः / य् / च्वय् माःगु खः)—

<u>मूल रूप</u>	<u>आगम</u>	<u>विभक्ति</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
राम	(या)	के:	राम (या)के:

(/ या / आगमया लिउने / के / उलि ताहामजू गुलि आगम / या / मतसे धाइथाय् / के / ताहजू । संस्कृतया नियम कथं 'ए' दीर्घ खः । तर नेपाल भाषाय् 'ए' या हस्त्र दीर्घया भेद दु (गथे कि 'केरा' या 'के' हस्त्र खः । सप्तमी विभक्तिया 'के' तथा 'देश' या 'दे-' दीर्घ खः । नेपाल भाषाय् 'ए' कार लिउने दीर्घ रूप बीतः विसर्ग तय् गु चलन मदुगुलि एकार हस्त्र खः बा: दीर्घ खः सन्दर्भ कथं जक थुइकेगु चलन दु ।)

ति	—	इ	ती
चु	—	इ	चुइ
छे	—	ए/य्	छे: (=चें) / छेय्
सः (-ल)	—	य्	सलय्
हासा	—	य्	हासाय् इ०

३ २.२.२ आगम रूप—

विभक्तिहीन कारक वाहेक मेमेगु कारकय् विभक्ति वाहेक खँखःया मूल रूप लिउने विभक्ति न्ह्यः छगु मेगु नं रूप गुगु काय्कु उकियात आगम धाइ । नेपाल भाषाया कारक व्यवस्थाय् थव दु धकाः दक्कय् हायां वा चायका विज्याह्या भाषा शास्त्री वैय्याकरण श्री रमापति राज शर्मा (१०६६ : ६७) खः । वसपोलं / - यागु, - याह्य, - यात, - याके / आदिया / या / यातः 'प्रत्यय खँखः' धया विज्यात । 'प्रत्यय' धाय् बलय् चीर्धगु वारभागय् लात, खँखः धाल कि त.धंगु भारभागय् लात, अर्के प्रत्यय खँखः धाय् बलय् अन्तरविरोध थे ताय्का थवयातः जि 'आगम' धया । नेपाल भाषाया नांदह्या वैय्याकरण शुक्रराज

शास्त्रीं (वि. सं. १६८५:५३) नं शब्दया निगू शब्दया दथुइ वइगु, बर्णयात् 'आगम' धका: धयादीगु दु । नेपाल भाषाया कारक रूपायनय् / - या - / जक मखु कि/ न्, ना, ल, लि, स, सि, से / नं दु गुगु छुँ, छगू जक बिस्कं नं वय्फु, छगुली मेगु निगू-स्वंगू तकं स्वानाः नं वय्फु ।

उतम पुरुष एक वचनया सर्वनाम 'जि' व निजी वाचक सर्वनाम 'थः (-व)' बाहेक मेगु व्याक क सर्वनाम, संज्ञा व विशेषण छुं नं छुं कारक रूपय् विभक्ति कायन्हः छुं न छुं आगम का: —

<u>मूल रूप</u>	<u>सकःक- क-अ</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
जि	जि	जितः	जि	जि-के
थः(-व)	थवं/थमं	थः-तः	थः	थः-के

(‘थवं’ या ‘थमं’ जूगु खँय् ‘व’ या थाय् ‘मं’ काःगु धयागु भाषाजवाः रमापति राजया बिचाः दु — नेपाली ‘चांवल’ या ‘चांमल’ जूथे ।)

नेपाल भाषाय् छु छु संज्ञा, सर्वनाम विशेषणं कारक रूपायनया सन्दर्भय् छु छु आगम काइ धयागु खँय् नेपाल भाषाया खँवः तयत् शित्पुचलय् ब्बथले छि—

पूचः १—

हासं थव्यक ताहाय्क नं वाइगु मारवः व मारवः हनां कवचाइगु संज्ञा व सर्वनाम थव पुचलय् दुध्याइ । थुपिसं सकःक-क-अ. कारकय् / न/, सम्प्रदानय् यस्से व सम्बन्धय् कःरं / या / काइ । अधिकरणय् जक सजीव अर्थय् यस्से / या / व निर्जीवय् कःर / ल / काइ—

खँवः अर्थ

ईं थाय्, वा, छ्व आदि लयगु चन्द्रकार ज्यावः

हि मसला विशेष

खि ताल वाजं विशेष

सलाइ मि च्याकेत द्यकातःगु चवकाय् गत्वः दुगु कथिचा

लइँ	तरकारि तथा सिसाबुसा विशेष
सउ	साथा खि
झउ	लाहा
खइ	कःफ
कइ	त्वय् विशेष
डँ	दूर निर्देशक सर्वनाम (सजीव अर्थ्य)
मइँ	मिसा मचा
बउ	अबु

इ०

<u>खँग्वः</u>	<u>सक.क क-अ.</u>	<u>सम्प्रादान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
खि	खि-न-०	खि(-या)-तः	खि-या-०	खि-ल-य्
लइँ	लइँ-न-०	लइँ(-या)-तः	लइे या-०	लइँ-ल-य्
मइँ	मइँ-न-०	मइँ(-या)-तः	मइँ या-०	मइँ-(-या)-के:

पुचः २—

थुकि दुने व्याकक निर्जीव अर्थ्य छचलीगु संज्ञात वइ। उमिसं सम्बन्ध्य कःरं व सम्प्रदान्य् यस्से / या / काइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खँग्वः</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>
पुस्तक	सफू (-ति/लि)	सफू (-या)-तः	सफू-या
कलम	च्वसा	च्वसा(-या)-तः	च्वसा-या इ०

पुचः ३—

थव पुचलय् व्याकक सर्वनामया बहु वचन रूप व बहु वचनय् पिलि पिनि / मि वडगु संज्ञाया बहु वचन रूप दुथ्याइ। थुमिसं सकःक-क-अ. कारक्य् स / से काइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खँग्वः</u>	<u>सक.क-क-अ.</u>
उ. पु. बहु वचन	जि-पि	जि-मि-स / से-०
बोया किजापि	क-का-पि	कका-पिनि-स / से-० इ०

पुचः ४ —

अथ पुचलय् वहु वचनय् / — त / लित्सा काइगु सजीव निर्जीव
व्याकृत संज्ञाया वहु वचन रूप दुर्ध्याइ । थुमिसं सकःक-क-अ. कारकय्
यास / से., सम्प्रदान, सम्बन्ध व अधिकरणय् / — या — / आगम
काइ —

<u>अर्थ</u>	<u>खंचः</u>	<u>सकःक-क-अ.</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
पुस्तकया	सफूत	सफूत-यास	सफूत-या	सफूत	सफूत
वहु वचन		/ से - ०	- तः	-या-०	-या - के रूप
<u>अर्थ</u>	<u>खंचः</u>	<u>सकःक-क-अ.</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
बालक-	मचात	मचात-यात	मचात-	मचात	मचात-या
बालिका		/ से - ०	या-तः	या - ०	-के: इ०

पुचः ५ —

लिउने/-गु / वइगु क्रियात्मक संज्ञा व विशेषणया लिउने/-गु/
तयाः निर्जीव अर्थय् छचलीगु गुणवौधक संज्ञा युक्ती दुर्ध्याइ । थुमिसं
सकःक-क-अ. व क्रियकरण कारकय् / — लि — /, सम्प्रदाय यस्से
व सम्बन्धय् करं / — या — / आगम काइ —

<u>अर्थ</u>	<u>खंचः</u>	<u>सकःक-क-आ</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
असलगु	भिगु	भिगु-लि-०	भिगु(-या)-तः	भिगु-या-०	भिगु-लि-इ
'नये'क्रियाया नय्गु	नय्गु-लि-०	नय्गु(-या-)-तः	नय्गु-या-०	नय्गु-लि-इ	
क्रियात्मक संज्ञा					इ०

पुचः ६ —

सजीव अर्थय् वइगु / ह्य / नं क्वचाइगु व्याकृत संज्ञा युक्ती
दुर्ध्याइ । थुमिसं सकःक-क-अ. कारकय् / (या) सिन / काइ,
सम्प्रदान, व अधिकरणय् / (या) सि(-या) / व सम्बन्धय् (या) सिया
काइ —

<u>अर्थ</u>	<u>खंगः</u>	<u>सक क-क-अ.</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>अधिकरण</u>
ताजिग्वः (सजीव अर्थया)	नि-ह्य सिन-	नि-ह्य-(या) सिन-०	नि-ह्य-(या) सि(या)-तः	नि-ह्य-(या) सि(या)-के:
				<u>सम्बन्ध</u>
				नि-ह्य-(या)-सिया-०
संज्ञा न्ह्यः विशेषण काइगु संयोजक	बांला:-ह्य (या)सिन काइगु	बांला:-ह्य सिन-(या) तत्व	बांला:-ह्य(या) सि(या)-तः	बांला:ह्य(या) सि(या)-के:
				<u>सम्बन्ध</u>
				बांला:ह्य-(या)सिया-०
इवलय् थुह्य हे धका सुयाः क्यनीगु तत्व		स्वह्य-ह्य (या)सिन-०	स्वह्य-ह्य- (या)सि(या)	स्वह्य-ह्य-या सि(या)-के:
			-तः	
				<u>सम्बन्ध</u>
				स्वह्य-ह्य-(या)सिया इ०

पुचः ७—

थव पुचलय् धातु लिउने 'क/व' छुनाः ज्यानातःगु संज्ञा कथं छचलीगु परिमाणबोधक विशेषणत वइ। थुमितः ज्यान दुगु व मदुगुया ल्याखं निधिक्य इने छि। (क) ज्यान दुगुली सकःक-क-अ कारक्य / - सिन-/से', सम्प्रदान व अधिकरण्य / - सि (या) - /, व सम्बन्ध्य / - सिया - / वइ। (ख) ज्यान मदुगुली सकःक-क-अ कारक्य / - न - /, सम्प्रदायय् यस्से व सम्बन्ध्य कःरं / या - /, वइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खंगः</u>	<u>सक क-क-अ</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>अधिकरण</u>	<u>सम्बन्ध</u>
दक्व (सजीव अर्थय्)	फुक्क / से - ०	फुक्क-सिन (या)-तः	फुक्क-सि (या)-के:	फुक्क-सि या - φ	
दक्व (निर्जीव अर्थय्)	फुक्क फुक्क-न-०	फुक्क(-या) - तः			फुक्क-या - φ

पुचः ८—

थुकी ज्यान मदुगु अर्थय् छचलीगु प्रश्न वाचक सर्वनाम ‘छु’, अर्थ
दर्शक सर्वनाम ‘व’, ‘थ्व’, ‘हु’ दुर्ध्याइ। थुमिसं सकःक-क-अ
कारक्य् / - कि - /, सम्प्रदान्य् / - किया (=की)-/, सम्बन्ध्य्
/ - किया - / आगम काइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खंगवः</u>	<u>सक-क-क-अ</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>
प्रश्न वाचक	छु	छु-कि-०	छु-किया/की-तः	छु-किया-५
सर्वनाम				
समीप दर्शक थ्व (=०)	थु-कि-०	थु-किया/की-तः	थु-किया-५	इ०
सर्वनाम				

पुचः ९—

थ्व पुचलय् ज्यानदुगु अर्थय् छचलीगु दूर दर्शक सर्वनाम ‘व’ व
समीप दर्शक सर्वनाम ‘थ्व’ (=थु) दुर्ध्याइ। थुमिसं सकःक-क-अ
कारक्य् छु न आगम काइमखु, मेथाय् न्यकभनं / - या - / आगम
काइ—

<u>खंगवः</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
व	व-या-तः	व-या-५	व-या-के:
थ्व (=थु)	थ्व-या-तः	थ्व-या-५	थ्व-या-के:

पुजः १०—

थ्व पुचलय् ज्यानदुगु अर्थय् छचलीगु अनिश्चित ल्याः तथा
परिमाण बोधक ‘ह्य’, सु छहसिया नां म्हुतुह च्वाकक मवयाः छचलीगु
सर्वनाम ‘अर्थि’ व व्याकक सजीव सरल संज्ञात दुर्ध्याइ। थुमिसं
सकःक-क-अ कारक्य् छु आगम काइमखु, सम्प्रदान व अधिकरण्य्
यस्से व सम्बन्ध्य् कःर / - या - / आगम काइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खंगवः</u>	<u>सम्प्रादान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
ह्य	ह्य(-या)-तः	ह्य-या-५	ह्य(-या)-के-	
अर्थि	अर्थि(-या)-तः	अर्थि-या-५	अर्थि(-या)-के-	
पशु विशेष	सा	सा(या)-तः	सा-या-५	सा(-या)-के:

पुचः ११—

थव ल्यंपुल्यं पुचः खः । थुकी स्वंग् थुजःगु सर्वनामत दुर्धाइ
गुर्कि मेमेगु पुचलय दुर्धया:गु खेंग्वःतसे थें मंकाःकथं मकासे विस्कंकथं
जक आगम रूपत काइ—

<u>अर्थ</u>	<u>खेंग्वः</u>	<u>सकःक-क-अ</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>	<u>अधिकरण</u>
सजीवग्रथया	सु	सु-ना-०	सु-या-तः	सु-या-०	सु-या-के
प्रश्न वाचक					
सर्वनाम					
अनिश्चय	सुं	सु-नान् ०	सु-या-तं	सु-यां-०	सु-या-के
वाचक सर्वनाम					

(थन खेंग्वलय् च्वंगु ह्लासंधवया ताहागु सः हिलाः आगम तथा
विभक्ति रूपय् च्वंवंगु लुमके बह जू ।)

म. पु., ए. व. छ छ-० छ-न् तः छ-न् (= : छ-न् के:
या सर्वनाम छ)-०

३.२.२.३ कारकया ज्या व विभिन्न रूपय् उकिया मान्यता—

क) विभक्तिहीन कारक—

छुं नं विभक्ति मदुगु खेंग्वःया मूल रूप हे विभक्तिहीन (No-
minative) कारक खः । अकर्मक क्रियाया कर्ता, सकर्मक क्रियाया
निर्जीव कर्म तथा क्रियाया पूरक खेंग्वः विभक्तिहीन जुइ—

राम वल । रामं सफू न्यात । कृष्ण डाक्टर जुल ।

अ) सत्तीक तय्गु, तापाक छ्वय्गु, स्वय्गु व ब्वय्गु अर्थय् छचलीगु
सजीव कर्म सम्प्रदान व विभक्तिहीन निगुलीसं छद्यःसा नं विभक्तिहीनय्
ज्ञन यद्यपु—

पुलीसं खुं (यातः) उवन । }
मामं मचा (यातः) बुज । }
वं अङ्गः (यातः) लात । } सत्तीक तय्गु अर्थय्

कृष्णं कंस (यातः) स्याते । }
 भम्बा (यातः) पितविल । }
 साथुबालं सा(यातः) मिल । } तापाक छ्वयगु अर्थय्

कृषि प्रदर्शनी सा, मेत (यतः) व्यातल ।
 मचातसे किसि (यातः) स्वल ।

आ) तीरु व पुरेगु अर्थय् वहगु क्रियाया कर्म विभक्तिहीन व करण
 नितायसं उत्तिकं छ्यः —

वं लं / लनं फित ।

सीतां तिसा / तिसां तिल ।

जि अंग / अंगुलि न्हाना ।

रामं तनुलि / तपुलि पुल । ३०

ख) सकर्मक कर्ता—

सकर्मक क्रियाया कर्ता व प्रेरक सकर्मक कर्ता जुइ—

वं जितः दाल ।

रामं सीतां पौ च्वकल ।

प्राकृतिक शक्ति व मेमेगु निर्जीव संज्ञां सजीवं थे ज्या याय् व
 इमितः नं कर्ता रूपय् हनी ।

फसं लप्ते चुइकल ।

धलं मनू चुइकल ।

कथं सुल ।

ग) करण—

छुं ज्या याय् तः कर्ता ज्याबः कर्थं छथलीगु ज्यान दुगु मदुगु
 खेंगःया रूप करण कारक जुइ । ज्याबः, शारीरिक श्रङ्ग, सजीव संज्ञा,
 प्राकृतिक शक्ति, त्वय्, बाहां, भाव—वस्तु ३० करण कारक जुइकु—

सिकःमि कःति सि फाल । वं दः लाकमं ध्यकल ।

वं छें मि नकल । तः त्वं यक्व मनूत सित ।

व रेलं वल । तमं व मि जुल । ३०

अ) प्रेरित जुयाः ज्यां याइहा सजीव सज्ञा मनूं जुल धाःसा सम्प्रदानय्
छ्यःगु जक मखु कि करणय् स्वयाः सम्प्रदानय् यइपु । तर अजःगु सजीव
संज्ञा मनूं मजूसे झङ्गः, पशु, की जुल धाःसा करणय् हे जक छ्यः—
रामं सीतां / सीतायातः आखः ब्वंकल ।

वं दः बिचां / किलं / इमां न्याकल ।

आ) बाहनयातः ज्याबः कथं छ्यली बलय् बाहन यस्से कधिकरणय् नं
वय्फु । बाहन चीधंगु जूसा अधिकरणय् तःधगु जूसा करणय् यइपु—
जि बाइकलं / बाइस्कलय् वय् ।
छ रेलं / रेलय् वा ।

इ) भाववस्तूया करण रूप यस्से अधिकरणय् नं छ्यः—
व तम् / तमय् मि जुल ।

घ) अपादान—

गनं छु त्वःफी वा गुगु लंपु सुं वनी वा: खँग्वःया रूप अपदान
जुइ—

सिमां हः हाल ।

जि यलं वया ।

निर्जीव खँग्वःया जक अपदान रूप दइ, सजीव खँग्वःया दइमखु ।
नेपाल भाषाय् प्रचलित व्याकरणय् सजीव खँग्वःया अधिकरण व
अपदान रूप छगू हे कथं क्यनातल, उकिया विभक्ति / याके / धयाल
(सागर ने. सं. १०७२ : २८, शास्त्री वि. सं. १६८५ : ६४) ।
'रामयाके धयबा कया' धयागु खँपुइ 'रामयाके धयबा काय् व धयबा
रामपाखे अलग जूगु नातां अपदान धयातल । तर 'रामयाके धयबा दु'
धयागु खँपुइ 'रामयाके' धयबा आधारित जूगु नातां अधिकरण धयातल ।
थन रामयाके अपदान खः मखु धयागु कवःछीगु ज्या 'रामयाके' धयागु
खँग्वःया रूपं मखुसे क्रियाया ज्यां कवःद्वित । अथे हे खःसा 'भवगत्या-
माय् भवगत्या खाना' धाय् बलय् नं 'भवगत्यामाय्' क्रिया 'खाना' धयागु

कथं अपादानं जुइमाःगु खः । तर प्रष्ट सीदु 'भवगत्यामाय' अधिकरण
खः । जि रामयाके ध्यबा कया' समास शैलीया खेंपु जुल गुकीत व्यास
शैलीं धाय् बलय् 'रामयाके ध्यबा दु, व जि कया जुल' अके 'रामयाके
ध्यबा दयमा बाः काय् मा' रामयाके अधिकरण रूप जक खः अपादान
मखु । सजीव खेंगवःया अथादान रूप नेपाल भाषाय् मदु ।

अ) भाः क्यनीधाय् वस्तूया परिमाण यस्से अपादान नं जुइफु सम्बन्ध
नं— अपदानय् ज्ञन् यहपु—

आलु धानि / धानिया जितका काः ।

लुँ त्वलां / त्वलाया खुद्दः काः ।

ड) सम्प्रदान—

सामान्यतयाः निगू कर्म दइगु क्रियाया कर्म नेपाल भाषाय्
विभक्तिहीन व अप्रत्यक्ष कर्म सम्प्रदान जुइ—

वं खिचायातः ला नकल ।

बौमय्सिनं म्हायम्यसितः पौ च्वल ।

छुं नं ज्या गुकिया / गुह्यसिया लागी जुइ व सम्प्रदान कारक
जुइ—

हरियातः ध्यबा माल । फोन्टेनयातः मसि माल ।

अकर्मक क्रियादुगु खेंपुइ सजीव खेंगवः कर्म थे वल धाःसा व
सम्प्रदान कारक जुइ—

रामयातः उवःर वल ।

मनं ताय्कीहा, अनुभव याइहा सम्प्रदान कारक जुइ—

जितः व हे बांला

मतलब क्यनीगु क्रियात्मक संज्ञा सम्प्रदान रूपय् वइ—

काती प्याखं स्वयृतः यलय् वना ।

बिस्काः स्वयृतः छ्वपय् वना ।

प्रासंगिक विषय सम्प्रदान जुइ—

रामयातः कयाः वं अव खे धाल ।

युकियातः कयाः वं अथे धाल ।

नेपाल भाषाया प्रचलित व्याकरणय् संस्कृत व्याकरण स्वला: कर्मयात नं कारकया ल्याखय् तयातःगु दु । (स्व. शास्त्री वि सं. १६८५ : ५६, सागर ने. सं. १०८२ : २७, श्रेष्ठाचार्य ने सं. १०८४ : १३, मल्ल इ. सं. १६८५ : ३२, ३५-३६) तर निम्न कारण यानाः कर्मयात व्याकरणिक रूपय् जक मान्यता वियाः कारकया ल्याखय् मतसे सम्प्रदानं हे गाके मा.गु खनेदु—

- १) निगू कर्म काइगु क्रियाया कर्मय् प्रत्यक्ष कर्म विभक्तिहीन व अप्रत्यक्ष कर्म सम्प्रदानय् लाः धयागु ख्य॑ छु विवाद मदु ।
- २) 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म (क्रियाया लैपुं कर्ता' गुगु बस्तू लिसे स्वापु स्वायगु मनं तुनी व कर्म जुइ)' धयागु संस्कृत व्याकरणया सूत्र कथं सम्प्रादान नं कर्मय् लाःवं । जोर्गेन्सनं (सन् १६४१ : २४ 'ब्याहा याये (to marry)' क्रिया (गुर्कि प्रत्यक्ष सजीव कर्म जक काइ) या कर्मयात नं सम्प्रदानय् हे तया दीगु दु—
- ३) डा. मल्लं (सन् १६८५ : ३२, ३५-३६) छु नं संज्ञायातः कर्म कारकय् तया मदीसां निर्जीव अर्थय् वइगु प्रश्नवाचक सर्वनाम 'व'या 'गुकियात' दर्शक सर्वनाम 'व'या 'उकियात', दूरदर्शक 'हुं'या 'हुंकियात (हुयात ?), ल्याःवः सहितया तजिग्वः 'छपु'या 'छपुयात' यातः कर्म कारकय् तया दिलः थुपि 'गुकियात', 'उकियात,' 'हुंयात', व 'छपुयात' खैपुइ छ्यलेबलय् निगू निगू कर्यंया खैपु वय्फु— गुकियात छु माल ? गुकियात कयाः व ध्व खै धाल ? उकियात ध्यबा माल । उकियात कयाः व छु धाल ? हुंयात नकि माल । हुंयात कयाः छु धाय् त्यना ? छपु खिपः यात गुलितुइ ? छपुयात कया नं अपाय्हाःगु खै दयकेगु ला ?

थुपि निगू प्रकारया ख्य॑ नं /-यातः / लितैसा तयाः ज्यानातःगु सर्वनामत अप्रत्यक्ष कर्म जुयाः सम्प्रदानय् हे लाना च्वंगुर्लि कर्म स्वया नं सम्प्रदान हे ध्य॑ ल्वः । छु न संज्ञा कर्म कारकय् मदुसां सर्वनाम दु धाय्गु नं छगूकर्यं अजूचाया पुगु खै खः ।

४) श्रेष्ठाचार्य (१०८४ : १३) जुँ लित्साया नामं कर्म कारकयात हे 'यात्रा कारक' धयाः अंगेजीं जक Objective धया दीगुलि वय्कः नं कर्म कारकया पक्ष्य खनेदु । वय्कलं कर्म गाकाः उजःगु हे लित्साकाङु सम्प्रदान महचाय्काः दिल । तर निर्जीव कर्म विभक्तिहीन व निगु कर्मदुगु खपुइ च्वंगु अप्रथ्यध कर्म सम्प्रदानय् लाइगु त्याखं कर्मयात व्याकरणिक रूपय् पान्यता विया कारक रूपय् मतसे सम्प्रदानं हे गाकेगु बेस जुइ ।

च) सम्बन्ध

सम्बन्ध कारकं सम्बन्धित संज्ञाया विशेषण थे जुयाः ज्या याइ—

रामया सफू ।

जिमि छे

अ) सुयातं सुवाः बीबलय् सुवाः फइह्य मनू सम्प्रदान वाः सम्बन्ध र्हागुं जुइफुसां सम्बन्धय् यइगु—

रामयातः / रामया जय जुइया ।

आ) थःतः थमं हे दिवः वियाः प्रेरणार्थक क्रिया छचलीथाय् अनुभव याइह्य सम्बन्ध कारक रूपय् च्वनो । प्रेरणार्थकय् मवंसे धाय् बलय् अनुभव याइह्य सम्प्रदःन जुइ—

रामया ज्वःर वय्काः च्वन । वया जि सेवा याके माः ।

रामयातः ज्वःर वल । वयात जि सेवा याय्माः ।

इ) मूल क्रिया क्रियार्थक जुयाः सहायक क्रिया 'माले' जुल धाःसा ज्या याइह्य सकर्मक कर्ता व विकल्पं सम्बन्धय् नं छयः । सकर्मक कर्तयि छचले बलय् 'माले' या सहायक अर्थ 'कःरं क्यने' जुइ, सम्बन्ध कारकय् छचले बलय् 'माले'या अर्थ याइमय्सिया स्वेच्छा वा स्वभाव धकाः क्यनो—

सीतां मे हालेमा सीतां करं हे मे हालेमा ।

सीतीया मे हालेमा सीताया मे हालेगु स्वभाव दु ।

ई) / स्थाये / 'स्यागु अनुभव जुये' क्रियाया छचलाय् स्याःगु अनुभव
याइह्या सम्प्रदान व सम्बन्धं न्ह्यागु जुइफुसां सम्बन्धय् यइपु—

जि (तः) प्वाः स्थात ।

उ) इच्छा, लोभ, हक, साछि आदि त्यासा खँग्वः दुगु खँभासय्
छुकी लोभ, हक, साछि जूगु खः न्ह्यंने चवंगु व खँग्नलं सम्बन्ध
बाः अधिकरणया रूप काय् फु—

सम्पति या / इ लोभ / इच्छा / हक

ल्वापु या / इ साछि

छ) अधिकरण —

गन छुं ज्या जुइ बाः छुं बस्तू दइ अन अधिकरण कारक जुइ—
रामयाके ध्यबा दु । हासाय् जकि दु ।
वं हौगलय् पसः तल ।

अ) सुयाके छुं दुगु क्यनीथाय् सुयाके दुगु खः वया रूप सम्बन्ध बाः
अधिकरण न्ह्यागुसां जुइफुसां अधिकरण रूपं तुरुन्त पिकाय्
फइकथं ह्यय् दुगु क्यंसा सम्बन्ध रूपं व मनुखं छुं दु धाःगु खः
उकी व तःमि धकाः क्यनी—

रामयाके ध्यबा दु

रामया ह्यय् ध्यबा दु ।

रामया ध्यबा दु

राम तःमि ।

आ) च्वय्, फुसय् धकाः सुया क्यनीगु परसर्ग (Surface successive post position), व्यने धकाः धकाः सुबाः क्यनीगु परसर्ग (Supressive post position) या न्ह्यने चवंगु संज्ञा—रूप सम्बन्ध बाः
अधिकरण न्ह्यागु जुइफुसां अधिकरण रूप ज्ञान् यइगु । विभक्ति त्वःफिनाः

षष्ठी तथा सप्तमी तत्पुरुष समाज जुइबलय्‌सिया समस्त रूप ज्ञन् यहपु
(चीहाकलं धाय्‌गु दतलय् ताहकलं धाय्‌गु उलि यहपु मजुइगु कारणं
यानाः)—

इयाः (-ल)- या / लय् फुसय् == इयाः फुसय् ।

खाता—या / य् द्याने = खाता द्याने ।

इ) छुं तःधंगु थासय् दुने मेगु चीधंगु थाय् बा: बस्तू क्यनीबलय्
तःधंगु थाय्‌या रूप सम्बन्ध बा: अधिकरण निगूली छगू न्ह्यागुसां
जुइफुसां अधिकरणय् ज्ञन यहपु—

यल—या / य् मङ्गलय् तःगः गं दु ।

ये—या / य् असनय् लाकां पसः दु ।

ख्वप—या / य् न्यातपौ देगः तस्सकं बांला जू ।

ई) 'भुने' व 'हिने' क्रियाया उयलाय् छुकी भुनेगु बा: हिनेगु खः व
निर्जीव बस्तूया रूप अधिकरण बा: विभक्तिहीन न्ह्यागुसां जुइफु—
वं जनिखं जै(य) हिन । व सफूया जिल्ला(य) कापतं भुन ।

उ) छुं छगू थासं बा: इलं ज्या सुरु जुइबलय् गुगु थासं बा: गुगु इलं
सुरु जूगु खः व 'थाय्' बा: 'ई' या रूप विभक्तिहीन, अपादान
बा: अधिकरण जुयाः उकिया लिउने 'निसे' परसर्ग च्वनी । अथे हे
गुगु थासय् बा: इलय् ज्या क्वचाइगु खः व थाय् बा: ईया रूप नं
विभक्तिहीन बा: अधिकरण जुयाः लि उकिया लिउने 'तक', 'थ्यंक'
परसर्ग च्वनी—

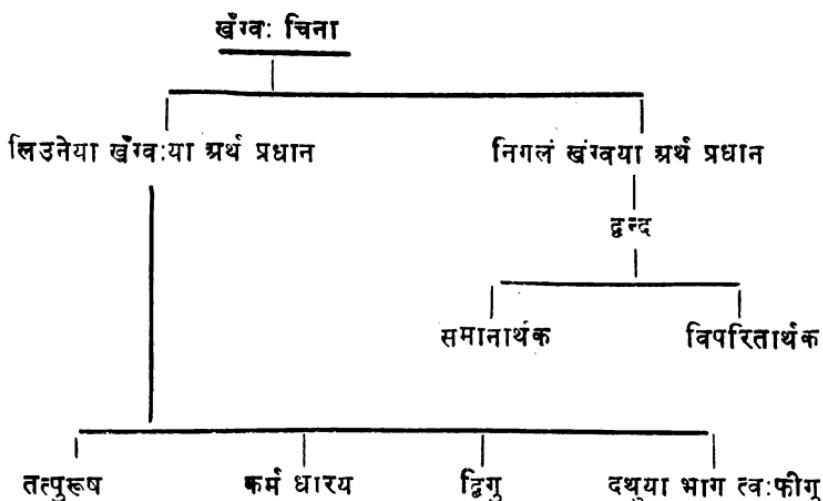
सुथ / सुथं / सुथय् निसे बहैनी तक / थ्यंक ।

प्वताः ई / इलं / इलय् निसे खुता ई / इलय् / थ्यंक ।

सौगः / सौगलं / सौगलय् निसे पूच / पूचय् तक / थ्यंक । ३०

३.३. समास—

संज्ञाया खंग्वः — चिनाय् निगः बाः निगः स्वयां अप्वः खंग्वः छु
नं छु त्वफिकाः छगलय् च्युं वनी । खंग्वः — चिनाया विश्लेषणात्मक
रूप थुकथं जुइ—

३.३.१ लिउनेया खंग्वया अर्थ प्रधान—

लिउनेया खंग्वया अर्थ प्रधान जुइगु खंग्वः — चिनायात निम्न
प्यथिकय् इने छि—

३.३.१.१ तत्पुरुष—

तत्पुरुष, कर्म धाराय्, द्विगु, व दथुया भाग त्वःकीगु— थुपि
खंग्वलय् लिउनेया भागया अर्थ प्रधान जूसा नं ह्वापांगु भागं लंकयनाः
लकय् यानातइ ।

थुकी कारकया लितैसा त्वःफिकाः निगः खंग्वः छगलय् चिनी —
मनूयात (सम्प्रदान) पालीह्व = मनू पालीह्व
मिखां (करण) कां = मिखा कां
झ्यालं (अपदान) च्वय् = झ्याः च्वय्
झ्याःया (सम्बन्ध) च्वय् = झ्याः च्वय्
झ्यालय् (अधिकरण) द्वांने = झ्याः द्वांने

३.३.१.२ कर्म धारय्—

विशेषण व संज्ञाया संयोगयात् कर्म धारय् धाइ । थुकी ज्यानदुगु अर्थय् छधलीगु संयोजक | - ह्या | व ज्यान मदुगु अर्थय् छधलीगु संयोजक | - गु | त्वःफी—

ह्याउँ-ह्या मचा = ह्याउँमचा

वाउँ-गु धाय् = वाउँधाय्

इ०

३.३.१.३ द्विगु—

ल्याःखःयाः मेगु ल्याःखः बाः संज्ञा लिसे जुइगु समासयात् द्विगु समास धाइ । थुकी ह्यांने चवंगु ल्याःखःलं काइगु ताजिखः व लिउनेया ल्याखवलय् चवंगु इकाइ वाचक ‘-छि’ त्वःफिनाः थी थी निगयां छगः हे जक संयुक्त ल्याःखः जूवनी—

नि-गू | थी सच्छि = निसः

प्यङ्क-गू | थी द्वःछि = प्यद्वः

स्वङ्क गू कोस = स्वकोय् (थनं रुबप प्यकोय् ति दह)

३.३.१.४ दथुया भाग त्वःफिनाः चिनीगु खँखः—

३.३.१.४.१ तुल्ययोगी —

थुकी उपमान (गुगुलिसे लनी) व उपमेय (गुगु लनी) या संयोग दथुया उत्थें उत्थें जाःगु धर्म ऋनेतः वडगु भाग ‘थें जाःगु’ त्वःफिनाः जुइ—

खिचाया थें जाःगु तुति = खिचातुति

माकःया थें जाःगु पालि = माकःपालि

कवंया थें जाःगु छवाः = कवंछवाः

इ०

३.३.१.४.२ मध्य पद लोपे—

थुकी दथुइ खंगवः छगः त्वःफिनाः र्वःप्यूगुया जः षः निगः
खंगवःया संयोग जुइ—

दुरु दनिगु कनि = दुरुकनि

फसं न्याइगु गं = फय्गं

ज्या याय्गु पसः = ज्यासः

खुनातःगु ला = खुना ला

नालातःहा मचा = नाला मचा इ०

३.३.२ निगलं खंगवःया अर्थ प्रधान—

द्वन्द्व—

द्वन्द्व खंगवः— चिनाय् निगलं खंगवःया अर्थ प्रदान जुइ। थुइतः समानार्थक व विपरितार्थक यानाः नियिक्य इने छि। निगू कथंया खंगवः चिनाय् नं / व / संयोजक त्वःफी—

३.३.२.१ समानार्थक—

ला व लुसि = लालुसि

ध्यः व चाकु = ध्यःचाकु

माय् व मू = माय्मू इ०

३.३.१.२ विपरितार्थक—

ल व मि = लःमि

थष्टू व क्वपू = थपूक्वपू

च्वय् व क्वय् = च्वय्क्वय् इ०

३.४ सर्वनाम—

मूल रूपय् सर्वनामयाव प्यथिक्य् इने छि—

(क) पुरुष वाचक	(ख) निश्चय वाचक
(ग) प्रश्न बाचक,	व (घ) मेमेगु

३.४.१ पुरुष वाचक सर्वनाम—

पुरुष वाचक सर्वनामया उत्तम पुरुष (उ. पु.), मध्यम पुरुष (म. पु.) व अन्य पुरुष (अ. पु.) यानाः स्वथी दु। उ. पु. या बहु वचन रूपय् थः नं दुर्ध्यागु (inclusive) व दुमध्यागु (exclusive) यानाः निगु भेद दु। उ. पु., ए. व. 'जि' या थः नं दुमध्यागु ब. व. रूप 'जि-पि'स लितंसा / - पि / कःरं वःगु जुल। थुकिः न है थः नं दुर्ध्यागु ब. व. रूप 'झी' खँग्वलं ब. व. या लितंसा / - पि / कःरं मखु यस्सें जक काइ। गुल्सं गुल्सं थव 'झी' सर्वनाम मूल रूपय् ब. व. खया नं थःमं थःतः तःधं खनाः नं वाइबलय् एक वचनय् न छचाः,

म. पु. व अ. पु. या हनेगु व महनैगुया उपभेद दनि। छित्त हनेम्वागु म. पु, ए. व. रूप 'छ' या ब. व. रूप 'छि-पि' जुइ। थन हनेम्वागु ए. व. या हनेमागु ए. व. 'छि' जुयाः उकीतिनि ब. व. या लितंसा / - पि / च्वंवःगु न्ह्यथनेवह जू। अ. पु. स सत्तीगु व तापागु, व हानं भचाजक तापागु व आपालं तापागुया भेद दनि। सत्तीगु 'थव', तापागु 'व', आपालं तापागु 'हुं' या ब. ब. रूप इव्वलि 'थ / थु-पि', 'अ / इ-पि', व 'हुं-पि' जुइ। हनेम्वागु थुपि रूपत जात, दर्जा, व उमेरय् चवय् यापिन्सं कवय् यापिन्तः छचली।

म. पु., ए. व. या हनेमागु रूप 'छि' या पुलांगु रूप खः 'छिसकल' (छि-स-क-ल > छिस-क-ल > छि-कः > छि)। उकिया ब. व. रूपय् / - पि / लितंसा वय् न्ह्यः / - क् - / न चवनाः 'छिक-पि' जुइगु खौ नं न्ह्यथने वह जू। अ. पु., ए. व. या हनेमागु सत्तीगु रूप 'थवय्कः' व तापागु 'वय्कः' या ब. व. रूप छसीकथं 'थवय्कः-पि' व 'वय्कः-पि' जुइ। हनेगु थुपि रूपत जात, छगू हे जात दुने उमेर, व दर्जाय् कवय् यापिन्सं चवय् यापिन्तः;

छचलीगु खःसा नं थौं-कह्य् जात-पात, थकालि-वकालि, तःधं-
चीधंया भेदभाव मतसे सिष्टतापूर्वक बचन तयाः हनेगु रूप हे अप्वः
छचलावं वयाच्वंगु सीदु ।

आपालं हनेगुली म पु., ए. व. या 'छलःप्वलः' (=छःप्वः) 'या
ब. व. रूप 'छःलः प्वःल-पि' बौद्ध व ब्राह्मण समाजय ल्यं दनिसां
अप्वः याना उकिया चीहाःगु रूप 'छः-पि' ए. व. व. ब. व. व. रूपय्
भ्रम जुइफुगुलि ए. व. स 'छः-पि' व. ब. व. स 'छः-पि' धुकाः
परिमाण बाः संरुया वाचक खँग्वः सकले, प्यम्हं, स्वम्हं आदि' नं
छचः गथे कि— 'छःपि 'सकले' / प्यम्हं बिजयाहुँ ।'

अ. पु., ए. व. या सत्तीगु रूप 'श्वर्कः', तापाःगु रूप 'वय्कः' या
ब व रूपछसी कथं 'श्वर्कः-पि' 'वय्कः-पि' जुइ । म. पु., अ. पु.
या थुंपि आपालं हनेगु रूप द्यः, जुजु व जुजुया थःथितिपि, ब्रम्ह, बरे,
गुभाजुपिन्तः जक छचली । धाःह्यलिसे तापाःगु, धाय्काच्वंह्यलिसे
सत्तीगु रूप 'आमु' धाःह्य व धाय्काच्वंह्य निम्म लिसे आपालं तापाःगु
'हु' या हनेमाःगु व म्वाःगु थी थी रूप मदु । थुमि ब. व. रूप
छसीकथं 'आमु-पि' 'हु-पि' जुइ ।

पुरुषवाचक सर्वनामया रूपाभन-नमूना—

<u>पुरुष</u>	<u>ए. व.</u>	<u>ब. व.</u>	
उ. पु.	जि	जि-पि	न्यंह्य दुमध्याःगु रूप
	(झी)	झी(-पि)	न्यंह्य नं दुध्याःगु रूप । ए. व. स 'झी' घमण्डं नं वाइबलय् जक जुइ ।
म. पु.	छ	छि-पि	हनेम्वाःगु रूप
	छि	छिक्-पि	हनेमाःगु रूप
	छः-पि	छः-पि	आपालं हनेगु रूप
अ. पु.	थव	थ/थु-पि	उराय् समाजय् 'थ-पि', मेगु समाजय् 'थु-पि' जुइ । थव हने म्वाःगु, धाह्यलिसे सत्तीगु रूप खः ।

व	अ/इ-पि	उराय् समाज्य 'अ-पि' व मेंगु समाज्य 'इ - पि' जुइ। थव हनेम्बाःगु, धा:हू व न्यंहा स्वया भचा तापाःगु रूप खः
थव्यकः	थव्यकः-पि	धा:हूलिसे सत्तीगु हनेगु रूप
वय्कः	वय्कः- पि	धा:हू न्यंहा स्वया भचा तापाःगु हनेमाःगु रूप।
थस्प्वःलः	थस्प्वःलः-पि	आपालं हनेमाःगु, धा:हूलिसे सत्तीगु रूप।
वस्प्वःलः	वस्प्वःलः-पि	धा:हू व न्यंहा स्वया भचा तापाःगु रूप
आमु	आमु-पि	धा:हू स्वया तापाःगु, न्यंहालिसे सत्तीगु रूप
हुं	हुं	धा:हू न्यंहा स्वया आपलं तापाःगु रूप।

३.४.२. निश्चय वाचक सर्वनाम—

अन्य पुरुषया पुरुष वाचक सर्वनाम हे निश्चय वाचक सर्वनाम खः। निश्चय वाचक सर्वनामया हनेम्बाःगु रूपं ज्यान दुगु मदुगु नितां सुथ्रा: क्यनी। तःह्यय् वहगु / -पि / लितैसा ज्यान दुगुली नं मनू-तय्तः, अज्ञ मनूत मध्ये नं थः थिति व हनेमाःपिन्त जक छचली। निर्जीव्य, सजीव्य पशु पञ्चितय्त व मनूत मध्ये नं हनेम्बाःपिन्त/-त/ छचलीगु खःसा नं व्याचक सर्वनाम व विशेषणं /-पि/ लितैसा काइगु ल्याखं निर्जीव अर्थ्य नं निश्चय वाचक सर्वनामया लिउने / - पि / तयाःलि सम्बन्धित संज्ञाया लिउने हानं | - त / लितैसा तयाः बहु वचनय् छचली—

निश्चय वाचक सर्वना	ब. व. प्रत्यय	संज्ञा	ब. व. प्रत्यय
थ(=थु)	थु-पि	सफू	त
व(=अ/इ)	अ/इ-पि	खिचा	त
हुं	हुं-पि	सा	त

व है मूल रूप लिसा क्या: छखें छहा छहा / छगू छगू याना:
तःह्य् / तःगुली यने जिउसा मेखे व हे ए. व. रूपया लिउने परिमाण
तथा त्याग्व: छचला: यससे तःमय् नं यने जिउ—

<u>मूल रूप</u>	<u>छहा छहा याना: तहा /</u> <u>छगू छगू याना: तःग्</u>	<u>ए. व. या थासय् यस्से</u> <u>ब. व. या छचला</u>
व	व व	व / इपि फुकक सफूत
धव	धव धव	धव / थपि फुकक सात
		हु (पि) व्यावक झंगःत

‘आमु’ नं निश्चय वाचक सर्वनाम खया नं छहा छहा याना: तह्य्
तथा छगू छगू याना: तःगुली यनेत थुकीतः लिसा क्या: छचली मखु,
अर्थात थुकीतः उकधं उगु अर्थय् छचली हे मखु।

३.४.३ प्रश्न वाचक सर्वनाम—

प्रश्न वाचक सर्वनामय् मनूया लागी ‘सु’ व मनू बाहेक मेर्पि
प्राणि व निर्जीव बस्तूया लागी ‘छु’ छचली। अथे हे थाय् बाय्
न्यनेतः ‘गन’ व थाय् तथा छु बेवास्ता जुयाः चबंगु लुमंके बीतः
सजीव व निर्जीव निगू अर्थय् नं ‘व’ छचली—

सु वल ?	‘सु मनू वल ?’
छु हल ?	‘छु बस्तू हल ?’
व गन दु ?	‘व गुगु थासाय् दु’
व व ?	‘व (‘सु’ वा: ‘छु’) गन दु, वा: छु जुल ?’

इवःलि च्वर्पि वा: इवःलि चबंगु बस्तूत मध्ये प्राणि वा: बस्तू
विशेष न्यनेतः प्रश्न वाचक सर्वनाम ‘व’ या संरूप ‘गु’ या लिउने
सजीव अर्थय् /-ह्य/ व निर्जीव अर्थय् /-गु/ संयोजक वद—

गु ह्य ?	‘तःह्य् गुह्या पत्ति ?’
गु गु ?	‘तःगुली गुगु पत्ति ?’

अर्थे है बस्तु वा: प्राणिया परिमाण वा: ल्याः न्यनेतः प्रश्नबाचक सर्वनाम 'व' यात ताहाक्यक नंवानाः उकी लिउने सम्बन्धित ताजिग्वः छचली—

ग्वः—हा मनू ? ग्वः—पा मरि ? ग्वः—सू अप्पा ।

३.४.४ मेमेगु सर्वनामत—

च्वय् न्ह्यथनागु मुरुय मुरुयगु सर्वनामत जुल । थुंपि त्वःता मेमेगु नं सर्वनामत दनि, गये कि—

(क) सम्बन्ध बाचक, (ख) अनिश्चय वाचक (ग) निज वाचक

क) सम्बन्ध सर्वनाम—

प्रश्न वाचक सर्वनामया छु छु रूप दु व हे व हे रूपयात सम्बन्ध वाचक कथं न छयः । थुजःथाय् न्ह्यसः मन्यसे थुमिसं आश्रित संयोजक जुयाः ज्या याइ—

वं छु धाल जि मसिउ ।

वं गुगु धाल जि मताः ।

वं गुह्य काय् धाल व मदय् धुङ्क्ल ।

छं सुयाके क्या वयातः हे लित बिउ ।

ख) अनिश्चय वाचक सर्वनाम—

प्रश्न वाचक सर्वनाम रूपय् वःबीगु निपात / ^०: (=') / छचल कि व अनिश्चय वाचक सर्वनाम जुइ—

प्रश्न वाचक

सु

छु

गुह्य

गुगु

अनिश्चय वाचक

सुं

छुं

गुह्यं

गुगुं

ग) निज वाचक सर्वनाम —

‘थः’ निज वाचक सर्वनाम खः ।

निश्चय वाचक सर्वनामय् थेस्तु इ प्रश्न वाचक, सम्बन्ध वाचक, अनिश्चय वाचक व निज वाचक सर्वनामया मूल रूपयातः लिपा कथा, छचलेव छह्य छह्य यानाः तःह्य वाः छगू छगू यानाः तःगुली हिली—

प्रश्न वाचक तथा सम्बन्ध वाचक—

छह्य

सु

छु

गुह्य

छह्य छह्य यानाः तःह्य

सु सु

छु छु

गुह्य गुह्य

निज वाचक—

थः

थः थः

अनिश्चय वाचक —

सुं

छुं

गुम्हं

गुगुं

सुं सुं

छुं छुं

गुम्हं गुहं

गुगुं गुगुं

३.४.५ सर्वनामया संगति—

कारक रूपायनय् तःह्य वइगु सर्वनामया विभक्तिहीन कारकया सम्बन्ध कारकलिसे, अथे हे किया रूपायनय् पुरुष वाचक सर्वनामया आत्म (उ. पु.) व पर (म. पु., व अ. पु.) या भूत अभूतरूपलिसे संगति दु ।

३.४.५.१ कारक रूपायनय् सर्वनामया संगति—

सर्वनामवा तःह्य विभक्तिहीन कारकय् / पि / लितैसा वइ । सम्बन्ध कारकय् वनाः इव / पिनि / बाः / मि / जुइ । तःगःमैँछि आखः दुगु, व ताहाकय्क उच्चारण जुइगु माग्वलं ववचाइगु सर्वनामया तःह्य रूपं सम्बन्धय् / पिनि / लितैसा काइ, मेथाय् छगः जक आखः दुगु व चीहाकय्क उच्चारण जुइगु माग्वलं ववचाइगु सर्वनामया तःह्य रूपं सम्बन्धय् / मि / लितैसा काइ—

विभक्तिहीन

छः प्वः - पि

हुं - पि

वय्कः - पि

इ - पि

थु - पि

जि - पि

सम्बन्ध

छः प्वः - पिनि

हुं - पिनि

वय्कः - पिनि

इ - मि

थु - मि

जि - मि

इ०

३ ४.५ २ क्रिया रूपायनय् सर्वनामया संगित—

क्रिया रूपायनय् पुरुष वाचक सर्वनामया थः (आत्म) व कतः (पर)या भूत, अभूतलिसे संगति हु। थःम् (उ. पुरुषं) भूतय् / या / लितेंसा काःसा कतकं (म. पु, व. अ. पुरुष) | ल / लितेंसा काइ। अथे हे अभूतय् थवं | ये | लितेंसा काःसा कतकं | इ / लितेंसा काइ—

<u>पुरुष</u>	<u>सर्वनाम</u>	<u>धातु</u>	<u>भूत</u>	<u>अभूत</u>
थः(उ. पु.)	जि	व-	व-या	व-ये
कतः(म.पु., व अ.पु.)	छ/व	व-	व-ल	व-इ

खेपुइ लिउने / ला / निपात तना न्ह्यासः त्यनीबचय् उ. पुरुषं भूतय् / या, ल / नितां लितेंसा कायफुसां अर्थं धाःसा छुं भचा पाः। कतकय् म. पुरुषं सामान्य रूपय् उ. पुरुषं थें / या लितेंसा काइ, सम्भवतः अ. पु. स्वयाः म.पु., उ. पु. लिसे सत्तीगुलि आत्मियता क्यने थें अथे जूगु जुइफु—

<u>पुरुष</u>	<u>सर्वनाम</u>	<u>धातु</u>	<u>भूत</u>	<u>न्ह्यासः न्यनीगु निपात</u>
थः(उ. पु.)	जि	व-	या	ला ?
	(जि मवया ध्यागु नकरात्मक अर्थय्)			
	जि	व-	ल	ला ?
	(थः वया मवया धाय् मफयाः लुमकेतः न्यने कथं)			
कतः(म.पु.)	छ	व-	या	ला ?

३.५. ल्याःरवः

| छ / निसें / छि / तक (१-१०), / सः / (१००), | द्वः /
 (१०००) या छगू हे जक रूप दु। थुमितः सामान्य ल्वाःरवः धाइ।
 थुजःगु ल्याःरवः हनाः (जोड्य् यानाः) बाः छगुलि मेगुयातः गुण्य्
 यानाः वःगु निगू बाः निगू स्वयाः अप्वः रूप दुगुयातः संयुक्त ल्याःरवः
 धाइ।

३.५.१ सामान्य ल्याःरवः —

क) | छ / —

| छ / या निगू संरूप दु | छ / व / छि / ।

| छ / —

| छ / ताजिरवः व दापु ताजिरवः या न्हा ने वइ—

छ-गः ध्यवाः

छ-धानि आलु

इ०

| छि /

छुं छगू निश्चित ई व परिमाणया लिउने च्वनाः थं व ई व
 परिमाणया इकाइ थुइकी।

अ) दापु इकाइ —

<u>मूल रूप</u>	<u>ल्याःरवः</u>	<u>अर्थ</u>
फँ	फ-छि	च्यामनाया इकाइ
कू	कू-छि	निम्नाया इकाइ
कु	कु-छि	चुत्यांनिसें दथूपर्तिया च्वका तकया दापुया इकाइ
अउ	अउँ-छि	पर्तिया चौडाइया इकाइ
-रवः	-रवःछि	छुं छगू बस्तूया चौडाइया इकाइ (सुपः रवःछि-‘सुपःशा चौडाइया इकाइ) इ०

(‘फँ’या मिलाकुति ल्याःरवः काय्यन्हाः त्वः फ्यगु दु।)

(आ) इया इकाइ —

<u>मूल रूप</u>	<u>ल्याःत्वः</u>	<u>अर्थ</u>
दं	द-छि	वर्ष दिनया इकाइ
ला	ल-छि	३० न्हुया इकाइ
बा:	बा:-छि	१५ न्हुया इकाइ
घउ	घउ-छि	२४ मिनेटया इकाइ ३०

('दं' या मिलाकृति ल्याःत्वः कायन्ह्यः त्वः पूर्णगु दु । अथे हे 'ला' या / - आ / ल्याःत्वः कायन्ह्यः /-अ/ स हिउगु दु ।)

(इ) व्यापकताय् पूर्वंगु इकाइ —

<u>मूल रूप</u>	<u>ल्याःत्वः</u>	<u>अर्थ</u>
चा	च-छि	पूर्वंगु चाया इकाइ
ह्लि	ह्लि-छि	पूर्वंगु ह्लिया इकाइ
भ्व	भ्व-छि	संयुक्त परिवारय् सकले घकाः थुइकीगु इकाइ
माचा	माचा-छि	निह्य त्यपू व इमि मस्त थुइकीगु इकाइ

('चा' या / - आ / ल्याःत्वः कायन्ह्यः / -अ / जूगु दु ।)

(ई) ल्याःखायगु इकाइ —

<u>मूल रूप</u>	<u>ल्याःत्वः</u>	<u>अर्थ</u>
सः(-त्)	सत्-छि	सय्या इकाइ
द्वः (-ल)	द्वः-छि	हजारया इकाइ
(पर संरूपण जुयाः 'सत्-छि' या 'सच्-छि' नं जू ।)		

(उ) अंशिक इकाइ —

<u>मूल रूप</u>	<u>ल्याःत्वः</u>	<u>अर्थ</u>
ब-	ब-छि	छं छगु परिमाणया निब्बय् छब्ब जकया इकाइ
चकं-	चकं-छि	छम्नाय् प्यब्बय् छब्बया इकाइ
जः-	जः-छि	छत्काय् प्यब्बय् छब्बया इकाइ
दां-	दां-छि	छगः ध्यबाय् प्यब्बय् छब्बया इकाइ

ख) | स्व |—

| स्व / या स्वंगु संरूप दु— | स्वन्, सु व स्व | । | गः, गू /
ताजिभवःया न्ह्यंने | स्वन् / , / क्षि | या संरूप | इ | नं गुणय् यानाः
वःगु संयुक्त ल्याःवलय् | इ | या न्ह्यंने | सु | व मेथाय् न्यंकभनं
स्व जुइ—

स्वन् (> ड) — गः ध्यबा । स्वन् (> ड) — गू ज्या ।

(थन कण्ठच | गः, गू | या न्ह्यंने च्वंगु दन्त मूलीय नासिक्य
| न् | पर संरूपण जुयाः कण्ठच नासिक्य | ड | स हिउगु दु ।)

सु—इ (३ × १० = ३०) गः भवग्रत्या ।

स्व—पा मार्पा । स्व—पु सुका ।

इ०

ग) | पि |

| पि | या स्वंगु संरूप दु— | प्यन्, पि व प्य | । | गः, गू /
ताजिभवःया न्ह्यंने | प्यन् / , / इवःलि ल्याः खाय्वलय्, व 'क्षि' या
संरूप | इ | नं गुणय् यानाः वःगु संयुक्त ल्याःवलय् | इ | न्ह्यंने
| पि | व मेथाय् न्यंकभनं | प्य | जुइ—

छ, नि, स्व, पि

पि—इ (४ × १० = ४०) पवः स्वां ।

प्यन् (< ड) — गः थां । प्यन् (> ड) — गू ज्या ।

(कण्ठच | गः, गू | या न्ह्यंने च्वंगु दन्तमूलीय नासिक्य | न् |
पर संरूपण जुयाः | ड | स: हिउगु दु ।)

प्य—पा अप्पा । प्य—पु खिपः ।

घ) | न्या |—

| न्या / या निगू संरूप दु— | न्य | व / न्या | । | क्षि / या
संरूप | य् | नं गुणय् यानाः वइगु संयुक्त ल्याःवलय् | य् | या न्ह्यंने
| न्य | जुइ, मेथाय् न्यंकभनं | न्या | जुइ—

न्य—य् (५ × १८ = ५०) पा: लप्ते ।

न्या—गः गवय् । न्या—पी बु० ।

इ०

३) / च्या /—

च्या / या निगू संरूप दु— / च / व / च्या / । 'जि' या
संरूप / य / नं गुणय् यानाः वइगु संयुक्त ल्याःवलय् 'य' या न्ह्यने
/ च / जुइ, मेथाय् न्यंकभनं / च्या / जुइ—
च-य ($5 \times 10 = 50$) गू सफू ।

च्या-गू सफू

इ०

४) / गु /—

गु / या निगू संरूप खः / गु, गुन / । १,२,३,४, .. यानाः
इबलि ल्याः खाय् बलय् नेपाल भाषां ह यातः / गु / धाइ । /गः, गू /
ताजिग्वयः या न्ह्यने / गुन / जुइ, मेथाय् न्यंकभनं / गु / जुइ—
गुन (> झ) — गू कक्षा । गुन (> झ) — गः खें ।

(घन / गः, गू / न्ह्यने च्वंगु / न / पर संरूपण जुया / झ / जूगु दु)
गु — पु सिसाकलम् । गु — ह्य मनू ।

इ०

५) / जि /—

जि / या प्यंगू संरूप खः / जि, जिन्, इ, य / । /जि / या
लिउने / छ / निसें / गु / तक तनाः ज्यानाः तःगु संगुक्त ल्याःवलय्
/ जि / या थासाय् / जिन् / जुइ । / जि / गुणय् यानाः ज्यानाः तःगु
संयुक्त ल्याःवलय् / इ, उ / नं कवचायथाय् / इ / , व / अ / नं
कवचादथाय् / य / जुइ, मेथाय् न्यंकभनं / जि / जुइ—

जिन्-छ ($10 + 1 = 11$) — पा मरि । जिन्-नि
($10 + 2 = 12$) — गू ज्या ।

इ०

नि—इ ($2 \times 10 = 20$) — ता मरि ।

स्व (=सु) — इ ($3 \times 10 = 30$) गः फ्वग्त्या ।

च—य् ($5 \times 10 = 50$) ह्य मनू ।

जि—गः तुसि । जि—पाः लप्ते ।

इ०

ज) / सः /—

सः या निगू संरूप दु— | स, व सः | । | स | इकाह वाचक
/ छि / या :ह्य ने जक बइ, | सः / संयुक्तः ल्याः ग्वल् युः लिउनेया
ल्याः ग्वः जुयाः वइ—

स ~ छि (१००)

नि-सः ($2 \times 100 = 200$)

नेपाल भाषाया छगू जकरूप दुगु सामान्य त्याख्वःत चवय्
चवयाकथं जुल । संरूप मदुगु छगू हे जकरूपया त्याख्वःत थुकथं दु—
| नि (२) / , / खु (६) / , | ह्लय् (७) / , / द्वः (१०००
व त्यासा त्याख्वलय् लाख, ख्वति (करोड), अरब ३० । ह्लापा
थ्यसाहा दंबलय् द्वःछि धयागु यंकव हे जुल, व्यवहारय् द्वःछि दत कि
तेक्षःधंगु व्यवहार चलय् यायतः न गाखुलि जुइमाः द्वःछिं चवय् झी
थगु हे त्याख्वः मदुगुलि सस्कृतं त्याय् क्याः ज्यो चलय् यानाः
वया ।

३.५ २ संयक्त ल्याःखः—

क) ११-१६-

११ निसे १६ तकया ल्याखया / ज्ञि (१०/ या संख्या /ज्ञिन् /
लिउने इवःलि / छ, नि, स्व, पि / आदि तया: ज्याइ —
ज्ञिन्-छ (१०+१), ज्ञिन्-न्यि (१०+२), ज्ञिन्-स्व (१०+३),
ज्ञिन्- /प्य (१०+४), ज्ञिन्-न्या (१०+५), ज्ञिन्-खु (१०+६),
ज्ञिन्-ह्य् (१०+७), ज्ञिन्-च्या (१०+८), ज्ञिन्-गु (१०+९)।

ख) / क्षि / गुणय् यानाः वइगु ल्याः खः —

२०, ३०, ४०, ५०, ६०, ७०, ८०, ९०, | ज्ञि(१०) | गुणय्
 यानाः वः पु ल्याः रवः खः । सामान्यं ल्याः रवः / छ / निसें / गु / तकया
 लिउने गुणय् याइगु / ज्ञि / या संरूप / इ, य / तनाः ज्यानाः तः गु
 थुपि ल्याः रवलय् चवय् या मारवः / इ, उ / नं कवचाहथाय् इमि लिउने
 / इ / जुइ, अथे हे कवय् या मारवः / आ / नं कवचाहथाय् इमि लिउने
 कवय् या हे मारवः / य / (e) / वइ—

<u>सामान्य ल्याःवः</u>	<u>/झि/ या संरूप / इ, य/</u>	<u>संयुक्त ल्याःवः</u>
नि (२)	इ (१०)	नी (२०)
स्व (=सु) (३)	इ (१०)	सुइ (३३)
पि (४)	इ (१०)	पी (४०)
न्या (=न्य) (५)	य् (१०)	न्यय् (५०)
खु (६)	इ (१०)	खुइ (६०)
ह्य् (७)	य् (१०)	ह्य् (७०)
च्या (=च) (८)	य् (१०)	च्य् (८०)
गु (९)	इ (१०)	गुइ (६०)

ग) / सः (१००) / व | द्वः (१०००) / नं गुण्य यानाः वद्गुल्याःवः—

थुकिया सूत्र थथे जुइ—

क ✕ १०० / १०००

थन 'क' धाय्बल्य् सामान्य बा: संयुक्त न्ह्यापुसां छगः ल्याःवःया प्रतीक कथं थुइके—

<u>क</u>	<u>गुण्य वाइगु ल्याःवः</u>	<u>लिच्चवः</u>
स्व (३)	सः (१००)	स्वसः (३००)
नि (२)	द्वः (१०००)	निद्वः (२०००)

३.५.३ अंग, ऋम व गुणवृद्धिया ल्याःवःत—

क) अर्द्धांश द्योतक ल्याःवः (३) —

अर्द्धांश द्योतक ल्याःवःया स्वंगु संरूप दु— | व, बा, त्या / । | व | इकाइ वाचक / छि / या न्ह्याने बइ, | बा / ताजिर्वः व संज्ञाय 'चा,' 'ह्लि' या न्ह्याने वइ, | त्या / छुं छगू पूवंगु ल्याःवःया लिउने बइ—

अर्थ

व - छि	छुं नं परिमाणया बच्छि
बा - पु	छुं हाकःबा:गु बस्तूया बच्छि भाग
बा - चा	चच्छी या बच्छि
बा - ह्लि	ह्लिया बच्छि

| त्या | धयागु | कँ॒ | खः । थन / क / धयागु निम्न
इकाइया थास्॒ वइगु छगू प्रतीकात्मक रूप खः —

अ) छु ताहागु ई, गथे कि 'ला (महिना)', दँ (वर्ष)या इकाइ—

अर्थ

ला - त्या > लत्या लच्छि व बाःछि, ४५ न्हु

(थन / -त्या/या न्ह्यंनेच्यंगु | ला-| रूप सन्धि जुयाः | ल-/
जूयंगु दु ।)

दँ - त्या > दत्या दच्छि व उकिया बच्छि, १८ ला

(थन / त्या/या न्ह्यंनेच्यंगु | दँ - / या मित्राकुति रूपसन्धि
जुयाः त्वःपूयुगु दु ।)

आ) छु छगू परिमाणया इकाइ—

खुम्ना - त्या खुम्ना व बाम्ना

कु - त्या कुछि व उकिया बच्छि इ०

इ) ल्याःया इकाइ—

प्यक्ति - त्या प्यतका व छम्बः

प्यसः - त्या प्यसः व न्यय्तका

स्वद्वः - त्या स्वद्वः व न्यासः इ०

/ त्या / धाय्वलय् छुकिया बच्छि धयागु खै॒ न्ह्यंनेच्यंगु
खै॒वलय् खास इकाइ थुइकीगु लिउनेया रूप छु खः उकिया बच्छि
धकाः थुइकेमाः । प्यतकाय् 'तका' छगू इकाइ खः थे प्यसलय् 'सः'
छगू इकाइ खः, अलय् / त्यां / इमि बच्छि धका थुइकी ।

ख) प्यब्बय् छब्ब थुइकीगु ल्याःग्वः ($\frac{1}{2}$)—

'प्यब्बय् छब्ब थुइकीगु ल्याःग्वः ($\frac{1}{2}$)या स्वंगू संरूप खः—
| जःछि, चकंछि व दांछि /

ग) / जःछि /—

| जःछि / धयागु छतकाया प्यब्बय् छब्ब खः । थव छतकांनिसे
गुइगुतका तरुय् छचः । तने वलय् छुकी तनेगु खः उकिया लिउने व

पा: याय् थाय् छङ्कि पा: याय् गु खः उकिया न्हाने थव चवनी—	
छतका जःछि	रु. १२५
जःजि पा: छतका	रु. १—
	-१२५
	१७५

आ) | चकं-छि /—

छमनाय् प्यब्बय् छब्बयातः चकंछि धाइ। दांधि थें नतुं छचकं थुइकीबलय् जक इकाइ वाचक | — छि / चवनी त्वःफी मेथाय् थव त्वःफी | / जःछि / थें न तुं तनेबलय् सम्बन्धित खँगःया लिउने व पा: याय् बलय् सम्बन्धित खँगःया न्हाने वइ—

चकं - छि	छमनाय् प्यब्बय् छब्ब
नि - चकं	चकंछि चकंछि निथी
प्यम्ना चकंछि	प्यम्ना व चकंछि
चकंछि पा: प्यम्ना	स्वम्ना स्वचकं

इ) | दांछि /—

दांछि धागु छगः ध्यबाया प्यब्बय् छब्ब खः। छदां थुइकीबलय् जक / दां-छि / जुइ, वयां अप्वः थुइकीबलय् इकाइ वाचक | —छि / त्वःफी—

दां - छि	छदां	
नि - दां	दांछि दांछि निथी	इ०

ग) क्रम थुइकीगु खँगः —

झःलि चवंगुली सु छह्या बा: छुं छगू थव हे धकाः थुइकीबलय् ल्याःगःया लिउने ज्यानदुथाय् / ह्य / व ज्यान मदुथाय् / गु / चवनी—

स्वह्य - ह्य	लियांल्यु
प्यंगू - गु	इवःलि चवंगु ल्याःखाय् बलय् स्वंगूगु धुकाः वह्गु बस्तू।

घ) गुणवृद्धि थुइकोगु खँखः —

/ दुगं | या अर्थ 'दोब्बर' खः। नेपाल भाषाय् गुणवृद्धि थुइकीबलय् सम्बन्धित ल्याःखःया लिउने थव छचली --

स्व — दुगं	क × ३
झि दुगं	क × १०

थन / क / छुं ग्रनिश्चित ल्याःखःया प्रतीक कथं छचलागु खः।

विविध ल्याःखः—

विविध संयुक्त ल्याःखः ज्यायबलय् / झि, सः, बाः द्वः / न गुणय् यानाः वःगु ल्याःखः लिउने मेगु सामान्य तथा संयुक्त ल्याःखःत माःकथं तनी —

$$३०४ = \text{स्व} (३) \times \text{सः} (100) + \text{प्य} (४)$$

$$६६००० = \text{गु} (६) \times \text{इ} (१०) + \text{गु} (६) \times \text{द्वः} (1000)$$

$$४५० = \text{प्य} (४) \times \text{सः} (100) + \text{त्या} (५०)$$

$$\text{रु. } ४\frac{1}{2} = \text{प्य} (४) \text{ तका } (= \text{रूपैयाँ}) + \text{जःछि} (-125) \quad \text{इ०}$$

४. क्रिया-

धातुइ लितेसा तनाः क्रिया ज्याइ । क्रिया ज्याय्‌गु लितेसा निथी
दु— व्युत्पादक व रूपात्मक । प्रेरणार्थक व्युत्पादनय् लाःगुर्णि उकिया लितेसा /
क / व्युत्पादक जुल । प्रेरणार्थक बाहेक क्रियाया मेमेगु रूप ज्याय्‌तः वइगु
व्याकक लितेसात रूपात्मक जुइ । क्रिया ज्याय्‌गु सूत्र थथे खः —

धातु + (प्रेरणार्थक लितेसा) + रूपात्मक लितेसा = क्रिया ।

छुं छुं विशेषणं व / तः, ची / या लिउने वइगु ताजिग्वलं नं रूपात्मक
लितेसा तप्यंक कयाः क्रियाया ज्या या:सा नं विशेषण तथा ताजिग्वः लिउ
/ जु - / धातु त्वःकिनाः जक अथे जूगु खः गुगु यस्से वय् नं फु —

<u>विशेषण</u>	<u>ताजिग्वः</u>	<u>त्वःफिनाच्चबंगु धाःतु</u>	<u>क्रिया-तरूप</u>
तः (big)	पु	(जु-)	ल — परभूत
ची (small)	ग्वः	(जु-)	इः — पर अभूत
हाकु	—	(जु-)	याः — पूर्वकालिक
ह्याउ	—	(जु-)	ल — परभूत इ०

४.१ धातुया आखः रूप—

नेपाल भाषाय् धातुइ छगः जक आखः दइ । धातुइ मुख्यगु
माग्वः कथं / इ, उ, अ, आ / कःरं व / ए, ओ / यस्से वइ (ह्व / हो—
'bloom', थ्व / थो— 'pluck') / बाग्वःलं कवचाइगु / न, ल / नं
कवचाइगु धातुत यक्व दु, / त / नं कवचाइगु स्वंगः जक (त्वःत्-,
सःत्-, व ह्वित्-) दु । त्वःत् व सःत् / स / ल / त्वःफ्यूगुर्णि
उकिया पलेसा दथुइ विसर्ग वःगु दु । धातुइ मेथाय् दीर्घ उच्चारण
जुइगु थाय् गनं मदु । माग्वः चिनाय् निगूगु सः अर्धस्बर / य / बाः
/ व / जुइ —

<u>ग्राह्यः</u>	<u>धातु</u>	<u>अर्थ</u>
मा	उ-	'उये (bark)' क्रियाया धातु रूप
माबा	इःन्-	'इने' क्रियाया धातु रूप
बामा	हा-	'हाये (steam)' क्रियाया धातु रूप
बामाबा	कन्-	'कने' क्रियाया धातु रूप
	सःत्-	'सःते' क्रियाया धातु रूप
बाबामा	कवा-	'कवाये (pick)' क्रियाया धातु रूप
बाबामाबा	त्यल्-	'त्यले (press)' क्रियाया धातु रूप
	त्वःत्-	'त्वःते' क्रियाया धातु रूप

४.२ क्रिया भेद—

कर्म काइगु व मकाइगु ल्याखं क्रिया निधी दु— सकर्मक (कर्म काइगु) व अकर्मक (कर्म मकाइगु)।

रावण सित — अकर्मक

रामं रावण स्यात — सकर्मक

तर नेपाल भाषाय् छगू निगू थुजःगु नं क्रियात दु गुगु मूल रूपय् अकर्मक खया नं छुं छुं खेपुइ सकर्मक कथं छचः—

<u>अकर्मक क्रिया</u>	<u>अर्थ</u>	<u>अकर्मक्य् छचला</u>	<u>सकर्मक्य् छचला</u>
चिले	हट्य् जुये	व चिल	व <u>निपला:</u> चिल
द्यने	त्व्यः वय्के	व द्यन	व <u>छन्द्यः</u> द्यन
हाले	नं वाये	व हाल	वं मे हाल

४.३. क्रियाया व्युत्पादन—

नेपाल भाषाय् सकर्मीकरण व प्ररणार्थकीकरण— युपि निता हे जक व्युत्पादनया लेपुइ लाः।

४.३.१ सकर्मकीकरण

नेपाल भाषाय् निम्न अकर्मक धातुइ न्ह्य नेचवंगु सघोष अल्पप्राण (वर्गया स्वगःगु बाग्वः) यातः व हे वर्गया अघोष महाप्राणय्) (वर्गया निगःगु बाग्वलय्) हिलाः सकर्मक्य् यनेगु चलन दु—

<u>अकर्मक</u>	<u>सकर्मक</u>
प्वा: गन् —	खन् —
यगा —	यखा —
र्या —	रुया —
र्वा —	रुवा —
क्वःजि —	क्वःछि —
खं जु —	छु —
ज्यल —	छ्यल् —
कू, क्वः, प्वः द —	थ —
ले दन् —	थन् —
हुन् —	थुन् —
दन् —	थ्यन् —
लः द्या —	थ्या —
क्व, चिरि बा —	फा —
च बु —	फु —
मां बु —	फव —
व्यन् —	फ्यन् —
क्व ब्वा —	फ्वा —

इ०

गनं गनं सकर्मकय् यनेबलय् सघोषयां अधोष ला जुइ, तर
महाप्राणित मजू—

ब्वल — प्वल —

४.३.२ प्रेरणार्थकीकरण—

नेपाल भाषाय् प्रेरणार्थकया निगू संरूप खः | — क - / व
| वि - / । | - क | अप्रेरणार्थक धातुया लिउने व्य्व प्रेरणार्थक
धातु जुइ । | वि - / 'विये' क्रियाया धातु रूप खः । ध्व / - क* /
बाग्वलं क्वचाइगु प्रेरणार्थक बा: अप्रेरणार्थक क्रियाया लिउने सहायक
क्रिया कथं वह । | विये / या सामान्य अर्थ खः 'प्रदान याये' । तर
थुक्रिया सहायक अर्थ खः 'तिवः विये, याके विये, प्रेरित याये,
'अनुभति विये'

इ०

प्रेरणार्थक क्रियाया लिउ | बि - / वइवलय् क्रिया दुगंचि
 (दब्बल) प्रेरणार्थक जुइ—

<u>अप्रेरणार्थक</u>	<u>प्रेरणार्थक-१</u>	<u>अर्थ</u>	<u>प्रेरणार्थक-२</u>	<u>अर्थ</u>
धव -	धव - क्-	सुयातं धवकेगुली थमं थःतः तिवः बिये	धवके-बि-	सुयातं धवकेगुली सु मेह्यसित तिवः बिये
न -	न - क् -	सुयातं नकेगुली थमं थःतः तिवः बिये	नके- बि-	सुयातं नकेगुली सु मेह्यसित तिवः बिये
पर्क	—	—	पर्के-बि-	सुयातं पर्केगुली तिवः बिये
थिक् -	—	—	थिके-बि-	सुयातं थिकेगुली तिवः बिये ३०

/क्- / नं कवचाइगु बाहेक मेगु व्याकक धानुया लिउने प्रेरणार्थक
 रूपय् /-क- / लित्सा वइ—

<u>धातु</u>	<u>अर्थ</u>	<u>प्रेरणार्थक</u>	<u>अर्थ</u>
इ —	सोहररय् याये	इ-क्-	सुयातं ईके
का—	का:गु जुये	का-क्-	सुयातं काकेगुली तिवः बिये
खु—	सालुगु बस्तू चिरवाये	खु-क्-	सुयातं खुडगुली तिवः बिये
इन—	वितरण याये	इन-क्-	सुयातं इडके बिये
त्वत्—	जवना: तयागु मुक्तयाये	त्वःत्-क-	सुयातं तोतके बिये
इल्—	थिले	इ-य्-क् -	सुयातं ईके बिये

४.३.२.१ प्रेरणार्थकीरणय् आगम रूप—

धातु व व्युत्पादित लित्साया दथुइ गुगु रूप वइ उकियातः
 आगम धाय् । थुकिया प्रेरणार्थकीकरणय् तःधंगु खेल दु ।

मां लं कवचाइगु धातुत मध्ये आत्मभूतय् / -ना / व परभूतय्
 | - त | लितैसा वइगु, अथे हे बागवलं कवचाइगु धातुत मध्ये अन्तय्
 / - न् / व | - त् | वइगु धातुं छुं आगम मकासे तप्पक प्रेरणार्थक
 लितैसा काइ—

<u>क्रियार्थ</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>परभूत</u>	<u>प्रेरणार्थक धातु</u>
छुं बस्तु	धा-	धा - ना	धा - त	धा - क्-
नापं तये				
बन्धनय् तये	कुन्-			कुड - क्-
आह्वान याये सःत्-				सःत् - क् - इ०

मागवलं कवचाइगु धातुमध्ये आत्मभूतय् / - या / व परभूतय्
 | - ल | अन्तय् वइगु धातुं प्रेरणार्थक लितैसा कायन्ह्यः | - ये > य |
 इ / आगम काइ—

<u>क्रियार्थ</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>परभूत</u>	<u>प्रेरणार्थक धातु</u>
प्रतीक्षा याये	पि-	पि - या	पि - ल	पि-ये-क-
				> पि-इ-क-
				> पी-क-
घाँय्, बालि	ल-	ल - या	ल - ल	ल-ये-क्-
आदि लये				> ल-य्-क् - इ०

मागवलं कवचाइगु धातुत मध्ये गुर्लि थुजवःगु धातुत नं दु गुकी
 आत्मभूतय् / - या | लितैसा वया नं परभूतय् | - त | लितैसा वइ |
 अथे हे आत्मभूतय् यसें | - या / बा: | - ना | चवं थें परभूतय् नं
 / - त | बा: | - ल | चवनी। अये हे हानं गुर्लि थुजवःगु गं दु गुकि
 प्रेरणार्थक लितैसा कायन्ह्यः | ये | आगम काय् नं फु मकाय् नं फु।
 तर | ये | आगम काइगु व मकाइगुया अर्थ भेद धाःसा दयाः चवनी—

<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>परभूत</u>	<u>प्रेरणार्थक</u>	<u>क्रियार्थ</u>
त्व-	त्व - या	त्व-त/ल	त्व-क्-	सुवातं (वसः) त्वतेगुली
			त्व-ये-क्-	थःतः थमं तिबः बिये
			> त्वय्क-	सुयातं थः थमं वसः
न-	न - या	न - ल	न - क्	त्वय्गुली तिबः बिये
			न-ये-क्-	सुयातं नकेगुली थःतः
			> नय्क-	थमं तिबः बिये
				इ०

थथे | -ये- / आगम विकल्पं कयाः नेपाल भाषाय् प्रेरणार्थक् यनेगु बारे दक्षक्य् ह्लापां खौ न्ह्यथना विजयाःह्ला वैय्याकरण भाजु शर्मा (ने. सं. ११०१ : १४) खः । वसपोलं “छगः हे क्रियाया छता हे अर्थं जूसां ‘येके’ (येके-इके) व ‘के’ नितां ल्वाकः यानाः धयाच्चवंथाय नं दु” धयाः निम्न स्वंगू दसु बियाबिज्यात—

‘स्वां धवयेके, स्वां धवके’

‘लं फियेके / फिइके, लं फिके’

‘तिसां तियेके / तिइके, तिसां तिके’ आदि

युकिया बारे टिप्पणी यानाः वसपोलं थथे नं धया बिज्यात—

‘थुकं थर्पि छगू हे ताजिया क्रिया (‘ये’ घानाया क्रिया) जूसां थमिगु रूप-विधान धाःसा अनियमित खने दु । . . .’

तर वसपोलं (ने. सं. ११०३ : ४) छथाय् “नये” या मचायात जा नके जुइ, नयेके जुइमखु । . . . हानं मचां थःथमं हे जा नयेके बिये— थथे धाःसा गुबले—गुबले धायफु ।” धकाः नं चवया बिज्यात । ‘मचायात जा नके’ व ‘मचां थःमनं हे जा नयेके बिये’ धायबल्य् थन अनियमित मजुसे अर्थ-भेद दूगु खनेदत । /-ये- / आगम तःसां ज्यूथाय् अर्थ भेद थुकं खने दु—

क्रिया

स्वां धवके

अर्थ

स्वां धवय्गुली सुयातं तिबः बिये

स्वां थवयेके	थम् बांलाक स्वया: बिचाः यानाः सुयातं स्वां थवके बिये ।
लं फिके	सुयातं लं फिकेगुली थमं थःतः तिबः बिये ।
लं फियेके (=फीके)	सुयातं थःथमं लं फीगुली तिबः बिये ।
तिसां तिके	सुयातं तिसां तीकेगुली थमं थःतः तिबः बिये ।
तिसां त्तियेके (=तीके)	सुयातं थःथमं तिसां तीगुली तिबः बिये ।
जा नके	सुयातं जा नकेलीगु थमं थःतः तिबः बिये ।
जा नयेके (=नय्के)	सुयातं थःथमं जा नयगुली तिबः बिये ।
नर्कि ताके	सुयातं नर्कि तायगुली तिबः बिये ।
नर्कि तायेके (=ताय्के)	थमं स्वया: बिचाःयानाः सुयातं नर्कि ताके बिये ।

थुकथं / -ये- / आगम मकासे नं अर्थ पिजवःथाय् / -ये- /
 आगम वइ बलय् गुगु अर्थं पा: वं उकी छखे तिबः बीहू (प्रेरक) सिया
 इच्छा; उपस्थिति व रेखदेखया महत्व सी दु सा मेरिखे तिबः क्या
 ग्वाइहू (प्रेरित) सिया ज्याया गतिविधि नं सी दः वं । हानं गनं
 गनं कर्म प्रधान जुयाः प्रेरणार्थक क्रियाया ज्या गुकी दिउ वनी उकी
 नापं तिबः दः वं—

<u>धातु</u>	<u>प्रेरणार्थक</u>	<u>अर्थ</u>
कि—	कि-क-	सुं / छुं यातः कियेगुली सुयातं तिबः बिये ।
	कि ये-क-	सुं / छुं यातः कियेगुली सुयातं थः हे न्ह्यंने
>	कि-इ-क-	च्वना बांलाक तिबः बिये ।
>	कोक्—	अथवा
		सुं / छुं द्वारा गुह्यसितः / गुकीयातः कियेगु खः उकियातः / उह्यसितः कीकाः च्वनेगुली तिबः बिये ।
खु—	खु-क-	छुं सालुगु बस्तू खुइगुली सुयातं तिबः बिये ।
	खु-ये-क-	छुं सालुगु बस्तू खुइगुली सुयातं थः हे न्ह्यंने
>	खुइक्-	च्वनाः खुइके
		अथवा
		छुं सालुगु बस्तूयातः सुद्वारा खुइकेगुली तिबः बिये ।

त्व-	त्व-क्-	सुयां वसः त्वकैगुली थमं थःतः तिबः बिये ।	
	त्व-ये-क्-	सुयां वसः थःथमं त्वयगुली तिबः बिये (थन प्रेरकया इच्छा व उपस्थितियः जकः भूमिका जुइ, गतिविधि छुं दइमखु ।)	
> त्वय्क-		इ०	
	थुजःगु / -ये- /	आगम कया: अर्थ पाइगु प्रेरणार्थक क्रियात छगू निगुली जक लिमकुसे तःगुली गुगु तब्यानाः चवन ब केवल मारवलं कवचाइगु क्रियाय् जक दु—	
<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>	<u>प्रेरणार्थक- १</u>	<u>प्रेरणार्थक- २</u>
का-	काये (खापां काये)	का-क्-	का-ये-क्-
वा-	वाये (ककिचां, मुगलं इ.)	वा-क्-	> काय्क-
गु-	गुये (छुं सालुगु बस्तू)	गु-क्-	वा-ये-क्-
र्वा-	र्वाये (मि)	र्वा-क्-	वाय्क-
ध्वा-	ध्वाये	ध्वा-क्-	गु-ये-क्-
(व्वः)जि-	(व्वः)जिये	(व्वाः)जि-क्-	> गु-इ-क्-
			> गुइक-
(व्वः)जि-	(व्वः)जिये	(व्वाः)जि-ये-क्-	र्वा-ये-क्-
			> र्वाय्क-
			> ध्वाय्क-
			(व्वः)जिये-ये-क्-
			> (व्वः)जि-इ-क्-
			> (व्वः)जौ-क्-
जु-	जुये (झंगः, जहाज इ.)	जु-क्-	जु-ये-क्-
			> जु-इ-क्-
			> जुइक-
ति-	तिये (खापा, चक्षु, मिखा)	ति-क्-	ति ये क्-
			> ति-इ-क्-
			> तीक-
थ्या-	थ्याये (वसः इ०)	थ्या-क्-	थ्या-ये-क्-
			> थ्या-य-क्-
			> थ्याय्क- इ०

४.४ क्रिया रूपायनं—

४.४.१ क्रिया रूपायनया लागी धातुया व्यथला—

क्रिया रूपायनया दृष्टि नेपाल भाषाया व्याकक धातुयात दक्कय्
लिपाया वर्णया लिधंसाय् व्यय् क्यनाकथं न्हच्चव्यय् व्यथले छि—

व्यथला १—

आत्मभूतय् / -ना / व परभूतय् / -त / वइगु माग्वलं क्वचाइगु
धातुत थुकी दुध्याइ । नेपाल भाषाया धातुतमध्ये / इ, उ, आ / न
क्वचाइगु धातुत जक थुकी दुध्याइ, गथे कि—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>परभूत</u>
इ—	वितरण याये	इ-ना	इ-त
सि—	ज्यान त्वःते	सि-ना	सि-त
स्या—	ज्यान काये	स्या-ना	स्या-त
खु—	भवं कापः आदि सालुगु बस्तू गुके	खु-ना	खु-त

इ०

व्यथला २—

आत्मभूतया / -या / व परभूतय् / -ल / लित्सा वइगु
माग्वलं क्वचाइगु धातुत थुकी दुध्याइ । थुकी दुने / -ए / बाहेक मेगु
नेपाल भाषाय् दुगु व्याकक माग्वः (इ, उ, अ, आ) धातुया दक्कय्
लिउने वय्फु, गथे कि—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>	<u>आधारभूत</u>	<u>परभूत</u>
इ—	सुचुके	इ-या	इ-ल
तु—	धगः, चम्चा आदिलय् छुं तयाः लिकाये	तु-या	तु-ल
ह—	हयेगु ज्या याये	ह-या	ह-ल
खा—	झुण्डय् याये	खा-या	खा-ल इ०

अवथला ३—

माग्वलं कवचाइगु व्व. १, २ या ल्वाकः बुकःगु धातु रूपत थुकी
दुर्ध्याइ गुकी आत्मभूतय् लितेसा | -ना / वःसां परभूतय् | -ज /
वय्फु थें नतुं आत्मभूतय् | -या / वया नं परभूतय् | -त / वय्फु
अथवा आत्मभूतय् | -ना, -या | नितां वःथें परभूतय् नं | -त, -ल /
नितां वय्फु, गथे कि—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>परभूत</u>
उ—	खिचां उये	उ-या/ना	उ-त/ल
ख—	खःगु जुये	ख-या	ख—त
गा—	यक्व कुतुं वये	—	गा-त / ल
च्व—	च्वय्गु ज्या याये	च्व-या	च्व-त / ल
छ्व—	छ्वय्गु ज्या याये	छ्व-या	छ्व-त / ल
जा—	पं लिये	जा-ना	जा-ल
त्या-जि	नं वानागु प्रष्ट जुये	—	त्या-जि-त / ल
ति—	कपाय् आदि तिये	ति-या/ना	ति-त / ल
तु—	मू वने	—	तु-त / ल
फ्य-तु-	फ्य् तुइगु ज्या याये	फ्य-तुना	फ्य-तु-त / ल
त्व—	फिनातयागु मफिये	त्व-या	त्व-त / ल
ध्व—	प्रतिध्वनित जुये	—	ध्व-त / ल
द—	छुं बस्तू दये	द-या	द-त
ध्ब—	छुं छगुलि अपझंतं यिये	—	ध्ब-त / ल
न्या—	नखः हने दये	—	न्या-त / ल
न्व—	छुं छगुलि सुये	—	न्व-त / ल
इवय्-पि	कोरय् जुये	इवय्-पि-या	इवय्-पि-त / ल
फ—	समर्थ जुये	फ-या	फ-त
फि—	धौ अचार दय्के	फि-ना	फि-त / ल

ला—	लासा लाये	ला—या / ना	लात / ल
लु—	हायके	लु—ना	लु—त / ल
लहु—	बजि दयके	लहु—या	लहु—त / ल
लह्व—	बान्ता याये	लह्व—या	लह्व—त / ल
भव-सु—	जवं बा: खवं छुकिसं लिधमे	भव:-सु-ना	भव:-सु-त / ल
स्व—	अवलोकन याये	स्व—या	स्व—त / ल
स्व—	का आदिया च्वः त्वः किये	—	स्व—त / ल
म—हि-	सह मयाये	म—हि-ना	म—हि-त/ल इ०

ख ला शर्मजुं (११०३ : २) आत्मभूत व परभूतया निगुली
छगू हे जक पाय्छि जू धयागु खेय् तिबः बियाः बिजयाः गु दु सां जनता
जगदनं छचलावः गु छु नं रूपयात अशुद्ध भापी मज्यूगुर्लि नेपाल भाषाय्
वयाच्वंगु हयूपाः यात मान्यता बियाः व्व १ व २ या आखः आत्मभूतथ्
/ -ना / वया नं परभूतय् / -ल / तथा आत्मभूतय् / -या / वया
नं परभूतय् / -त / तथा आत्मभूतय् / -या, -ना / वा थें
परभूतय् / -त, -ल / वइगु ल्वाकः बुकः गु धातुतय्तः व्व. ३ स तयागु
जुल ।

ब्वथला ४—

बाग्वलं कवचाइगु लिउने / न / वइगु थुकी दुथ्याइ—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>
इन्—	वितरण याये
छुन्—	सुरु याये
कन्—	धाये
क्यन्— (=केन्-)	प्रदर्शन याये
प्यन्— (=पेन्-)	जाल फैसला याये

इ०

/ -न् / नं कवचाइगु धातुया न्ह्याने / इ, उ, अ / वइ ।
/ -ए / माग्वः यस्से जक वइ गुकिया पलेसा / -अ / नं कवचाइगु
चिना बाग्वः— वइ गुकिया निगः गु आखः / -य / जुइ ।

ब्रथला ५—

युकी बाग्वलं कवचाइगुली लिउने / -ल् / वइगु धातुत दुर्ध्याइ—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>
चिल्—	थाय् त्वःते
सिल्—	लखं सफा याये
उल्—	चाय्के
हुल्—	प्याखं हुले, चाःहुले
दल्—	टुक्रा जुये, कूदले
यल्—	दापुती तया अप्वःगु अन्न आदि ह्लार्ति छ्वाये
जयल्—	खिइय् जुये
प्वल्—	खवला लिकाये
माल्—	खोजि यावे
हाल्—	म्हुतुं सः बिये

इ०

ब्रथला ६—

बाग्वलं कवचाइगु / -त् / लिउने वइगु स्वंगू जक धातु डु—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>
त्वःत्	ज्वनातयागु मज्वने
ह्लित्—	क्रिडा याये
सःत्—	प्राह्लान याये

श्रेष्ठाचार्यजुं (सन् १९८१ : १२८) / डुत् - / दुर्ध्याका दीगुली
थौं-कनय् थुकिया प्रयोग मदय् धुंकुर्गुलि जि / - त् - / नं कवचाइगु
धकाः चव्यच्वंगु स्वंगू जक तयागु खः ।

ब्रथला ७—

बाग्वलं कवचाइगु / -क् / लिप्लय् वइगु धातुया निगू रूप डु—
मूल व व्युत्पादित ।

क) मूल रूप—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>
चुइक्—	लखं यंके विये
थक्—	छुं याय् धुंका लिहाँ वये
थिन्क्—	मू लिपा पुलेगु यानाः छुं बस्तू पसलय् काये
पर्क—	गूथाय् बा: ह्वःगंथाय् मेगु काप तयाः लह्वने
हक्—	ब्वः ब्रिये इ०

/ - क / लिपतय् बइगु धातुत मध्ये गुर्लि गुर्लि व्युत्पादित (प्रेरणार्थक) थें सीदुसां थुमितः अप्रेरणार्थकय् गुलसं मछचले धुकूगुर्लि यानाः थुपि हे मूल रूप थें खने वः वय् धुकूगु दु—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>
घुतुक्—(=घुर्क) -	म्हुतुइ तयाः मन्ह्यःसे छकलं प्वाथय् छ्वये
च्वाय् चुइक्—	त्वापा नके
च्वय् क—	हथाय् चाय्के
लाक्—	लाकाः काये
ल्हुक्—	कु कुबीतः ल्हनाः ब्रिये
प्यन्क—	लाकमं च्वाये
हीक्—	ध्यः चिकनय् ला हीके इ०

ख) व्युत्पादित रूप—

थुकिया लागी स्वयादिसं ४.३.२ प्रेरणार्थकीकरणः (पौत्र्याः ९६)

बाग्वलं कवचाइगु धागुत मध्ये दक्कय् लिउने / - प / वइगु नं दु (श्रेष्ठाचार्य सन् १६८१ : १२३-१२७) सां थुकिया मान्यता ऐतिहासिक दृष्टि जक दनिगु थौं-कह्यय् ध्यवहारय् छर्ति छ्यःगु खने मदुगुर्लि थन दुमध्याकागु लुल ।

४.४.२ क्रिया-रूपायनय् धातुया रूप हिलीगु नियम् —

ब्व. ४ व ब्व. ५ या धातुइ आज्ञार्थक, व स्वभाव / स्थिति बोधक रूपय् यने न्ह्याः छुं भचा ह्यूपा: वइ ।

ब्र. ४ या धातुया अन्तिम / न् / आज्ञार्थक व स्वभाव / स्थिति बोधक रूपय् यने न्ह्यः ह्यासं धवयाः न्ह्यनेच्चवंगु माग्वलय् गः वनी ।

ब्र. ५ या धातुया अन्तिम / ल् / आज्ञार्थक व स्वभाव / स्थिति बोधक रूपय् यने न्ह्यः त्वःकी ।

<u>ब्र.</u>	<u>धात्</u>	<u>आज्ञार्थक</u>	<u>स्वभाव / स्थिति बोधक</u>
४	सन्	सं	संः (=सं)
५	वाल्	वा	वाः

४.४:३ रूपात्मक लितँसा—

धातुह लितँसा तनाः क्रियाया थुर्पि विविध रूपय् रूप चलय् याय् जिउ—

भूत, अभूत, पूर्वकालिक, अज्ञार्थक व स्वभाव / स्थिति बोधक रूप ।

भूत, अभूत व स्वभाव / स्थिति बोधक रूपया आत्म व पर यानाः निथी निथी दु ।

४.४.३.१ आत्मभूत व आत्म स्वभाव बोधक—

आत्मभूत व आत्म स्वभाव बोधकया नेपाल भाषाय् छगू हे रूप दु । थुकिया जितँसाया स्वंगू संरूप खः - / आ, ना, या /

क) संरूप / आ /—

ब्र. ४ निसें ७ तकया धातु लिउने आत्म स्वभाव बोधक / आत्मभूतय् / आ / लितँसा वइ—

<u>ब्र.</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत/आत्म</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
		<u>स्वभाव बोधक</u>	
४	इन्	इन् - आ	इना
५	हिल्	हिल् - आ	हिला
५	सःत्	सःत् - आ	सःता
७	हक्	हक् - आ	हका

छं अय्ला त्वंला ? धका न्यनी बलय् / त्वं (=त्वः) / स्वभाव बोधक रूप जुल । थुकिया लिसलय् आत्म (थः) धयागु उत्तम पुरुषं

जूसा त्वना, पर (कतः) धयागु मध्यम व अन्य पुरुषं जूसा
/ त्वं / धाय्वलय् आत्म स्वभाव बोधक व आत्मभूतया छगु हे रूप
/ त्वन् — आ—त्वना / जुल ।

ख) संरूप / ना /—

थव व्व. १ या व्याकक धातु व व्व. ३ या छुं छुं धातुया लिउने
वइ—

<u>व्व.</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्ममूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
१	कि—	कि—ना	किना
	छा—	छा—ना	छाना
३	उ—	उ—ना	उना
	जा—	जा—ना	जाना इ०

(व्व. ३ या मेमेगु दसुया लागी ४.४.१ किया रूपायनया लागी
धातुया व्वथलाय् व्व ३, पौल्या १०३ स स्वयादिसेँ)

ग) संरूप / -या /—

थव व्व. २ या व्याकक धातु व व्व ३ या छुं छुं धातु लिउने
वइ—

<u>व्व.</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
२	थि—	थि—या	थिया
	न—	न—या	नया इ०
३	ख—	ख—या	खया
	छ्व—	छ्व—या	छ्वया

(व्व ३ या मेमेगु दसुया लागी ४.४.१. किया रूपायनया लागी
धातुया व्वथलाय् व्व ३, पौल्या: १०३ स स्वयादिसेँ)

४.४.३.२ परभूत—

परभूत लित्साया प्यंगु संरूप खः / अ, अल, त, ल /

क) संरूप / - आ /—

ध्व व्व ४, ५ या धातु लिउने वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>परभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
४	ध्वन्—	ध्वन्-आ	ध्वन
	दन्—	दन्-आ	दन
५	क्यल्—	क्यल्-आ	क्यल
	पुल्—	पुल्-आ	पुल

ख) संरूप / - अल /—

ध्व व्व ६, ७ या लिउने वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>परभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
६	त्वःत्—	त्वःत्-अल	त्वःतल
	ह्वित्—	ह्वित्-अल	ह्वितल
७	सःत्—	सःत्-अल	सःतल
	पर्क्- (अप्रेणार्थक)	पर्क्- अल	पर्कल
	च्याक्- (प्रेरणार्थक)	च्याक्-अल	च्याकल

ग) संरूप / - त /—

ध्व व्व १ या व्यावक धातु व व्व ३ या छुं छुं धातुया लिउने वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>परभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
१	खा---	खा-त	खात
	स्या—	स्या-त	स्यात
३	छा—	छा-त	छात
	ख—	ख-त	खत

(व्व ३ या मेमेगु दसुया लागि धातुया व्यथलाय् पौत्या १०३ स स्वयादिसँ)

घ) संरूप / - ल /

ध्व व्व १ या व्यावक धातु व व्व ३ या छुं छुं धातुया लिउने वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>परभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
२	क—	क—ल	कल
	का—	का—ल	काल
३	छव—	छा—न / त	छवल / त
	लु—	लु—ल / त	लुल / त

(व्व ३ या मेमेगु दसुया लागी धातुया व्वथलाय् व्व ३ पौल्या:
१०३ स स्वयादिसँ)

४.४.३.३ आत्माभूत (आत्म + अभूत) व क्रियार्थक—

उ. पु. या वर्तमान व भविष्यत् यात् आत्माभूत धाइ। थुकिया व क्रियार्थकया नेपाल भाषाय् छगू हे रूप दु। थुकिया लित्साया निगू संरूप खः / - ये, - ए /

माग्वलं कवचाइगु धातुया लिउने / - ये / व बाग्वलं कवचाइगु धातुया लिउने / - ए / वइ—

<u>धातु</u>	<u>आत्माभूत/क्रियार्थक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
सा—	सा—ये	साये
न—	न—ये	नये ३०
वन्—	वन्—ए	वने
माल्—	माल्—ए	माले
सःत्—	सःत्—ए	सःते
हक्—	हक्—ए	हके ३०

४.४.३.४ पराभूत (पर + अभूत)—

म. पु. व अ, पु. या वर्तमान व भविष्यत् कालया नेपाल भाषाय् छगू हे रूप दु। थुकिया लित्साया निगू संरूप खः / -इ / व / -ई / माग्वलं कवचाइगु धातुया लिउने / - इ / व / बाग्वलं कवचाइगु धातुया लिउने / - ई / वइ—

<u>धातु</u>	<u>पराभूत</u>	<u>अन्तिम रूप</u>	
थ्या—	थ्या — इ	थ्याइ	
ता—	ता — इ	ताइ	इ०
धुन्—	धुन् — ई	धुनी	
कुल्—	कुल् — ई	कुली	
सःत्—	सःत् — ई	सःती	
पर्क्—	पर्क् — ई	पर्की	इ०

४.४.३.५ पूर्वकालिक—

पूर्वकालिक प्रत्ययया लित्साखः / - : / । एव आत्मभूत रूपया लिउने वइ—

<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत</u>	<u>पूर्वकालिक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
कवा—	कवा-ना	कवा-ना- :	कवानाः
थः—	थ-या	थ-या- :	थयाः
च्वन्—	च्वन्-शा	च्वन्-शा- :	च्वनाः
सुल्—	सुल्-शा	सुल्-शा- :	सुलाः
ह्वित्—	ह्वित्-शा	ह्वित्-शा- :	ह्विताः
घुर्क्—	घुर्क्-शा	घुर्क्-शा :	घुर्काः इ०

पूर्वकालिकया लिउने सहायक किया वहबलय् पूर्वकालिकय् च्वंगु विसर्ग लित्साया येँया भाषिकाय् त्वःफी, यलया भाषिकाय् च्वनाःतुं च्वनी—

<u>ये</u>	<u>यल</u>
यानाच्वना > यान्च्वन	यानाः च्वन
ध्यायन > धैयन	ध्याः यन इ०

४.४.३.६ आज्ञार्थक—

आज्ञार्थक लित्साया स्वंगु संरूप खः | इ, उ, ऽ /

क) संरूप / -इ / —

अव ब्व ६, ७ या धातुया लिउने वइ—

<u>ब्व</u>	<u>धातु</u>	<u>आज्ञार्थक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
६	त्वःत्—	त्वःत्-इ	त्वाति
७	घुक्—	घुक्-इ	घकि इ०

ख) संरूप / उ - / —

मूल रूपय् / -इ / माग्वः दुगु ब्व १ निसें ५ तक पा धातुया लिउने / -उ / संरूप च्वनी—

<u>ब्व</u>	<u>धातु</u>	<u>आज्ञार्थक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
१	चि—	चि-उ	चिउ > च्यु
२	हि—	हि-उ	हिउ > ह्यु
३	फि—	फि-उ	फिउ > फ्यु

थन तालव्य माग्वः / इ / तालव्य बाकिच्याःगु माग्वः (अर्धस्वर)
/ य / स हिइगु दु ।

४	चिन्—	चिँ-उ	चिउँ > च्युँ
४	इन्—	इँ-उ	इउँ
५	इल्—	इ-उ	इउ
५	सिल—	सि-उ	सिउ > स्यु

थन ब्व ४ व ५ या धातुइ लिउने च्वंगु / -न्, -ल् / ४.४.२ क्रिया रूपायन्य धातुया रूप हिलीगु नियमकथं त्वःफ्यूगु गु । ब्व ४ या अन्तिम / न / त्वःफ्यूगुया पलेसाय् वःगु नासिकीकरण न्ह्यनेच्वंगु माग्वलय् गःवंगु दु गुगु अन्तिम रूपय् वनाः लिउनेया माग्वः / -उ / स विपर्यय जुयाः च्वंगु दु ।

ग) संरूप / - ø / —

च्वय्च्वंगु (क), (ख) या संरूप छसीकथं / इ, उ / वैथाय्
बाहेक नेथाय् न्यंकभनं / - ø / संरूप चवनी, गथे कि—

<u>ब्र</u>	<u>धातु</u>	<u>आज्ञार्थक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
१	क्वा—	क्वा - ø	क्वा
	खु—	खु - ø	खु
२	ध्व—‘स्वां ध्वये’	ध्व - ø	ध्व
	दा—	दा - ø	दा
३	छा—	छा - ø	छा
४	छ्यन्—	छ्य - ø	छ्य
	स्यन्—	स्ये - ø	स्ये
५	हाल्—	हा - ø	हा
	पुल्—	पु - ø	पु

यन ब्र ४, ५ या धातुइ अन्तिम / - न्, - ल् / ४.४.२ क्रिया रूपायनय् धातुया रूप हिलिगु नियम कथं त्वःप्यूगु दु। ब्र ४ या अन्तिम / - न् / त्वःप्यूगुया पलसाय् न्हांनेच्वंगु माग्वः ह्लासं ध्वःवंगु दु।

निम्न व्यंगूया आज्ञार्थक रूपयात च्वय्च्वंगु छु नं निगमं चो मर्फु—

<u>ब्र</u>	<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थ</u>	<u>आज्ञार्थक</u>
२	त—	तय्गु ज्या याये	ति
४	ह—	हय्गु ज्या याये	हिँ
२	व—	वय्गु ज्या याये	वा
४	वन्—	वनेगु ज्या याये	दुँ

४.४.३ ७ पर स्वभाव / स्थिति बोधक—

/ दये / क्रियाया / दु-मडु / , / फये / क्रियाया / फु-मकु /
 बाहेक मेगु व्याकरण रूप ताहाइगुलि थुकियात हेल श्रेष्ठाचार्य पिनिसं
 (श्रेष्ठाचार्य इ. सं. १६७६ : ७२) ताहागु रूप धाःसां कतकिया
 स्वभाव बाः स्थिति थुइकीगुलि थवयात पर स्वभाव बाः स्थिति बोधक
 धयागु जुल (ल. ४.४.३.१ आत्मभूत तथा आत्म स्वभाव बोधक)।
 थुकिया लितँसाया स्वंगू संरूप दु— / - ऊ, - : , - ऊ | —

क) संरूप / - ऊ | —

ब्व ६, ७ या धातुया लिउने थव संरूप च्वनी—

ब्व	धातु	स्वभाव/स्थिति		अन्तिम रूप
		बोधक रूप		
६	ह्वित्—	ह्वित् - ऊ		ह्वितू
	सःत्—	सःत् - ऊ		सःतू
	त्वःत्—	त्वःत् - ऊ		त्वःतू
७	कुर्क्—	कुर्क् - ऊ		कुर्कू
	थक्—	थक् - ऊ		थकू इ०

ब्व १ निसें ५ तकया मूल रूपय् / - इ / माखः दुगु धातुया
 लिउने नं थव संरूप वइ—

ब्व	धातु	स्वभाव / स्थिति		अन्तिम रूप
		बोधक रूप		
१	चि—	चि—ऊ		चिऊ > च्यू
२	थि—	थि—ऊ		थिऊ > थ्यू
३	ति— 'कपाय् तिये'	ति—ऊ		तिऊ > त्यू
४	चिन्—	चिं—ऊ		चिऊ > च्यू
५	सिल्—	सि—ऊ		सिऊ > स्यू

ब्व ४ या अन्तिम / - न् / व ब्व ५ का अन्तिम / - ल् /
 ४.४.२ धातुया रूप हिलीगु नियम (पौल्या १०६ कथं त्वफ्यूगु दु)
 / - न् / त्वःफ्यूगुया पलेसाय् वःगु नासिकीकनणं न्हांनेया माखः गःगु, व
 अन्तिम रूपय् हिलाबुला जुया: लिपाया माखलय् च्वंगु न्हाथने बह जू ।

छ) संरूप / - उ / —

व्व ३ स दुथ्यागु निम्न निगू धातुया लिउने / - उ / वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>स्थिति बोधक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
३	द—	'दये'	द—उ	दु
	फ—	'फये'	फ—उ	फु

लितेंसा कायन्ह्यः धातुया अन्तिम माय्वः त्वःपयूगु दु । छवपया भाषिकाय् थुमि सकारात्मक अर्थय् संरूप कथं ताहाइ, नकारात्मक अर्थय् धाःसा / - उ / हे वइ—

<u>धातु</u>	<u>स्थिति बोधक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
द—	द—:	दः
फ—	फ—:	फः

ग) संरूप / - : / —

चव्य न्ह्यनागु (क), (ख) या संरूप / ऊ, उ / काइगु धातु बाहेक मेगु धातुया लिउने / - : / वइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>स्वभाव/स्थिति बोधक</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
१	व्वा—	व्वा—:	व्वाः
२	ह—	ह—:	हः
३	लु—	लु—:	लू
४	क्यन्—	क्य—:	क्यः (=क्यं)
५	गाल्—	गा—:	गाः इ०

क्रिया रूपायन— मिथ्या व्ययं—

व्यय	आत्मा, व्याप्ति,	परभूत		प्रात्मभूत/क्रियाधंक		पूर्वकालिक		आजार्थक		पर स्वभाव/स्थिति	
		स्वभाव वोधक	आपमभूत/व्याप्ति	वोधक	परभूत	प्रात्मभूत/क्रियाधंक	वोधक	पूर्वकालिक	आजार्थक	पर स्वभाव/स्थिति	वोधक
१ ह्ला-	- ना	- त	- ये	- ह	- ना:	- Ø	-	-	-	-	:
२ सि-	- या	- ल	- ये	- ह	- या:	-	-	-	-	-	अ
३ त्व-	- या	- त/ल	- ये	- ह	- या:	- Ø	-	-	-	-	:
फ-	- या	- त	- ये	- ह	- या:	-	-	-	-	-	उ
ति-	- या/ना	- त/ल	- ये	- ह	- या:/ना:	- उ	-	-	-	-	अ
त्वर्-	- आ	- अ	- ए	- ह	- आ:	- Ø	-	-	-	-	:
५ हाल-	- शा	- श	- ए	- ह	- शा:	- Ø	-	-	-	-	:
६ त्वःत्-	- आ	- ग्राल	- ए	- ह	- आ:	- ह	-	-	-	-	अ
७ यक्-	- शा	- ग्राल	- ए	- ह	- शा:	- ह	-	-	-	-	अ
संरूप :—	/-शा,-ना,-या/	/-आ,-ग्राल,-ता,-ल/	/-ये,-ए/	/ह,-ई/	/-आ:-,ना:-,या:/	/-फ,-उ,-इ/	/-ए,-उ,-इ/	/-आ:-,ना:-,या:/	/-फ,-उ,-इ/	/-ए,-उ,-इ/	अ

४.५. क्रिया रूपायनय् लितंसाया अर्थबोध—

आत्म-पर—

पुरुष वाचक सर्वनामयातः आत्म व पर धका ब्वथलाः तःगुली
आत्म धयागु 'थः' (उत्तम पुरुष) व पर धयागु 'कतः' (मध्यम व
ग्रन्थ पुरुष) खः ।

भूत-अभूत—

भूतं जुइधुंकूगु व अभूतं जुइमधुंकूनिगु (वर्तमान व भविष्यत्या)
ई क्यनी । नेपाल भाषाय् वर्तमान व भविष्यत्या छग हे जक रूप
जूगुलि अभूत धाय्वं जुइमधुंकूनिगु ई क्यनेतः गाना च्वंगु दु ।

आत्माभूत—

जदा याइह्य थः (उ. पु.) जुयाः जुइधुंकूगु ज्या क्यनीथाय्
आत्मभूत जुइ—

<u>थः</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्मभूत लितंसा</u>
जि (उ. पु.)	व -	या

परभूत—

ज्या याइह्य कतः (म. पु., अ. पु.) जुयाः जुइधुंकूगु ज्या
क्यनीथाय् परभूत जुइ—

<u>कतः</u>	<u>धातु</u>	<u>परभूत लितंसा</u>
छ (म. पु.)	व -	ल
व (अ. पु.)	व -	ल

आत्माभूत—

आत्म व अभूतया सन्धि यानाः ज्यानातःगु ध्व संयुक्त खंखलं ज्या
याइम थः (उ.पु.) जुयाः जुइ मधुंकूनिगु (वर्तमान/भविष्यत्या) ज्या
क्यनी—

<u>थः</u>	<u>धातु</u>	<u>आत्माभूत लितंसा</u>
जि (उ. पु.)	व-	ये

पराभूत -

पर व अभूतया सन्धि यानाः स्वानातःगु इव संयुक्त खंगवलं ज्या
याइह्य कतः (म.पु., ग्र.पु.) जुयाः जुइ मधुकूनिगु वर्तमान् / भविष्य-
त्या) ज्या क्यनी—

<u>कतः</u>	<u>धातु</u>	<u>पराभूत लित्सा</u>
छ	व	इ
व	व	इ

नेपाल भाषाय् भूत-अभूत, आत्मभूत-परभूत, आत्माभूत परा-
भूतया विश्लेषण दक्क्य ह्लापां हेल (सन् १६८० : ६५ १०६) यानादिल। इवां न्ह्यः श्रेष्ठाचार्य बाहेक मेर्पि नेपाल भाषाया
वैयाकरण भाजुपि वर्तमान् व भविष्यत्या रूप सीकेगुली अलमलय्
जूगु खनेदु। नेपाल भाषाया दक्क्य ह्लापांह्य वैयाकरण शास्त्री
(वि.सं. १६८५ : १२२-१३८) व सागर(ने.सं. १०७२ : ७४-७६)
पिनिसं स्वभाव/स्थिति बोधक रूपयातः वर्तमान् व क्रियार्थक (गुगु
वर्तमान व भविष्यत्या मंकागु रूप खः) यातः भविष्यत् जक धकाः
नालादिल। अझ भाजु स.गर (ने. स. १०७२ : ७४) ला 'उत्तम
पुरुषस क्रियाया वर्तमान् व मूत कालयागु रूप छगुलि जुइ' धकाः
मखु थे क्वःछिनाः दिल। भाजु श्रेष्ठाचार्य (वि. सं. २०२३ : ४५)
हे जक डा. हेलं स्वयाः न न्ह्यः नेपाल भाषाया वर्तमान् व भविष्यत्या
रूप छगु हे जुइगु खं च्चयादिल। डा. हेलया क्रिया रूपावली
आत्म-परया भूत-अभूतया विश्लेषणं यानाः नेपाल भाषामा क्रिया-
रूपायनना व्याख्या याय् तस्सकं ज्या छिउँ वंगुदु। अथे न न्ह्यसः न्यनेगु
लिपात | -ला | तयाः खेपु ज्याय् बलय् परभूतय् 'छं जा नया ला ?
धाय् बलय् | न- | धातुं आत्मभूतया | -या | लित्सा काः वंगु
हुसा आत्मभूतय् 'जि' जा नल ला ?' धाय् बलय् | न- | धातुं
परभूतया | - ल | लित्सा काः वंगु दु (स्व. ३.४.५.२ क्रिया
रूपायनय् सर्वनामया सञ्ज्ञति, पील्याः ८४)।

क्रियार्थक—

थः कतकं (पुरुषं) व इलं (कालं) ची मफइगु कोषथ्
दुतिनेगु रूपयातः क्रियार्थक धाइ । थव रूपं गुल्सं गुल्सं क्रियात्मक
संज्ञा जुयाः न ज्या या—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक लित्सा</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
वन्—	ए	वने
धा —	ये	धाये

क्रियात्मक संज्ञाकथं क्रियार्थकया उच्चला—

जि वने हाँ I don't like going (to go)

पूर्वकालिक—

पूर्वकालिकं कवमचाइगु ज्या क्यनी गुगु कवचाय्केतः लिउने
सहायक किया वइ—

<u>धातु</u>	<u>पूर्वकालिक</u>	<u>सहायक किया</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
वन्—	वन्-आः	चवने	वनाः चवने

आज्ञार्थक—

ज्या वाय्याय् वइगु रूपयातः आज्ञार्थक धाइ—

(छं / वं) थव या :

हनाः ज्या वाय्यगुयातः इनाप याय्यगु धाइ । तस्सकं हनाः ज्या
वाय्यगुयातः प्रार्थना याय्यगु धाइ । इनाप व प्रार्थना वाइथाय् मूल
क्रिया पूर्वकालिक जुयाःलि सहायक क्रियाकथं क्रमशः ‘दिसै’ ‘बिज्याहुँ’
वइ । ‘दिसै’ ‘बिज्याहुँ’ ‘दि—’ ‘व्रिज्या-’ धातुया आज्ञार्थक रूप
खः—

हजूर, थुलि याना: दि सै ।

प्रभू, रक्षा याना: बिज्या-हुँ ।

स्वभाव/स्थिति बोधक रूप—

क्रियाया गुगु रूपं स्वभावं तथा स्थितिं क्यनी उकियात्, स्वभाव/स्थिति बोधक धाइ। जुलि क्रियां दु-मदु, औ-मफु, खः-मखु, जिउ-मजिउ, यो-मयो ग्रादि धयाः स्थितिं जक थुइँसीसा गुलि क्रियां ‘वं ला नः’, ‘वं थ्वै त्वं’, ‘वं मे हाः’ धकाः स्वभाव थुइकी। थथे स्वभाव / स्थिति थुइकीगु क्रियामध्ये दु-मदु, फु-मफु, मखु बाहेक मेगु फुक्क धयाथें क्रियाया अन्तिम मार्गः ताहाइगुर्लि हेल, श्रेष्ठाचार्यपिनिसं (श्रेष्ठाचार्य सन् १९७६ : ७२) धयातः ताहागु (long form) रूप धयादिल। ‘वं / छं ला नः ला ?’ धका न्ह्यसः न्यनेवलय् वं (अ. पु.) जूसा ‘नः’ धयागु / न- / धातुया स्वभाव बोधक रूप खः। तर जि (उ. पु.) जूसा ‘नः’ मजूसे ‘नया’ गुगु जुइ व / न- / धातुया आत्माभूतयागु हे रूप जूलिं थन न आत्म स्वभाव बोधक व पर स्वभाव-बोधक रूप दुगु जुल।

४.६ संयुक्त क्रिया—

नेपाल भाषाय् संयुक्त क्रिया पथी दु—

(१) बहिकेन्द्रिक (२) सहायक क्रिया दुगु (३) मूल क्रिया मेगु भाषां वःगु (४) न्ह्यत्सा दुगु।

४.६.१ बहिकेन्द्रिक संयुक्त क्रिया—

संज्ञायात् मूल क्रियां तिकाः ज्याइगु थृ छगू थुजःगु संयुक्त क्रिया खः गुनी संघटक तत्वं मधाःगु छुं मेगु हे पिनेयागु लाक्षणिक अर्थं कनी—

संयुक्त क्रिया	लाक्षणिक अर्थ
छथनं चुये	तस्ककं परिश्रम याये
छच्चं (क.) चु-क्रि.)	
तुति चुये	स्ववलम्बी जुये
तुति (क.) चु- (क्रि.)	
ह्लासं चुये	कःरं क्यने
ह्लाय् (क.) चु- (क्रि.)	

धर्नि स्वये	नह्यः वयके
धर्लि (वि. ही.) स्व- (क्रि.)	
नैं स्वाये	वा:स् वये
नैं (वि. ही.) स्वा (क्रि.)	
माखां त्यले	कलाः भात स्वयाः
माखा (सकःक्) त्य- (क्रि.)	जान्ने जुये
मन ब्वये	कल्पनाशील जुये
मन (वि. ही.) व्व- (क्रि.)	
विलं नये	भ्वावः जुये
की (सकःक.) न- (क्रि.)	
न्ह्यलं चाये	होसय् वये
नह्यः (अ.) चा- (क्रि.)	
ध्वं लाये	छल कपटं मुवातं तुक्सान
ध्वं (वि. ही.) ला- (क्रि.)	याये
ग्वाय् पिये	मोज याये
ग्वाय् (वि. ही.) पि - (क्रि.)	इ०

४ ६.२ सहायक क्रियादुगु संयुक्त क्रिया —

नेपाल भाषाय् छु छु क्रियां सहायक क्रिया जुयाः नं ज्यायाः । मूल क्रिया जुयाः ज्या याइवलय् व सहायक क्रिया जुयाः ज्या याइ वलय् इमि अर्थं पाः ।

संयुक्त क्रियाय् मूल क्रिया नह्यने चवती, सहायक क्रिया लिउने । संसुक्त क्रियाय् नह्यने चवंगु मूल क्रिया क्रियार्थक, पूर्वकालिक, वा: स्वभाव / स्थिति बोधक जुइ । ववय् छु छु क्रिया सहायक क्रिया जुयाः मूल क्रियाया छु छु रूपया लिउने वइ धयागु खैय् दसु नापं बियाः विश्लेषण जुइ ।

नेपाल भाषाय् गुर्लि गुर्लि क्रिया मूल क्रिया कथं गुल्सं मष्ठचः, खालि सहायक क्रिया कथं जक छचः । अञ्जःगु क्रियात थथे खः —

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>अर्थ</u>
त्यन् -	त्यन् - ए	सुरु यायत् त्यार जुये
त्य -	त्य - ये	छुं ज्या यायगु ई जुये वा: याय् जिये
थक् -	थक् - ए	छुं ज्या यानाः लिंगाँ वने
धुन् -	धुन् - ए	याय् सिधये
नन् -	नन् - ए	अनुभव दये

४६.२.१ मूल क्रिया क्रियार्थक जुया उकी लिउ सहायक क्रिया —

<u>क्रियार्थक</u>	<u>मूल अर्थ</u>	<u>सहायक अर्थ</u>	<u>संयुक्त क्रिया</u>
खने	संयोग स्वय् दये	मौका दये	नये खने (= नय् खने)
जिये	ज्यूगु जुये	छुं यायगु ई जुये	स्वये जिये (= स्वय् जिये)
त्यये	—	उचित् जुये	याये त्यये (= याय् त्यये)
त्यने	—	छुं यायत् त्यारजुये	नये त्यने (= नय् त्यने)
थाये	दुध्याये	अधिकार दये	चने थाय्
दये	दूगु जुये	मौका दये	नये दये (= नय् दये) (स्व. खने)
धुने	—	छुं ज्या याय् सिधये	त्वाये धुने (= त्वाय् धुने)
नन्	—	अनुभव दये	स्वये नने (= स्वय् नने)

<u>क्रियार्थक</u>	<u>मूल अर्थ</u>	<u>सहायक अर्थ</u>	<u>संयुक्त क्रिया</u>
फये	ल्वय् लने	समर्थ जुये, म्हं फये	ल्वाये फये (= ल्वाय् फये)
बिये	प्रदान याये	अनुमति बिये (let) सुयातं प्रेरित याये (cause)	वने बिये पके बिये
यये	प्रेम जुये	सम्भव जुये	वये यये (= वय् यये)

| खने / व / दये / या सहायक अर्थ छगू है 'मौका दये' खः,
अर्थ अथे न छुं भचा छुपाः धाः सा 'नये खने' धाय् बलय् तस्सकं गरीब
जुयाः नय् मखंगुली नय् सम्भ खनेगु मौका दये' धयागु अर्थ पिज्वः सा

'नयेदये' धाय्‌वलय्‌ नय्‌ मखनाः (तस्सकं गरीब जुयाः मखु, नय्‌ लिवाना बाः छुं कारणं नय्‌ मदयाः पित्याना च्वंगुलौ नयतः नसा दये' धयागु सी हु सां छगूया थासाय्‌ मेगु विकल्पं गुल्सं गुल्सं छचः ।

४ ६.२.२ मूल क्रिया पूर्वकालिक जुयाः उकी लिउ सहायक क्रिया—

क्रियार्थ	मूल अर्थ	सहायक अर्थ	संयुक्त क्रिया
काये	काय्‌गु ज्या याये	प्रभाणित याके	धाय्‌का (:) काये
चवने	चवनेगु ज्या याये	लगातार जुये (continue) (विचय्‌ मद्युसे)	नया (:) चवने
छवये	छवय्‌गु ज्या याये	पूवके	स्याना (:) छवये
जुये	जूगू जुये (be), वय्‌ - वने याये	लगातार जुये (विचय्‌ विचय्‌ दिनाः :) (move)	माला (:) जुये
तये	तय्‌गु याये	न्ह्याः हे यानाः त्वः तातये	धया (:) तये (perfective aspect)
त्वः ते	ज्वना: तयागु मञ्जवने	सिधय्‌का: तिति त्वः ते (perfective aspect)	धयां त्वः ते
थके	---	सिधय्‌का: लिहाँ वय्‌	धया (:) थके
दिये	रोकय्‌ जुये	ज्या याये (हना-रूप)	याना (:) दिये
विजयाये	वये / वने	ज्या याये (तस्कं हसेमा: पिन्तः छचलीगु रूप)	याना (:) विजयाये
विये	प्रदान याये	पूवके	वना (:) विये पर्की (: :) विये
यने/यन्के	नापं यनेगु	लगातार जुये (गुकिया आजु समती)	धया (:) यने/यन्के
स्वये	स्वय्‌गु ज्या याये	परीक्षा याये	नया (:) स्वये
हये	हय्‌गु ज्या याये	सुरूनिसे लगातार याये	धया (:) हये

पूर्वकालिकया नितैसा खः / : / गुगु आत्मभूतया लिउने चवनी ।
सुरायक किया लिउने दइबलय् व यस्से त्वःफी । यमितसे त्वःफीकाः
धाय् गु यथ्कू यलयूतसे त्वःमफीकूसे ।

लगातार जुङ अर्थय् हे तःगूमछि सहायक किया छ्यासां छगू
मेगुलि अर्थया हे दृष्टि छुं भचा पाया चवनी—

<u>क्रियार्थक</u>	<u>संयुक्त क्रिया</u>	<u>अर्थ</u>
चवने	धया (:) चवने	विचय् विचय् मद्यूमे धयावं यने
जुये	धया (:) जुये	विचय् विचय् दिनाः धयाजुये
यने/यन्के	धया (:) यने/यन्के	विचय् मद्यूमे धयावं वने गुगु कवचाइगु अज्ञ तापाःनि
हये	धया (:) हये	सुहँनिसे धयाः हये
अथे हे ववनाय् धंकूगु अर्थ पिजवङ्गु स्वंगु सहायक किया दु । अर्थया हे दृष्टि इपि नं छगू मेगुलि छुं न छुं पाः —		
तये	धया (:) तये	त्वः हे धया (:) तये
त्वःते	यानाः त्वःते	याय् सिध्यकाः हे तिनि त्वःते (थन धापुइ बः बी अन नासिकीकरणणया च वःगु खः)
थके	धया (:) थके	धाय् सिध्यका लिहाँवये

पूर्वकालिक रूपया ल्यू गनं सहायक किया मवसे मूल किया हे
नं वय्फु । लिउने वहगु मूल किया । सहायक अर्थ दु सा व सहायय
किया जुङगु, भखुसा मूल किया हे जुङ । अथे पूर्वकालिक रूपया ल्यू
मूल किया तु जुहाय् पूर्वकालिकया विसर्य / - व / त्वःफिताः
उकिया पलेसाय् वःगु खः गुकिया अर्थ खः 'and' । धाय्—
/ कयाः हये / थुकिया अर्थे जुइ / काये / व / हये / अर्थात्
ह्लापां 'काये' अनलि 'हये' । थन / हये / या अर्थ 'हय्गु ज्या याये'
सिबाय् मेगु मजू । 'हय्गु ज्या याये' धयागु / हये / या मूल अर्थ

जुल। तर / धया (ः) हये / धाय्वलय् / हये / या अर्थ जुइ
 'सुरु याना: लगातार जुइके'। जि बाखं धया (ः) हये' धाय्वलय्
 सुरुनिसें धयावं यके (start and continue धयागु सी दु।
 यत विसर्गया अर्थ समोजक निपात 'व' मजू, अर्थात् | धये | व
 / हये | या माः कथं संयोग जूगु सी मदु।

४.६.२.३ मूल क्रिया स्वभाव / स्थिति बोधक जुया: उको लिउ सहायक क्रिया—

<u>क्रियार्थ</u>	<u>मूल अर्थ</u>	<u>सहायक अर्थ</u>	<u>संयुक्त क्रिया</u>
------------------	-----------------	-------------------	-----------------------

जुये थार्त मच्चने(move) लगातार जुये(continue) मा: जुये

| जुये | सहायक किरा पूर्वकालिक व स्वभाव बोधक निगूया
 रूपया लिउ वः। थुपि निगृ अवस्थाय् नं लगातार जुइगु हे अर्थ
 थुइकू सां स्वभाव बोधकया लिउ वइबलय् | मा: जुये | धयागु लि
 उदेश्यय् अप्वः वः व्यू, पूर्वकालिकया लिउ वइगु | माला: जुये |
 धाय्वलय् लगातार जुइगु अर्थ बोध जूसां हापांयागुनी ति उदेश्यय्
 बल दः मवं।

दये	दुगु जुये	मुयां बा: छुकियां लागी सुं दये	ना: दये
-----	-----------	-----------------------------------	---------

/ दये / सहायक क्रिया क्रियार्थक व स्वभाव बोधक निगूयां
 लिउ वः। क्रियार्थक लिउ वइबलय् उकिया थर्थ 'अधिकार दये'
 जूसा स्वभाव बोधक लिउ च्वय् धयाथे 'मुयां / छुकियां लागी सुं दये'
 धयागु जूवनी।

४.६.३ नेपाली मूल क्रियाया लिउ सहायक क्रिया—

नेपाली भाषाया धातु रूपय् नेपाल भाषाया क्रियार्थक लिताँसा
 तनाः उकी लिउने / जुये | बा: / याये / सहायक क्रिया तनाः नं
 संयुक्त क्रिया ज्याय् जिउ। नेपाली धातुयात नेपाल भाषाया क्रियार्थक्य
 यनेतः बाग्वल क्वचाइयाय् / - अय् | व माग्वलं क्वचाइयाय्
 / य् / जुइ—

<u>नेपाली शब्द</u>	<u>नेपाली भाषाया</u>	<u>संयुक्त क्रिया</u>
	<u>क्रियार्थक रूप</u>	
खुर्क—	खुर्क् य—	खुर्क् - य - याये / जुये
मर्क—	मर्कं - य—	मर्क— य - याये / जुये
चर्क—	चर्क— य—	चर्क— य - याये / जुये
घवत—	घवत् - अय्—	घवत् - अय् - याये / जुये
फिट—	फिट् - अय्—	फिट् - अय् - याये / जुये

४.६.४. न्ह्यत्सा दुग संयुक्त क्रिया—

मूल क्रियाशा न्ह्याने तँसा तनाः उपक्रियात ज्यायगु नेपाल भाषाया छगू विशेषता खः। छगू क्रियाया दुने थुकथं तःगू मछि उपक्रियात ज्याय् ज्यू। छुं छुं थुजःगु उपक्रियात—

<u>क्रियार्थक</u>	<u>अर्थ</u>
कने	मिखा चायके
आछु आछू—	आपद जुयाः छु याय् छु याय् जुये
इतः मितः—	व याय् थय याय् मदये
इप्प—	हथाय् चायाः छु याय् छु याये जुये
कव—	मिखां कवय् स्वये
च—	कय् मक्खने
त्वय्—	आश याना कथं मजुयाः हिस्स जुये
थ—	मिखा थस्वये (सी बलय् मनूया मिखा थकनी)
झय्—	तस्सकं सास्ति जुयाः थ स्वये (सी न्ह्याः बाः तस्सकं सास्ति जुहबलय् मनूया मिखा झय् कनी)
या—	लस्सा दये
वाथा वाथा—	छट्पट्य् जुये

दये	तुगु जुये
उसां म —	महं मकये
खू —	वसा तज्यानाः खू व्वलाः वये
(नुगः) छूवः—	उदार जुये
त्वाः —	हाकः लागु बस्तू ची हाकय्क चब्बुये
प्वः —	भवाथः जुये
व्वः —	ह्वं ग्वाः नौ जुयाः व्वये
माः चाः —	त्याः चाः दये
मुक्ता —	भाः खने, स्वतन्त्र जुये
सी —	चिं दये

३०

(अवज्वःगु आपालं क्रियाया उपक्रियातय् लाभी ईश्वरानन्द श्रेष्टा-
चार्यजुया धूकू पिकू ने. सं. १०८३ स्वयादिसे ।)

५. विशेषण—

संज्ञाया गुण बोधक खँडःयातः विशेषण धाइ । सामान्य व व्युत्पादित यानाः निताजी विशेषण दु ।

५.१ सामान्य विशेषण—

सामान्य विशेषण धयागु छु तेंसा तनाः ज्यानाः मतःगु थवय् हे पूर्वंगु मूल रूपया विशेषण खः । थुजःगु विशेषण दुण बोधक, परिमाण बोधक व सार्वनानिक यानाः स्वथी दु ।

५.१.१ गुण बोधक—

गुण बोधकं संज्ञाया गुण ब्बइबलय् विशेषण लिट संज्ञा न्ह्यः संज्ञा सजीव जूसा / ह्य / व निर्जीव जूसा / गु / संयोजक काइ—

विशेषण	संयोजक	संज्ञा
पुलां —	गु	धौ
हारां —	ह्य	मचा

कर्मधारय् समास जुडबलय् संयोजक त्वःको—
तुलांगुधौ = पुलां धौ । ह्याउंह्य मचा = ह्याउंमचा ।
बासिगु जा—बासिजा । बाउंह्य भत् = वाउं भत् ।

५.१.२ परिमाण बोधक—

थुकि संज्ञाया न्ह्यने चवना परिमाण ब्बइ—

विशेषण	संज्ञा
यक्व	मनू (त)
आपाः	ज्या
भचा	लः
फछि	जाकि

इ०

५.१.३ सार्वनामिक विशेषण—

मूल रूपय् सर्वनाम खया नं गुगु संज्ञाया थासय् व सर्वनाम वःगु खः व संज्ञाया ह्यने च्वनाः उकियातः निर्देशन नापं याइगु विशेषणयातः सार्वनामिक विशेषण धाइ। सर्वनाम थे नतु थुकिया नं निश्चय वाचक, प्रश्न वाचक, सम्बन्ध वाचक रूपत दु। सम्बन्धित संज्ञा मछयसे सर्वनाम जक वःसा व सर्वनाम जुइ, सर्वनाम लिसे नतु सम्बन्धित संज्ञा नं वल धाःसा व सर्वनामयात हे सार्वनामिक विशेषण धाइगु खः—

	सर्वनाम	सर्वनामिक विशेषण
निश्चय वाचक	व वल	व मनू वल
प्रश्न वाचक	गुनां धाल ?	सु मनुखं धाल ?
	गुर्कि छचाना ?	गुगु मुगलं छचाना ?
सम्बन्ध वाचक	सुनां नइवं हे पुत्री	सु मनुखं नइव हे मनुखं पुत्री।
अनिश्चय वाचक	सु वल	सु मनू वल

सम्बन्ध वाचक विशेषणया विस्कंगु रूप मदु। प्रश्न वाचक रूपं हे सम्बन्ध वाचकया नं ज्या याइ। पा:गु खौ थुलि हे जक खः कि प्रश्न वाचक अनाश्रित सामान्य खौपुइ वइ, सम्बन्ध वाचक थाकुगु खौपुइ आश्रित खौत्वाःया सुरुहू संयोजक गुयाः वइ।

५.१.४ क्रियार्थ पूरक विशेषण—

खौपुइ छचलेगु थाय्या ल्याखं विशेषणया निगू भेद दु—(क) संज्ञा विशेषण व (ख) क्रियार्थक पूरक विशेषण। च्वय् गुगु वयान जुल व फुक्क संज्ञा विशेषण खः गन विशेषणं संज्ञाया ह्यने च्वनाः संज्ञाया गुण बाः धर्म क्यनी।

क्रियार्थ पूरक जुयाः वइबलय् विशेषण सम्बन्धित तंज्ञाया तिउने तु संयोजक नं मकासे विधेयया अङ्ग जुयाः वइ—

क) संज्ञा-विशेषण			ख) क्रिया पूरक विशेषण	
विशेषण	संयोजक	संज्ञा	उद्देश्य	विधये
हारा-	हा	मचा	मचा	हारा जुल
तःधं-	गु	कवथा	कवथा	तःधं जुल
निम्ना	—	जाकि	जाकि	निम्ना दु।

५.२. व्युत्पादित विशेषण—

धातु, संज्ञा व अशेषणया, लिउने लितँसा तनाः विशेषण ज्याय् जिउ। थथे लितँसा तनाः ज्यानातःगु विशेषणयात व्युत्पादित विशेषण धाइ।

५.२.१ धातुं विशेषण—

/ - आ।

धातु	क्रियार्थक	विशेषण	प्रयोग
खुन्-	खुने	खुन्-आ	खुना ला
नाल्-	नाले	नाल्-आ	नाला मचा
पुक्-	पुके	पुक-आ	पुका ला
बन्-	बने	बन्-आ	बना कापः
ब्बन्-	ब्बने	ब्बन्-आ	ब्बना-पौ
ह्वन्-	ह्वने	ह्वन्-आ	ह्वना गा इ०
<hr/>			
/ - ना /			
चु-	चुभै	चु-ना	चुना जाकि

चीन—सँय् भाय् खलःया भाषाया छगू लक्षण थव खः कि व हे छगः खँगःया रूप विभिन्न वाक्भाग कथं छचः। नेपाल भाषाय् / - आ / , / - ना / लितँसा तनाः ज्यानातःगु व हे खँगः चुना, विशेषण व क्रिया कथं नं छचः—

<u>धातु</u>	<u>लित्सा</u>	<u>प्रयोग</u>	<u>वाक्भाग</u>
खुन् -	—आ	न्या <u>खुना</u> खुना ला	संज्ञा विशेषण
		जि ला <u>खुना</u>	आत्मभूत - क्रिया
चु -	ना	जाकि <u>चुना</u> <u>चुना</u> जाकि	संज्ञा विशेषण
		जि जाकि <u>चुना</u>	आत्मभूत इ०

/ या: (-हा) /

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>विशेषण</u>	<u>अन्तिम रूप</u>
छ्वल् -	छ्वले	छुल् -- या:	छुल्या:
प्वल् -	प्वले	प्वल् - या:	प्वल्या:
हुल् -	हुलय् याये	हुल् - या:	हुल्या:

(‘छ्वल् -’ धातुया ओऽठ्य वर्ण / - व - / लित्सा काय् - ह्यः
ओऽठ्य स्वर / -उ- / स हिलाः ‘छुल्या:’ जूगु दु ।)

‘हुल् -’ धातु नेपाल भाषाया यःगु हे मखुसे आगन्तुक
जूगुलि क्रियार्थक ‘हुले’ मजूसे ‘हुलय् याये’ (स्व. ४.६.३
नेपाली मूल क्रियाया लिउ सहायक किया, (पौल्या: १२५) जूगु दु ।

/ - या: / लित्सा तनाः ज्यानातःगु खँवः विशेषण जक मखु
संज्ञा कथं नं छ्यः —

<u>धातु</u>	<u>लित्सा</u>	<u>प्रयोग</u>	<u>वाक्भाग</u>
छ्वल् -	या:	छुल्या: - ह्य मनू	विशेषण
		छुल्या: वल	संज्ञा
हुल् -	या:	हुल्या: - ह्य मनू	विशेषण
		हुल्या: वल	संज्ञा

(विशेषण्य संज्ञाया न्हाने विशेषण्या लिउने / ह्य- / गुगु वल
व संयोजक खः ।)

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>विशेषण</u>	<u>प्रयोग</u>
कन् -	करने	कँ — :	कँ मिखा
गन् -	गरने	गँ — :	गँ लवय्
दन् -	दरने	दँ — :	दँ बन्जाः
ब्यन् -	ब्यरने	ब्यँ — :	ब्यँ दुरु
ल्यन् -	ल्यरने	ल्यँ — :	ल्यँ ज्या
न्यल् -	न्यले	न्य — :	न्य छवाः
थव -	थवये (प्रतिध्वनित जुये)	थव — :	थवः सः
स्या -	स्याये	स्या — :	स्याः छवाः
सा -	साये	सा — :	साः महुतु
स्या -	स्याये (स्याःगु अनुभव जुये)	स्याः — :	स्याः पासा
बि -	बिये (लुकु बिये)	बि—:(=बी)	बी निभाः
धवग्-गि-	धवगिये	धवगि-धवगी)	धवगी छवाः
लु -	लुये	लु—:(=लू)	लू निभाः

बावलं कवचाइगुली / -न् / न कवचाइगु धातुत यवव दु गन
लित्तांसा काय् न्ह्यः अन्तिम | न् | ह्लासं धवःगु सलय् हिलाः न्ह्य ने
चवंगु माःगवलय् गः वनी, / -ल् / नं कवचाइगुली / -ल् /
त्वःकी ।

विशेषणया थव रूप क्रिया-रूपायनय् स्वभाव / स्थिति बोधक
रूपय् नं वः —

<u>धातु</u>	<u>लित्तांला</u>	<u>प्रयोग</u>	<u>वाक्भाग</u>
सा --	— :	सा: जा जा सा:	विशेषण स्वभाव/स्थिति बोधक (क्रिया)

<u>धातु</u>	<u>लित्सा</u>	<u>विशेषण</u>	<u>अर्थ</u>
गन् -	- :	गँ: ल्वय् वसः गँ:	विशेषण स्वभाव/स्थिति बोधक (क्रिया)
स्थल् -	- :	न्यः सः सः न्यः	विशेषण स्वभाव/स्थिति बोधक (क्रिया)
<i>/ - क /</i>			इ०

फु —	फुये	फुक् - क	छत्ति ल्यं मदय्क
ब्या —	ब्याये	ब्याक् - क	गनं छुल्यं मदय्क, फुक्क

<u>धा —</u>	<u>धाये</u>	<u>धाक् क्व</u>	<u>गुलि धाल उलि</u>
ह —	हये	हक् - क्व	गुलि हल उलि
<i>/ - क, - क्व /</i>			इ०
लित्सा तनाः ज्यानातःगु विशेषणय् लित्सा			
तने न्ह्यः धातुया लिउने परसंरूपण जुयाः धयागुली वः बी कथं			
<i>/ क /</i> आगम च्वंवःगु दु ।			

/ - क, - क्व / लित्सां ग्रधिकतम परिमाण क्यनी ।

/ क, क्व / लित्सा तनाः ज्यानातःगु थुपि विशेषण कथं जक्क
मखु, परिमाण वाचक सर्वनाम कथं न छच्चयः । विशेषण कथं छच्चली
बलय् सम्बन्धित संज्ञा थुमि लिउने च्वनाः वइ, सर्वनाम कथं छच्चली
बलय् सम्बन्धित संज्ञा दइ मखु—

<u>धातु</u>	<u>आगम</u>	<u>लित्सा</u>	<u>प्रयोग</u>	<u>वाक्भाग</u>
फु - क्	- क	फुक्क	खं फुक्क — थुल	विशेषण सर्वनाम-परिमाण वाचक
धा - क्	- क्व	धाक्व	— वस्तु धाक्व — हया बी	विशेषण सर्वनाम-परिमाण वाचक

इ०

/ - क / लित्सा तया: ज्यानातःगु माग्वलं कवचाइगु छगः निगः
जक दु, / - वव / लित्सा तना: ज्यानातःगु माग्वः— बाग्वलं कवचाइगु
यवव धातुत दु । बाग्वलं कवचाइगु धातुइ लित्सा काय् न्ह्यः छुं हयूपा:
थुकथं वइ —

| - न् / अन्त्य् वइथाय् / - न् / त्वःफिना: उकिया पलेसा
न्ह्यमेच्वंगु माग्व ह्लासं थ्वः वनी, | - ल् / अन्त्य् वइथाय् / - ल् /
त्वःफिउ वनी, | - त् / अन्त्य् वइथाय् आगम / - आ /
च्वनी (स्व. ४.४.२ क्रिया रूपायण्य् धातुया रूप हिलीगु नियम,
पौत्र्या: १०६) —

<u>धातु</u>	<u>आगम</u>	<u>लित्सा</u>	<u>विशेषण/सर्वनाम</u>
ज्वन् -	क्	— वव	ज्वव्वव (मनूत)
सःत् -	अक्	— वव	सःत्क्वव (मनूत)
सात् -	क्	— वव	साक्वव (सुका) इ०

/ छि /

/ - छि / नित्सां न्यूनतम् परिमाण व्यनी (ल. /-क, -वव /
पौत्र्या: १३३)

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>विशेषण</u>	<u>अर्थ</u>
गा -	गाये	गा - छि	गुलि गाइ उलि जक
तु -	तुये	तु - छि	गुलि तुइ उलि जक
माल् -	माले	मा - छि	गुलि माली उलि जक
चा -	चाये	चा - छि	गुलि चाइ उलि जक इ०

/ - सि /

गन् - गने गँ: - सि मल्ह्वंह्य

/ - का /

थ्या - थ्याये थ्या - का नालाःक्यातःह्य

/ - खना /

ख्व - ख्वये ख्व - खना खन्य् मास्ति वइ बलय्
बइगु, कन्ना चायापुगु

५.२.२ संज्ञां विशेषण—

/ - लु /

<u>संज्ञा</u>	<u>अर्थ</u>	<u>विशेषण</u>	<u>अर्थ</u>
खववि	खवय्‌वलय्‌ मिखां हाइगु ति	खववि-लु	खव जक खवइह्या

/ - कुल /

अय्ला:	अन्न, सिसाबुसा आदि	अय्ला:-कुलु	अय्ला यवव त्वना:
ठवमिगिका:	काइगु रस		काय्का जुइह्या
थवँ	प्वः हाया: दय्कीगु काय् यःगु ति	थवँ-कुलु	थवँ यवव त्वना:
गजि	ष्टताजि नशालु पदार्थ	गजि-कुलु	गजि त्वना: काय्का जुइह्या
तं	क्रोध	तं-कुलु	तं जक म्वया: जुइह्या

/ - मुलु /

खि	दिसा	खि - मुलु	धुवां धू खि फाना:
चव(क)	पिसाब	चवक - मुलु	बासाय् चव फाइह्या

/ सुलु /

हिं	नासं वइगु छ्वालुगु त्रुयूगु बस्तू	हिं - सुलु	मटिक हिं वय्का:
-----	-----------------------------------	------------	-----------------

/ कुहाः /

मति	मन	मति - कुहाः	मन मर्भिम
-----	----	-------------	-----------

/ सुवा /

खँ	महुतुं ह्लाय्गु भाववस्तु	खँ - सुवा	खँ जक सय्का: नइह्या
----	--------------------------	-----------	---------------------

/ - सि /

लेवः सु मिसाया अनुचित सम्बन्ध दुहू मिजं लेवः - सि अनुचित यीन सम्बन्धं
यानाः नांवंह्या (मिसा)

/ पायो /

ख्वाः अनुद्वार ख्वाः - पायो मनूया ख्वाः स्वयाः जक व्यवहार याइह्या अविवेकी

/ - φ /

नेपाल देशया नां	नेपाल-भाषा	नेवाः भाय्
	नेपाल-सम्बत्	नेपाल देशया नेवाः सम्बत्

५.२.३. विशेषणं विशेषण—

/ - कालि /

विशेषण	अर्थ	मेगु विशेषण	अर्थ
थ	उमेरं चवय्	थ-कालि	फुकक स्वयाः अप्वः उमेर दुहू
वव	उमेरं कवय्	वव-कालि	कम उमेरह्या

/ - स्काय् /

भि	असल	भि-स्काय्	भिह्या थे अभिनय जक याइह्या
----	-----	-----------	-------------------------------

५.३. विशेषणया तुलनात्मक भेद—

संज्ञाया गुण क्यनीबलय् व गुलि मात्राय् दु धगागु अर्थय् सामान्य,
सामान्य स्वयाः अप्वः बाः दक्कय् अप्वः धगागु अर्थय् छुं छुं विशेषण-
यातः स्वथिकय् इने छि । मामान्य रूपय् विशेषण सामान्य खंगवलं
गा: । सामान्य स्वयाः अप्वः व दक्कय् अप्वः धगागु अर्थय् अग्रेजी
जूसा विशेषणया लिउये छसीकथं / - er, - est / तनी (द.
happier, happiest), संस्कृतय् जूसा सम्बन्धित विशेषणया

लिउने / - तर, ~ तम / तनी (दः अधिकतर, अधिकतम) ।
 नेपाल भाषाय् विशेषणया थुकथं रूप चलय् मजू । सामान्य स्वयाः
 अप्वः क्यनीथाय् सम्बन्धित विशेषणया न्हांने / ज्ञन् / व दक्कय्
 अप्वः क्यनीथाय् सम्बन्धित विशेषणया न्हांने दक्कय् / दक्कलय्,
 दक्कसिबय् / धयगु खंवः तनी—

<u>सामान्य</u>	<u>सामान्य स्वयाः अप्वः</u>	<u>दक्कय् अप्वः</u>
बाँलाः	ज्ञन् बाँलाः	दक्कय्/दक्कलय् /दक्कसिबय् बाँलाः
हारां	ज्ञन् हारां	दक्कय् / दक्कलय् / दक्कसिबय् हारां

इ०

६. क्रिया विशेषण—

क्रियाया गुण थुइकीगु खेंचवःयातः क्रिया विशेषण धाइ । सामान्य व व्युत्पादित यानाः निधी क्रिया-विशेषण दु ।

६ १ सामान्य क्रिया-विशेषण—

तँसा तनाः ज्याना मतःगु, थवय् हे पूर्वंगुयात सामान्य क्रिया-विशेषण धाइ । थुकिं थाय् वा: ई क्यनी—

क्रिया-विशेषण

आः

अन

वयंगु वस्तु

ई

थाय्

इ०

६ २ व्युत्पादित क्रिया-विशेषण—

धातु, विशेषण, अनुकरणात्मक खेंचलय् तँसा तनाः व्युत्पादित क्रिया-विशेषण ज्याय् जिउ । थथे ज्यानातःगु क्रिया-विशेषणं पह क्यनी ।

६ २.१ धातुं क्रिया-विशेषण—

/ - क /

अ) व्व १ व ४१९ या धातुं थव लितँसा तप्यंक काइ ।

आ) व्व. २ व ५ या धातुं थव लितँसा काय् न्ह्यः / ये / आगम काइ । व्व. ५ या धातुं / ये / आगम काय् न्ह्यः अन्तिम / - ल / त्वःती ।

इ) व्व. ३ या छुं छुं धातुं / ये / आगम काइ, छुं छुं धातुं / ये / आगम काइमखु, छुं छुं धातुया / ये / आगम काइगु व मकाइगुया अर्थं भेद दु ।

१६ स्व. ४.४ १ क्रिया रूपायनया लागी धातुथा व्वथला, (पौल्या १०२)

६) व्व १ या व्याक क धातुं, व्व ३ या छुं छुं धातुं इव लितैसा काय् न्हाः
ग्राहः हाचां गाय्क / क् / लिसाकाइ—

<u>व्व</u>	<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>कि. वि.</u>	<u>अन्तिम रूप</u>	<u>अर्थ</u>
१	गा-	गाये (पर्याप्त जुये)	गाक्-क	गावक	गाःगु जुइक
१	सि..	सिये (मृत्यु जुये)	सिक्-क	सिक्क	सिगु जुइक, तसकं
४	वन्-	वने	वड-क	वङ्क (= वंक)	वंगु जुइक (= वं-क)
४	तन्	तने	तड-क	तङ्क (= तंक)	तंगु जुइक (= तं-क)
२	क-	कये	क-ये-क	कय्-क	कःगु जुइक
२	सि-	सिये (अवगत जुये)	सि-ये-क	> सि-इ-क	सीक
५	साल्-	साले	सा-ये-क	> साय्-क	साय्-क
५	पुल्-	पुले	पु-ये-क	> पुइ-क	पुइक
३	तु-	तुये	क) तु-ये-क	तुइक	तूगु जुइक (उद्देश्य प्रधान)
			ख) तुक्-क	तुवक	तूगु जुइक (उद्देश्य अप्रधान)
३	थव-	थवये (प्रति- धवनित जुये)	क) थव-ये-क	थव्य-क	थवःगु जुइक (उद्देश्य प्रधान)
			ख) थवक्-क	थववक	थवःगु जुइक (उद्देश्य अप्रधान)

व्व ६ व ७ या धातुं इव लितैसा काइमखु । अकें इमि व्युत्पादक
क्रिया-विशेषण दइमखु ।

६.२.२ विशेषण क्रिया-विशेषण—

/ - क /

विशेषण लिउ 'जुये' क्रिया वया: दयाच्वंगु क्रिया खेमासय् 'जुये' त्वःकिनाः (स्व. पौल्याः ६४) विशेषण है क्रियाकथं रूप चलय् जुयाच्वंगु व्याकक विशेषणया लिउ / - क / लित्सा तनाः क्रिया-विशेषण ज्याय् जिउ । मूल रूपय् विशेषण जुया नं क्रियाकथं रूप चलय् जूगु ल्याख (तःधने— आ. अ., तःधनी— प. अ., तःधना— आ. भू., तःधन प. भू., तःधनाः— पू. का. ३०) थुमितः गुण बोधक क्रिया नं धा:—

विशेषण तथा		
गुण	बोधक	क्रिया
तःधं		तःधं — क
चीधं		चीधं — क
ह्याउँ		ह्याउँ— क
वाउँ		वाउँ — क
न्ह्याइँपु		न्ह्याइँपु — क
यइपु		यइपु — क
ह्यासु		ह्यासु— क
फाकु		फाकु— क
बल्ला		बल्ला — क
बांला		बांला — क
		इ०

/ - से /

उकार विशेषणया लिउने से तँसा तनेव उकि गुणय् तिक्रता हयगुया नापं विशेषणयातः क्रिया-विशेषणय् हिलाः बी—

विशेषण		
		क्रिया-विशेषण
ह्याउँ		ह्याउँ — से
वाउँ		वाउँ — से
न्ह्याइँपु		न्ह्याइँपु — से
यइपु		यइपु — से

वचु

वच्चु — से

ह्यासु

ह्यास्सु — से

फाकु

फाक्कु — से

इ०

क्रिया-विशेषण् य् बः बीतः च्वय् न्ह्यथनागु लितंसात् / - क / , / - से / काय्-न्ह्यः मूल रूप विशेषण् य् ववय् च्वयाकथं ह्यूपाः वइ—

- क) मूल रूपया विशेषणया निगः आखः मध्ये ह्यापांगु आखलय् छगः जक ह्यस्व मार्गः दइथाय् / - क / , / - से / लितंसा काय्-न्ह्यः आखः हाचां गाइकथं निगःगु आखःया ह्यापांगु बार्गः लिसा क्याः वइ—
- ख) मूल रूप विशेषणया निगः आखः मध्ये ह्यापांगु आखः या अन्तय् मामा (VV) वयाः लिपायागु आखः बामा (CV) जुल धाःसा आर्गः हाचां गाइ कथं लितंसाया बार्गः लिसा क्याः वइ।
- ग) मूल रूप विशेषण् य् बामामा (CVV) या छग जक आखः दइथाय् निगः मार्गः मध्ये ह्यापांगु मार्गलय् जोड वियाः उच्चारण याइ—

<u>विशेषण</u>	<u>क्रि. वि. / -क /</u>	<u>क्रि. वि. / -से /</u>
क) व-चु	वच-चु-क	वच् चु-से
ह्या-सु	ह्यास्-सु-क	ह्यास्-सु-से
ख) न्ह्याइँ-पु	न्ह्याइँ-पुक्-क	न्ह्याइँ-पुस्-से
यइ-पु	यइ-पुक्-क	यइ-पुस्-से
ग) वाउँ	वाउँ-क	वाउँ-से
ह्याउँ	ह्याउँ-क	ह्याउँ-से

६ २ ३ अनुकरणात्मक व अनुरणात्मक लिधंसां क्रिया-विशेषण—

प्रकृतिया सःया अनुकरण (नक्कल) यानाः दयाच्वंगु खँग्वःयातः अनुकरणात्मक खँग्वः धाइ। ‘हुईँ’, ‘हुरुहुरु’ थुजःगु हे खँग्वः खः।

सः पिमज्वः सा न उकथंयागु भाव पिजवइगु खँग्वः यात अनुरणात्मक
खँग्वः धाइ । 'मुसुक्क', 'सुलु' थुजःगु हे खँग्वः खः । थुजःगु
खँग्वः या लिउने / - क, - त / लितँसा तनाः जक मखु मूल रूप
छगुर्लि वा: उकिया लिपायागु छगः आखः जक लिसा क्याः नं
क्रिया-विशेषण ज्याय् जिउ । / - त / अनुकरणात्मक खँग्वलय् जक
वइ, / - क / अनुकरणात्मक, अनुरणात्मक निगू कथंया खँग्वलय्
नं वय् फु । / - क, - त / लितँसा तनाः ज्यानां तयागु क्रिया
विशेषणं क्रियाया ज्या छकः जक जूगु पह क्यनी । मूल रूप छगुर्लि
लिसा क्याः ज्याना तइगु खँग्वलं क्रियाया ज्या निकः जूगु पह
क्यनी । क्रियाया ज्या लगातार जुइगु पह क्यनेगु निका लँ दु—
(क) मूल रूप विशेषणया दक्कय् लिपाया आखः निकः लिसा क्याः
मूल रूपयागु नापं यानाः स्वंगू व हे रूपयागु वय्केगु, व (ख) मूल
रूपया दक्कय् लिपायागु मार्गः यातः ह्लासं ध्वय्काः उकिया लिउने
/ - ह / तनाः मूल रूप कथंया आकारय् अनुप्रास मिलय् वानाः
हिलेगु । थुपिं निगुली ह्लापांयागुर्लि ध्वाइगु पह क्यंसा लिषायागुर्लि
बुलुहुँ न्ह्याइगु पह क्यनी ।

थुकथं ज्यानातःगु क्रिया-विशेषण मध्ये गुरुं छगः या छगू जक
रूप दइ, गुरुं छगः या छगू स्वया नं श्रप्तः निगू, स्वंगु व प्यंगू तक
नं रूप दुगु खँग्वः दु—

अर्थ	मूल रूप	प्रकृति		छकः जक जुइगु	निकः जुइगु	तःकः लगातार जुइगु	तःकः लगातार जुइगु (विस्तारं न्हाइगु)
		प्रकृति	छकः				
सुपाँय्, रथ, प्रह,	घुमु-	शनुरणात्मक	घुमुक्-क	घुमु-घुमु	घुमु-मु-मु	घुमु-हु	घुमु-हु
बाहन श्वादि न्हाइगु							
हिसि दयक् हिनेगु पह	मुमु-	"	मुमुक्-क	मुमु-मुमु	—	मुमु-हु	मुमु-हु
हिसि मदयक् हिनेगु पह	फ्वाँय्-	"	फिसिक्-क	फिसि-फिसि	—	फिसि-हि	फिसि-हि
तम् र्वयगु पह	तुइ-	"	झ्वाय्(क्)-क	झ्वाय्-झ्वाय्	—	—	—
मुनिला: र्वयगु पह	पुल-	"	तुइं(क्)-क	तुइं-तुइ	—	—	—
लोकं र्वयगु पह		"	पुमुक्-क	पुमु-पुमु	—	—	—
तस्सकं र्मि पुइगु पह	से(=स्य)ता	"	सेता-क	—	—	—	—
ह्वाकि वरीगु पह	हे(=हा)ता	"	हेता-क	—	—	—	—
न्याकक जवेनेगु पह	कता-	"	कता-क	—	—	—	—
घम् पुइगु पह	कात्ति-	"	कति-क	—	—	—	—
म्हुन् ला: वइगु पह	स्वाला-	"	—	—	—	स्वाला-हौ	स्वाला-हौ
ट्वाँय् वनेगु पह	हुइ-	"	—	—	—	हुइ-ह-ह	हुइ-ह-ह

अर्थ	मूल रूप	प्रकृति	छक: जक जुइगु	निक: जुइगु	तःक: लगातार जुइगु	तःक: लगातार जुइगु (विस्तारं न्याइगु)
हितलेगु	हिति-	शनुकरणात्मक	—	हिति-हिति	हिति-हिति	—
तस्सक छवयू पह	हाँय-	‘	हाँय॒० (क्)-क	हाँय॒-चौय्	—	—
नोसकं छवयू पह	सुकु-	‘	—	सुकु-सुकु	—	—
त्वनेगु पह	षुतु-	‘	षुतुक्-क	षुतु-षुतु	—	—
तःतःपला: याना: वनेगु पह	भाता—	“	—	भाता-भाता	—	—
फम् वइगु / मि छवयू पह	हुह-	“	हुहक्-क	हुह-हुह	हुह-हुह	—
लः वाइगु वा: घंकेगु पह	घवाला-	“	घवालाक्-क	घवाला-घवाला	घवाला-ला-ला	—
जू बनीगु पह	भारा-	“	भाराक्-क	भारा-भारा	—	—
दुनीगु पह	घवारा-	“	घवाराक्-क	घवारा-घवारा	घवारा-रा-रा	—
दायगु पह	यात्	“	यात्३५-त	यात्-यात्	—	—

२० मूल रूपया ग्रन्तय् स्वर / - ई / वा: प्रधंस्वर / - य / वल धाःसा क्रिया उया छक: जक जुइथाय् / - क / लितैसा न्या: लितैसाया / - क / यससे जक लिमावै—

२१ मूल रूपया दथू वाखः लिसा कया: वया चवंशय् क्रिया उया छक: जक जुइथाय् लितैसा काय् दथः लितैसाया स: लिसा कया: बद्धमत्तु—

७ निपात—

रूप चलय् मजुइगु चीधंगु वाक्भाग यातः निपात धाइ । निपातया शाब्दिक अर्थ दइमखु, व्याकरणिक अर्थ जक दइ । श्व तःधंगु न्ह्यागु वाक्भागया लिउने अङ्ग धाय् — मेगु निपातया लिउने नं वयफु । नेपाल भाषाय् खनेदुगु निपातयातः थुकथं ढवथले छि—

(१) ववः जीगु (२) गनीगु (३) च्यूताः मरइगु (४) धापु नाइकीगु (५) धातु न्ह्यथनीगु (६) धुवा कथं छचलीगु (७) नकारात्मक (८) न्ह्यतु धाइगु (९) न्ह्यसः न्यनीगु (१०) नेतृत्व याइगु (११) लिसः बीगु (१२) पा फ्यक्कीगु (१४) बः बोगु (१५) सुवाः / सराः बीगु (१६) स्वापु स्वाइगु (१७) हनेभनं छचलीगु (१८) अजू चाइगु व उजःगु हे मेमेगु।

७.१ ववजीगु निपात—

/ - गु /

श्व क्रियाया भूत-अभूत रूप लिउने वइ—

<u>क्रिया रूप</u>	<u>सामान्य-रूप</u>	<u>कवःज्यूगु-रूप</u>
आत्माभूत	जि वये(=य)	जि वय-गु
पराभूत	व वइ	व वइ-गु
आत्माभूत	जि वया	जि वया-गु
परभूत	व वल	व वः (—ल) —गु

/ - तिनि /

नेपाल भाषाय् अभूतय् दुने भविष्यत् व वर्तमानया छगु हे मंकाःगु रूप दु । उको लिउने / - तिनि / निपात तनेव व वर्तमानय्

मेलासे भविष्यत् जक लाना: मजूनीगु ज्या निश्चित रूपय् जुइ धका:
क्यनी—

<u>धातु</u>	<u>अभूत</u> <u>वर्तमान व भविष्यत्</u>	<u>प्रयोग</u> <u>(भविष्यत्)</u>	<u>अर्थ</u>
v -	v - ye (=y)	जि <u>vय्</u> <u>तिनि</u>	लिषा (हानं) अवश्य वय् तिनि
v -- इ		v <u>वइ</u> <u>तिनि</u>	लिपा (हानं) अवश्य वय् तिनि

भूतकालिक रूपया लिउने वइ बलय् थवं नकतिनि जक जूगु भूत
(immediate past) या नापं लिपा मजुसे मगागु मेगु ज्याय्
नं नेपाल भाषाया खँभाय् कथं (idiomatically) जः ह्वली—

<u>प्रयोग</u>	<u>अर्थ</u>
जि <u>vया</u> <u>तिनि</u>	जिगु वय्गु ज्या नकतिनि जुल, वय्धुका: याय्गु ज्या बाकि दनि
बुँ <u>ह्वल</u> <u>तिनि</u>	सिमाय् बुँ ह्वय्गु ज्या नकतिनि जुल फल सय्गु बाकि दनि
घालय् अझ नं <u>ति</u> <u>दाल</u> <u>तिनि</u>	घालय् ति मदायमागु अझ नं दाल तिनि, ति मदायकेगु ज्या पू मवनि
जि अझ नं <u>vया</u> <u>तिनि</u>	मवयमागु खः तर ज्या मजूनिगुर्लि अझ नं वया तिनि। हानं वय् म्वायक ज्या सिध्यकेगु बाकि दनि।

/ — तिनि / निपात खच्छी कर्थंगु निपात खया नं प्वाथ्य् दुने
ताहागु अनेक अर्थ सुचुकाः तडगु थवं नेपाल भाषाया खँभाय् कर्थयागु
(idiomatic) नं निपात खत। अझ छुकिया लिउने थव छथल
उकी ब: बीगु जूगुर्लि थव ब: बीगु निपात नं खत। लिपा जुइगु खँ
र्हातु धाइगुर्लि थव न्हातु धाइगु निपात नं जुल (स्व. न्हातु धाइगु
निपात, पौल्या: १५२ ।

थव् / - तिनि / निपात भूतकालिक क्रिया लिउने वइबलय् थे
नतुं संज्ञा, विशेषण आदि तःधंगु वाक्भाग्या लिउने वइबलय् गुकिया
लिउने वःगु खः उकिया ज्याय् बः बियाः थवं व नक्तिनि हे जक पूवंगु
क्यना न निश्चित जुइ मानिगु मेगु ज्या, सम्बन्धित मनू, बम्तू बाः
थासय् जः ह्ली—

<u>प्रयोग</u>	<u>सम्बन्धित वाक्भाग</u>	<u>अर्थ</u>
राम तिनि वल	संज्ञा	राम ला वल, तर वय्माःहा/पि मेह्या / पि मवःनि—
हाकुगु तिनि हल	विशेषण	हाकुगु तिनि हल, महसे मगाःनिगु मे (मे)गु रज्ज्यागु महःनि—
थुकथं तिनि यात	क्रि. वि.	थुकथं तिनि यात, मयासे मगाःनिगु मेकथं मयाःनि ।

क्रियाया अभूतं लिउ / तिनि / च्वना: ववःजिउगु ज्या / जु - /
'be' धातुया पराभूत रूप / जु-इ / (गुकि अनिश्चित सम्भावना
क्यनी) वय्व थुकिया शासनं यानाः ववःजी धुकूगु खे नं ववःमजीनि
थे अनिश्चितताय् लानाः बुलुयाः वनी—

जि वय् तिनि	'जि लिपा अबश्य वय्'
जि वय् तिनि जुइ	'सम्भव दु, जि लिपा वय्'

७.२ गनीगु / पनीगु निपात—

नकारात्मक निपात / म-- / या लिउने / -ते / तनेव गनीगु
बाः पनीगु निपात जुइ । गनीगु / पनीगु धथागु नकारात्मक आज्ञार्थक
रूप खः गुगु क्रिया-रूपायनय् क्रियार्थक रूपया लिउने वइ—

<u>धातु</u>	<u>क्रियार्थक</u>	<u>नकारात्मक आज्ञार्थक</u>
वन् -	वन्—ए=वने	वने म-ते=वने मते
धा -	धा-ये (=य)	धाय् म-ते=धाय् मते इ०

७ ३ च्यूताः मतइगु निपात—

/ थ /

क्रिया रूपायनय् स्वभाव / स्थिति बोधक रूपया लिउने वःगु संयोजक / सा / या नं लिउने, (गुक्रिया स्वभाव / स्थिति बोधक रूप वःगु खः व हे क्रियाया) आज्ञार्थक रूपया न्ह्यने च्वनाः थव निपातं सम्बन्धित खेय् च्यूताः मतसे बेवास्ता थुइकी—

<u>क्रियार्थक</u>	<u>धातु</u>	<u>स्व.</u> / <u>स्थि. बोधक</u>	<u>संयोजक</u>	<u>निपात</u>	<u>आज्ञार्थक</u>
याये	या-	या- : (=याः)	सा	थ	या- φ (=या)
धाये	धा-	धा- : (=धाः)	सा	थ	या- φ (=या)

/ लय /

क्रिया—रूपायनय् स्वभाव / स्थिति बोधकया लिउने संयोजक / सा /, उक्रिया नं लिउने प्रश्न वाचक सर्वनाम / छु / तयाः दक्कय् लिपा थव निपात च्वनाः थुक्रि प्रासांगिक खेय् च्यूताः मतसे बेवास्ता याःगु क्यनी। खैलाबलाय् वइगु थव निपात दुगु खेपुया ह्वापांगु खेपुलिसे स्वापु दइ—

<u>क्रियार्थक</u>	<u>धातु</u>	<u>स्व.</u> / <u>स्थि. बो.</u>	<u>संथोजक</u>	<u>प्रश्न वाचक</u>	<u>निपात</u>
दाये	दा-	दा- : (=दाः)	सा	छु	लय

/ म्वाय्-से /

खैलाबलाय् न्ह्यने च्वंगु खेपुलिसे स्वापु दुगु मेगु खेपुइ च्वनाः थव निपातं बेवास्ता थुइकी। न्ह्यने च्वंगु खेपुइ छु क्रिया वःगु खः उक्रिया स्वभाव / स्थिति बोधक रूप छ्यालाः उक्री लिउने संयोजक / सा / तनी। थव निपात खेपुइ न्ह्यने नं वयक्षु, दक्कय् लिउने न। लिउने वडबलय् संयोजक / सा / - ह्वासं थवयाः ताहा जू वनी—

'वं जितः दाल' रामं धाल ।

लिसलय् जि धया, 'म्वाय्-से दा: सा', अथवाः
‘दा:सां म्वाय्-से’

७.४ धापु नाइकोगु निपात—

| थे |

न्ह्यसः न्यनी बलय् खँपुया दवकय् लिउने, व अनुमान यानाः
धाइबलय् सम्बन्धित संज्ञाया लिउने व निपात वइ—

अन सु थे ?

अन राम थे चवं खः ला ?

७.५ धापु न्ह्यथनीगु निपात—

| धकाः |

धापु न्ह्यथनीगु | धकाः / | 'धा— (क्रियार्थक—घाये)' |
धातुं दूगु खया नं क्रिया-रूपायनय् मलासे केवल यथतश्य खँपु
न्ह्यथनेतः जक वइगुर्लि थव निपातया ल्याखय् लागु जुल । थव छगु
कथं इन्भट्टेंड् कमाया पलेसा वइगु निपात खः । इन्भट्टेंड् कमा मूल
खँत्वाया मूल क्रियां लिउ सुयागुं धापु कने कथं वइ, तर / धकाः /
न्ह्यथनागु धापु धुंकाः मूल खँत्वाया मूल क्रियां न्ह्यः वइ—

वं धाल, “ (जि) जा नयाः वय् ”

वं जा नयाः वय् धकाः धाल ।

/ हैं /

थव न्ह्यथनेमागु धाय् धुंकाः खँपुइ दवकय् लिपा वइ । थव यःमं
खनागु बाः तायागु खँ मखुसे मेपिसं धागु, बयान यागु न्यनाः जक
छचलीगु निपात जूगुर्लि न्ह्यथनागु खँ खःगु हे जुइमाः धयागु मदुगुर्लि
थवयात हल्ला वाचक निपात धासां जिउ—

ये जुलुस वल हैं ।

७.६ धुवा कथं छचलीगु निपात—

छि, छिगु, (जो) चाहते (जो), माने, याने, हाइ इ०
धुवा कथं छचलीगु निपात खः । खँ ह्लायबलय् मचाय्क खँपुइ,
खँत्वाकय्, खँभासाय् दथुइ, न्ह्यःने न्ह्याथासं छु मतलव मदय्क लिसा
कयाः बाः मकासे वय्फु । डा. स्थापितं (१६७८ : ३२८)
धयादी थे थृजःगु निपातत मध्ये गुर्लि गुलिया अर्थ दसा नं न्ह्यथनागु
खँ बाः विषयबस्तू लिसे थुमि छु सम्बन्ध दइमखु ।

७.७ नकारात्मक निपात—

| म |

नकारात्मक निपात / म | सहायक क्रिया दुयाय् सहायक क्रियाया न्ह्यंने, सहायक क्रिया मदुयाय् मूल क्रियाया न्ह्यंने क्रियालिसे तुं स्वानाः वइ—

व व्यानः मच्चं

व मच्चं

मूल क्रियाय् न्ह्यत्तेसा तनाः ज्यानातःगु उपदियाय् न्ह्यत्तेसा व मूल क्रियाया दथुइ च्वनाः थव मूल क्रियालिसे स्वानाः वइ—

सकारात्मक		नकारात्मक		
न्ह्यत्तेसा	क्रियार्थक	न्ह्यत्तेसा	निपात	क्रियार्थक
न्ह्य	बवये	न्ह्य	म-	बवये
च्व	द्यले	च्व	म-	द्यले
वव	फाये	वव	म -	फाये
बां	लाये	बां	म -	लाये इ०

७.७.१ / म / या शासन—

| म / या शासनं यानाः मूल रूप्य थुकथं ह्यूपाः वइ—

क) ख— 'be' या स्थिति बोधक रूप / ख— : (=खः) / खः । तर / म / लिसे वइबलय् नकारात्मक रूप्य / मखः / मजुसे / मखु / जुइ—

सकारात्मक	नकारात्मक
वं नइ	वं नइ मखु
जिनये (=नय्)	जिनये (=नय्) मखु ।

ख) संयुक्त क्रियाय् सहायक क्रिया पूर्वकालिक जुल धाःसा थव / म / मूल बाः क्रियाया सहायक मध्ये न्ह्यागुसां छगूया न्ह्यंने च्वनेफु । मूल न्ह्यंने वल धाःसा थुकिया शासनं यानाः मूल

क्रिया पूर्वकालिकं स्वभाव / स्थिति बोधक रूपय् हिलाः उकिया
लिउने / — से / लितँसा स्वानाः वइ—

सकारात्मक

वं बाखं कनाः च्वन

नकारात्मक

वं बाखं मकंसे च्वन ।

वं बाखं कनाः मच्वं (—न) ।

ग) नकारात्मक आज्ञार्थक धयागु गनीगु / पनीगु निपात / मते /
खः । आज्ञार्थक रूपयातः क्रियार्थक्य् हिलाः उकिया लिउने
तिनि थव च्वनी—

सकारात्मक

जा न

नकारात्मक

जा न — ये (= नय्) मते ।

घ) पर अभूतया पूर्व संकेतात्मक निपात कथं वःगु / न / व अभूतय्
(आत्म व पर निगुली न) कवजीगु निपात कथं वःगु / तिनि /
यातः नकारात्मक / म / निपातं छसी कथं / नि / व / त / स
हिमा वी गुगु / खः— / ‘be (equational)’ धातुया
नकारात्मक स्थिति बोधक रूप / मखु / या लिउने वइ—

सकारात्मक

व हिली न

नकारात्मक

व हिली मखु — नि

व हिली तिनि

व हिली मखु — त

ङ) ‘न्ह्याये’ या ‘न्ह्य’ने नकारात्मक निपात / म / न्ह्य’ने च्वनेव
ओष्ठच नासिवय / म / न दन्तमूलीय नासिवय / न / या थाय्
कया: ‘ह्याये जुइ । थव ख्यै शर्मज्जु (१०६६ : ६६) या
बिच्चाः दु कि ख्वपय् ‘न्ह्यथु’ या ‘हथु जू थे ‘न्ह्याये’ या ‘ह्याये’
जुइगुली / ह् / या न्ह्य’ने वइगु / म / या अन्तिम / अ /
त्वःकिनाः ‘ह्याये’ जूगु खः ।

च) / म / या न्ह्य’ने च्वंगु / अ / / उ / जुइगु नियम कथं
माले / ‘need’ या नकारात्मक / ममाले / या

/ मुमाले | जूग खें शर्मजुं (सं. तुलाधर, प्रेमशान्ति १९१० : १८७) न्हाथना विज्याःगु दु । वसपोलं धया बिज्याःकथं थौंकह्य् / म्वाले | धाइगु यात पुलांगु ज्यास-फुली / मुमाले | चव्यातःगु दसु यक्व दु । ओष्ठच स्वर | उ | ओष्ठच अर्धस्वर / व / स हिलेव / मु - | | म्व | जुयाः | मुमाले | / म्वमाले | जुल | / म्वमाले | खंवलय् / व | या थाय् हिलाबुला जुयाः / - मा / लिसे प्यपु बनेवं / मम्वाले / जुल | निगः | म / नार्व वःगुली ह्यापांया त्वःकिया पलेसा लिउनेया आखलय् अन्तिम / आ | ताःहाना विसर्गं चव्वेव / म्वाले / जूवन (म-माले > मु-माले > म्वमाले > मम्वाले > म्वाले) ।

७.८ न्हातु धाइगु निपात—

/ न | या अःखः | त | व | नि |

/ न | निपातं थर्थें जुइत्यंगु खें न्हातु धाइ । | नि | व | त | निपातं उकिया अःखः छसीकथं थर्थेयातः मजूनिगु व जु हे मजूइगु जुइ धंकूगु खें कवःछिनाः धाइ । थुंपि स्वंगुर्ति निपातत क्रिया-रूपायनय् अभूतया लिउने वःसा नं नकारात्मक अर्थय् वइगु | त | व | नि | अभूतया नं लिउने | ख- | 'be (equational)' धातुया नकारात्मक स्थिति बोधक / मखु | या नं लिउने तिनि वइ—

सकारात्मक

व हिली न

/ नि |

नकारात्मक

व हिली मखु — नि

व हिली मखु — त

न्हातु धाइगु निपात / नि | क्रिया-रूपायनया स्वभाव / स्थिति बोधक रूपया लिउने चव्वनाः सकारात्मक व नकारात्मक निगू रूपय् नं छच्छेफु । थुकि निगू अर्थय् नं लगातार जुया चवंगुली गुगु इलय् नं मजूइ फुगु खेया पूर्व संकेत याइ—

हिती लः वःनि

हिती लः वय् गु ज्या लगातार जुयाच्चंगु
दु सां गुगु इलय् नं दी फु ।

हिती लः मवःनि

हिती लः मवय् गु ज्या लगातार जुया-
च्चंगु दु सां गुगु इलय् नं वय् फु ।

७.६ न्ह्यसः न्यनीगु निपात—

निपात छचलेगु दृष्टि निपातयातः निथिक्य् इने छि—

१) चौहायक् लिसः काय् गु न्ह्यसः

२) ध्यानाकर्षणया न्ह्यसः

७.६.१ चौहायक् लिसः काय् गु न्ह्यसःया निपात—

/ ला /

छगः जक खेंवलं गाःगु लिसः वइगु न्ह्यसलय् खँपुया लिउने
/ ला / निपात तइ । थुकिया पलेसा सामान्य खँपुइ लिपतय् वइगु
क्रियाया दक्कय् लिपाया माग्वलय् बः बिया जक नं नंवाः —

व वल ला ?

व वल—अ'?

/ (ला) कि /

निगू बा: तःगुली छगू जक त्यय् गु न्ह्यसलय् सम्बन्धित प्रत्येक
निगः खेंवः दथुइ ध्व निपात च्चनी —

व (ला) कि ध्व ? उकथं (ला) कि थुकथं ? इ०

७.६.२ ध्यानाकर्षणया लागी न्यनीगु न्ह्यसःया निपात—

/ - ला /

/ ख - / धातुया स्थिति बोधक रूप / खः / खेंवःलिसे / -ला /
स्वानाः दयाच्चंगु / खःला / या विसर्ग यस्से त्वःफिना / खला / जूगु
जक मखु कि / खः / या महा-प्राण / ह / जक त्यनाः / हला /
जूगुली हानं काचक नं वाय् बलय् / ह / या अन्तिम माग्वः / अ / नं
त्वःफिना नं थाय् हिलाः / ल् / लिउने स्वामाः / ह्ला / जूगु न्ह्यसने

बह जू । सकारात्मक बा: नकारात्मक खँपुया लिउने वइगु थव
निपातया मूल बा: परिवर्तित न्हागु रूप नं छचलेफु—

छगू देश्य छह्य जुजु दु, खःला / खला / हला / ह्ला ?

ह्लाय् / ह्लि (ला) —

थरय् / इनाप यानागु खै ध्वाथुइके भनं खँपुया लिउने / ला /
यस्से जक तथा ह्लाय् / ह्लि निपात छचली—

उलि ज्या या / यानादिसँ ह्लाय् / ह्लि (ला) ?

/ हाइ /

व तकं धाःगु खै मथुया हानं छकः धा / धयादिसँ धयागु प्रथय्
न्यनेभनं धाय् वइगु थव निपात कतकं धाःगु थःमं न्यनागु खँपुया लिउने
जक वइ—

/ हैः (== हं) /

थःमं मस्यूगु खै कतकं स्यूला ?— धका ध्यानाकर्षण याना:
न्यनेवलय् खँपुया लिउने थव निपात छचली—

व गन दु हैः (= हं) ?

७ १० स तेगु निपात—

/ अय् /

सर्वं साधारणयातः सःते वलय् सुयातः सःतेगु खः वया न्हांने
थव निपात चवनी—

अय् राम !

सत्तिक च्वंह्यसितः सःते बलय् नां मकासे / अय् / जक नं
छचः—

अय्, थन स्व ।

/ यो /

थःथिति व हनेमाःपिनितः सःते बलय् सुयातः सतेगु खः वया
न्हांने थव निपात छचली—

यो तता, यो काङा, यो मां.

इ०

/ हे /

तस्सकं हने मा:पि धाय् द्यः, जुजु, जुजुया सत्तिक थःलाःपिनितः
सःते बलय् सुयातः सःतेगु खः वया न्ह्याने थव निपात छचली—

हे प्रभू, हे ईश्वर, हे हजूर, हे महाराज, हे राजकुमार इ०

७.११ नेतृत्व याइगु—

/ नु /

नेतृत्व याइमस्से थः न्ह्यचिलः मेषिन्तः नापं यनेतः / नु / निपात
क्रियार्थकया लिउने छचली—

वने नु ।

/ ना /

थःके ह्लाती दुगु छु बस्तू प्रोत्साहित यायमाःहासित बीतः छु
बीगु खः व बस्तूया ताः कयाः थव निपात छचली—

/ रे /

निर्देशनया लार्गा आज्ञार्थक खँपुड दक्कय् लिउने वइगु निपात ।
अथे या रे ।

हःसय् / हस्ते—

छु तःधंगु इयातुगु बस्तू मंकाःगु बलं छकलं सालेतः न्ह्याने हःपा:
बीमसे / हःसय् / बा: / चःस्ते / धाय् व सालीविनिसं छगू सलं / हाइसय् /
धयाः छकलं साली । नेपाःया रथ यावाय् धंमाय् (ये—घ.माय्)
चवनाः अथे हःपा: बीगु चलन दु ।

/ हःसये / बा: हःस्ते / छु तःधंगु इयातुगु बस्तू च्वनाच्बंगु
थास सालाः चीवेतः हःपा: बीगु निपात छःसा / स्य् / बा:
/ वि (= बे) / मनूत चीकेतः छचलीगु निपात खः । क्रिया-रूपायनय्
युपि सामान्यतयाः भूत अभूतया लिउने वइ । चिलेगुली बः विया:
धाइबलय् सम्बन्धित कर्त्तिया न न्ह्याने वइ—

जि वने / वि / बे चिलाःव्यु । वि जि वने, चिलाःव्यु । जुजु
सवारि जुल सय् चिलाः व्यु ।

७.१२. लिसः बीगु निपात —

| हं, हःइ, ज्यःउ, हजूर |

सुयातं सःती बलय् सःतूमय्सितः सःतुकाच्चवंभं गुलि गुकथं हने
मा:गु खः, उलि उकथं थुर्पि निपातत छचली । दक्कय् हनेमा:मसें
सःती बलय् | हजूर | वयां वय् च्चंभसें सःती बलय् | ज्यःउ,
हःइ | व वयां नं च्चवयामसें सःती बलय् | हं | धकाः लिसः बी ।
दथुइ च्चवंगु ज्यःगु व हःइ मध्ये | ज्यःगु / स्यस्यःत व मेपिन्सं छचःसा
/ हःइ / ज्यापुतसें छचली । (/ हजूर | नेवाःतय् थःगु हे मखुसे
त्यानातःगु खःसा नं थौ—कनय् थव आपालं छचः ।)

| ओं |

ताहाकय्क धयाः हयाच्चंगु खँ न्यन्यं न्यनाः च्चंमय्सिनं ‘जि
न्यनाः च्चनागु दु, धया यंकि’ धाय् भन विचय् विचय् दिपा: पत्तिकं
धाइगु निपात खः थव ।

| हाइसय् |

हःसय् | हःस्तेया लिसः । (स्व. हःपा: बीगु निपात हःसय् |
हःस्ते) (पौल्या: १५५)

| दय् |

छुं यानाबीगु आज्ञा बाः अनुरोधया सकारात्मक लिसः ।

| हःस् |

छुं आज्ञाया हनाः धाइगु सकारात्मक लिसः । थव नेपाल भाषाया
थःगु हे मखु खय् भासं त्यानाः तःगु खः ।

७.१३ पा फय्कीगु निपात—

सत्य | धरोधर्म

धयागु खँय् पत्याः याकेतः धर्मया नामय् बाःचाः ह्लाइ बलय्
/ सत्य | बाः | धरोधर्म | धाइ । बः वियाः धाइबलय् नितां
छकलं मं धाय् फु, | सत्य | लिसा कयाः नं धाय् फु ।

/ कवरि कवस्त /

बौद्धिक दृष्टि निम्न स्तरया पिनिसं बाः मस्तसे वाचाः ह्लाय्
भनं धाइगु अभिव्यक्ति ।

७.१४ बः बीगु निपात—

खँपुइ दुने गुकी बःबी माःगु खः अप्वः यानाः उकिया लिउनेस्तुं
बः बीगु निपात च्वनी ।

/ का /

तःधंगु चीधंगु न्हांगु बाकभाग्या लिउने नं थव वय्फु । क्रिया
रूपायनय् आज्ञार्थक्य् जूसा न्हांने मेथाय् न्यंकभनं लिउने वद ।

खँपु

बः बीगु खँवःया व्याकरणिक रूप

राम का वःगु

विभक्तिहीन कारक

राम का नःगु

सकर्मक कर्ता

राम याके का काःगु

अधिकरण

सीता वल का

परभूत

का ऊत्र

आज्ञार्थक

मचा ला छवया: का चंगु

पूर्वकालिक

खराचा छवाँय् का बंगु

क्रिया-विशेषण

झ्याः च्वय् का

परसर्ग

व हे का वः दाःह्या

बः बीगु निपात

इ०

निगः लिसा कयाः वइगु खँवःया दथुइ वइ बलय् नं वाःह्य
तःम्मनःगु बाः उसिधाःगु सी दइ—

खुँ का खुँ छ ‘छ खुँ खः, खुँ बाहेक मेगु छुं हे मखु’

कनय् का कनय्

‘मे बलय् मखु कनय् जक खः’

/ कि /

लिसा कयाः वइगु क्रियाया भूत, अभूत व आज्ञार्थकया दथुइ
च्वनाः थवं क्रियाया लघातार व महिक जुइगु ज्याय् बः बी—

क्रियारूप

व <u>वन</u> कि <u>वन</u>	परभूत
जि <u>वना</u> कि <u>वना</u>	आत्मभूत
छ <u>हुँ</u> कि <u>हुँ</u>	शाज्ञार्थक
जि <u>वने</u> कि <u>वने</u>	आत्माभूत

इ०

| जक |

/ का / , / हे / थे नतुं / जक / नं मुख्य मुख्यगु वाक्भाग
जक मखु चीधंगु वाक्भाग् मेगु निपातया लिउने तक नं वः—-

वः ब्यूगु खँगवःया व्याकरणिक रूप

राम <u>जक</u> वल	संज्ञा
राम <u>हे</u> जक वल	निपात
<u>दंगु</u> जक <u>हि</u>	विशेषण
<u>भिक</u> जक मती ति	क्रिया विशेषण
इया <u>च्वय</u> जक स्व	परसर्ग

इ०

क्रिया रूप्य् / धातु / या लिउने च्वनाः, न्ह्यतेंसा दुगु उप
क्रियाय् न्ह्यतेंसाया लिउने च्वनाः इवं क्रियाया उका नवतिनि हे जक
जूगु धयागु अर्थ कनी —

छ व जक वल, व वन (धातु रूप)

राजिव गान्धी नं जकवाय् त्यन बम मुल (न्ह्यतेंसा) इ०

तुं / नतुं / स्तुं —

इव संज्ञाय् विविध कारक रूप, व परसर्गया लिउने वइ—
ज्यामि मतसे वं थःम् तुं / नतुं / स्तुं ज्या यात (सर्वमंक वर्ती)
चक्कु मदयाः वं ब्लय्डं तुं / नतुं / स्तुं कागति ध्यन (करण)
व इया: च्वय तुं / नतुं / स्तुं पयतुल (परसर्ग) इ०

/ सं /

अधिकरण कारकया लिउने तुं / नतुं / स्तुंया विकल्पय् / सं |
नं छचः—

व इयालय् तुं / नतुं / स्तुं / सं फेतुत
नं / नापं / हे—

छु छगू निक्तिगु धकाः ववट्यंकागु ली बः बीतः थुपि निपातत
छगूया थासय् मेगु यस्से छचली—

उलि नं / नापं / हे लह्वने मफुला छं ?

अहुआय् ह्विगः छह्य नं / नापं / हे कर्मचारि इलय् मवः ।

/ नि /

सम्बन्ध वाचक सर्वनाम सु, छु ग्रादि नं स्वानातःगु थाकुगु
खैपुइ मूल खैत्वाः लिउ आश्रित संज्ञा— खैत्वाः न्हचः संयोजक / सा /
या नं बः बींगु रूप / सा - (== सां) / या लिउने च्वनाः श्व निपातं
लिपाया संज्ञा— खैत्वाःयातः धवा थुइकी—

वं छु धात धाःसां नि व वय् फइ मखुत हे ।

व्यक्ति बाः बस्तु विशेषय् बः बीतः श्व निपात सम्बन्धित
संज्ञाया लिउने / द / 'be (existential) या स्थिति बोधक
रूप / दु / या नं लिउने सम्बन्धित संज्ञा लिसा काय् न्हाः छचली—

राम दु नि राम हः व हे काः रावण स्याह्य ।

क्रिया रूपायनय् विविध क्रिया-रूप लिउने च्वनाः श्वं क्रियाया
ज्याय् बः बी । थथे क्रियाय् बः बीतः वइ बलय् श्व / नि / मस्वाः से
अल्लग च्वनाः वइ, तर न्हचतु धाइगु निपातय् श्व स्वानाः वइ—

वं जा नः नि छाय् मनः (अवश्य नः धयागु अर्थय्)

वं जा नःनि (आतक ला नःनि तर गुगु इलय् न
मनय् फु धयागु अर्थय् श्व. न्हचतु
धाइगु निपात पौत्याः १५२-३)

/ नि / 'छुं याय् न्ह्यः, दकलय् त्वापां'

धातुं न्ह्यः क्रियावा विविध रूपं लिका थव वइ—

<u>धातु</u>	<u>निपात</u>	<u>क्रिया-रूप</u>
न	नि	नय् (क्रियार्थक)
न	नि	न (आज्ञार्थक)
न	नि	नल (परभूत) इ०
थव संज्ञा, विशेषण, क्रिया-विशेषण व परसर्गया लिउने मं बः—		
कैचि मदुसा <u>ह्लाःति</u> नि खु (संज्ञा)		
<u>बालःगु</u>	नि हिँ	(विशेषण)
<u>बालक</u>	नि ति	(क्रिया-विशेषण)
इया: <u>च्वय्</u> नि स्व		(परसर्ग) उ०

/ मछि /

छुं छगूया गुण, परिमाण तथा ल्यःया परिधि तथा भावातःजिकाः बाः तःधंकाः क्यनेगुली बः बीतः थव निपात छचली। प्रश्न वाचक व निर्देशक तत्वं ज्यानातःगु विशेषण रूपया लिउने थव निपात चत्रनी—

<u>प्रश्न वाचक तथा</u>	<u>विशेषण</u>	<u>निपात</u>
<u>निर्देशक</u>		
व (=उ, अ)	उ - लि	उलि मछि
	अ - पाय्	अपाय् मछि खाःगु छे
थव (=थु, थ)	थु - लि	थुलि मछि
	ध - पाय्	थपाय् मछि जाःगु छे
ग्व (=गु, ग)	गु - लि	गुलि मछि
	ग - पाय्	गपाय् मछि धंगु ज्या

/ या / 'मुक्क', 'फुक्क'

निगः लिसा क्या: वइगु संज्ञा, सर्वनाम, विशेषण व छुं छुं क्रिया-विशेषणया दथुइ च्वता: थव दुर्पि / गु मध्ये छर्ति त्यं मदय्क

ब्यावकं धयागु खँय् बः बी—

धयवां या धयवा जक निसः दइ (संज्ञा)

इपि या इपि जक ज्ञीपि छर्ति मदु (सर्वनाम)

बांलाःगुया बांलाःगु जक बां मलाःगु छर्ति मदु (विशेषण)

चवय् या चवय् जक चवय् ला छर्ति मदु (क्रिया-विशेषण)
ला / (जा)

छु छगः खँगवः न्हाथना उकी बः बीतः श्व निपात छचली ।
श्व तःधंगु न्हायां बाकभागया लिउने, चीधंगुली बः बीगु मेगु निपात
/ जक, हे / अदिया लिउने नं वयफु । गनं गनं खास याना:
संज्ञा, विशेषणय् बः बीतः / ला / निपातया थासय् यस्से / धाइ /
(/ धा-/ धातुया पराभूत रूप) नं छचः—

धयबा ला / (जा) (=धाइ) जिके मदु (संज्ञा)

गिगु ला / (जा) (=धाइ) दु तर थिकय् (विशेषण)

बांलाक ला / (जा) (=धाइ) जि याय् मसः (क्रिया-विशेषण)

बांलाक ला / (जा) या अलय् तिनि ज्याला नं अप्वः बी (क्रिया-विशेषण)

क्रिया रूपायनय् श्व निपात धातु व लिसा क्याः वइगु क्रिया-
रूपया दथुइ च्वनी । ह्वथतंसा दुगु उप क्रियाय् व सहायक क्रिया दुगु
संयुक्त क्रियाय् श्व निपात छसीकथं न्हथतंसा धुनेव मूल क्रियां लिकाः
व मूल क्रिया धुनेव सहायक क्रियां लिकाः वइ—

वँ ला / (जा) वने ज्या जुइ मजुइ धाय् मफु (धातु-निपात-आत्माभूत)

न ला / (जा) नल नि ला मर्निला (धातु-निपात-परभूत)

वँ ला / (जा) हुँ (धातु-निपात-आज्ञार्थक)

नयाः ला / (जा) स्वये अलय् साः मसाः धाय् (पूर्वकालिक-निपात-आत्माभूत)

धयाः ला / (जा) ब्यु (पूर्वकालिक-निपात-आज्ञार्थक)

ह्वथां ला / (जा) हुँ (ह्वथतंसा-निपात-आज्ञार्थक) इ.

/ सां /

खास बस्तु वा पहया अभावय् छुं गुगु बस्तुकं वा: पहलं ज्या
काय्-गु खः उकिया लिउने थव निपात चवनी —

स्वां मदुसा स्वांया हः (जक) सां जिउ (संज्ञा) ।

भिगु मदुसा मभिगु सां जिउ (विशेषण) ।

बल्लाक दय्के मफुसा बः.मलाक सां दय्कि (क्रिया-विशेषण) ।

इयाःचवय् मदुसा इयाःकवय् सां दय्कु (परसर्ग)

क्रिया-रूपायनय् थव निपात पूर्वकालिक व स्वभाव-स्थिति
बोधक रूपमा लिउने वइ । पूर्वकालिकया लिउने वयाः थव 'पह' लय्
बः घ्यूसा स्वभाव / स्थिति बोधक रूपमा लिउने वयाः थव 'जुइक
जुइक नं' (वावजूद) धयागु अर्थय् बः बी—

म्हं मफुसा वासः नयाः सां वा (पूर्वकालिक)

स्याः सां वनेमाः, हुँ (स्वभाव / स्थिति बोधक)

/ हे /

तःधंगु व्याकक वाकभाग व चीधंगुली परसर्ग व मेगु बः बीगु
छुं छुं निपात (जक, तुं / नतुं / स्तुं, आदि) या लिउने नं
वय् फु—

हुँ वयाः च्वंह्य राम हे खः (संज्ञा) ।

स्वां ला छं बांलाःगु हे हल (विशेषण) ।

मोटर ला छं बांलाक हे हाँकय् यात (क्रिया-विशेषण) ।

त ला जि इयाःचवय् हे तयागु खः (परसर्ग) ।

मकु सां हे वय्-गु धकाः बं जिदि यात (निपात)

राम जक हे ला वः-गु (निपात) ।

जि ला अनस्तुं हे तयागु खः (निपात) ।

धातु व क्रिया रूपमा दथुइ चवनाः थव क्रियाय् नं गजब नक्सां
बः बिउ । संयुक्त क्रियाय् मूल क्रियाया लिउ सहायक क्रियाया झ्याः

वःसा ह्यतैसा दुगु उप क्रियाय् ह्यतैसा धुनेव मूल क्रियाया ह्यः
ध्व निपात च्वनी—

जि वै हे वने (धातु - निपात - आत्मभूत) ।

व सि हे सित (धातु - निपात - परभूत)

व वइ हे मखुत (मूल क्रियाया पराभूत रूप-निपात-नकारात्मक
निपात-सहायक क्रियाया स्थिति बोधक रूप-ह्यतु-
धाइगु निपात)

व न्ह्य हे चिल (न्ह्यतैसा- निपात- परभूत) ॥५०

/ ^ : (न) /

पूर्व रूपया / - न / त्वःफिना थौह्यय् न्ह्यंने च्वंगु मागवः
ह्यासं ध्वया नं ताहाक्यूक उच्चारण जूवंधाय् गुगु खंगवलय् अथे जूवंगु
खः उकी श्वं बः बी—

इयालसन > इयालसः (= इयालसं)

अयसान > अयसां (= अयसां)

७.१५ सुवाः / सराः बीगु निपात—

/ मा |

सुवाः / सराः बीतः नेपाल भाषाय् क्रियार्थक्या लिउने / मा |
निपात च्वनी । ध्व निपात तनेन्ह्यः क्रियार्थक लितैसा / - ये /
/ इ | स हिली—

जय जुये—मा > जय जुइमा

सिये—मा > सिइ मा > सीमा ॥५०

७.१६ स्वापु स्वाइगु निपात—

खंगवः, खंत्वाः, बाः खंपु स्वाइगु स्वापुयातः सयोजक अर्थात्
स्वापु स्वाइगु निपात धाइ । थुजःगु संयोजकयातः आश्रित व आश्रित
यानाः निधिक्य ई फु—

७ १६१ आश्रित संयोजक—

आश्रित संयोजकं थाकुगु खँपुइ आश्रित तथा मुख्यगु खँत्वाः
(मां खँपु) लिसे मेगु आश्रित खँत्वाः (प्वाथ् च्वनीगु खँपु) स्वानाः
ई, कारण, लिच्चवः, मतलव, अवस्था, तुलना तथा भेद वर्णनी—

| लि / कारण वर्णनीगु संयोजक

तस्सकं वा वःगुर्लि जि वय् मफुत ।

| कि / लिच्चवः वर्णनीगु संयोजक

वं थपायस्तकं मेहेनत यात कि व परीक्षाय् ह्लाप हे जुल ।

सा / सां

सकारात्मक / नकारात्मक अर्थय् वयाः अवस्था तुलना व भेद
वर्णनीगु संयोजक—

/ सा / यातः वः बी कथं ह्लासं ध्वय्काः ताहा याय्व / सांः /
(=सां) / जुइ । थुपि निर्गुर्लि / सा / व / सांनं अवस्था हे वर्णं सा नं
थुमि अर्थं व प्रयोगया रिक्ति पाः । / सां / नवारात्मक अर्थय्
स्वभाव / स्थिति बोधक्या लिउने वइ, / सा / विविध क्रियाया लिउने
सकारात्मक अर्थय् वइ—

छ वःसां जि वय् मखु ।

छ वने सा जि नं वने । राम वःसा सीतां नं वइ । ५०

| सा / व / सां / विशेषणया लिउने वयाः / सा / नं तुलना व
/ सां / नं भेद वर्णनी—

व तःमि सा जि नं तःमि

व तःमि सां तुगःस्याः कुति

नकारात्मक निपात / म / या लिउने स्वभाव / स्थिति बोधक,
उकिया लिउने / तल्लय् / संयोजक वय् थुकि न्ह्यानेया क्रियाया
जया मजू तल्लय् लिउने वइगु क्रियाया जयाया लागी लं च्वनेमाःगु
थुइकी ।

छ मवः तल्लय् पियाःच्वने (वनेमखु) ।

७.१६.२ अनाश्रित संयोजक—

निगू / गः बा: व स्वयाः अप्व खँवः, खँभाय्, खँत्वाः बा:
खँपु वाक्यात्मक झंझट्य् तमव्यंक स्वाइगु स्वापुयातः अनाश्रित संयोजक
धाइ । थुजःगु अनाश्रित संयोजकयातः तनेगु, ल्यय्गु. पा:गु खे कनेगु,
अःखः खे घयागु यानाः न्याथिक्य इने छि—

क) तनेगु

/ व |

राम व सीता

/ न |

हनेमाकब खँवः, खँभाय्, खँपुया लिउले ध्व निपात तनावं
यनी—

राम नं लक्ष्मण नं भरत नं शत्रुघ्न नं…

इ०

राम नं वल लक्ष्मण नं वल ..

इ०

चव्य् नं वव्य् नं, न्हाने नं लिउने नं…

इ०

ख) ल्यय्गु—

तःह्यै / तःगुली छह्या / छगू वैकल्पिक रूप्य् ल्यय्तः / बा: /
प्रथवा / कि / संयोजक स्वायमाःगु प्रत्येय खँवः, खँभाय्या दथुइ
तनी—

राम बा: / कि लक्ष्मण बा: / कि भरत—

इ०

चव्य् बा: / कि वव्य्—

इ०

ह्लसल्य् / कि / सम्बन्धित निगः खँवः या दथुइ वःसा लिसल्य्
दक्षक्य् न्हाने छगः अप्वः वह—

राम कि लक्ष्मण ?

कि राम कि लक्ष्मण ।

ग) लनेगु—

/ थे /

उपमा उपमेयया दथुइ । थे / चवनाः अवं निगू बस्तू लनाः क्यनी ।
गुल्सं गुल्सं दथुइ मच्वंसे लिउने वःसा न अव उपमा या लिउने
जक वइ—

राम थे श्याम हारां
श्याम राम थे हारां

घ) पाःगु खै कनेगु—

स्वयाः / सिबय् / बय्र्सि

राम स्वगाः / सिबय् / बय्र्सि कूश बल्लाः ।

(/ सिबय् / व / बय्र्सि / लय् / सि / व / बय् / हिला बुला
जूगु दु । / बय्र्सि / खास यानाः कृषक समाजं छच्चः ।)

ङ) अःखःगु खै धाय्गु—

/ तर /

नित्वाः स्वतन्त्र तर परस्परय् विरोधाभास दुगु खैपुया दथुइ तर
संयोजक वइ । अव नेपाल भाषाया अःगु हे मखुसे त्यासा निपात
खः —

राम सज्जन तर रावण दुश्मन खः ।
छ वा, तर छिमि पासा हय्मते ।

७.१६.३ विशेषण- विशेष्य संयोजक—

ह्य / गु—

अप्त्वः धया थे शाषाय् संज्ञा न्ह्यः विशेषण तप्त्यंक वइ । तर
नेपाल भाषाय् संज्ञा सज्जीव जूसा विशेषणं लिउ संज्ञा न्ह्यः / ह्य / ,

संज्ञा निर्जीव जूसा अन / गु / निपात वइ । थवयातः हेल
(सन् १६७०) संयोजक (connector) धयादीगु दु—

बांला:- ह्य मिसा

बांला:- गु स्वां ।

७.१७ हनेभनं छच्चलोगु निपात -

इनाप यायथाप / - से / , प्रार्थना याय् थाय् / - हैं / सहायक
क्रिया दुष्याय् सहायक क्रिया धूर्वकालिक रूपया लिउने, सहायक क्रिया
मदुष्याय् मूल क्रियाया धातु रूप 'विजया' व 'दि'- या लिउने वइ—

विजयाहैं । धया: विजयाहैं ।

दिसैँ । धया: दिसैँ ।

७.१८ अजु चाइ थें जागुया अभिव्यक्ति--

/ अय् ! /

छकलं छु खनाः वाः लुमनाः आसजे चायाः वाः झस्कय् जुयाः
धाइगु अभिव्यक्ति ।

/ उ ! /

आशा हे मयानागु छु छनेव आसजे चायाः धाय् वइगु
अभिव्यक्ति ।

/ अँ हैं ! /

इङ्कारया अभिव्यक्ति ।

आप्या (इ) / आपु !

तस्सकं ववाःगुर्लि वाः तस्सकं खवाउँगुर्लि वाः ह्लायकनं पुइबलय्
‘जुइगु अभिव्यक्ति ।

/ आया ! /

इवात्त पलख जक स्याइगुया अभिव्यक्ति ।

/ आईया ! /

तस्सकं महिक स्याइगुया अभिव्यक्ति ।

उहू ! / ऊ ! /

तस्सकं लगातार स्याइगुया अभिव्यक्ति ।

आयामा ! / उफ् !

त्यानुगुया अभिव्यक्ति ।

आका ! / का ! / धा ! /

क्षणिक अफ्सोच बा: पश्चातपया अभिव्यक्ति ।

/ आहा ! /

छुं बांलागु, ह्लाईपुगु, यइपुगु दृश्य बा: बस्तू खनेव उकिया
प्रशंसाय जुइगु अभिव्यक्ति ।

इ ! / उ /

इवात्त छुं श्रपूर्वगु दृश्य बा: बस्तू खनी बलय् न्ह्यनेस्तुं चवंगुसा
/ इ ! / तापाःगु सा / उ ! / धाइ ।

/ ई ! /

ह्याइपुगु व घच्चापुगुया अभिव्यक्ति ।

/ ऊँ ! /

उसिधाःगुया अभिव्यक्ति ।

/ ए ! /

छुं खँ कना हह बलय् न्यंमसे थुइगुया अभिव्यक्ति ।

छि ! / छे !

घच्चाःगु, मर्छिगु, मयोगुया क्षणिक अभिव्यक्ति ।

/ छी ! /

मच्चाःगु, मर्छिगु, यइपु मत्ताःगुया ताहागु अभिव्यक्ति ।

स्याःबाःत् / स्याःबाःस्

सुयातं प्रेरणा बी भतं वं याःगु ज्याया प्रशंसाय् वइगु अभिव्यक्ति ।

धृत् ! / धृत्तेरि !

सुयागुं वांमलाःगु बानि-व्यहोरा, पह, ज्या खनाः तम्भवयाः
वयात व्वः बी भनं धाय् वइगु अभिव्यक्तिः ।

/ धिक्कार ! /

सुयागुं वांमलाःगु बानि-व्यहोरा, पह, ज्या खनाः तस्सकं
तम्भवयाः वयातः व्वः बी भनं धाय् वइगु अभिव्यक्तिः ।

/ चच्च ! /

सहानुभूतिया अभिव्यक्तिः । नेपाल शाषाय् व्यावक खंगवः या
उच्चारण सासः पिकयाः (egressive) जुइगु, सहानुभूतिया थव
उच्चारण छगु जक सासः दुकयाः (ingressive) जुइ । थव अप्वः
यानाः ग्रितसे छच्चः ।

/ का का ! /

आक ज्ञाकां व.गु आपद-विपदय् काचावक छुं याय् मफयाः
नर्भस् जुयाः धाय् व.जु अभिव्यक्तिः ।

/ का सा ! /

चुनौति बीः भनं धाय् वइगु अभिव्यक्तिः ।

/ ईस् ! /

अभद्र कथं वइगु अविश्वासया अभिव्यक्तिः ।

/ उस् ! /

न्यानागु खैय् पत्याः मजुयाः धामय्सिया खैय् अविश्वास ब्वय्
थें धाय् वइगु अभिव्यक्तिः ।

/ यम्मा ! /

र्याःगुया अभिव्यक्तिः ।

/ हरेशिव ! /

सहानुभूतिया थव अभिव्यक्तिः गुन्सं गुल्सं धञ्ज मदय्क ज्या या:गु
खन्नाः असन्तोष ब्वय् थें न छच्चः ।

/ हुँ ! /

चुनौतिया तमं प्रतिकार ब्वय् थें धाय् वइगु अभिव्यक्तिः ।

८. परसर्ग

संज्ञा, सर्वनाम जक मखु नेपाल भाषाय् छुं छुं विशेषण, क्रिया-रूप, क्रिया-विशेषण व मेगु परसर्गया लिउने च्वनाः नं परसर्ग थाय्, ई व पह क्यनी। थाय्, ई, पह क्यनीगु (च्वय, व्वय, दुने, पिने, कथं ग्रादि) व हे छगू हे अर्थय् परसर्ग व क्रिया-विशेषण निगृ कथं नं छचःसां खंपुड इमि थाय् धाःसा पानाः च्वनी। संज्ञा सर्वनामः। लिउने च्वनी बलय् गुगु परसर्ग जुइ संज्ञा सर्वनामया अभावय् लिउने वइगु गुण-बोधित क्रियाया उपस्थिति यानाः रचना विवेयिक जुया व क्रिया-विशेषण जुइ—

<u>रचना</u>	<u>वाक्भाग</u>
<u>कोथा दुने</u>	परसर्ग
<u>दुने वा</u>	क्रिया-विशेषण
<u>दुहाँ वा</u>	क्रिया-विशेषण

‘कोया दुने’ वहकोन्द्रिक संघटक कथं दयाच्वंगु संज्ञा खेभाय् (NP) खः गन क्वथा अक्ष (axis) सा दुने लक्ष्य (goal) खः। ‘दुने वा’ क्रिया-खेभाय् (VP) खः गन ‘दुने’ लक्ष्य सा ‘वा’ निर्देशन (direction) खः। ‘दुने’ व ‘दुहाँ’ या अर्थ व हे ख्यानं ‘दुहाँ’ संज्ञा खेभाय् या अङ्ग जुइ मफइगुलि व परसर्ग कथं छचले फइमखु, क्रिया-विशेषण जक जुइ फइ।

क्रिया-विशेषण व परसर्ग निगुलि अव्यय खः। अव्ययया रूप चलय् जुइ मखु धाइ। तर नेपाल भाषाय् थुजःगु व्युत्पदित परसर्ग बाः क्रिया-विशेषण नं दु गुक्रिया मूल रूप हे अधिकरण थे च्वंक अधिकरण रूपय् जक छचली, बीज रूपय् मखु अधिकरण रूपय् हे लित्सा तनाः मेमेगु कारक रूपय् रूप चलय् याइ—

<u>बीज रूप</u>		<u>व्युत्पादित अधिकरण</u>	<u>अपादान</u>	<u>सम्प्रदान</u>	<u>सम्बन्ध</u>
हु—	हु—ने Inessive	हुने—*	हुने(—या) — तः	हुने—या—φ	
पि—	पि—ने Surfacecessive	पिने—*	पिने(—या) — तः	पिने—या—φ	
चः (—व) —	चः / चः— ने Antessive	चः / चः—ने—*	चः / चः—ने(—या) — तः	चः / चः—ने—या—φ	
लि—	लिउ—ने Postessive	लिउने—*	लिउने(—या) — तः	लिउने—या—φ	
चः (— व) —	चः / चः— ने Surfacecessive	चः / चः—ने—*	चः / चः—ने(—या) — तः	चः / चः—ने—या—φ	
तः (— व) —	तःन—य् Subessive	तःन—*	तःलय(—या) — तः	तःलय—या—φ	
कव—	कव—य् Subessive	कव—*	कवय(—या) — तः	कवय—या—φ	
चव—	चव—य् Supressive	चव—*	चवय(—या) — तः	चवय—या—φ	
पूर्व रूपया / व / चः.किना: जक विसर्ग चंगु, निगःगु दावः / य / लिसे चिडँगु चिनावः अधिकरण					
रूप् / —ने / लितंसा काव् चः: नासिक्य / न / या प्रभावं नहाने चवंगु मारवः विकल्पं हासं एवः चंगु दु । (स्व. पर संरूपण, पौत्र्या: ३६) । बीज रूप / लि— / नं अधिकरणय / ने / लितंसा काय् चः: / — उ — / आगम काय् दु, अथे हे / तः (— व) / नं अधिकरणय / य / लितंसा काय् चः: / —ल— / आगम काय् दु । कवय्, चवय् व तःलय् खेमलं चंगु वं भीज रूपं अपदानया लितंसा काःसा न मेमेणु कारक—रूप्य धाःसा अधिकरण रूप्य तिनि लितंसा चंगु दु ।					

मेमेगु परसर्ग—

/ निसे / Since, from

कारक—रूपायनय् अपादान व क्रिया-विशेषणय् स्रोत रूपया
लिउने चवनाः थुंकि सुरु जुइगु थाय् वः ई (source of starting
point) क्यनी—

अनं निसे from that place

ह्लापां निसे since ago

ल्याःखःया लिउने चवनाः नं थुंकि सुरुया ई क्यनी—

प्यतालं निसे from 4 O'clock

/ खे / रिखे / पाखे To, Towards

लक्षित थाय्या लैं क्यनोथाय् थुंपि परसर्गत वह । / - खे / नं
निदेणक व प्रश्नवाचक सर्वनामया लिउने प्यपुनाः थाय् क्यनी,
तर / रिखे / पाखे / छगूया थामय् मेगु यस्से मुक्त रूपं वयाः संज्ञा,
परसर्ग / - खे / दुरु मेगु खँखःया लिउने चवनाः थुमिसं लक्षित
थाय्या लैं क्यनी । अथे हे ल्याःखःया लिउने चवनाः लक्षित ईया
लैं क्यनी—

<u>मूल रूप</u>	<u>संधटक खँभाय्</u>	
व (=उ)	उ - खे	to that side
थव (=थु)	थु - खे	to this side
गव (=गु)	गु - खे	to which side
उखे	उखे-रिखे / पाखे	toward that side
थुखे	थुखे-रिखे / पाखे	toward this side
गुखे	गुखे-रिखे / पाखे	to which side
खुताः	खुताः-रिखे/पाखे	towards 6 O'clock
तक / थयंके---	up to	

थुंपि निगुलि परसर्ग कारक—रूपायनय् विशक्तिहीन तथा

सर्वंनामय् निर्देशक / व, थव, हुँ, आमु / व प्रश्न वाचक / थव / या
निउने / (क)न / तँसा तनाः ज्यानातःगु क्रिया-विशेषण व ल्याःथवः
लिउने च्वनाः थाय् बाः ई या लाःगाः थुइकी— / तक / नं सत्तीगु
व / थयंक / नं तापाःगु वयनी—

<u>मूल रूप</u>	<u>कारक रूप</u>	<u>क्रि. वि.</u>	<u>परसर्ग</u>
मंगः	मंगः/मंगलय्		तक up to Mangal Bazar
"	"		थयंक far up to " "
व (=अ)		अ—न	तक up to that place
"		"	थयंक far up that place
थव (=थ)		थ—न	तक far up to this place
"		"	थयंक far to this place
हुँ		हुँ कन	तक of to that yonder
हुँ		हुँ-कन	थयंक far up to that yonder place
आमु (आम्-)		आम्-कन	तक up to you
आमु	"	आम्-कन	थयंक far up to you
थव (=ग)	"	ग—न	तक up to where
"	"	ग न	थयंक far up to where of
निताः	"		तक up to two O'clock
गुताः	"		थयंक far up to nine O'clock

/ थाय् /

मूल रूपय् संज्ञा ख्या नं थवयातः परसर्ग कथं नं छचः। संज्ञा
कथं थुकिया अर्थं place खःसा परसर्ग कथं थुकिया अर्थं at the
place of खः। परसर्ग कथं थव कारक-रूपायनय् सम्बन्ध कारक
लिउने वइ। अथे हे विशेषण व निर्देशक व प्रश्न वाचक सर्वंनामया
नं लिउने च्वनाः थवं थाय् क्यनी—

<u>मूल रूप</u>	<u>कारक रूप</u>	<u>विशेषण</u>	<u>परसर्ग</u>
राम	राम (-या)-φ	सम्बन्ध	थाय् at the place of Rama
	जि—φ		थाय् at my place
बांला:		बांला:	थाय् at nice place
थव (=थु)			थाय् at this place
व (=उ)			थाय् at that place
आम् (=आम्)			थाय् at that place beside you
हुं			थाय् at that yonder place
गव (=गु)			थाय् at which place

खुनु / बलय् on particular day of during

युपि निगुलि परसर्गं ई क्यंसा नं / खुनु / धयागुलि छु निश्चित तिति
 क्यंसा / बलय् / धयागुलि उथाय् लिकक लाःगु ई क्यनी । युपि निगुलि
 संज्ञाय् छु खास ई; सर्वनामय् निर्देशक व प्रश्न वाचक; क्रियाय् भूत, अभूत
 व स्वभाव / स्थिति बोधक रूपया लिउने वइ—

<u>संज्ञा</u>	<u>सर्वनाम</u>	<u>क्रिया</u>	<u>परसर्ग</u>
विस्फा			खुनु / बलय्
व (=उ—)			” ”
थव (=थु—)			” ”
गव (=गु—)			” ”
	धया		” ”
	धाइ		” ”
	धाः		” ”

—व/ लिपा/लि/ लिउ(ने)– (immediately) after, behind.

युपि प्यंगू परसर्गया छगू कथं उजःगु हे अर्थं पिज्वःसा नं छच्छलेगुली
 पा: / —व । / व / लि / क्रिया रूपय् छसीकथं क्रिवार्थक व पूर्व कालिक
 लिउने स्वानाः वइ, अलय् ‘क्रियाया ज्या धुनेव उद्विमय्’ धयागु अर्थं

क्यनी । / लिपा / व लिउ(ने) / संज्ञा सर्वनामया विभक्ति हीन, अपादान व सम्बन्ध कारकया लिउने च्वनाः ह्रापांयागुर्लि ई व लिपायागुर्लि थाय् क्यनी—

<u>क्रिया</u>	<u>संज्ञा</u>	<u>परसर्ग</u>
धाये (=धाय्)		- व after sth is said
धयाः		—लि after saying
४ ताः	लिपा	after 4 O'clock
राम / रामं / रामया	लिउ	after Rama
राम / रामं / रामया	लिउने	behind Rama
न्ह्यः (-व) before		

संज्ञा, सर्वनामया विभक्तिहीन, अपादान व सम्बन्ध कारक, क्रिया रूपायनय् क्रियार्थकया लिउने च्वनाः ध्वं थाय् क्यनी । अथेहे ल्याः ध्वः या लिउने च्वनाः ध्वं ई क्यनी—

<u>कारक</u>	<u>परसर्ग</u>
राम । रामं । रामया	न्ह्यः
वये (=वय्)	न्ह्यः
प्यताः	न्ह्यः

| सू / during the time of

ध्वं 'लाये (उसां मदया: ल्वय् लने)' क्रियाया स्थिति बोधक रूप / ला: /या लिउने च्वनाः / शा / 'छुं भचा ताहाःगु ई' थुइकी—

लाः सू during the time of recovery

पाले / - ती-- (This) year

समीप निर्देशक / ध्वं (=थु) / या लिउने च्वनाः थुमिसं युगु देय् धयागु अर्थ थुइकी । / सी / छचले न्ह्यः / थु / लिउने / ग् / आगम वइ—

<u>निर्देशक</u>	<u>आगम</u>	<u>परसर्ग</u>
ध्वं (=थु)	—	पाले This year
ध्वं (=थु)	ग्	सी "

कथनं / खतनं immediately after

क्रिया रूपायनय् प्रात्मभूतया लिउने चवनाः श्वं न्ह्यं ने चवंगु
क्रियाया ज्या सिध्य धुनेसाथयागु ई क्यनी ..

थुलि धया कथनं / खतनं व लिहाँ वन ।

कथं / खतं as, in . . . manner

छुं छुं संज्ञा, सर्वनामय् निर्देशक व प्रश्न वाचक, क्रियाया
भूत-अभूत व स्वभाव / स्थिति बोधक लिउने चवनाः थुकि पह
क्यनी ..

<u>संज्ञा</u>	<u>सर्वनाम</u>	<u>क्रिया</u>	<u>परसर्ग</u>
(सुयां) विचाः			कथं as one thinks
(सुयां) धापू			कथं as one says
श्व (=थु)			कथं in this manner (=this way)
व (=उ)			कथं in that manner (=that way)
आमु (=आम्)			कथं in that manner you did (=that way you did)
हुं			कथं in thnt yonder manner
गु			कथं in which manner (= which way)
धाः / धाइ			कथं as one says
धाये(=धाय्)			कथं as I (do) say
धया			कथं as I did say.

कथनं / खतनं थें नतुं कथं / खतं छगू छगू हे जक खः निगू
निगू मखु, खालि महा-प्राणया हिलाबुला जुयाः चवंगु जक खः)

लिसे / नापं along with, together with

संज्ञा, सर्वनाम, व विशेषणया लिउने वयाः थुमिसं लिक्क ला गु थाय् क्यनी । / लिसे / व / नापं / छगूया थासय् मेगु छचःसा नं / नापं / धाय् बलय् छगू इवलय् लिक्क लाःगु क्यंसा / लिसे / धाय् बलय् छगूया लिउने नेगु लिक्क लाःगु धयागु अर्थं क्यं—

राम नाप सीता बनय् बन Sita went to the forest together with Rama.

राम लिसे सीता म्ये हालाः च्वन Sita with singing along with Rama.

/ लिसे / व / नाप / लिसा क्याः नं क्यफु । लिसा क्याः वइ प्रलय् ह्लापांगु निगः आखलय् निाःगु आखः या मावः त्वःकिनाः छगः आखलय् लिकुनी । थुकथं प्यंगः आखःया स्वंगलं ड्याः वनी—

थव हे तँ लिस्-लि-से, हुँ नरदेवी श्यनी ।

तता केहे नाप-ना-पं जुड, गुलि बाँला ।

पत्ति / पत्तिकं— in, on, from each of the...

छहु छहा / छगू छगू यानाः छुं हे त्वःमफीक व्याक्क धकाः क्यनीगु थव परसर्ग ताजि वाचक संज्ञा व जातिग्वःया लिउने वइ । / पत्ति / व पत्तिकं छगूया थासय् मेगु छचः । थुमिस व हे छगू रूपं श्रोत व लक्ष्य नितां क्यं—

छेँखा पत्ति / पत्तिकं बिजुली दु There is electricity in each of the houses

टेबल पत्ति / पत्तिकं सफूत दु There are books on each of the tables

छेँखा पत्ति / पत्तिकं छहु छहु वल one from each of the houses came

• खय् भासं वयाच्वंगु थुपि परसर्गत न नेपाल भाषाय् आपालं छचः—

/ बजय् / at the time of, at

स्थायः गवःया लिउने वयाः थवं ई क्यनी । थुकी त्याखः या नां नं
खय् भासं हे छचली ! थुकियातः नेवाः भासं / ई / या अधिकरण
रूप 'इलय्' जुइ गुगु ई थुइकींगु ताजिखः / ताः / लिउने वइ—

चार बजय् at four O'clock (प्य-ताः इलय्)

/ बारे / about

सम्बन्ध कारकया लिउने चवनाः थुकि सम्बन्धित खँगवःया विषय
क्यनी—

रामया बारे about Rama

/ बाहेक / except

संज्ञा, सर्वनाम व विशेषणया लिउने चवनाः थुकि नह्य नेच्वंगु
खँगवःयातः निषेध याइ—

राम बाहेक मेर्पि सकले all except Rama.

/ भित्रय् / within

थुकि ई बा: थाय् युइकींगु खँगवःया लिउने चवनाः इमित वालं
चौगु ज्या याइ—

चार बजय् भित्रय् within 4 O' clock

नेपाल भित्रय् within Nepal

लागी / निमितय् for

सम्बन्ध कारकया लिउने चवनाः थुमिसं मतलब थुइकी ।
निमितय् स्वया न नेपाल भाषाय् / लागी / अप्तः छचः । नेपाली
/ लागी / या / -गी / हस्त चवइ, नेपाल भाषाय् दीर्घ—

फुलदानिया लागी / निमितय् स्वां flowers for urn

/ सहित / including

संज्ञा, सर्वनामया लिउने चवनाः इमितः न सम्बन्धित विषये
दु थ्याकी—

राम सहित सकले all including Rama.

९ ताजिग्वः

सामान्यतया: ल्याःरवःया लिङ्गेस्तु च्वनाः गुर्कि संज्ञाया आकार, मां व प्रकृति तथा गुणया ल्याखं संज्ञायातः ब्वथलेगु ज्या याइ (गथे कि आकार स्वया: 'छपवः स्वा', नां स्वया: 'छखा छेँ', तर 'छू लाय्कू', प्रकृति स्वया: 'छह्य मनू', 'छू खू' इ०) उकियात संज्ञाया ताजिग्वः, व गुर्कि क्रियाया ज्याया ल्याखं क्रियायातः ब्वयलेगु ज्या याइ उकियातः क्रियाया ताजिग्वः धाइ । संज्ञा जक मखु क्रियाया नापं ताजिग्वः दुगु नेपाल भाषा ताजिग्वः भाय् (classifier language) खः । नेपाल भाषा ताजिग्वः भाय् खः बा: मखु धयामु खैय् हेल व श्रेष्टाचार्यं (सन् १९७३) छगू अनुसन्धानात्मक लेख च्वया: संज्ञाया ताजिग्वःतय् अर्थ तात्त्विक विश्लेषण यानादिल । वयां न्ह्यः दक्कय् ल्हापां जोगेन्सनं (सन् १९४१ : ४३-४५) 'श्रेणि-शब्द (Class-words)' या नामं मुख्य मुख्यगु धका च्याया: ताजिग्वःया दसु बिया: चर्चा यानादिल । अनंति सागरं (ने. स. १०७२ : ६२-६६) 'श्रेणि बिभक्ति प्रत्यय' धकाः नां छुनाः अथे हे सिंहं' (ने. स. १०७५ : ३५-३८) 'ल्याः रवः नाप वइगु प्रत्यय' धकाः ११ गः ताजिग्वःया दसु बिया चर्चा यानादिल । अनंति स्थापितं (१९७८ : २१६) संज्ञाया ताजिग्वःया अर्थतात्त्विक विश्लेषण याय्गुया नापं क्रिया-विश्लेषणया ताजिग्वः धकाः निगू प्यंगू जक हे छाय् मजुइमा दक्कय् ल्हापां नेपाल भाषाया क्रियाया ताजिग्वःया नं दसु बिया: चर्चा यानादिल । अनंति श्रेष्टाचार्यं (सन् १९८१ : १६,७७,६०) क्रियाया ज्या ल्याः खाइगु ताजिग्वः धकाः लिसा कया: वइगु स्वंगः ताजिग्वः (छसीकथं हि, तु, सि) कयना दिल । अनं पेरि भाटकर राव व सुन्दर कृष्ण जोशीं (सन् १९८५ : १७-३१) अझः अप्वः संज्ञा व६ गः क्रियाया ताजिग्वः न न्ह्यथना: इमि अर्थ तात्त्विक व वाक्यात्मक विश्लेषण यानादिल— नेपाल भाषाया सन्दर्भय् ताजिग्वःया अझ अप्वः अध्ययन यानादिल ।

नेपाल भाषाया वैय्याकरण भाजुविन्स ताजिग्रवः यातः चवय् न्ह्यथना कथं विविधता वय्यकः गुगु नां छुना दिल इपि अप्वः याना जोर्गेसनया 'श्रेणिशब्द' धयागुली लिधना: च्वंगु दु । श्रेणिया अर्थं कथं नेपाल भाषाय् कक्षा कथं 'त' व वर्गया ल्याखं 'ता' (इवजय् घासा ल्याखाय् बलय् धाइ थे— छ—ता घासा, नि—ता घासा इ०) दु । थु कीतः गुलिसिनं 'तं जिग्रवः' धया वःगुली लिपा वर्गया ल्याखं 'ताजिग्रवः' छवःगुली जि 'ताजिग्रवः' धयागु नांयात समर्थन यानगु जुल ।

एकाक्षरी प्रवृत्ति यानाः छु छु खेवःया लिपायागु आखः ज्यला ववं ताजिग्रवः ब्वलंगुया दसु नेपाल भाषाय् खने दु—

<u>खेवः</u>	<u>अर्थ</u>	<u>ताजिग्रवः कथंया छचला</u>
चाः {चाकः(-ला)}	चाकलाःगु बस्तू	छ—चाः सेला नि—चाः घःचा
रवः (—ल)	रवःलाःगु बस्तू	छ—रवः धेवा
ह्य	शरीर	छ—ह्य मनू
फ (-ण)	गौमन सर्पया	छ फ केरा इ०
	छचनय् दइगु फण	

छु छु संज्ञात शुकथं ताजिग्रवलय् हिला वंगु सी दुसाँ प्रत्येक ताजिग्रवः शुकथं हे खेवलं ब्वलंगु खः धका प्रमाणित याय् थाकुनि ।

सामान्यतया: ताजिग्रवः ल्याः रवःया लिउने वइगुलि सिहजुं (ने. सं. १०७५ : ३५) ताजिग्रवःया नां हे 'ल्याः रवः नाप वइगु प्रत्यय' धयादिल । डिक्सन (सन् १६६२ : २१२) धयादी कथं गुलि भाषाय् (द. इण्डोनेसियाया भाय्) ताजिग्रवः ल्याः रवः लिसे हे जक वःसा गुलि भाषाय् थव निर्देशक तत्व लिसे न वः । नेपाल भाषाय् शमजिं (ने. सं. १०६६ : २२८-२३०) धया बिञ्चयाः कथं ताजिग्रवः निर्देशक व प्रश्न वाचक रूप लिसे विशेषण ज्याइगु 'पाय' धयागु लित्सा कया वाः अथे लित्सा मकासे / तः, ची / धयागु विशेषणया लिउने न वः—

निर्देशक/प्रश्नताचक	लितैसा	ताजिग्रवः	संयोजक	संज्ञा
ध (== थ)	पाय्	पु	गु	खिपः
व (== अ)	पाय्	त्याः	गु	सलां
आमु (== प्राम्)	पाय्	पवः	गु	स्वां
हुँ	पाय्	हाः	गु	सुका
न्व (== ग)	पाय्	चाः	गु	घःचाः इ०

नेपाल भाषाय् छुं छुं ताजिग्रवः बः बीगु निपात / वां, नं, ० / दथुइ च्वनाः बाः मच्चंसे न ल्याः ग्रवः मकासे लिसा क्याः वय्फु । थुज्यःथाय् संज्ञा बाः क्रियाया ज्या वहु वचनय् सी दइ—

/ ० /	रवः रवः फसि	रवलं रवः फफि
”	त्याः त्याः स्वां	त्याकं त्याः स्वां
/ -वां-	धू धू वने	धुवां धू वने
/ -नं-	पु पु केरा	पुनं पु केरा इ०

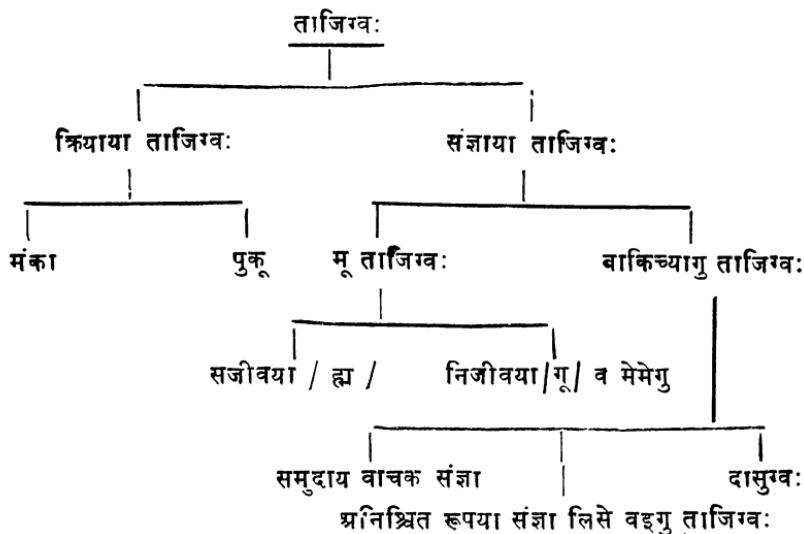
लिसा क्याः वइगु रूपं धापुइ बः बी । उकीसनं दथुइ बः बीगु निपात वल धाःसा धापुइ ज्ञन हे बल दः वनी ।

शर्मार्जु (ने. सं. १०६६ : २२८-२३०) धया विज्याःकथं छुं छुं ताजिग्रवःत धातु कथं इमि लिउने लितैसा तनाः क्रियाया विविध रूपय् रूप चलये याय् जिउ । थजःथाय् ल्याःरवःलिसे मखु विशेषण / तः, / ची, / प्रश्न वाचक / रव / व निर्देशक / धव, व, हुँ, आमु / लिउने शिशेषण ज्याय्गु लितैसा /-पाय् / लिसे वइ—

/ पु /	तः पुये (क्रियार्थक), तः पुल (परभूत), तःपुइ (पराभूत) तःपुयाः (पूर्वकालिक), तःपु (जू) (स्वभाव / स्थिति बोधक) इ०
/ त्याः /	चीः त्याये (क्रियार्थक), ची त्यात / ल (परभूत), ची त्याइ (पराभूत), ची त्यानाः (पूर्वकालिक), ची त्याः (जू)— (स्वभाव / स्थिति बोधक) इ०

थपाय् त्याये, थपाय् त्यात / ल, थपाय् त्याइ, थपाय् त्यानाः,
थपाय् त्याः इ०

नेपाल भाषाय् ताजिग्व यात थकथं छवथले छि—

६.१ क्रियाया ताजिग्वः

ल्याःग्वःया लिउने छु छगू बा: तःगू मछि क्रियाया न्हूँने च्वना:
 क्रियाया ताजिग्वलं क्रियाया ज्या ग्वःकः गुकथं जूगु खः उकिया ल्याः
 क्यनी। क्रियाया छु छगः ताजिग्वः तःगू मछि क्रियालिसे वल धाःसा
 इमि छगू अर्थं तात्त्विक मंकाःगु लक्षण दड। | थु | ताजिग्वः लिसे
 वइगु—‘दापे’, ‘ध्वाये’, ‘च्वाये’, आदिया अर्थय् छगू मंकाःगु लक्षण
 खः क्रियाया ज्या पलख जकया लागी बलं जुइगु।

/ कः (- ल) /

नेपाल भाषाया क्रियाया ताजिग्वः त मध्ये मेमेगु विभिन्न क्रियाया
 ताजिग्वः तय् पलेसाय् यस्से छघलेफुगु ध्व छगः मंकाःगु ताजिग्वः
 खः—

व छ—कः / धू वल

बं नि—कः / धाः बसः चाल

ब र्व—कः / तु चिनि तुल

इ०

/ ज्ञाः (- ल) /

छुं भचा ताहांगु ईतक जुइगु ज्या क्यनीगु क्रियालिसे थव
ताजिग्वः वइ —

व छ—ज्ञाः तस्सकं बिरामी जुल ।

थव स्वांमाय् छ—ज्ञाः यवव हे स्वां ह्लूल ।

/ धू /

पलखया लागी बलं जुइगु क्रियालिसे थव ताजिग्वः वइ—

वं दः नि—धु दाल । जि वयातः स्व—धु च्वाना ।

ल्यायह्यतसें सर्लि प्वंक छकलं अय्लाः त्वनेगुयातः अस्य पह
वय्क 'छ—धु स्यायगु घाः, तर बुरातसें अथे गुल्सं मधाः ।'

/ धू (—लि) /

वये, वने, ह्लूघये, हये, छ्वये आदि ताहा क्यक जुइ मालीगु
क्रियालिसे थव ताजिग्वः वइ —

व जिथाय् नि—धू वल ।

वं अप्पा प्य—धू ह्लूघल ।

व खवप्य् स्व—धू वन । इ०

/ ताः (-- ल) /

मूल क्रिया 'दाये' लिखे न्ह्यतंसा कथं वइगु थव / ताः / ताजिग्वः
कथं नं न्ह्यसा कयाः वय्कु—

छ—ताः ताःदाये ।

/ तु /

थव 'तुये' क्रियालिसे न्ह्यसा कयाः वइ—

छ—तु तुये ।

न्ह (—लि) / धा:

वसतय् साबुनं थायगु व हियागु वसः चायगु, लिसे थुपि
ताजिग्वःत छगूया थासय् मेगु यस्से छथले फु । / न्ह / नं वसः
वा: चाया निश्चित परिमाण क्यं सा | धा: / नं वसः चायतः मायगु
लःया धार क्यं ।

| लू (—ल) /

'लुये' क्रियाया | लु - | लिसे थव ताजिग्वः न्ह्यसा कया: वइ—
छ - लू लुये

| सा: (—ल) /

धुम्रपान यायबलय् सासलं कुं सालेगु अर्थय् छचलीगु 'साले'
क्रियाया | सा - | लिसे थव ताजिग्वः न्ह्यसा: कया: वइ—
चुरोट छ - सा: साले ।

| सी |

भुतन दय्केगु अर्थय् 'ला सिये' धाइबलय् 'सिये' या | सि - |
लिसे थव ताजिग्वः न्ह्यसा कया: वइ—
ला छ - सी सिये ।

| हि (—न) /

'हिने' (to stir, to roll up) क्रियाया | हि - | लिसे
थव ताजिग्वः न्ह्यसा कया: वइ—
कयःचां खु—हि हिनाः जनी चित ।
मरि पसल्यां सेल छुइतः छुचुं तःहिमछि हिन ।

| बू (—लि) /

अर्द्धांश द्योतक 'बा' लिउने, 'वने' क्रियाया न्हाँने च्वनाः थुकि
'बच्छि बूगु' धयागु अर्थ वयनी—
बा—बू वने ।

| स्ला /

बौद्धमार्गी समाजय् तःबजय् नसा, धासा, तयगु रेदु गोधू वन
धनाः त्याः हायतः थव ताजिग्वः '६३ फि२ ८१; हने ६३६'—
प्य—स्ला: वन वि छू समूहया धय् ववचाइ ।

६.२ संज्ञाया ताजिग्वः

ल्याःग्वःया लिउने संज्ञाया ह्याने चवनाः संज्ञाया ताजिग्वलं संज्ञाया आकार, गुण तथा गनं गनं नां जक स्वयाः नं संज्ञायात व्यथली—

ल्याःग्वः	ताजिग्वः	संज्ञा	आधार	टिप्पणी
नि	पवः	स्वां	आकार	स्वां व स्वां थें जाःगु वस्तुकं
स्व	ह्य	खिचा	गुण/प्रकृति	/ पवः / ताजिग्वः काइ
छ	खा	छें	नां	सजीव संज्ञां /ह्य/ ताजिग्वः काइ
छ	गू	लाय्कू	नां	छें धयागु नां हे वयमा
				/ खा / ताजिग्वः कायतः, छगू कथं छें हे जुया नं लाय्कू, चपाः बलचा आदि
				/ गू / ताजिग्वः काइ ।

संज्ञाया ताजिग्वः मू (विशुद्ध) व बाकिच्याःगु यानाः निषी ताजिग्वः दु । मू ताजिग्वः (लः ल्वाकः मज्याःगु दुरुयातः मू दुरु धाय् थे) धाय्बलय् ताजिग्वः कथं जंकः इमि अर्थ दइ, बाकिच्याःगु ताजिग्वःयातः ताजिग्व कथं छयःसा नं संज्ञा कथं नं इमि अर्थ दइ— कले, थु, गाजः, जवाय् इ० समुदाय वाचक संज्ञा थे तथा: कु, माना, घगः, गःज्, मटिर आदि दासु ग्वः थे ।

६.२.१ मू ताजिग्वः:

/ ह्य /

सजीव बस्तूया जातिग्वः / ह्य / सजीव संज्ञा बाहेक सजीवया अनुकरण यानाः दय्काः तःगु निर्जीव बस्तू धाय् कतांमरि, चिनियाह्य किसिचा, मायो बायो आदि; सजीवया कल्पना याना तःपि अलौकिक बस्तूत धाय् व्यक्तिस, सीक, भूत, प्रेत, द्यः, ख्याः, कवं इत्यादि, सजीवय् नं चिचीधंगु जीवत धाय् इमू, कुसि, सपानिचा, किटणु आदि फुक्कसिन अब ताजिग्वः काइ—

छ—ह्य खिचा । नि—ह्य द्यः । स्व—ह्य किसि । इ०

| गू (-लि) |

निर्जीव संज्ञाया तःगमछि धी थी ताजिग्वःत दु । अर्पि थी थी
ताजिग्वलं कयच्चाय् मफुगु बाकी यक्व संज्ञातसे / गू / ताजिग्वः
काइ । बचं, ज्या, मतिना, माया, खँ आदि भावबस्तु; दे, नदि,
खुसि, कुलां आदि प्राकृतिक बस्तु; कःति, हंचा, मात्वंल, रवा आदि
उयावः; मेच, खाता, पंखा, दराज आदि कनिचर; कवथा, चःबि,
भुतू, बैठक आदि छेँया भाग व मेमेगु गुलिखे संज्ञां एव ताजिग्वः
काइ—

छ—गू ज्या । नि—गू खँ । स्वंगू—दे । प्यं—गू खुसि ।
न्या—गू हंचा । खु—गू मेच । ह्लय्—गू कवथा । इ०

/ ह्य / व / गु / ताजिग्वः कथं मवसे मेकथं नं वय् फु । तर
ताजिग्वः मखुसे मेकथं वःसा नं / ह्य / सजीवय् व / गु / निर्जीवय् हे
जक वइ । / गू / दीर्घं जूसा ताजिग्वः धकाः थुइके माः, ह्लस्व जूसा
मेमेगु हे धकाः थुइकेमाः । ताजिग्वः ल्यार्वःया लिउने वइ, मेगु
ल्यार्वःया लिउने वइमखु ।

निम्न दसु थुकितः प्रष्ट याइ—

छ—ह्य मनू (ताजिग्वः)

नि—ह्य ह्य मनू (इवलय् निम ह्य 'Second one')

बांलाः—ह्य मनू (संयोजक स्व. गुण बोधक विशेषण पौत्या: १२८)

बांलाः गु स्वां (संयोजक " ")

| का |

निम्न स्वंगू संज्ञां / का / ताजिग्वः काइ —

लें, सिं व ह्लाः:

‘लैं’

चीहाःगु लं / का / ताजिग्वः काःसा ताह्लागु लं / पु / ताजिग्वः
काइ—

छ—का लैं । छ—पु—लैं ।

'सि'

फायातःगु दुइगु सि / का / ताजिग्वः काःसा फाया मतःगु
तथ्याःगु ता:हाकःगुलि / ग्वं / ताजिग्वः काइ—

छ—का सि । छ—रवं सिँ ।

'ह्लाः (-ति)'

मूर्तिया तःका मच्छि ह्ला थुइकी बलय् / का / ताजिग्वः काःसा
मैपि प्राणिया ह्ला थुइकी बलय् / पा / ताजिग्वः काइ—

झ—का ह्लाः । छ—पा: ह्लाः ।

/ कू (-ति) /

घाः, दाःग, बिखू, बुखू नं थव ताजिग्वः काइ—

छ—कू घाः । नि—कू बिखू । स्व—कू बुखू । प्य—कू दाःग । इ०

अथे हे कू दःगु बस्तुकं नं थव ताजिग्वः काइ—

छ—कू रवय् । नि—कू चाकु । प्य—कू अःपा इ०

/ खा /

थव छेँ लिसे जक वइगु ताजिग्वः खः । आकार तथा गुणया
ल्याखं छेँ हे खया नं नां पाय् व ताजिग्वः न पा: धयागु खौ निम्न दसुं
प्रमाणित याइ—

छ—खा छेँ । नि—गू बत्त्वा । स्व—गू लाय्कू । प्य—गू चपाः ।

/ खाः /

खाः (-ल) / पा:(-ख)

जायागु पाख लिसे जक / खाः / ताजिग्वः वइ, सि दुइगु कः,
ह्लाया: बाः न्हयाः तयार यानातःगु प्याःगु चाया पाख लिसे / पा: /
ताजिग्वः वइ—

छ—खाः जा । नि—पा: कः । स्व—पा: चा ।

ग / ग्वः (-ल)

/ गः / व / ग्वः / छगूया यासय् मेगु यस्से छच्यःसा न थौं-कनय्
/ गः / हे अप्वः छच्यः । हेल व श्रेष्ठाचार्यं (सन् १९७३) ग्वःलाःगु

बस्तु लिसे थुपि निगुली छगू न्ह्यागु छचःसां ज्यगु खैं धयादीगु दु ।
ग्वःलायमा वा: मलायमा निम्न संज्ञा-समुहं थ्व ताजिग्वः काइ—

- क) ग्वःलागू बस्तु, गथे कि— पृथ्वी, भर्थुंगवारा, भवगत्या, सन्त्वासि इ०
ख) बल्लागु पःखा दुगु दुने छुं तय्गु बस्तु, गथे कि सन्दू, भकारी, दराज इ०
ग) ग्वःलागु व ग्वःलाक त्याचिगु तरकारी, सिसा बुसा गथे कि— फसि, तुसि, प्वास्या, भान्ता इ०
घ) अन्न, गथे कि छ्व, कय्गु, हास्वः इ०
ङ) छेँया छुं छुं भाग, गथे कि— पःखाः, धर्लि, थां, खगः इ०
च) थलबल गथे कि— कसंरि, ताक्या, गिलास इ०
छ) ग्वःलाःथे च्वंगु छुं छुं शारीरिक भाग, गथे— मन्त्रा, मिखि, छचः, भवरि, गौचा, प्वाः, प्यं इ०
ज) छचः दुगु ज्यावः, गथे कि खतांमुगः बसिला, मुगः इ०
झ) त्वःपुयाःतःगु सवारित, गथे कि मोटर, हवाइजहाज, रेल इ०
ञ) ग्वःलाःगु, ख्वात्तुक चाकलाःगु, प्यकुलाःगु मरि, गथे कि— लड्डू, रोठ, प्यारा, केक इ०
ट) मेमेगु, गथे कि— ध्यवा, घडि, त्वहँ इ०
/ गु / थे / गः / नं यक्व संज्ञा लिसे वः ।

/ चाः { — कः (—ल) } /

दथुइ ह्वः दुगु, चाकलाःगु बस्तुकं थ्व ताजिग्वः काइ—

छचाः घःचा, निचाः प्यचाः । स्वचाः मन्दः । प्यचाः सेल ।)

निचाः चाः चाः चाः इ०

दथुइ ह्वः दुगु चाकलाःगु बस्तु खया नं ह्याय्पनय् सुइगु तिसा
चाःचा, माझुलि, तुकि आदि बाहेक मेगु ह्लाती, तुती न्ह्याय्गु तिसां
/ चाः / मकासे / पा / प्रथवा / पा:/ ताजिग्वः काइ—

छ—पा चुरि । नि—पा: अंग् इ०

दथुइ ल्हः दुगु चाकलाःगु 'सेल' धयागु मरि धाःसा / चाः /
व / पा / छगूया थासय् मेगु यस्से काः —

छ पा / चाः सेल /

ता | थी (-क)

ल्याः खाय्छिगु बस्तुया पुचलय् | थी / न जिनिस व / ता / न
जिनिसय् दुने दइगु ल्याः थुइकी—

जुलिब, निम्बि व किनि यानाः स्वथी मरि दुने प्रत्येकया स्वता—स्वता
यानाः जम्मा गुता मरि दु।

समुदाय वाचक 'धासा' व इकाइ विहीन 'ला' संज्ञां धाःसा
/ ता / बाः / थी / यस्से न्ह्यागुसां काय् फु—

छ ता / थी धासा / ला

'खैं, जात' ल्याः खाय् बलय् न इमिसं | गू | या विकल्पय्
/ ता / हे जक ताजिग्वः काइ, | थी / काइमखु —

छ ता | गू | जात / खैं।

/ ति /

न्ह्यसा कया: १३—

थव, 'सुका ति' या '-ति' तथा 'ताका' या / त्— / न्ह्यसा
कया: वइ—

छ—ति ताका, छ—ति सुका—ति।

/ तु /

चिचीपुगु तःपु मछि सुका निलाः तःपुगु माय्का दय्की। अथे
दय्का तःगु तःपुगु सुकाया चोपुगु सुकां | तु / ताजिग्वः काइ—

ह्यै—तु दुगु इताः।

त्वा: (-कल) / हा: (-कल) / पु

ची त्यानाः ताहाःगु बस्तुकं थुपि स्वंगुर्लि ताजिग्वःत काय्फु सां
इमि श्रथं भेद धाःसा दु। त्वा:मदःगु हाकलय् पूवंगु बस्तुकं / पु /
काइ, उकिया अःखः त्वा: दया: बाः छुं गर्थे जुयाः हाकः पाः जुइ
धुंकुगु बस्तुकं / त्वा: / बाः / हा: / काइ—

/ त्वाः / धाल कि छपु त्वाः दय धुकूगु जुइमाः, तर / हाः /
धाल कि त्वादय धुकूगु बाः त्वाः मदःनिगू निगू अर्थय नं वं । / हाः /
बस्तु विशेषया सामान्य हाकलं मयाक ताहाःगु बाः व स्वयाः चीहाकःगु
बस्तुकं कायफु, / त्वाः / मूल रूपय त्वाःदःगु (हाकः यप्पाय् हाकः
यजुइ व्यु) बस्तुकं काइ । अके 'ताहाःगु छ-त्वाः' नं जुइफु,
'चीहाःगु छ-त्वाः' नं जुइफु । त्वाःदःगु यप्पाय् हाकःगु हे जुइमाः धयागु
मदुगुर्लित 'त्वाःदःगु छ-हाः' नं जुइफु । गुल्सं गुल्सं / त्वाः / व / हाः /
छगू हे अर्थय विकल्पं नं छयः —

'सुका छत्वाः / हाः हिँ ।'

मैन, चुरःट, सुका, खिपः, ताःर आदि चीत्याः जुयाः ताहाःगु
बस्तुकं / त्वाः / , / हाः / | पु / स्वंगुर्लिताजिग्वः कायफु । / पु /
ताजिग्वलं व्यादुगु ताहाःगु कापःया बस्तूयातः न क्यच्याः —

छ-पु सिलः । नि-पु धवःति । स्व-पु तन्ना । इ०

थूपि त्वाः ह्लाय धुनेवं व हे सिलः, धवःति बाः तन्ना कथं ज्या
मवइगुर्लि 'छ-त्वाः सिल', 'नि-त्वाः धवःति' व 'स्व-त्वाः तन्ना'
धाइमखु । तर पसि थानाका थान थानाः ज्ञिकु, ज्ञिनिकु गुलि माःगु
खः खुनाः (त्वाः ह्लानाः) काइगुर्लि 'छ-त्वाः पर्सि' जुइ, छ-पु पर्सि'
जुइ मखु । मिजंतसें चीगु धवःति ह्लापा ग्रलग ग्रलग छ-पु छ-पु थाइगु
जुइमाः, अके उकि / पु / ताजिग्वः काल, मिस्तय पर्सि ह्लापा (मूल
रूपय) थानं खुना काइगु जुइमाः, अके उकि / त्वाः / ताजिग्वः
काल ।

हेल व श्रेष्ठाचार्य (सन् १६७३) मे, चिवाखं, बाखं आदि
साहित्यिक विधाय नं हाकः दुगुर्लि थुमिसं नं / पु / ताजिग्वः काइगु
खैं न्हाथनाः दीगु दु । हाकः दःसा नं उपन्यास धयागु नेपाल भाषाया
थःगु हे नां मखुसे त्यासा खैंवः जूगुर्लि थवं / पु / ताजिग्वः मकासे
व हे यक्व संज्ञात क्यच्याइगु / गू / ताजिग्वः काइ ।

सिसाबुसाया पुसायातः 'पु' धाइ । थवलिसे / पु / ताजिग्वः
पुनरावृत्ति जुयाः वइ —

अंपु छ पु ।

फसिपु नि-पु ।

दुवाः (-ल) —

संस्कृतं ध्वाकायात् 'द्वार' धाइ । 'द्वार' पाखे व्युत्पादित
दुवाल > दुवाः नेपाल भाषाय् लुखा बाः ध्वाकालिसे वइगु ताजिग्वः
कथं प्रयोग जुइ —

छ—दुवाः लुखा ।

नि—दुवाः ध्वाका ।

ध्वः (-ल) / इवः (-ल) —

ध्वः व इवः या संज्ञा कथं अर्थ खः पंक्ति । 'ध्वः' ध्यागु
सालातःगु बाः कियातःगु पंक्ति खःसा 'इवः' ध्यागु बस्तूत छसी कथं
छुनाःतःगु पंक्ति खः । ताजिग्वः कथं थुपि नं छसीकथं 'ध्वः' व 'इवः'
ल्याः खाय्गुली पुनरावृत्ति जुइक छचली —

छ—ध्वः ध्वः ।

नि—इवः इवः ।

पा / पाः (-त) —

हेल व श्रेष्ठाचार्य (सन् १६७३ : १५) / पा / व / पाः /
निगुलि पतर्चिगु बस्तूलिसे, तर व हे छगू संज्ञालिसे मवइगु खैं च्वया-
दिल । तर गुजः गुजःगु संज्ञां थुपि निगुली गुगूगु ताजिग्वः काइ
ध्यागु खैं धाःसा त्वतादिल ।

/ पा / —

पतर्चिगु मर्ि, बिस्कुट, चाया उइज्यूगु — छुइज्यूगु ज्यानाः
दय्कातःगु अप्पा, आँय्पा थे जाःगु बस्तू व उवःलाःगु बस्तुकं / पाः /
काइ ।

/ पाः / —

नयमज्यूगु, पतर्चिगु, सालुगु बस्तूत धाय् — झ्वं, हासा, ह्लाय्कं,
दसना, सुकू, कुसा, म्हे, ख्वाः, लप्ते, आदि संज्ञा / पाः / काइ —

नयमज्यूगु, नयमज्पूसां उइ/छुइज्यूगु

नयमज्यूगु, छुइ/उइ मज्पूगु

जुलबि छ—पा

झ्वं छ—पा:

अप्पा नि—पा

सुकू नि—पा:

बिस्कुट स्व—पा

हासा स्व—पा: इ०

/ पि /

थव ताजिग्वः चुपि'या | — पि | लिसे न्हासा क्याः वइ—
चुपि छ — पि

/ प्ता (- पता) /

ची चाःगु सालुगु बस्तू बाः सिहः लिसे थव ताजिग्वः वइ—
छ-प्ता सिहू। नि-प्ता सिवा। स्व-प्ता छाःप।

/ प्वः (- ल) /

ह्याया अङ्ग (द दुरु-प्वः), ह्याय् गनं मना वइगु प्वः,
दुरु-पाकेज, झवं कापतय् दुने छुं तयाः चिना तइगु प्वः लिसे थव
ताजिग्वः न्हासा क्याः वइ—

निप्वः दुरु-प्वः। स्व-प्वः झंप्वः। प्वः छ — प्वः।

गनं गनं ताजिग्वः संज्ञालिसे न्हासा बाः लिसा क्या वइ बलय् व
मवइबलय् अर्थ पाः। 'दुरु छ-प्वः या अर्थ प्लास्टिकय् प्वःचिनाः तःगु
दुरु खःसा 'दुरु-प्वः छ-प्वः' या अर्थ 'मिसातय् छाती दइगु शारीरिक
अंग दुरु प्वः निप्वः मध्ये छ-प्वः' धयागु अर्थ सी दइ। अथे हे—
'छ-पा ल्हाः' (बवह निसे पर्ति चक्का तक्का शारीरिक अंग निगुली
छगु) व 'छ-पा ल्हाःपा' (पाल्हाः चपा) या अर्थ पाः, 'छ-सिसि दुरु'
(सिसि विशेषं दानाः वक्क दुरुया परिमाण' व 'छ-सिसि दुरु-सिसि'
(दुरु जाय्क दुगु सिसि छगः) पाः।

प्वाः (- त) —

थव खालि मत्त लिसे जक वइ—

छ-प्वाः मत

प्वाः (- ल) / ह्वः (- त) —

/ प्वाः | ब | ह्वः | निगूयां संज्ञा कथं छगू हे अर्थ नेपाली 'प्वाल'
अंग्रेजी 'hole' खः। तर नेपाल भाषाय् छु भचा अर्थ भेद दु।
शरीरया स्वभाविक प्वाः (गनं शरीरयात म्वाःगु ह्वि, खइ, खि, च्व,
चःति आदि पिही वइ) यातः प्वाः धाइ, अथे हे फोहर चुइकीगु
धवप्वाःयातः नं प्वाः हे धाइ, मेथाय् सामाध्यतया छगूया पासय् मेगु

यस्से छचः । अंगलय् पिचायक खनातःगु यात / हः / व पिमचायेक
खनातःगुयातः / प्वा: / धाइ । ताजिग्वः कथं / प्वा: / वं / हः /
पुनरावृत्ति जुया सम्बन्धित संज्ञा लिसे वइ—

<u>संज्ञा</u>	<u>ल्यार्वः</u>	<u>ताजिग्वः</u>
ख्याम्प्वा:	छ —	प्वा:
ह्लाय्प्वा:	नि —	प्वा:
ध्वम्प्वा:	स्व —	प्वा:
अञ्जः प्वा: / हः छ —	प्वा: / हः	

प्वाकः (-ल) / गा: (-ल)

'प्वा:' व 'गा:' निगुणि नं संज्ञा कथं छगू हे बस्तुयातः थुइकू
सां प्वाकलय् स्वया गालय् गहिराइ अप्वः दइ । थुपि निगुली अथे नं
व्यबहारय् छगूया थासय् मेगु सम्बन्धित संज्ञालिसे पुनरावृत्ति यानाः
छचः —

छ — प्वाकः कुतिप्वाकः

छ — गा: कुति गा:

मेगु पा:गु खं धाय् बलय् प्वाकलं पिथंगु (उत्पादन या:गु)
छु बस्तुया परिमाण यातः थुइकू सा गालं अथे मथुइकू । अथे मथूकी-
याय् / प्वाकः / ताजिग्वःया सम्बन्धित संज्ञालिसे पुनरावृत्ति जुइमखु—
छ—प्वाकः बजि

/ फि /

बं पुइगु उयाबः च्वाफि, तुफि लिसे थ्व पुनरावृत्ति जुया वइ—

छ—फि तुफि । नि-फि च्वाफि ।

/ फुति (=प्ति) /

छ्वानुगु बस्तुया फुति बाः छु छगूया चीधंगु दाग ल्याखाय्
बलय् थ्व ताजिग्वः वइ—

छ—फुति मसि । नि-फुति दाग ।

/ पवः (-ल) /

हेल व श्रेष्ठाचार्यं (सन् १६७३ : १६) चवया दी कथं थवं स्वां व स्वां बालूगु बस्तूलिसे वइ। तर दण्ड, कथि, पाइप आदिया चवकाय् स्वानातःगु बस्तू लिसे नं थवं ताजिग्वः वः, गथे कि—

हिति — पवः छ — पवः

लवं नि — पवः

तांख स्व — पवः इ०

हिति पवः स्वां थे मचवं। तर पाइप चवकाय् चवनीगु थवं ल्याःखाय् बलय् नं पवः हे धाः—

हिति पवः छ — पवः ।

/ मा / —

सिमा स्वांमा लिसे थवं ताजिग्वः पुनरावृत्ति जुयाः वइ—

छ—मा सिमा / नि—मा स्वांमा

/ माः (-ल) /

छुं हनातःगु माः लिसे थवं ताजिग्वः पुनरावृत्ति जुयाः वइ—

छ—मा स्वांमाः ।

नि—मा स्वतिमाः ।

हः (-ल) --

सिमा स्वांमाया हः ल्याः खाय्बलय् पुनरावृत्ति जुयाः थवं ताजिग्वः वइ। 'हः' यातः लप्ते नं धाः। लप्ते धाइबलय् थवं यस्ते

/ पाः / ताजिग्वः काइ—

छ—हः केरा हः। छ—पाः / हः केरा — लप्ते ।

६.३. बाकिच्यागु ताजिग्वः

खास ताजिग्वःया खँग्वः कथं अस्तित्व दइ मखु। बाकिच्यागु ताजिग्वः धकाः थम अजःगु ताजिग्वः कयागु दु गुकिया संज्ञा कथं अस्तित्व दया नं ताजिग्वः कथं नं छचः। थुजःगु ताजिग्वः स्वथी दु— समुह बाचक संज्ञालिसे वइगु ताजिग्वः, अनिश्चित रूपया संज्ञालिसे वइगु ताजिग्वः व ताजिग्वः ।

६ ३.१ समुह वाचक

समुह वाचक संज्ञा ताजिग्वः कथं न छ्यः । समुह दुने बस्तूया ल्याः चाः थुलि हे दय्मा: धयागु मदुगुर्लि ग्रीनवर्गः (सन् १६७२) थुजःगु ताजिग्वःयातः इकाइ मदुगु ल्याःग्वः (non-unit counters) धयादीगु दु—

कले / थु —

स्वांमा, धाँय्, वाउँ-तरकारी, सु, छवालि, सिं आदिया यवव परिमाण दुगु चिनातःगु बाः मतःगु समुहयात / कले / धाइ । सु, सिं बाहेक चवय् न्ह्याथनागु बस्तूया कम परिमाणय् चिनातःगु समुहयात / थु / धाइ । / कले / या चीधंगु रूप / थु / खः । / कले / दुने तःथु मछि / थु / दय्फु —

छ — कले स्वांमा

नि — कले सु

स्व — थु लाभा इ०

गाजः (-ल) —

पिनेया खला बा: हलं चिनातःगु कनि, लाभा आदिया समुह-यातः गाजः धाइ—

छ — गाजः लाभा

नि — गाजः कनि

जु / ज्वः (-ल) —

ज्वःला:गु बस्तुकं /जु / बा: / ज्वः / ताजिग्वः काइ । अव्वः याना: ज्वःला:गु तिसां | ज्वः / व वसतं / जु / काइ—

छ — ज्वः तःप

नि — ज्वः तुकि

(तुकि निपां ह्लाय्पनय् ग्वःपा ग्वःपा सुइगु खः ज्वःलाय्मा:, श्वःपा श्वःपा हे जुयमाः धयागु धाःसा मदु ।)

स्व — ज्वः अंगू

(प्याखं अंगू नं विभिन्न तःपाः मछि न्ह्या: ।)

छ—जु वसः:

छ—जु वसतय् मिसा—वसः जूसा चवय् व कवम् पुनेगु यानाः लं, पसि जक मखु जनी, गा, पेटिकोट आदि तःता मछि वय्फु थें नतुं मिजं वसः छजुइ नं लं, सुर्वा जक मखु, कोट, इस्कोट, गलबन्दि, तपुलि म्वजा आदि तःता मछि वय्फु ।)

छ—ज्वः पंजा

नि—जु म्वजा

(वसः ज्वलनय् लाःगु म्वजां / जु / काइ, तर पंजां धाःसा / ज्व / काइ ।)

पशुपच्छिया ज्वलं नं / ज्वः / काइ—

छ—ज्वः बखुं

/ ज्वाँय् /—

छगु हे दनय् दइगु सिसाबुसा, अब्र; तिसाया संकलनं / ज्वाँय् / ताजिग्वः काइ—

छ—ज्वाँय् दाख

नि—ज्वाँय् वा

स्व—ज्वाँय् तिसा

प्वाँय् / पुइ—

धाँय्, सौ, सुका, ताःचा, च्वसा, किमि, दलम्बि, सर्प आदि हाकःलाःगु सजीव तथा निर्जीव वस्तूया मिलय् जूगु समुह / प्वाँय् / ताजिग्वः काइ । / प्वाँय् / या चीधंगु रूप / पुइ— खःसा नं ध्व सौ, सुका आदि मसीनगु यानुगु चीधंगु मिलय् जूगु समुह लिसे जक वइ—

छ—प्वाँय् ताःचा

नि—प्वाँय् सौ । नि—पुइ सौ

स्व—प्वाँय् सुका । स्व—पुइ सुका

पैं / द्वै—

परचिंगु बस्तू छगू धुनेव मेव मिलय् यानाः तःगु समुहयातः
/ पैं / धाइ, न्हागु छगू थासं मेगु थासय् यने जिउगु बस्तू मिलय्
यानाः मतःगु तःधंगु परिमाणया राशयात / द्वै / धाइ—

छ—पैं सफू

नि—पैं अर्ण्यपा

स्व—पैं मार्पा

प्य—पैं भु

न्या—द्वै जाकि

खु—द्वै चा इ०

थवः (-ल) / बथां (-न) —

सजीव प्राणित मध्ये मनूतय् तःधंगु समुहयात / बथां /, चीथंगु
समुहयातः / थवः / धाइ। थवः थवः मिलय् जुया बथां जू वने फु।
थुकथं स्वय् / बथां / या चीधंगु रूप / थवः / खःसा न / बथां / मनू
जक मखु मेमेपि पशु पंछि की आदि व्याकक गतिशील प्राणितय्
समुहयात छ्यः थे मनूतय् समुहयातः जक छ्यः, मेपिन्त मछ्यः।
छ—थवः / बथां मनू। नि—बथां फइ।

/ पुचः (-ल) / —

सजीबय् मनू व मेपि चिद्धीधीपि जीवात्मात, व निर्जीविय्
अन्न, रवय्, लवं आदि चिचीधंगु बस्तूतय् कम परिमाणया समुहं
थव ताजिग्वः काइ—

छ—पुचः मनू

नि—पुचः इमू

स्व - पुचः सित्रा

ध्य पुचः जाकि इ०

/ फं (-ण > न) /

तःपु मछि केरा पेपुनाः चवंगु समुह, भाग्लांच्वंक मछ्यंसे
तयातःगु सं श्व ताजिग्वः काइ—

छ—फं केरा। फं फं केरा
नि—फं सं। फं फं सं।

/ फि /

ख्वात्तुक हा क्याः च्वनीगु चिचीहाक गु सं (द. र्वाय्, मिखा-
फुसि), धूया वः (=तह) न श्व ताजिग्वः काइ—

छ—फि र्वाय्। नि—फि मिखाफुसि। श्व—फि धू।

/ बः (-ल) /

खिति, श्वं कापःया तैँजि (तहनं) श्व ताजिग्वः काइ—

छ—बः खिति। नि—बः कापः। श्व—बः श्व। ३०

६.३.२ अनिश्चत रूपया संज्ञालिसे वइगु ताजिग्वः

निम्न ताजिग्वः छुं निश्चित रूप मदुगु संज्ञालिसे वइ। थुजःगुयातः
ग्रीनवर्ग (सन् १९७२) इकाइ विहीन ल्याःर्वः (non-unit
counters) ध्यादीगु दु।

/ कू /

मनूखं छकः क्वबी फक्व परिमाणया बस्तूलिसे श्व ताजिग्वः
वइ—

छ—कु सि। नि—कु लः

/ कू (-ति) /

छुं छग्या कू दःगु बस्तुकं श्व ताजिग्वः काइ—

छ—कू ला। नि—कू र्वय्।

/ खं /

छह्यसिनं नय् फइ ति पर्यात जाया द्वं श्व ताजिग्वः काइ--
छ—खं जा।

| ग्वारा |

तग्वयक उयानातःगु ग्व.लागु बस्तुकं धव ताजिग्वः काइ—
छ—ग्वारा चाकु । नि—ग्वाया छुचु ।

| त्याः (-क) |

ताहाक्य् त्यर्चिगु बस्तुकं धव ताजिग्वः काइ—
छ—त्याः खि । नि—त्याः लुँ । स्व—त्याः ला ।

| धी (-क) |

क्वात्तुक पाँयर्चिगु बस्तुकं धव ताजिग्वः काइ—
छ—धी वाकुधी । नि—धी कपाय् ।

पाँय् / पुइँ —

हिथे खवद्गु दस्तुक्य् छकू हे तःकूरुलि / पाँय् / ताजिग्वः
काःसा चीकूरुलि / पुइँ / काइ । थुकथं / पाँय् / या चीधंगु रूप हे
/ पुइँ / खः —

छ—पाँय् दुरु—पाँय्

छ—पुइँ दुरु—पुइँ

प्वाँय् / ल्वाँय् / पुइँ —

का, सँ थें मसीनगु, किमि, सर्प, दलम्बि थें चीत्यानाः ताहाःगु
बस्तुक्य् यक्व दुगुली / प्वाँय् / बाः / ल्वाँय् / क्राःसा का, सुका थें
मसीनगु यक्व मदुगुलि / पुइँ / काइ । थुकथं स्वय् / प्वाँय्, ल्वाँय् /
या चीधंगु रूप / पुइँ / खः । चाउ—चाउ, दलम्बि, किमि, सर्प
आदि क्वय् यान्तां प्यान्तां यग्माइगु बस्तुया समुहं / ल्वाँय् / काइ,
यान्तां—प्यान्तां जुइक क्वमछुइगु सँ सुका थें जाःगु भचा अप्वःदुगु
बस्तुकं / प्वाँय् / काइ—

छ—प्वाँय् सँ । छ—ल्वाँय् दलम्बि ।

नि—प्वाँय् सुका । छ—पुइँ सुका ।

नि—ल्वाँय् सँ । नि—पुइँ सँ । इ०

/ पातः (-ल) / —

बांमलाक यइपु मजुइक छथाय् हे छगुली हे लानाच्वंगु प्याःगु
बस्तूया परिमाण लिसे थव ताजिग्वः वइ—

छ—पातः वि । नि—पातः खइ ।

पेय् / भ्वाः (-क)

नयतः पाय्-छिक ल्लाःती वक्व नसाया परिमाणं नसा वालातःगु
जूसा / पेय् / व गंगु जूसा / भ्वाः / ताजिग्वः काइ—

छ—पेय् जा । नि—भ्वाः समय—वजि ।

/ फः (-ल) /

शरीरया छथंगू नापं दुगु लाया तःधंगु भाग लिसे थव जातिग्वः
पुनरावृत्ति जुयाः वइ—

लाफः छ—फः

६.३.३ दासु ताजिग्वः --

दानाः स्वयाः वइगु तौलया परिमाणं दासु ताजिग्वःया ज्या याइ ।
छुं बरतु छुर्कि दानागु खः उकिया स्तरीय परिमाणया इकाइ थुइकीगु
खास नां मदुथाय् छुर्कि दानागु खः व हे बस्तूया नामं नं ताजिग्वयाः
ज्या याः । नेपाल भाषाय् नाप—तौलया ज्या विदेशी ज्यावलं यानावं
वगुलि नाप तौलया नां नं मेगु भाषां हे त्यानाः छचलाः वयाः च्वनागु
दु । थुजःगु त्यासा खैग्वः हे छगू कथं दासु ताजिग्वलय् लाः सा
संज्ञा जूगु ल्याखं थुमिसं नं |गू| ताजिग्वः काः (गुगु ल्याःग्वःया लिउने
दासु—ताजिग्वःया न्हांने वइ ।) तर गनं गनं आणालं चलन चल्ती
वय् धुकूथाय् दासुग्वः न्हांने वइगु / गू / ताजिग्वः यस्से त्वःप्यूगु जक
मखु कि मतय्-गु झन बाँलाय् धुकूगु दु सा मेथाय् कःरं तय् मानिगु
ज्याः च्वंगु दु ।

६३३१ नाप —

/ कु /

चुल्यांनिसें ह्लाः चकंकाः दथु पर्तिया चका तकया दासु —

छ—कु कापः

/ — लांगु /

पर्तिया चौडाइ —

नि - लांगु कापः

/ गःज /

(त्यासा)

३६ इच्छा लमाइ । त्यासा सां आपालं चलन चल्ती वय्
धुकूगु श्वं / गू / ताजिग्वः यस्से त्वः तूगु दु —

छ (—गू) गःज कापः ।

/ मिटर / (त्यासा) ‘३६-३७ इच्छ्या लमाइ’

छ—गू मिटर खिपः

/ इच्छ / (त्यासा)

छगू फूटया १२ ब्वय् छब्ब ।

छ—गू इच्छ सुका ।

माना, पाथि आदिया नापः —

/ चकं / ‘छम्नाया प्रब्रय् छब्ब’

नि - चकं जाकि ।

/ किपं / ‘ह्लयम्नाया परिमाण’

स्व—किपं वा

/ फँ / (=फा /

च्याम्ना परिमाण

प्य—फा छुचुं इ०

थों कन्य् नेवाः भाय् या थुपि दासुरवःया थाय् किदेशी दासुरवलं
कयावं वैचवंगु दु । थुमितः मू ताजिग्वः / गू / कयाः जक खैपुइ
छधली —

छ—गू किलो जाकि

नि—गू टन छ्व इ०

चव्य् धया थें परिमाणया स्तरीय इकाइया अभावय् छु किं
दानागु खः व हे थलया नामं न दासु ताजिग्वःया जया याः । थुजःथाय्
मू ताजिग्वः गू / गः यस्से त्वःते जिउ —

छ(—गू) — चम्चा चिनि

नि (- गू)— गिलास लः

स्व (- झः)— झगः ला इ०

६.३ ३ २ तौल —

| पः / ‘पाउ’

नि—पः ला ।

| पः / या थासय् / पाउ / हे चलन चलती वय्युकूगुर्ति पाउ
(त्यासा)या छचलाय् / गू / ताजिग्वः यस्से चवं —
नि (- गू)— पाउ ला ।

| तला | ‘त्वला’

छ—तला लु० । छ (- गू)— त्वला लु० —

/ धानि | ‘धानि’

छ—धानि आलु० । छ (- गू)— धानि आलु० ।

/ किलो / (त्यासा) ‘१००० ग्रामया तौल’

छ—गू किलो आलु०

१०. वाक्य विज्ञान व नेपाल भाषा—

खँग्वलय् दुने रूप, खँभासय् दुने खँग्वः, खँत्वाक्य् दुने खँभाय् व खँपुइ दुने खँत्वाया संयोजनयातः रचना धाइ । रूपनिसें खँपु थ्यक्या संरचनाया मेगु नां खः संघटन । गिलसन एच. ए. (१९७६ : १३३) या धापुकथं तःधंगु भागया थी थी अंशया ल्याखँ थुपि संघटक खः सा चिच्चीधंगु थुपि संघटक तत्वं ज्यानातःगु तःधंगु भागया ल्याखय् रचना बाः संघटन खः ।

१०.१ खँग्वया इव.छुना—

संस्कृत, हिन्दी, नेपाली, लैटिन आदि भाषा थे नेपाल भाषा नं रूपायित भाषाय् खँग्वया थाय् हिलेवं खास अर्थ मपाःसां बःबीमाःगु खँग्वः छसीकथं न्ह्यने च्वं वइ । विशेषण, सम्बन्ध कारक सम्बन्धित संज्ञाया न्ह्यने वइ थे नतु कियाया गुण बोधक त्रिया-दिशेषण न सम्बन्धित त्रियाया न्ह्यने वह । त्याखः व उकिया लिउने वइगु ताजिग्वः जक सम्बन्धित संज्ञाया न्ह्यने बाः लिउने च्वनेफु—

हुँ (छ ह्य) जिमि ह्य वाँला:
दूर दर्शक (त्याखः ताजिग्वः) सम्बन्ध कारक संयोजक विशेषण

ह्य (छ ह्य) सा खः ।
संयोजक (ल्याखः ताजिग्वः) संज्ञा क्रिया

बुलुहुँ वने
क्रि वि. क्रियार्थक

अप्वः धया थे मापाय् संज्ञाया गुण बोधक विशेषण सम्बन्धित संज्ञाया न्ह्यनेस्तु वह । अथे हे ताजिग्वः भाषाय् ताजिग्वः न सम्बन्धित संज्ञाया न्ह्यनेस्तु वह । तर नेपाल भाषाय् जक सम्बन्ध कारक, गुण बोधक विशेषण व ल्याखः मवइगु अवस्थाय् जक ताजिग्वल संज्ञा न्ह्यः संयोजक ह्य / गु कःर काइ । सम्बन्धित

संयोजक सजीव जूसा संयोजक / ह्य / व विर्जीव जूसा संयोजक
/ गु / जुइ—

सम्बन्ध	आगम	विशेषण	ताजिग्रहः	संयोजक	अर्थ
कारक					
रूप	या			ह्य	सल
		बांला:		गु	स्वाँ
		तः (= तप्)	पा	गु	मरि
		ची	धी	ह्य	मनू

१०.२ संघटक तत्त्वया व्यथला—

खँपु ज्या यायतः छचलीगु व्यावक संघटक तत्त्वयातः थुकथं
व्यथला: तःगु दु —

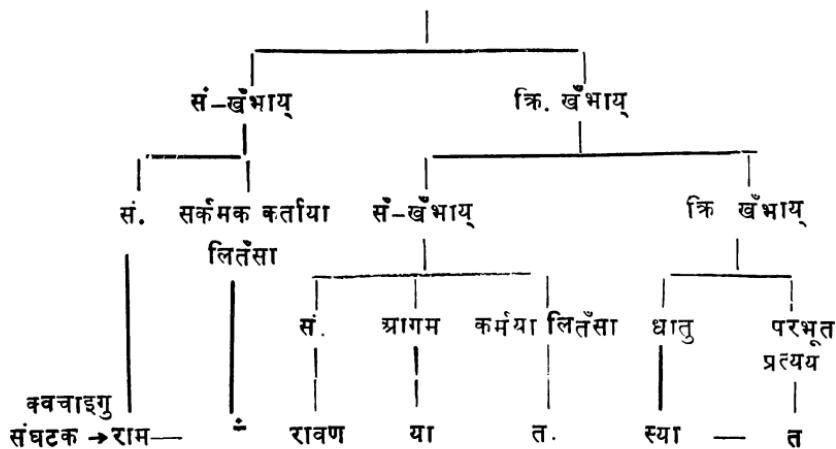
सत्तीगु व कवचाइगु संघटक, अन्तकेन्द्रिक व बहिकेन्द्रिक संघटक,
खँपु संघटक ।

१०.२.१ सत्तीगु व कवचाइगु संघटक—

खँपुइ दुने गुगु निगू भागया दक्कय् सत्तीगु स्वापु दइ, गुगु निगू
भागं अर्थयातः स्वभाविक रूपं सुरक्षित मानाः तइ उकियातः सत्तीगु
संघटक धाइ । खँपुइ दुने सत्तीगु संघटक मालेगु ज्या यान्विक मजुसे
भाय् विशेषया स्वभाव व व्यथलीमय्सिय॒ सहज ज्ञानय् लिधनाः
चवनीगुलि सम्बन्धित भाय् ल्लाइमय्सितः गुलि अःपुइ विभाषीयातः
उलि अःपुइमखु । दक्कय् ल्लापां सत्तीगु संघटक धयागु उद्देश्य व
विधेय जुइ । उद्देश्ययातः संज्ञा खँभाय् व क्रिधेययातः क्रिया खँभाय्
धाइ । विधेयस चंगु क्रिया सकर्मक जुल धाःसा उकिया कर्म कथं
मेगु संज्ञाया छु रूप वइ सिमा कच्चाय् व्यथे बलय् व नं संज्ञा
खँभाय्या ल्याख्य् वनी । अथे हे क्रिया संयोजक (copulative)
जुल धाःसा उकी न्हाने वइगु संज्ञा नं संज्ञा-खँभाय्या हे ल्याख्य्
वनी । थुकथं खँभासाय् वइगु उद्देश्य व विधेययात हानं हानं व्यथथं
हानं व्यथले मजीक दक्कय् कवय् गुगु अवस्थाय् वइ उकियातः
कवचाइगु संघटक धाइ । सत्तीगु संघटकं निसे कवचाइगु संघटक थ्यंक
थुकथं व्यथेले दि—

खंपु—

रामं रावणयातः स्यात्

१०.२.२ अन्तकेन्द्रिय व बहिकेन्द्रिक संघटक—

खंभाय् विशेषया संधाटक मध्ये छु छगू मुल्यगु धयागु दडगु व मदइगुया ल्याखं संघटकयातः अन्तकेन्द्रिक व बाहेकेन्द्रिक यानाः निथिक्य इनातःगु दु ।

क) अन्तकेन्द्रिक संघटक—

थुकि दुने निगः बाः निगलं मयाक तःगः मछि खंवः दइ गुकी छाः मुरुगगु धयागु दइ । थुकि मेमेगु गौण रूपया खंवः बाः रूप मदुसां ज्या काय् जिउ । दसुया लाणी काय् ‘ह्याउँगु स्वां’ । थुकि दुने ‘ह्याउँ’ धयागु विशेषण, ‘गु’ धयागु संयोजक व ‘रवां धय गु ‘संज्ञा’ मध्ये ‘स्वां’ मुख्यगु जुल, अमुख्यगु ‘ह्याउँ’ व ‘गु’ मदय्कं न ध्वं ज्या याय् फु—

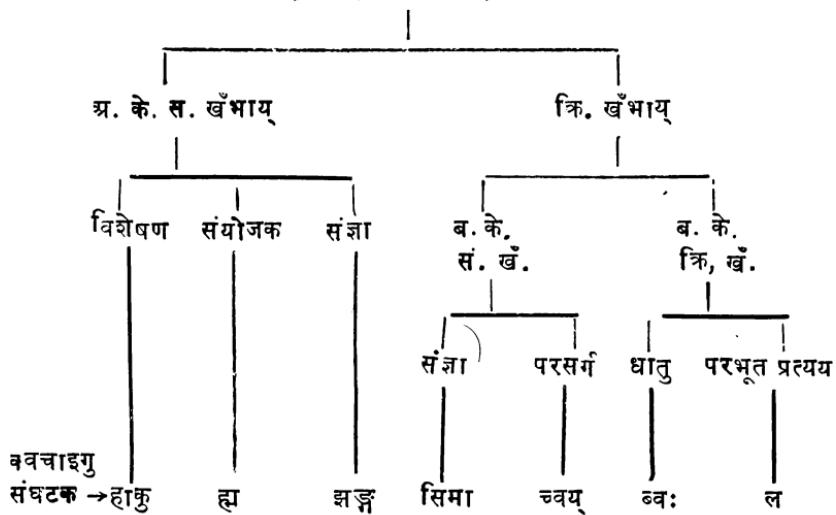
ख) बहिकेन्द्रिक संघटक—

अन्तकेन्द्रिकया अःवः बहिकेन्द्रिक संघटकय दुगु खंवः बाः रूपमध्ये छु छगः बाः छगू मुख्यगु धयागु दइमखुगुर्लि छु छगूया थास्

मेगु मुख्यगुरुलि जया काय् धयागु खँ जुइमखु। दसुया लागी काय् 'इया: चवय्'। थन इया: 'संज्ञा' खः सा 'चवय्' परसर्ग गन खे पूर्वकेतः निगलं खँखः मदय्कं मगाः, अलय् निगुर्लि जानाः थी थी रूपं मक्यंगु थाय् क्यनीगु किया—विशेषणया खँभाय् जूवंगु दु। प्रत्येक खँभाय् अन्तर्केन्द्रिक (अ. के.) बा: बहिर्केन्द्रिक (ब. के.) संघटक जुइ—

खँपु—

हाकुह्यं ज्ञङ्गः सिमाच्चवय् ब्वल

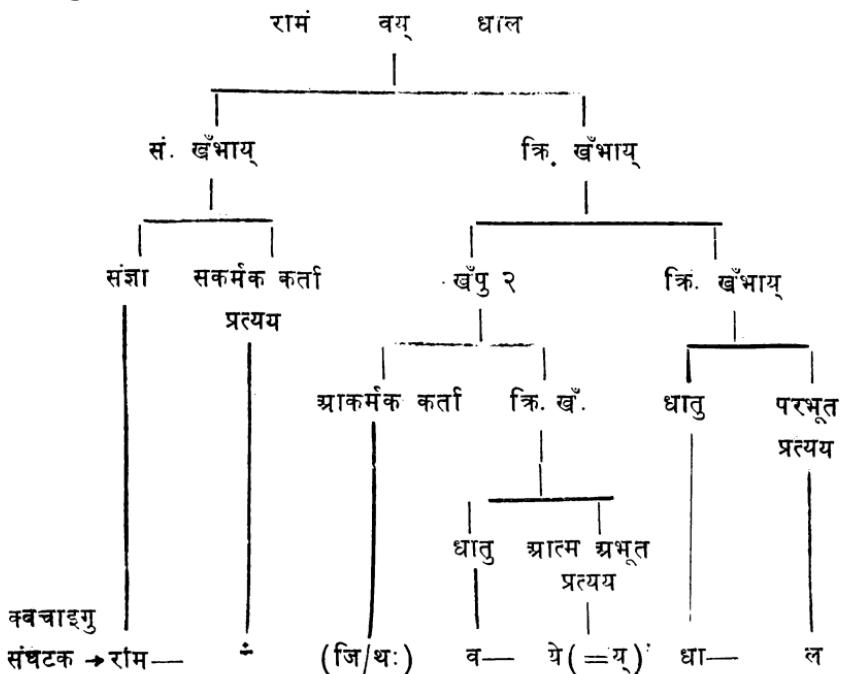
१०.२.३ खँपु संघटक—

प्रचलित व्याकरणय् गुक्रियातः आर्थिक (Subordinate) खँत्वाः धाइ उक्रियातः रूपान्तर प्रजनक व्याकरणं (Transfamational Generative Grammar) संघटक खँपु धाइ। संघटक खँपु नं छगु श्रःपुगु (Simple) खँपु हे खः सा नं संज्ञा, विशेषण व क्रिया विशेषणया खँत्वाःया रूप क्रयाः मेगु मुख्यगु खँपु

मां खँपु (Matrix Sentence) या प्वाथय् वनी । अले निपु बा:
 तःपु खँपु दुगु व थाकुगु (Complex) खँपु जूवनी । अथे संज्ञा,
 विशेषण व क्रिया विशेषणया रूप कया: मेगु खँपुया प्वाथय् च्च वनीगु
 खँपुयातः रूपान्तर प्रजनक व्याकरण खँपु संघटक (Sentence
Constituent) धाइ । थाकुगु खँपुयातः विभिन्न संघटक तत्वय्
 व्यथले बलय् रूपान्तर प्रजनक व्याकरण कथं थव प्वाथय् च्वंगु खँत्वाःयातः
 न अःपुगु खँपुइ हिलेमाः—

संज्ञा-खँत्वाः प्राथय दुगु खँपु

ੴ ੧

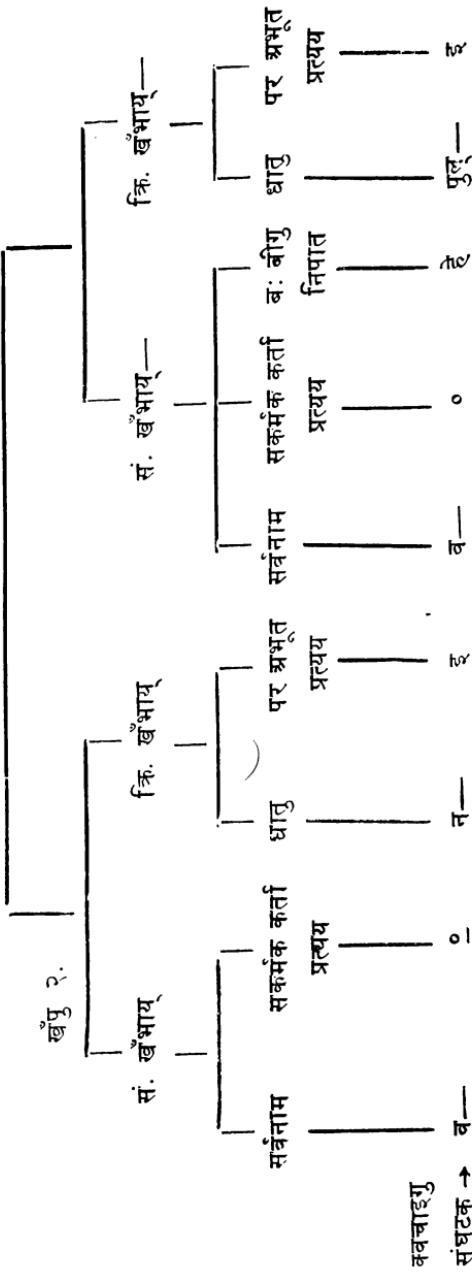

विशेषण- खंतवा: प्वाण्य दुःख्य—

ख्यु १. मुनां नह वं हे पुली—

‘मुना’ सम्बन्ध वाचक सर्वनाम खः—— ‘वं’ धयाणु सर्वनामया आसय् सम्बन्ध वाचक सर्वनाम कथं वःगु ।
गुण सर्वनामया आसय् ‘मुना’ वल अन सर्वनाम ‘वं’ तयव ख्युपु शुकर्य जुइ—

वं नह वं हे पुली

१०.३ रूपान्तरण —

रूपान्तरण दुने छगू कथया खँपु मेगु कथनव् हिलेगु ज्या जुइ । नेपाल भाषाय् सकरात्मक खँपुयात लिधंसा कथं कयाः उकी छु तँसा तनाः बाः उकिया छु रूप हिलाः नकरात्मक खँपुइ व न्ह्यसः न्यनेगु खँपुइ हिले जिउ । अथे हे निगू बाः निगुर्लि मयाक तःगुमछि खँपुयात माःकथं तँसा तनाः बाः उकिया छु रूप नियम पूर्वक हिलाः छगू थाकुगु खँपुइ ज्याय् जिउ थे नतु छगू थाकुगु खँपुयातः माःकथं निगू बाः निगुर्लि मयाक तःगुमछि अःपुगु खँपुइ फयने जिउ ।

१०.३.१ सकरात्मक खँपु नकरात्मक खँपुइ हिला —

क) परभूतय् / म / या छचला —

नकारात्मक निपात / म / सहायक क्रिया दुधाय् सहायक क्रियाया न्ह्यांने, सहायक क्रिया मदुथाय् मूल क्रियाया न्ह्यांने सम्बन्धित क्रियालिसे प्यपुनाः वइ —

सकारात्मक	नकरात्मक
व द्यनाः <u>च्चन</u>	व द्यनाः <u>मच्चन</u> / <u>मच्चं (-न)</u>
व <u>वल</u>	व मवल / मवः <u>(-ल)</u>

च्चन् — श्र, वल् — श्र परभूत रूप खः । इमि नकारात्मक रूपय् मच्चन् - श्र, व मच्चं (-न) तथा मवल् - श्र, व मवः (-ल) निर्धी वयनागुली अर्थ पाः । ‘व द्यनाः मच्चन’ या अर्थ खः, ह्लापा द्यनां च्चवंसा न आः द्यनाः मच्चन तथा: ‘व मवल’ धयागु खँपुइ ‘ह्लापा वःसा न आः मवल’ धयागु अर्थ जूसा ‘व द्यना मच्चं’ या अर्थ ‘व ह्लापांनिसे हे द्यनामच्चं’ तथा ‘व मवः’ या अर्थ ‘व ह्लापांनिसे हे मवः’ धयागु जुइ । थुकथं नेपाल भाषाय् / म / या शासनं यानाः परभूतय् नकरात्मकय् थी थी अर्थया निगू रूप खनेदत । रुबप भाषिकाय् सकारात्मकय् हे परभूतय् नकतिनि जक जूगु व ह्लापांनिसे हे जुइधुकूगु धयागु अर्थ थुइके कथं निगू थी थी रूप दु गुगु येै, यलय्

नकारात्मक् ये तिनि चव्यं चव्याकथं खने दु—

खवप भाविकाय् निथी परभूत रूप

ना: वल्—आ ‘लः नकतिनि वल’

ना: वल्—आ ‘लः ह्लापा हे वय् धुकल’

‘व गुबलय् वल?’— धयागु न्हासःया लिसलय् धाःसा चव्यं-
चवंगु रूप ‘वल्—आ’ जक जुऽ कव्यं-चवंगु रूप ‘वल्—आ’ जुइमखु।
घ) अभूतय् / म / या छचला—

आत्म अभूत जुइ ब्यु बाः पर अभूत थुमि किया रूपया
लिउने— | ख— ‘be’ | या नकारात्मक स्थिति बोधक रूप
(Stative form) / मखु / तनाः संगुक्त किया ज्यानाः तिनि
नकारात्मक रूपय् हिली—

सकारात्मक

व वनी

जि वने

ग) पूर्व कालिकय् / म / या छचला—

पूर्वकालिक क्रियाः | म | न्हातसा काइबलय् थ्व | म | या
शासन यानाः पूर्वकालिक क्रिया-रूप स्वभाव / स्थिति बोधकय् हिलाः
उकी लिउने / से / लितसा वइ—

नकारात्मक

व वनी मखु

जि वने मखु

सकारात्मक

वं दः नापलानाः वन

घ) आज्ञार्थकय् / म / या छचला—

नकारात्मक निपात / म / दुगु / मते / निषेधार्थक निपात

खः | थ्व क्रियार्थकया लिउने वइ—

नकारात्मक

वं दः नापमलाः (:) से वन

सकारात्मक

छ वा

ड) नकारात्मकय् जक वइगु खैपु—

अंग्रेजी नकारात्मक अर्थय् बः बी कथं छचलीगु सर्वनामत

नकारात्मक / निषेधार्थक

छ वयमते

no-body, no-where, no-thing इ० दु थे नेपाल
भाषाय् नं बः बीगु निपातं / हे, नं / लिकाः वइगु सर्वनामया
विविध रूपत दु गुगु नकारात्मक्य् जक छचली—

<u>मूल रूप</u>	<u>लितैसां लिइगु रूप</u>	<u>टिप्पणी</u>
गव (=गु/ग)	गु-कि/के, कियातः, को	कारक रूप
	ग—नं, थे	क्रि. वि.
	गु—बलय्, खे	"
सु	सु-नां, यातः, याके,	कारक रूप
छु	छु-कि/के, कियातः, के/की,	"

प्रथोग—

गुके / कि (हे) (नं) दायमखु
गुगु (हे) (नं) मजिउ
गनं (हे) (नं) मदु
सुयातः (हे) (नं) धायमखु
छुकी (हे) (नं) मदु ।

इ) पूर्व संकेतात्मक्य् नकारात्मक रूप

अभूत क्रिया लिउ निथी पूर्व संकेतात्मक निपात वय्फु—
| — न | व | तिनि | । | — न | निपातं मजूनिसां जुइ जक त्यंगु
खैं कं सां | तिनि | निपातं मजूनिसां लिपा निश्चित रूपय् जुइगु खैं
कनी । नकारात्मक्य् | न | , | नि | जुइथे नतुं | तिनि | , | त |
जुइ— थुपि निगुर्लि / ख— / धातुया नकारात्मक स्थिति बोधक
रूप / मखु / या लिउने वइ—

सकारात्मक	नकारात्मक
व हिली न	हिली मखु नि
व हिला तिनि व	हिली मखु त

१०.३.२ न्हासः न्यनीगु खँपु—

न्हासः स्यकथं न्यने जिउ—

- क) छगः जक खँवलं (क्रियां) लिसः काय् भनं न्यनीगु न्हासः (Polar question)
- ख) खँपु लिसः काय् गु न्हासः (Content question)
- ग) ध्यानाकर्षणया लागी न्यनीगु न्हासः ।
- क) छगः जक खँवलं (क्रियां) लिसः काय् गु न्हासः —

सकारात्मक जुइ व्यु बाः नकरात्मक खः—मखु, जिउ—मजिउ आदि धकाः छगः जक खँवः क्रियां लिसः काय् भनं न्यनीगु न्हासलय् खँपुया दक्कय् लिउने / ला / निपःत यस्से जक वइ । / ला / या पलेसा यस्से खँपुया दक्कय् लिउने वइगु क्रियाया दक्कय् लिपायामु माग्वलय् बः बिवाः नं थुजःगु न्हासः न्यने जिउ ।

‘महं फु ला ?’ → ‘हा फु¹ ?’

‘जा नय् धुन ला ?’ → ‘जा नय् धुन¹ ?’

- ख) खँपु लिसः काय् गु न्हासः:

खः—मखु, जिउ—मजिउ, न्हां—ह्यां आदि धकाः चीहाकलं जक लिसः क्रियां मगाःगु, सुं गुद्यसिया छुं विषये न्यमसे खँ सीकेतः प्रश्न वाचक सर्वनाम सु, छु, रव आदि सम्बन्धित संज्ञाया थासय् छचलाः न्यनी—

छ गन वनेगु ?

अन छं सुयात नाप लाय् गु ? इ०

ग) ध्यानाकर्षणया न्ह्यसः —

छु खैं धाय् धुनेवं धयागु खैय् न्यंमसिया ध्यान साले भनं
धाः मसें धाय् धुनागु चैपुया लिउने प्रश्न वाचक निपात धानाः धुवा थे
छचलीगुयातः ध्यानाकर्षणया न्ह्यसः धयागु खः । खैपु लिउने
न्ह्यप्यं धाय् थे वइगु थवयातः अंग्रेजी न्ह्यप्यं धाना न्ह्यसः (tag
question) धाइ —

छगू देशय् छह्या जुजु दु हैं, खला/हला ?

जिगु ज्या छगू याना व्यु, ति ?

छं लु धया ? — हाइ ? ३०

छता खैं —

जोर्गेन्सनं (सन् १९४९:६) धयादी कथं नेपाल भाषाय् वाच्य
परिवर्तन मदु । थव भाषाय् रूप मस्यंकूसे खैर्वया थाय् जक हिलेवं
खास अर्थ पाइमखु । रूप स्पंका थाय् हिलेव अर्थया अनर्थ जुइ ।
'हरि सर्प स्यात', व 'सर्प हरि स्यात' धाय् बलय् खास अर्थ मपाः,
तर 'सर्प' हरि स्यात' धाय् बलय् अर्थ अःखः जू वंगु दु । नेपाल भाषाय्
कर्म बाच्यया रूप मदुगुलि कर्तृ वाच्यं जक ज्या काइ ।

१०.३.३ थाकुगु खैपुयातः निगू बाः तःगु अपुगु खैपुइ हिला —

रूपान्तर प्रजनक व्याकरणया प्रणेता: नोम चोमेस्कि (Noam Chomsky) या बिचाः कथं न्ह्याथे जाःगु थाकुगु व ताहागु खैपु नं
खैभासय् फ्वच्छयानाः स्वयै ब्वथले अःपुयाः वनी । थाकुगु खैपु
धयागु मां खैपु खः गुकिया प्वाथय् संज्ञा, विशेषण वा: क्रिया
विशेषणया खैत्वाः दइ । थुपि खैत्वाः त न मां खैपु लिकायै अपुःगु
खैपुइ हिली ।

क) संज्ञा, खँत्वा: प्राथय् दुगु थाकुगु खँपु -

डा. मल्हं (सन् १९८५ : ६२-६३) चव्यादी कथं संज्ञा-खँत्वा:
 छगू धापु, छगू न्ह्यसः छगू इनाप / उज्वं, छगू सुवाः / सराः (इच्छा),
 वाः छगू प्रस्ताव जुइ फु । थुजःगु खँत्वा: कर्म व सम्बन्धित विषया
 संज्ञा नं तया: छच्ले बलय् व उकीतः छवाथुइकीगु व्याख्यातमय इकाइ
 कथं नं वयाफु । थुजःथाय् संज्ञा-खँत्वा: धुनेव सम्बन्धित संज्ञा न्ह्यः
 /धकाः/ धयागु खँपु :ह्यथनीगु भिपात कःर वद् गुकिं मां खँपुलिसे संज्ञा-
 खँत्वा: स्वाइगु संयोजकया नं ज्या याइ । थुजःथाय् संज्ञायातः लव्यक
 क्रिया नं थीथी वद् । संज्ञा-खँत्वा: क्रियाया कर्म कथं जक वइबलय्
 सम्बन्धित संज्ञा नं छच्लेम्वाः, क्रिया नं /धा -/ धातुया रूपायित रूपं
 जक नं गाके जिउ —

न्ह्यसः:- वं द: छ नं वय्ला (धकाः) धाल

वं द: छ नं वय्ला धकाः न्ह्यसः न्यन

धापु:- वं द: कनय् भवखाय् ववद् (धकाः) धाल

वं द: कनय् भवखाय् ववद् धयागु खँ धाल

(थन धापु न्ह्यथनी थाय् / धकाः / या थासय् धयागु वःगु
 जुल ।)

इनापः:- वं द: छि नं ज्ञासौ (धकाः) धाल ।

वं द: छि नं ज्ञासौ धकाः इनाप यात ।

सुवाः:- वं द: जय जुइमा (धकाः) धाल ।

वं द: जय जुइमा धकाः सुवाः विल ।

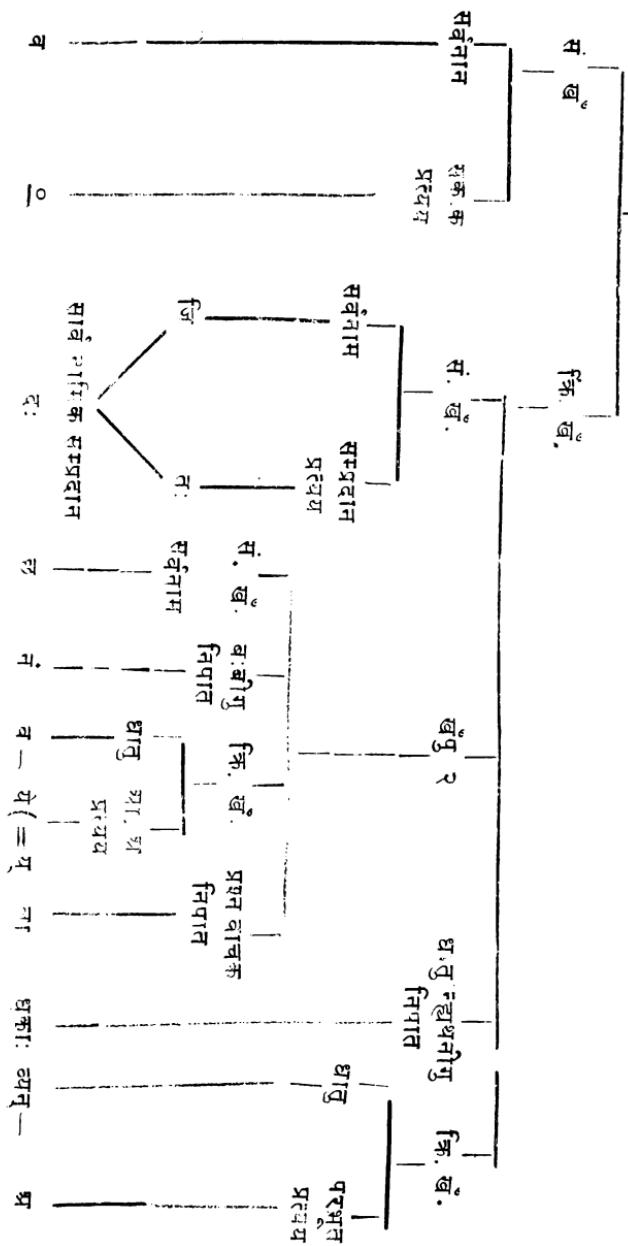
प्रस्तावः:- वं द: नापं ज्या याय् तु (धकाः) धाल ।

वं द: नापं ज्या याय् तु धकाः प्रस्ताव तल ।

संज्ञा खेत्राः प्वाथय दुग्ध थार्ड्ग खेप्या सिमा कन्चाय इवथला ।

खेप् १ः—

‘वे दः छ न वय्ला धकाः न्यन’ > ‘वे दः न्यन’ ल न वय्ला ?

टिप्पणी—

- क) संज्ञा खेत्वाः द्विकर्मक्य प्रत्यक्ष कर्म कर्त्ता व इगुर्लि अप्रत्यक्ष कर्म धुनेव क्रियां नह्यः (खेपुया दथु भागय्) वइ ।
- ख) / धकाः / छू धापू न्ह्यथनीगु निपात खः गुर्कि थन संयोजकया न ज्या याःगु दु ।

ख) विशेषण — खेत्वाः प्वाथय् दुगु थाकुगु खेपु —

गुण बोधक विशेषणं संज्ञाया गुण व्वइ बलय् विशेषणं लिउ संज्ञां नह्यः संज्ञा सजीव जूसा एक वचनय् /ह्य/ व बहु- वचनय् /पि/, संज्ञा निर्जीव जूसा /गु/ संयोजक वइ । अथे हे विशेषणया खेत्वाः मांखेपुइ चत्वनीबलय् नं सम्बन्धित संज्ञा नह्यः संज्ञा सजीव ए. व. जूसा /ह्य/, ब. व. जूसा /पि/ व निर्जीव जूसा न्ह्यागु वचनय् नं /गु/ संयोजक वइ—

हिसिदुर्पि मस्त वन

हिसिदुह्य मचा वन

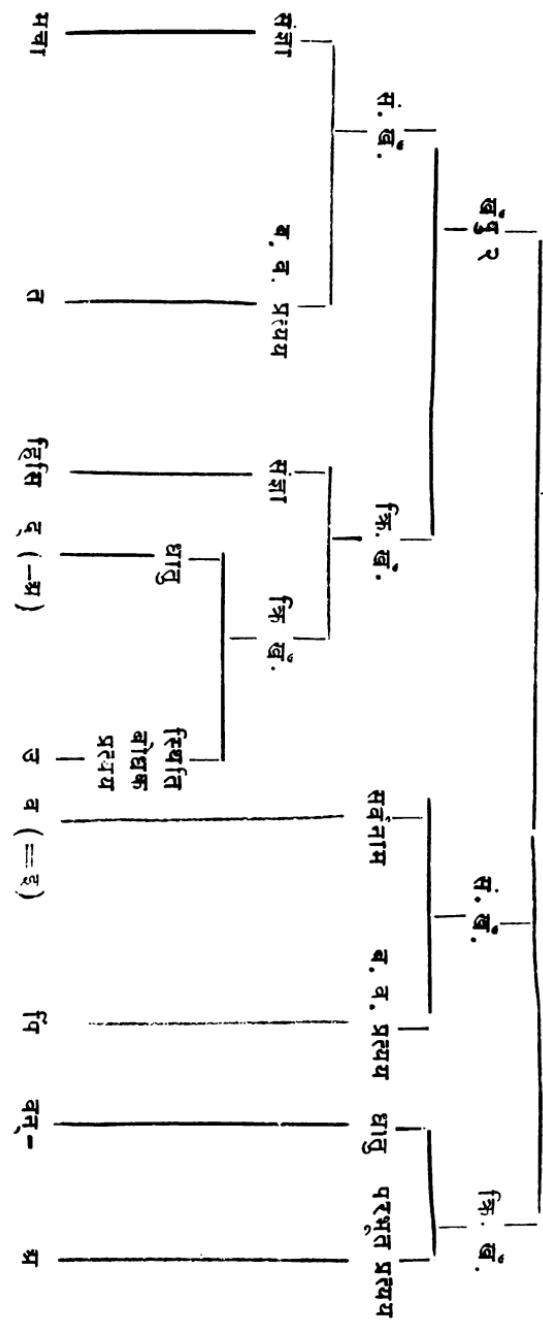
बांलाःगु स्वां गन

विशेषण— खेत्वाः खेपुइ न्ह्यने वइ । खेत्वाः श्रःपुगु खेपुइ हिले बलय् गुण बोधित संज्ञा कर्ता कर्त्ता त्वापां वइ, गुण बोधक क्रिया लिपा वइ ।

विशेषण-खेत्राः व्याख्या इति शाकुण् खेत्रपा सिमा कर्तव्ये उभयता

खेत्र॑ १

'हिसिद्धिं मस्त वन ।' > 'मचात हिसि दु । इषि वन ।'

क) होपां च गु खेत्र॒ संज्ञा 'मचात' (=मस्त) 'वय धंकूग॒ लिमाया खेत्र॒ उकिया यासय संज्ञाम 'इषि' छ्येमा गु खे ।

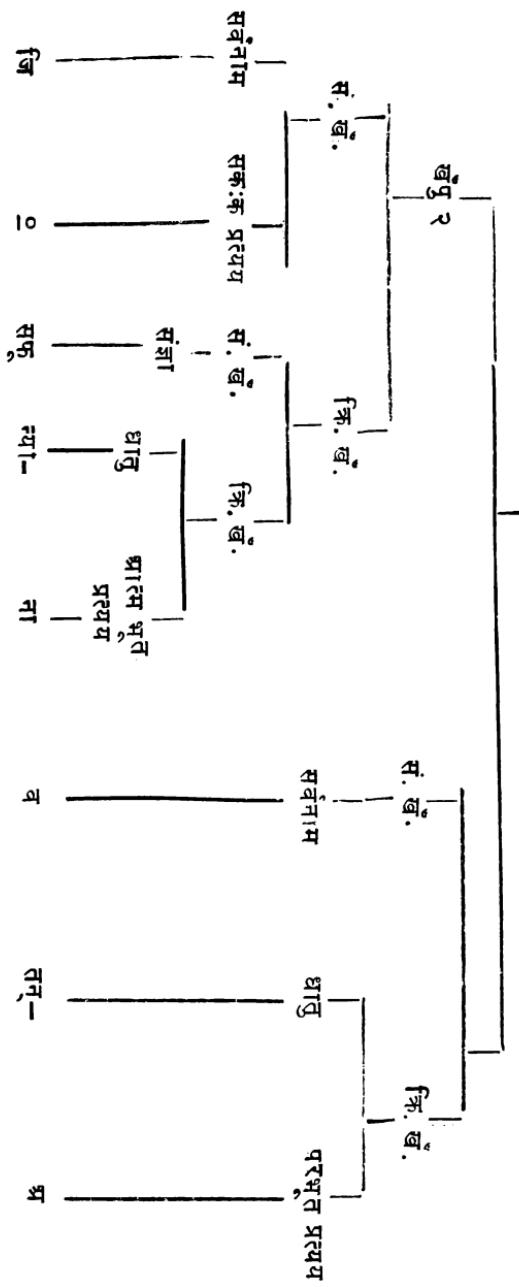
टिप्पणी—

६) स्थिति बोधकया लितेसा /उ/ काय न्हृद्धः /द-/ धारुया अन्तिम |—अ| त्वःप्रयुग दु ।

ग) ब. व. प्रत्यय /प/ न संयोजकया न ज्ञाया याःगुङ् ।

۱۰

‘ज न्यानागु सफू तन ।’ > ‘जि सफू न्याना । व तन ।’

टिप्पणी—

- क) हापांया खँपुइ संज्ञा 'सफू' वयधुक्गुर्लि लिपाया खँपुइ उकिया
थासय् /व/ सर्वताम वःगु जुल ।
- ख) थाकुगु छगु खँपुयातः अःपुगु खँपुइ हिलावलय् संयोजक /गु/
त्वःफ्यूगु दु ।

ग) क्रि. वि. खँत्वाः प्वाथय् दुगु थाकुगु खँपु—

किया—विशेषणं थे नतुं किया विशेषणया खँत्वाकं नं कियाया
निम्न खँ थुइको ।

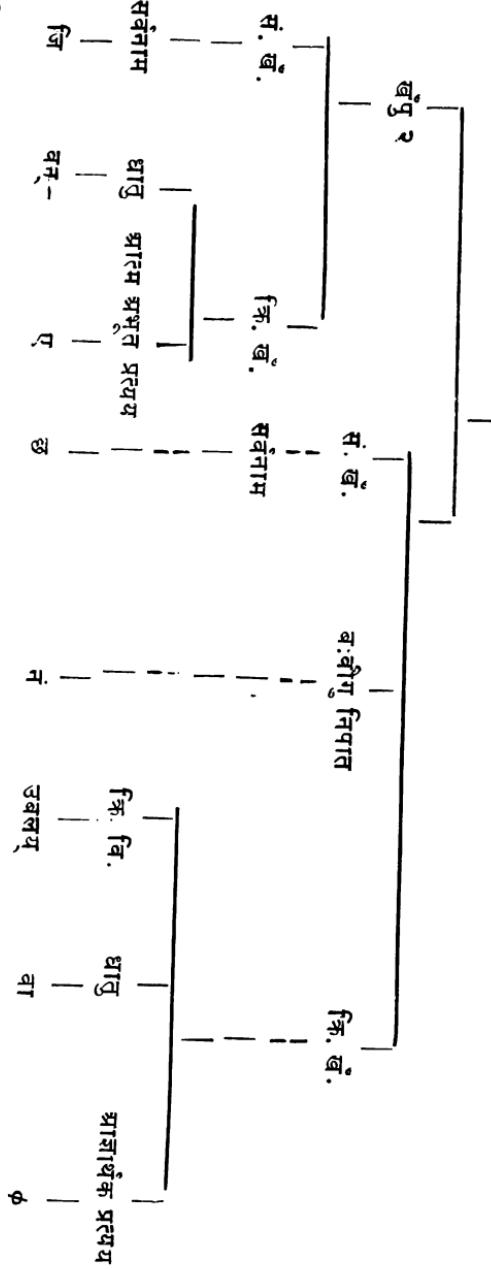
ई	<u>जि वने बलय् छ नं वा</u>
थाय्	<u>जि वनेथाय् छ नं वा</u>
हुनि (कारण)	<u>आपाः नःगुलि वया प्वाः स्यात्</u>
मतलव	<u>बुंद्राः जावा स्वय् धकाः जि यलय् वना</u>
अवस्था (स्थिति)	<u>छ वय् सा जि पियाः चवने</u>
भेद	<u>दाजुह्य गुलि हारां (जू) किजाह्य उलि हे जार्नि (जू)</u>
तुलना	<u>दाजुह्य गुलि हारां (जू) किजाह्य नं उति हे हारां (जू)</u>
पह	<u>गुकथं याय् माणु खः वं उखतं हे यात</u>
विस्तार	<u>गन तक जि सिउ फेवाताल ला पोखराय् हे दु</u>

क्रि. वि. खँत्वाः थाकुगु खँपुइ न्हांने हे बड, लिउने वइमखु ।

क्रि. वि. खंत्वा: दुग्ध थाकुर् खंप्या सिमा कच्चाय ढवथना—

၁၃

‘जि वने बलय् छ नं वा ।’ > ‘जि वने । छ नं उबलय् वा ।’

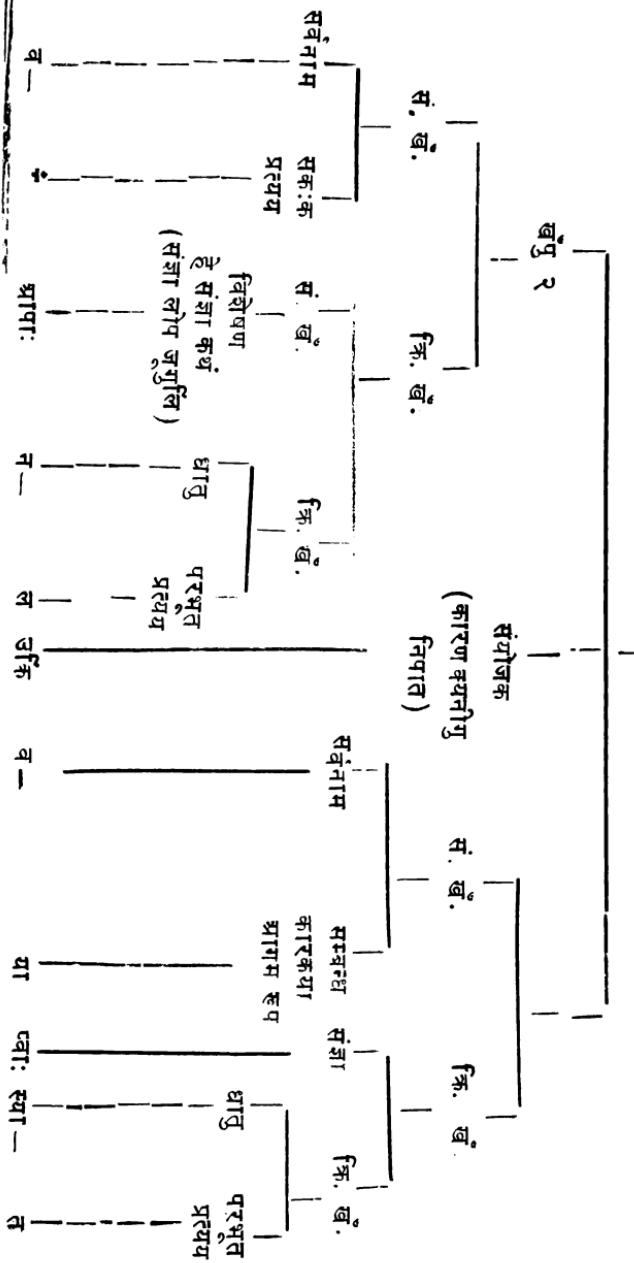

ਫਿਲਮੀ—

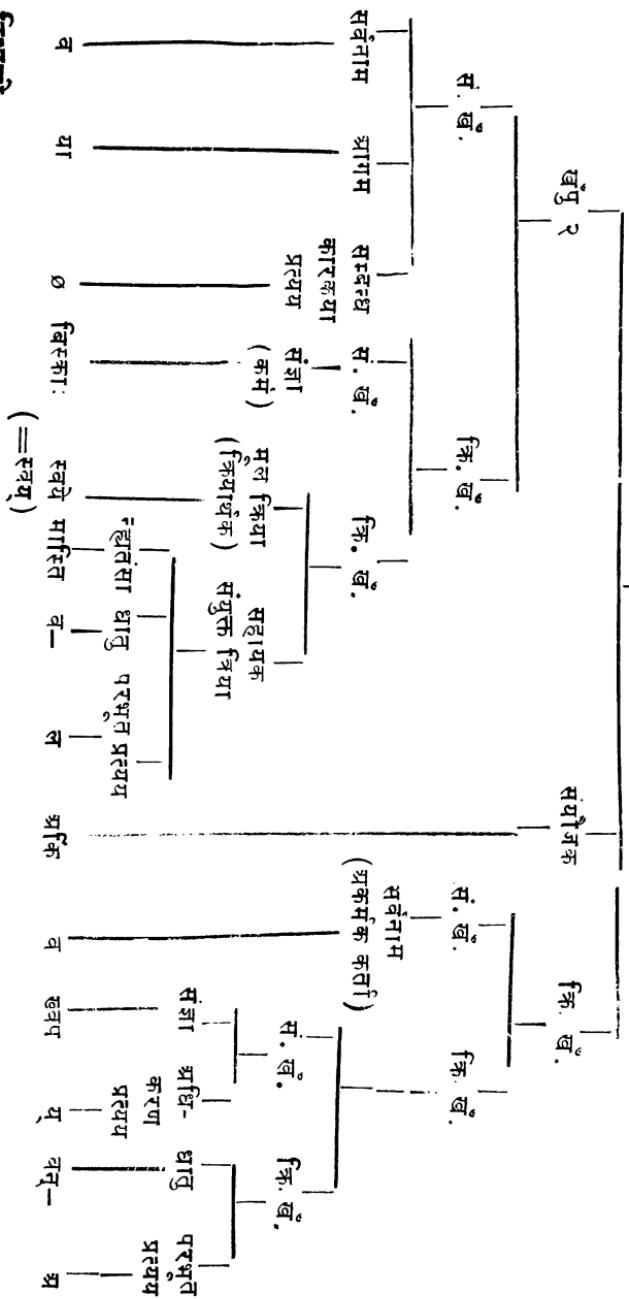
क) क्रि. वि. /बलय/ ने संयोजकगा ने जागा पारा ते।

४८ / धार्त् भासार्थक सितेसा / ५ / कायः-न्वाः रूप-सनिध परिवर्तनं जुयाः/वा/ ज वंगुड ।

‘आपा: नः गुर्लिं वया एवा: स्यात्’ > ‘वं आपा: नल । उर्कि वया एवा: स्यात् ।’

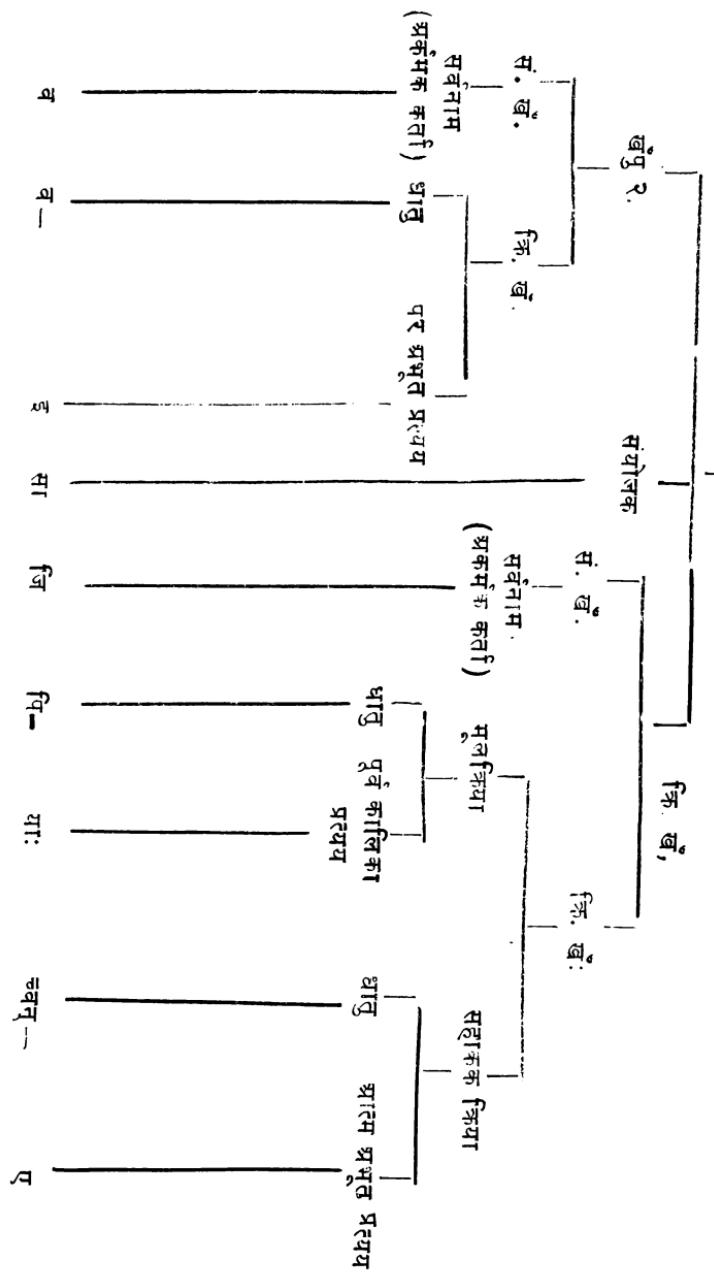
‘विस्का: स्वयं धारा: व छवपय् वन ।’ > ‘वया विस्का: स्वयं मास्ति वल । अर्कि व छवपय् वन ।’

ਦਿਵਾਣੀ

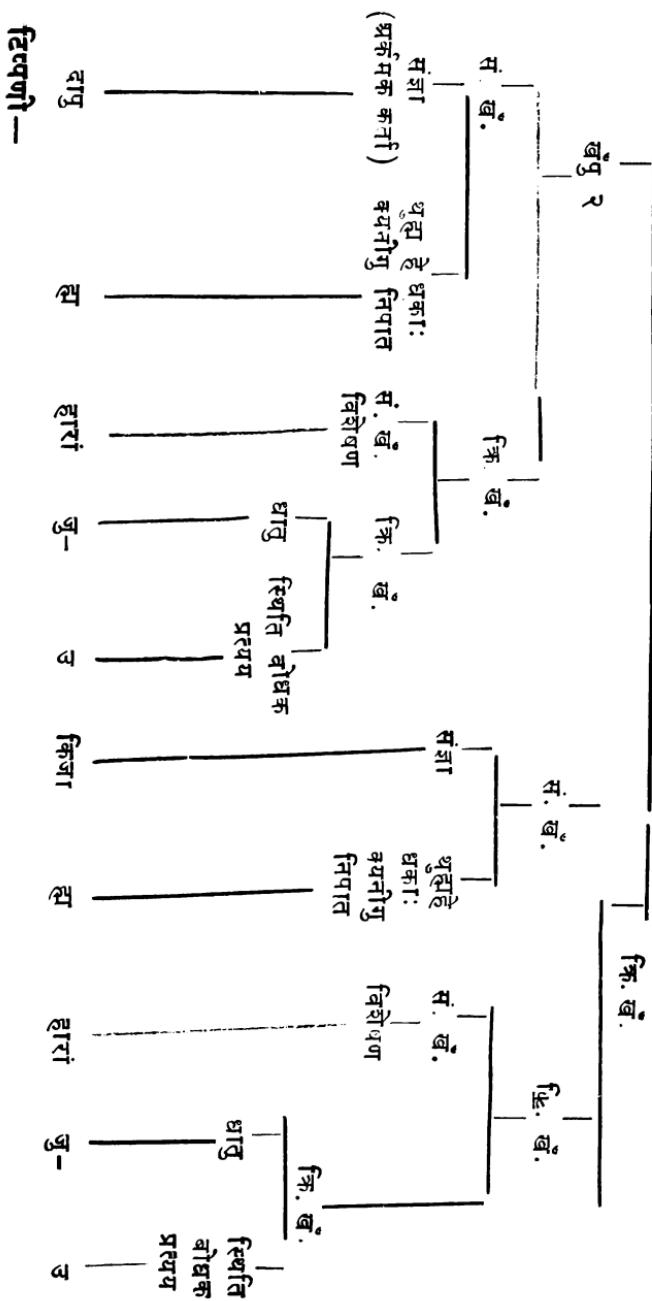
- क) मास्त वयो (इच्छा जुये) कियाया छद्दलाय स्वयं मास्त वयेमहं सम्बन्ध रूप काइग्नित रूपास्तरित खेप्टुइ
ख) 'वया' जुल ।

'व वह सा जि पिया: नवने ।'

१६५

‘दाजुहा गुलि हारां किजाहा नं उलि हे हारां > दाजुहा हारां (ज़्) । किजाहा नं हारां (ज़्) ।’

(क) / गुलि उलि / न समान परिमाण क्यनेत्रुया नापं संयोजनया नं ज्या याःगुडु ।

गवहालि ज्वलं-

कंसाकार, तेजरत्न ने. सं. ११०२ नेपाल भाषा व भाषा-विज्ञान। ये^० : देगः हिंचा सफू।

कंसाकार, हितकरबीर सिह ने. सं. १०८८ पौभा। ये^० : ह्लसला द्रकाशन।

जोशी, पन्ना प्रसाद ने. सं. १०७६ मंक्षिप्त नेपाल भाषा शब्दकोप। ये^० : रत्न प्रसाद जोशी।

जोशी, सुन्दर कृष्ण ने. सं. ११०५ नेपाल भाषाय् क्रिया स्थापयन। सितु ७६:४६-५४। ये^० : च्चवापासा।

ने. सं. ११०७ नेपाल भाषाय् कारक व्यवस्था। नेपाल ऋतुपौ ४१:६-१७। ये^० : नेपाल भाषा परिषद।

.... ने. सं. ११०७ (क) ने. भा. या सन्दर्भय् वृत्तिया खै। कुलां द: १०-२२। यल : पाटन संयुक्त क्याम्पस।

.... ने. सं. ११०७ (ख) नेपाल भाषाय् कारकया ज्या। मन्द: ६: १७-२४। यल : पुल्चोक क्याम्पस।

.... ने. सं. ११०७ (ग) नेपाल भाषाय् संयुक्त क्रिया। लकस २: १६-२३। यल : लकस पुचः, दौबहा।

.... ने. सं. १११० (क) नेपाल भाषाया भाषा-वैज्ञानिक अध्ययनय् रमापति राज शर्मा। लबु ३०:६-१६। खप सुन्दर मधिकःमि।

.... ने. सं. १११० (ख) ये^० यलया नेवा: भाषाय् निपातया विश्लेषणात्मक अध्ययन। नेपाल भाषा व अवया साहित्य-विभागीय गोष्ठी। यल : पाट्य संयुक्त क्याम्पस। पृष्ठ ७२-८६।

.... ने. सं. ११११ (क) ने. भा. या ल्याःखः। भिन्नुना २: २०-२३। ये^० : भिन्नुना प्रकाशन, भिन्न्यः त्वा।

.... ने. सं. ११११ (ख) नेपाल भाषाया खैपुड संघटक तत्वत। कुलां १०:७६-८६। यल : पाटन संयुक्त क्याम्पस।

*** *** *** *** ने. सं. १११२ (क) आत्माभूतया लितँसा 'य'। भिन्नुना ३:४२-४३। ये^० : भिन्नुना प्रकाशन, भिन्न्यः त्वाः ।

*** *** *** *** ने. सं. १११२ (ख) माघःया हाः व नेपाल भाषा । कुलां ११:८६-८६। यल : पाटन संयुक्त क्याम्पस ।

तमोट, काशीनाथ ने. सं. १०६४ नेपाल भाषाय् स्तरीकरणया छगू समस्या । कुलां ४:६६-१०६। यल : पाटन संयुक्त क्याम्पस ।

पिवाः, सूर्य बहादुर ने. सं. १०७६ नेपाल भाषा खःकथं च्वयेगु लँपु । ये^० : रत्न पुस्तक भण्डार ।

प्रधान, अयोध्या प्रसाद ने. सं. १११० न्यिवा खँया परिकारः । ये^० : नेपाल भाषा परिषद ।

माली, इन्द्र ने. सं. १०६८ झीगु भायः झीगु खँग्वः । पोखरा : मांभाय् मूलुखा ।

वज्जाचार्य, आदिवज्ज ने. सं. १०६८ ने. भा. या मू लँपु । यल : धर्मोदय कन्या पाठशाला ।

*** *** *** *** ने. सं. १०७४ छु पर्यायिवाची कोष । ये^० : च्वसापासा ।

*** *** *** *** ने. सं. १०७८ शब्द रचना अलंकार, भाग १ । यल : लेखक ।

शर्भा, रमापति राज ने. सं. १०६६ नेपाल भाषाया वँ, नेपाल भाषाया नँ । ये^० : च्वसापासा ।

*** *** *** ने. सं. ११०१ 'ये' धाना क्रियाया थी थी बाँ । नेपाल ऋतु पौ वसन्त : १३-२२ । ये^० : नेपाल भाषा परिषद ।

*** *** *** ने. सं. ११०३ झीगु ल्यासुइ 'छि' या छचला । कुलां ७:१५१-१५६ । यल : पाटन संयुक्त क्याम्पस ।

शास्त्री, शुक्रराज वि. सं. १६८५ नेपाल भाषा व्याकरण । कलकत्ता : अस्मिका प्रसाद वाजपेयी ।

श्रेष्ठाचार्य, ईश्वरानन्द ने. सं. १०८३ धुकू पिकू । ये^० : थ.हे ।

*** *** *** वि. सं. २०२३ चलंचा । ये^० : सुधादेवी ।

*** *** *** वि. सं. २०२६ मूलुखा । ये^० : सुधादेवी ।

सागर, पुष्परत्न ने. सं. १०७२ सुवोध नेपाल भाषा व्याकरण। ये^० : थी कहे प्रकाशन।

सिह, लोकमान ने. सं. १०६५ नेपाल भाषा व्याकरण। ये^० : थःहे।

हृदय, चित्तधर ने. सं. १०७२ नेपाल भाषा ग्रंथ च्वय्गु ? ये^० : नेपाल भाषा परिषद।

Benedict, Paul K. 1972 Sino-Tibetan : A Conspectus
) Cambridge : Cambridge University Press.

Bhaskararao, Peri & S. K. Joshi 1985 A Study of Newari Classifiers. Bulletin of Deccan College Research Institute. 44:17-31.

Crystal, David 1980 A First Dictionary of Linguistics and Phonetics London : Andre Deutsch.

Dixon, R. M. W. 1982 Where Have All the Adjectives Gone ? Berlin : Mouton.

Genetti, Carol 1986 (a) The Syntax of the Newari Non-final Construction. University of Oregon Thesis.

... ... 1986 (b) Scope of Negation in Newari Clause Chains. Presented at the Languages and Linguistics (ICSTLL). Ohio State University, Columbus.

... 1988 A Contrastive study of the Dola-khali and Kathmandu Newari dialects. CLAO 17.2, 161-191.

Gleason, H. A. 1979 An Introduction to Descriptive Linguistics. Calcutta : Oxford & TBH Publishing Company.

- Greenberg, J. A.** 1972 Numeral Classifiers and Substantial Number : Problems in the Genesis of Lingnistic Type. *Language Universals* 9:1-39.
- Hale, Austin** 1970 (a) Newari Segmental Synopsis. F. K. OPWS 3:1, 300-327.
- 1970 (b) Newari Higher Levels. F. K. OPWS 3:2, 133-281.
- 1980 Person Markers : Finite Conjunct and Disjunct Verb Forms in Newari. Papers in South-East Asian Lingnistics 7, 95-106. Canberra : Australian National University.
- Hale, A. & I. Shresthacharya** 1973 Is Newari a Classifier Language ? Contributions to Nepalese Studies 1:1, 1-21.
- Hale, A & T. L Manandhar** 1980 Case and Role in Newari. *Nepal Studies in Linguistics* -1, 39-54.
- Hale M. & A. Hale** 1969 Newari Phonemic Summary. Kath. SIL. Mimeograph 47.
- Hargreaves, David** 1986 Independent Verbs and Auxiliary Functions in Newari. Precedings of the 12th Annual Meetings of the B. L. S. 401-412.
- Joshi, S. K.** 1984 A Descriptive Study of the Bhakta-pur Dialect of Newari. Deccan College, University of Poona (India) Dissertation.

- 1988 Kathmandu Newari on the Threshold of Change. *Rolamba* 8.1, 29-37.
- Jorgensen, Hans 1936 A Dictionary of the Classical Newari. Copenhagen : Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. History – filologiske Meddelelser XXIII:1.
- 1941 A Grammar of the Classical Newari. Copenhagen : Det Kgl. Donske Videnskabernes Selskab. Historick - filologiske Meddelelser XXVII:3.
- Kansakar, T. R. 1980 A Note on the Phonological Representation of Newari Segments. A Working paper prepared for NBDC, 7 pp.
- 1981 Newari Language and Lingnistics : Conspects. Contributions to Nepalese Studies VIII:1-18.
- 1983 Syllable Structure in Newari. Nepalese Linguistics 2:63-75.
- 1984 A Basic Course in Callequial Newari. Campus of International Languages, T. U. Kath.
- Konow, Sten 1909 The Linguistic Survey of India. Vol. III, Part 1. 214-226, 255-271.
- Kölver, Ulrike & Bernard 1975 On Newari Noun Phrases. H. Seiler (ed.). *Language Universals*. Tubingen : Verlag 277-300.
- Malla, K. P 1985 The Newari Langnage : A working Outline. Tokyo : ILCAA.

Modi, Bharati V. 1976 The Phonemes of Newari. Journal of the M. S. University of Baroda. 16:1. 103-134.

N. Chonsky, 1971 Selected Readings, Ed. by J P. B. Allen. P. Van Buren Oxpord University, London.

Shafer, Robert 1952 Newari and Sino-Tibetan Studia Linguistica 6:92-109.

Shakya, C D. 1980 Semantics of Newari Poona Deccan College M , Phil Thesis. Type-script.

Shrestharya, I. 1976 Some Types of Reduplication in the Newari Verb Phrase. Contributions to Nepalese Studies 3:1. 117-127.

..... 1981 Newari Root Verbs. Kath. : Ratna Pustak Bhandar.

Sthapit, Kamala 1976 A Descriptive Analysis of Calloquial Newari. University of Poona. M. A. Dissertation Typescript.

Sthapit, S. K. 1978 English, Nepali & Newari : A Comparison and Its Pedagogic Applications. Deccan College and University of Poona Ph. D. Dissertation, Pune.

पारिभाषिक शब्दावली—

अ

सकर्मक	intransitive	अन्विति	concord
— क्रिया	— verb	अपादान	ablative
अक्ष (धुरि)	axis	अप्रत्यक्ष	indirect
अधोष	voiceless	अभूत	non-past
अधिकरण	locative	अभिधार्थ	a literal significance of
अनाश्रित	coordinate		a word
— संयोजक	coordinator	अमनुष्य	inhuman
अनिश्चय वाचक	indefinite	अमुख्यगु	miner
अनुकरणात्मक	onomatopoeic	(निक्तिगु)	
— शब्द निर्माण	onomatopoeia	— वाक्भाग	— parts of speech
प्रक्रिया			imperative
अनुनासिक (नासिक्य)	nasal	अरय् याइगु (ज्या वाइगु, अज्ञार्थक)	
— नीकरण	— ization		
अनुप्रास	aliteration	अर्थतात्त्विक	semantic
अनुरणात्मक	phonaesthetic	—विश्लेषण	—analysis
— शब्द निर्माण	phonaesthesia	अर्धांश	one-half
प्रक्रिया		—द्योतक त्वाःखः	—numeral
अनुस्वार	the nasal sign	अर्ध	semi
(शीरविन्दु, सिहःफुटि)	written above	—स्वर	—vowel
अन्तर्केन्द्रिक	a letter	अलौकिक	supernatural
—संघटक	endocentric	अल्पप्राण	unaspirated
अन्य पुरुष	—constituent	अवस्था	condition
	third person		

- गत	- al	- स्प	- from
- - विभेद	- - variation	आलेखन	transcription
अव्यय (निपात)	an indeclinable word or particle in grammar	ध्वनि तात्त्विक-	phonetic—
अश्लील	obscene, slang	वाणिक-	phonemic—
- बोली	- word	आवृत्ति	frequency,
अःखः	versus	आश्रित	repetition
अःखःगु खँ धाइगु	adversive	- संयोजक	subordinate,
अःपुगु	simple	आसर्जे चाया:	dependent
- खँपु	- sentence	धाय् वइगु	subordinator
अंश वाचक	fractional	आज्ञार्थक (अरय्	interjection,
- खँखः	- s	याइगु, ज्या वाइगु)	exclamatory
			expression

आ

आकृति	shape, structure
- मूलक	structural
- - वर्गीकरण	structural
आखः	analysis
	syllable
- संरचना	- structure
आगान्तुक (त्यासा)	borrowed
आगम	oblique
आत्मभूत	past conjunct
आत्माभूत (आत्म अभूत)	non-past conjunct
आदेश	suppletion
- अत्मक	suppletive
आधार (लिंगंसा)	base

इ

इकाइ	unit
-मदुगु ल्याखः	non-unit
ईया—	counters
दापु—	periodical-measure—

उ

उचारण	place of articulation
- स्थान	articulatory
- अत्मक	first person flap (-ped)
उत्तमपुरुष	production
उत्क्षिप्त	productive
उत्पादन	
- शील	

<u>उद्देश्य (कर्ता)</u>	subject in grammar	करण कारक	instrumental case
उपमा	that with which something is compared, simile	कर्कश कर्ता	creaky subject
उपमेय	the thing which is compared	अकर्मक-	-of intransitive verb
उपसर्ग	preposition, prefix	सकर्मक-	-of transitive verb
उभय लिंग	neuter gender	कर्तुं वाच्य कर्म — वाच्य कर्म धार्य	active voice object passive voice appositional compound of adjective and noun, attributive compound
<u>एक</u>			
एक वचन	singular number		
एकाकार	coalescence		
एकाक्षरी	mono-syllabic		
— प्रवृत्ति	— tendency		
		कःर (कर)	obligation
<u>ओ</u>		—	obligatorily
ओष्ठ्य	labial	काकल	glottis
— ैकरण	— ization	काकल्य (स्वरयन्त्रमुखी)	glottal
— ैकृत	— ized	— स्पर्श	— stop
		काचाक धार्य	fast tempo
<u>क</u>		वइगु रूप	form
कण्ठ (कथु)	velum	कारक	case
कण्ठच	velar	— प्रत्यय	— suffix
कथन	discourse	तिर्यक—	oblique--
— अस्मक	narrative	काल ऋमिक	diachronic
कम्पन	trill	कोष	dictionary

-विज्ञान	lexicography	ख	
	(the act or art of writing dictionary)	खंच:	
क्रम वाचक खंचः	ordinals	- त्रिना (समास)	word compounds
क्रमशः (छसीकथं)	respectively	- इत्रःछुना	- order
क्रिएल	creole	खंत्वा:	clause
क्रिया	verb	मू—	Principal-
-छगलं जक	polar questions	खंपु (वाक्य)	sentece
लिसः काय्यगु न्हासः		अःपुगु—	simple—
- त्मक	- al	थाकुगु—	complex—
--	-- noun	मां—	matrix—
- थ	meaning of infinitive form	खंभाय्	phrase
- थंक(रूप)	infinitive form	क्रिया—	verbal—
- खंभाय्	verbal phrease	संज्ञा—	noun—
-या ताजिग्वः	verbal classifier	- कथंयागु	idiomatic—
- संयोजक	verb-copulative	खण्ड	segments
अक्रमक—	intransitive verb	खण्डीय	segmental
सक्रमक—	transitive—	खण्डेतर	supra-segments
गुण बोधक—	attributive—		
क्रिया- विशेषण	adverb	॥	
- या खंत्वा:	- ial clause	गनेगु (पनेगु)	prohibitive
क्वचाइगु संघटक	ultimate constituent	गाधा	intense
		- याइगु तत्व	intensifier
कव्य	law, beneath, subbesive	गुण वाचक	adjective
कवःजौगु	determinative	विशेषण	of quality
		गुण बोधक	attributive
		- क्रिया	- verb

गुण वृद्धि वाचक	multipliations	<u>छ</u>
ल्याः रवः		छगू जक रूपयागु
रयसु	weight	mono-morphemic
रवः ल नया:	cylindrical	singular
ल्याः चिंगु (वर्तुलाकार)		number
रवः मला: गु	unrounded	distributive
रवः ला: गु	rounded	
रवाकींगु	persuasive	यानाः तः गू/हू plural

<u>घ</u>	<u>ज</u>
घटक	constituent, component
घोष	voice
अ -	- less
स -	- d
- त्व	voicing
	जाः
	मार्गवः—
	जीव वैज्ञानिक
	जुयाः च्वंगु
	जोड् (बः)
	- बींगु निपात

<u>च</u>	<u>ज्यानदुगु</u>
चि	mark(s)
ध्वनि तात्त्विक-	diacritic—
चीधंगु	diminutive, miner
- रूप	diminutive form
- वाक्भाग	miner parts of speech
चीहाक्यक लिसः	(सजीव, चेतन)
काइगु न्हासः	ज्यान मदुगु
चेतन (सजीव)	inanimate
च्यूता मतइगु	(निर्जीव, अचेतन)
निपात	ज्या वाय्यगु
च्वय्	imperative (आज्ञार्थक, अर्थ याय्यगु)

	<u>अ</u>
काइगु न्हासः	polar questions
चेतन (सजीव)	animate
च्यूता मतइगु	particle of
निपात	neglegence
च्वय्	high, suppressive
	इवलय् बाः पुचलय् anaphoric
	थुहा हे धकाः expression
	क्यनींगु अभिव्यक्ति

दापु	measure	- त्वाथनीगु	quotative
- इकाइ	- unit	ध्रुवा कथं छचलीगु	expletive
- खंखः	- word	ध्रुरि	axis
- ताजिग्वः	- classifier	ध्यानाकर्षणया	
दिनाः	with interruption	न्हसः	tag question
- -	at intervals	धवनि (सः)	phone, sound,
दिपु(पूर्णविराम)	full stop	- अवयव	voice
दीर्घ (ताहागु रूप)	long form	- तात्त्विक	speech-organs
दुगंछि	double, two-fold	- - आलेखन	phonetic
द्याने	surfacecessive	- चि	- transcription
द्वन्द्व समास	duel compound	- परिवर्तन	diacritic
द्विलोट्ट्व	bilabial	- विज्ञान	marks
द्वित्व	geminination, dubling	- - सःहा	sound-change
द्विभाषी	bilingual		phonetics
द्विस्वर (माग्वः: चिना/हना)	diphthong, vowel- sequence		phonetician

न

ध्य		नकारात्मक	negative
धर्म	characteristic, property	नपुंसक लिंग	neuter gender
धातु	root, verbal base	नाप तौलया	measure clas- sifier
- या रूप	base ulternant	ताजिग्वः	classifier
हिलेगु नित्यम्	rules	नाप (लिसे)	committative
धात्येया (मू)	true classifier	नासिक्य	nasal
ताजिग्वः		(अनुनासिक, अनुस्वार)	
धापु	statement, expression	निक्तिगु (चीडंगु)	miner
- नाइकोगु	particle for polite expression	- वाक्भाग	- part of speech
निपात		निज धाचक	reflexive
		निपात	particle

निर्जीव (अचेतन)	inanimate	परसर्ग	post-position
निर्देशक	demonstrative, directive	परसंरूपण (पर समीभवन)	progressive assimilation
निषेधार्थ	exclusion	पराभूत (पर अभूत)	non-past dis- junct
- क	exclusive		
निश्चय वाचक	demonstrative	परिपूरक वितरण	complemen- tary distribu- tion
- विशेषण	- adjective		
- सर्वनाम	- pronoun		
निसे	starting point/ period	परिमाण - वाचक	quantity quantitative
न्युनतम युग्म	minimal pair	पह	process, man- ner
ह्राय्	nose		
- रुयः	nasal cavity	पारस्परिक	reciprocal
- प्वाः	nostril	पारिभाषिक	terminology
न्हृतु धाइगु (पूर्व संकेतात्मक)	anticipative	शब्दावली	
न्हृसः	interrogation, question	पाःगु खँ क्यनीगु	lateral contrastive
न्हृसा क्या: वइगु	preceding sound in gemination with the following sound	पिजिन (मिश्रित वाक्य) पुक्	pidgin
न्हृने	antessive	पुचलय बा:	specially one's own
- चवंगु	anterior	इवलय् थुहा/गु हे धका: क्यनीगु अभिव्यक्ति	(not common) anaphoric expression
प			
पदार्थ सूचक	substantive	पुनरुक्ति	repetition
पनीगु / गनीगु	prohibitive	पुनरावृत्ति	reduplication
परभूत	past disjunct	पुनर्रचना	reconstruc- tion
		पुनर्लेख	rewriting

<u>अ</u>		मिश्रित भाष्य (पिजिन)	pidgin
भविष्यत्	future	मुख्यगु	major
भाष्य	language, dialect	- वाक्भाग	- parts of speech
भाषा	language		
- विज्ञान	linguistics	मुक्त	free
भाषिका	dialect	- रूप	- form
- भेद	- al difference	- वर्ण	- open syllable
भूत	past		
- काल	- tense	- विभेद	- variation
भेद	contrast	- स्पर्श	plosive
		मू	true
		- ताजिग्वः	- classifier
<u>ऋ</u>			
मध्य	medial	मूर्धन्य	retroflex
मध्यम पुरुष	second person	मूल क्रिया	finite verb
मनुष्य	human	मूल रूप (ग्राहार, base	
मन्तुनीयु	benedictive	लिंगसा)	
- निपात	- particle	मूल वाक्य	kernel sentence
महेन्द्रे	non-honorific	मे (म्ये)	tongue
महाप्राण	aspirated	-- च्वका	apex, tip of the tongue
- ओभवन	aspiration		
मंकाः	common	- एव:	lamina, blade
माग्वः (स्वर)	vowel	(दथु मे)	
- हना	- sequence		
माजात	feminine gender	- हा	root of the tongue
मानस्वर	cardial vowel	लि—	dorsum
माँ खँपु	matrix sentenee	महुत् जक उचारण	
मिलाप(एकाकार)	coal-scence		
मिलात्रिति	diacritic mark	जुइगु	oral
	for nasalization	महुतु छ्यः	- cavity

अ		ल	
यस्में(विकल्पं)	optionally	लैंपु	process
रूद्र घटी	larynx, adom's apple.	लक्षण	characteristics
रूप	morpheme	लक्षणार्थ	metaphorical significance of a word
- चलय् मूजूसे	periphrasis	लक्ष्य	goal
अलग्ग खँखँवः (periphrastic)		लगातार जुयाः	continuity wi- thout interrup- tion
तनाः व्याकरणिक		चंबंगु	
स्वापु क्यनीगु			
विज्ञान	morphology		
- सन्धि	morpho-phonemic	लनेगु	comparative
-- विज्ञान	morpho-phono- logy	लाक्षणिक	metaphorical, symbolic, allegorical
सं—	allomorph		
छगू जक—दुगु	mono-morphe- mic	लिउने	back, poste- sive
तःगू मछि- दुगु	poly-morphemic	- चंबंगु	posterior
रूप	form	लिक्क (सत्तिक)	adhesive
व्याकरणिक - शाब्दिक—	grammatical- lexical —	- लाःगु	aoproximate
रूपात्मक	inflectional		
रूपान्तर	transfer	लिङ्ग (लिंग)	gender
- ण	- mation	लित्सां (प्रत्यय)	suffix
- प्रजनक व्या- करण	- -al genera- tive grammar	लिधंसा(मूल रूप)	base
रूपायन	inflection, conju- gation	लिपि	script
क्रिया—	verb conjugation	लिप्यांकन	transcription
संज्ञा—	noun inflection	ध्वनितात्त्विक-	phonetic -
रूपायित	inflected	वाणिक-	phonemic-

लिसलय् खंपु	content question	वर्तुलाकार (रवःनया त्या: चिंगु)	cylindrical
छच्ले माःगु न्द्यासः			
लिसः बीगु	responsive	वर्ण	phoneme
- निपात	- particle	खण्डीय—	segmental—
लिसा(पुनरावृत्ति) reduplication		खण्डेत्तर—	supra segmental—
- क्याः वइगु reduplicative			
लिसे (नापं) commitative		व्यञ्जन—	consonant
लिंग (लिङ्गः) gender		स्वर—	vowel
पु—	masculine—	वर्णनात्मक	descriptive
स्त्री—	feminine—	वाक्	speech
अभय—	common—	- प्रतीक	symbol of the speech-sound
ल्याः	number	- भाग	parts of speech
- खाय् मणिगु	non-unit counter	चीः धंगु - -	minor parts of speech
इकाइ		तःधंगु - -	major parts of speech
- रवः	numeral	वाक्य (खंपु)	sentence
सामान्य - -	simple—	कठिन—	complex—
संयुक्त - -	compound—	सरल—	simple—
लवाकः बुकःगु	miscellanious	- विज्ञान	
		- चिन्धास	
		- रचना	
<u>व</u>			
वचन	number		
एक—	singular—		
बहु—	plural—		
वद्ध	checked, unrelated		
- आख	- syllable	- रचना कथंयागु	syntactic
- स्पर्श	- stops	वाक्यांश (खंभाय्)	phrase
वर्ग	class	क्रिया—	verb phrase
- ोकरण	- ification	संज्ञा—	noun phrase
(व्वथलेगु ज्या)			(NP)

वाच्य	voice	विभ्यादिवौधक	interjection
कर्तृ—	active—	विश्लेषण	analysis
कर्म—	passive—	(ब्बथला)	
— परिवर्तन	— change	विसर्ग	vowel-length
वाणिक	phonemic	विस्तार	extention
— आलेखन	— transcription	वैय्याकरण	grammarian
विकल्प	option	व्यतिरेक	contrast
— (यस्से)	- ally	—ी	— ive
विधेय	predicate	व्याकरण	grammar
विपर्यय	metathesis	— कि कोटी	grammatical
विपर्यास } }		catagory	
विभक्ति (कारक- प्रत्यय)	case-suffix	व्युत्पत्ति	derivation
— हीन कारक	nominative case	— शास्त्र	etymology
विभेद	variant(s), varia- tion	व्युत्पादक	derivational
प्रवस्थागत-	conditional variation	व्युत्पादन	derivation
मुक्त-	free variation	व्युत्पादित	derived
विवर	cavity	शब्द	word
नासिक—	nasal—	— कोश	dictionary
मुख—	oral—	— क्रम (खेंगवः)	— order
विशेषण	adjective	इवः (छुना)	
क्रिया—	adverb	श्रावणिक	auditory
— खेंत्वाः	adjectival clause	श्रेणि	class
— विशेष्य	connector(s)	— शब्द	— word(s)
संयोजक		श्रोत	source
विषमीभवन	dissimilation	इवसन	breathy

सं

सकर्मक	transitive	सराः/मुवाः बीगु	benedictive pronoun
- कर्ता(सकर्मक)	agentive	सर्वनामिक	pronominal intuition
- वीकरण	transitivization	सहज ज्ञान	auxiliary verb
सकारात्मक	affirmative, positive	सहायक क्रिया	voice, sound,
		सः (ध्वनि)	phone
सबोष	voiced	- कृथि	sound box
सजीव	animate	- चिं	diacritic marks
सत्तीगु	immediate	सःतेगु	vocative
- संघटक	- constituent	- निपात	- particle
गमकालिक	synchronic	सः लिमा क्या:	geminates
समानाधिकरण	placing side by side	वद्गु	
समावेशी (थः न दुर्ध्याःगु)	inclusive	संज्ञा	noun
समास	compound(ing)	- खँभाय्	- phrase (NP)
समीभवन (संरूपण)	assimilation	- विशेषण	-attributive use of noun
समूह वाचक	collective	संख्या (ल्याः)	number
सम्बन्ध कारक	genitive case	- वाचक शब्द	numeral(s)
सम्बन्ध वाचक	relative	(ल्या रवः)	
- विशेषण	- adjective	सामान्य - -	simple nume-
- सर्वनाम	- pronoun	संयुक्त - -	ral(s)
सम्भाब्यता व्यवहगु	modality-cons- truction	संगति	compound
रचना		संघटक	numeral(s)
		अन्तर्केन्द्रिक- क्वचाहगु -	concord
			constituent
			endocentric-
			ultimate-

बहिर्भिर्दिक-	exocentric-	सासः दुक्या	ingressive
सत्तीगु—	immediate-	उच्चारण जुइगु	
- खँपु	- sentence	सासः पिक्या:	egressive
संघर्षी	fricative	उच्चारण जुइगु	
संचारिक	acoustic	सिंहः फुति (शीरविन्दु)	nasal(s)
संयुक्त-	compound	सिलेबल (आवः)	syllable
- क्रिया	- verb	चाःगु—	open-
- स्वर (मात्रवः हना)	vowel sequence	चूगु/त्थूगु—	checked-
संयोजक	copulative	हाचांगा गु—	across—
संरूप	allomorph	हाचांमगाःगु—	within—
संरूपण (समीभवन)	assimilation	- या केन्द्रविन्दु	syllabic
स्वादःगु—	non contiguous-	- संरचना	nucleus
स्वामदःगु—	contigious-	सुयाने छु इगु	- structure
थवं थवय् - (पारस्परिक) -	reciprocal-	सुवाः	possession
पर—	progressive-	सुवाः/सरा बीगु	benediction
पूर्व—	regressive-	सूत्र	benedictive
संवर्ण	allophone	सूत्र	formula
- फ़िल्मता	allophonic variation	सूत्र	zero
सामान्य	simple	स्त्रीलिंग (माजात)	morpheme
- त्याःखः	- numeral(s)	स्थानापन्न	feminine
- वाक्य	- sentence	स्थिति वोधक	gender
सामान्यार्थक	positive	स्पर्श (स्पर्श- संघर्षी)	replacement
सावेनामिक	pronominal	स्पर्श—	stative
		मुक्त—	affricates
		वद्ध—	plosives
			stops

स्वभाव/स्थिति	habitual/stative	ह	
वोधक		हनेगु	honorific
स्वर-मिलान	vowel harmony	हल्ला वाचक	hear- say
स्वरयन्त्रमुखी (काकत्य)	glottal	हःपा: बीगु हारवः (लिघंसा, मूल रूप)	initiative base
- स्पर्श	- stop	हानं च्वय्गु	rewrite sys- tem
स्वापु स्वाइगु	connective, conjunctive	ब्यवस्था हा: मारवःया हा:	length vowel—

पिथनाय् अशुद्धि-

<u>जूगु</u>	<u>जुइमाःगु</u>	<u>पौ</u> (पौत्र्याः इवः)
प्रकट	प्रकट्	१२ : २२
साँध	साँध्	१३ : ८
ह्वयवा	ह्वगनाः	१५ : २७
चौये	चाये	१६ : १२
वा	या	२१ : ४
अक्समातं	अकस्मातं	२१ : २५
भा-म-ल्या-न	भा-ग-ल्या-न	२३ : १
प	पं	२४ : १
(=ओं)	(=ओः)	३० : २१
कुम्हः(-ल)	कुम्हाः(-ल)	३४ : २३
सजीक	सजीव	३७ : २०
भम्भ	भम्बः	३६ : १०
भम्ब	भम्बः {	३६ : १०
लःथ्यापे	लःथ्याये	३६ : २४
बइगु	बइगु	३६ : १३
ब हे	व हे	४० : १७
त्रिया	त्रिया	४४ : १
हा	हा-फ	४५ : १०
पा	पा-फ	४५ : ११
साल	साल	५० : १
भद	भेद	५५ : १
लिसँसा	लितँसा	५६ : ३
उभिङ्	डाभिङ्	५६ : ३

<u>ज्ञु</u>	<u>जुइमा:गु</u>	<u>पौ</u>
सतीक	सत्तिक	५६ : ६
भारभागय्	वावभागय्	६१ : २८
सफू-या	सफू या- फ	६३ : ७७
चवसा-या	चवसा-या फ	६३ : १८
मचात् यात्/से-०	मचात्-यात्/से-०	६४ : ११
लैंपु	लैंपु	६६ : १३
बा:	व	६६ : १३
क.म	क.म	७० : १२
हुयात्	हुयातः	७१ : १७
अप्रत्यक्ष	अप्रत्यक्ष	७२ : ५
घाय्	घाँय्	७६ : ६
ब व	ब. व.	७६ : ११
संगित	संगति	८४ : ८
बा:	बा:	८६ : ५
सकर्मीकरण	सकर्मीकरण	८५ : २४
तप्तक	तप्त्यक	८८ : ३
नियम्	नियम	९०६: २५
नकारात्मक	नकारात्मक	९५०: १
हिमा	हिला:	९५१: १४
न्थनागु	न्थनागु	९५४: १०
सतेगु	सःतेगु	९५४: १६
थास	थासं	९५५: २२
चीवेतः	चीकेतः	९५५: २६
जक्वाय्	जक वाय्	९५८: १६
अर्लग	अलगग	९५६: २२
बाला:गु	बाँला:गु	९६०: ६
भिवय्	भिवय्	९७८: १७
थकथं	थुकथं	९८२: १
दापे	दापे	९८२: १३
प्रष्ट	प्रष्ट	९८६: १६

<u>જુંગુ</u>	<u>જુઇમાઃગુ</u>	<u>ષી</u>
પાખ	પા:ખ	૧૬૭: ૨૨
૧૩	વિ	૧૬૬: ૧૬
પા:	પા	૧૯૧: ૨૧
વાકિચ્ચયાગુ	વાકિચ્ચયા:ગુ	૧૯૪: ૨૪
તાજિંગ્વ:	દાસુંગ્વ:	૧૬૪: ૨૬
સમુહ	સમુહં	૧૬૬: ૨૦
ત્યાઃચિગુ	ત્યા:ચિગુ	૧૬૬: ૫
મુખ્યગુ	મુખ્યગુ	૨૦૫: ૧૧
બ્યૂન્	ન્યન્	૨૧૫: ૧૫
સિતેંસા	લિલેંસા	૨૨૦: ૧૧
Lingnستies	Linguistics	૨૨૬: ૧૪
N. Chonsky	N. Chomsky	૨૩૦: ૪
respectivily	respectively	૨૩૪: ૫ ખ:રિખે
phrease	phrase	૨૩૪: ૧૫ ખ:રિખે
દદુઝ	દુથુઝ	૨૩૬: ૨૩ જ:રિખે
redup lication	reduplication	૨૩૮: ૨૬ જ:રિખે
પ્રાતિપાદિક	પ્રાતિપદિક	૨૩૯: ૧૮ ખ:રિખે
Cansative	Causative	૨૩૯: ૩,૪ જ:રિખે
વાહિકેન્દ્રિક	વહિકેન્દ્રિક	૨૩૯: ૧૦ જ:રિખે
લાક્ષણક	લાક્ષણિક	૨૪૧: ૧૨ જ:રિખે
અભય	ઉભય	૨૪૨: ૧૧ ખ:રિખે
વ	વ	૨૪૨: ૧૬ ખ:રિખે
આખ	આખ:	૨૪૨: ૨૫ ખ:રિખે
ચિન્યાસ	વિન્યાસ	૨૪૨: ૨૩ જ:રિખે